IGAZSÁGOT MURAKÖZNEK!

Írta:
LÁPOSI HALLER JENŐ DR.

BUDAPEST, 1938.
A MAGYAR NEMZETI SZÖVETSÉG KIADÁSA

Előszó.

Szégyenkezve kell beismernünk, hogy Alaszkáról, Marokkóról vagy Hawairól talán többet tudunk, mint a Dráva és Mura közéékelt M u r a k ö z r ő l. Ennek bizonyára monográfiákban való szűkölködésünk az oka. No meg persze érdeklődésünk hiánya is. *Gönczi* Ferenc írt ugyan Zalának erről a kis földsávjáról ezelőtt egy emberöltővel, csakhogy könyve már sehol se kapható. Noha összecsomózott adatai nagyon érdekesek, ám ma már jobbára elavultak, illetőleg kiegészítésre szorulnak. Egy másik hiánya e műnek az, hogy túlnyomóan etnográfiai síkon mozog. (De ebben aztán értékes dolgokat halmoz fel.)

A muraköziek és a horvátok ellenben annál jobban ismerik ezt a kis földcsíkot. Jó drávántúli szomszédaink már 1907-ben megiratták Horvát Rudolf petrinyai tanárral e félsziget történetét „Povjest Medjimurja" cím alatt. Csak az a bökkenő, hogy Horvát Rudolf nem tud tárgyilagos lenni. Amit ír, az emlékeztet a krónikások „fecsegéseire". Ha merész kijelentéseit fülhegyre vesszük, az az érzésünk, hogy a szerző csakugyan töprengés és lelkiismeretfurdalás nélkül rótta papirosra mondanivalóit, és olyan elméletet eszelt ki, amilyenhez több képzelet és rajongás, mint igazságszeretet kellett. Könyve odaát nemcsak azért vált jogforrássá, mert erről a kérdésről ő írt a legbehatóbban és a „tájékozottság" látszatával, ha nem azért is, mert honfitársainak szájaíze szerint írt; hiszen mérgezett tolla iparkodott a magyar érdeket mindenáron cáfolni.

Mégha Muraköz sohasem is került volna idegen kézre, akkor is már régóta feltétlenül szükség lett volna egy szárazan tárgyilagos könyv megírására. Igy persze annál inkább. *Láposi-Haller Jenő* dr. monográfiája valóban *nélkülözhetetlen* kalauz, mert igazán *hézagpótló* munka. Irányelve az ismert ulpianusi jogszabály: „Senkit nem szabad megsérteni és mindenkinek meg kell adni a magáét."

Tanulmánya három részre tagozódik. Az első rész ma-

gában foglalja Muraköz rövidre fogott *történelmének tömör* és világos képét. Igy Muraköz elfoglalását; volt földesurainak nevét; lakóinak nyelvét a X—XVII. században; a Zrinyiek szerepét és hőstetteit; a plébániák fejlődését; Légrád gyászos sorsának vázolását; a kuruckor és a 48-as idők eseményeit: Muraköz népének szavazását 1860-ban; Muraköz elrablását az 1918. évi *fegyverszünet* alatt; a diplomaták otromba *fondorkodását* és e félszigetnek tőlünk történt elszakítását; Muraköz lakóinak sanyarú életét 1919 óta; Tardieu és Clemenceau minősíthetetlen magatartását a békekonferencián stb.

A második rész *Muraköz területéhez való jogunk bizonyítékait* öleli fel. Idézi a *„Povjest Medjimurja"* irójának gyakran nevetséges, még gyakrabban bosszantó. de állandóan a tudományosság koturnusában járó érveit. Ezt követi Láposi-Haller Jenő *jogtörténeti* bizonyítékainak felsorakoztatása.

A harmadik rész a *muraközi nyelvvel* foglalkozik. Szerző hosszú kutatások, összehasonlítások és eredeti, önálló megállapítások után leszögezi, hogy a *muraközi nép és nyelv sohasem volt horvát.* Ezt csak a délszláv politikus-nyelvészek eszelték ki. Iskolai könyveikbe a fondorkodás, tájékozatlanság és a kényelemszeretet csempészte be azt a nézetet. Ahelyett, hogy magyar szlávistáink maguk igyekeztek volna kiásni a *helyszínén* ennek a mende-mondának gyökérszálait, ráhagyatkoztak ravaszulszámító szomszédaink állításaira s ezzel akaratlanul is beismerték, hogy Murközhöz több a joga Horvátországnak, jóllehet sohase volt az övé, mint Magyarországnak, ámbár a XI. század óta az övé. Igy adott hanyagságunk fegyvert meggondolatlanul ellenségeink kezébe. Ezért vélik közülünk botorul igen sokan, hogy ez a földpászta „nem magyar, ennélfogva nem is kell lépéseket tennünk visszaperlése érdekében."

Aki az *„Igazságot Muraköznek!"* c. könyvet végigolvassa, egészen más színben látja majd ezt az ágas-bogas problémát. A Szerző műve különben nem sivár, unalmas olvasmány. Sőt eleven tóllal és gördülő stílusban papírra vetett szellemi termék. (Mellesleg megjegyezzük, hogy egy évtized kellett az adatok összegyűjtéséhez.)

Láposi-Haller Jenőnek nem ez az első műve. Egyéb dolgozatai: *Horvát nyelvtana, horvát irodalom, Légrád története, Légrád nyelve. A muraközi protestáns egyházak multja, A Hunyadi mondakör a délszlávoknál, Zrinyi Miklós és az olaszok, A pánszlávizmus fejlődése, Szóvirágok, Muraközi népdalok, Gasparich Márk 48-as vértanú élete stb.*

Ezt a nagyértékű tanulmányt a „Magyar Igazság" diadalrajutásáért küzdő *Magyar Nemzeti Szövetség* adta ki, ezzel nagy nemzeti célunkat óhajtván szolgálni.

Aki meg akarja ismerni e félsziget multját, jelenét, sorsát, nyelvét, hagyományait, az nem nélkülözheti e szerző könyvét.

Budapest, 1938 július hava.

Ajtay József dr.
a Magyar Nemzeti Szövetség ügyvezető elnöke.

TARTALOMJEGYZÉK.

Előszó. Irta: dr Ajtay József V

Beköszöntő 1

I. Rész. *A Muraköz rövid története* 3

I. fejezet. *Pannónia népeinek vándorlásai* . . . 5
II. fejezet. *Ó-Szlavónia (Tótország) és Muraköz meghódítása* 8
III. fejezet. *Muraköz hajdani földesurai* . . 10
IV. fejezet. *Muraköz lakói a X—XVII. században* 11
V. fejezet. *Muraköz és a Zrinyiek* 14
VI. fejezet. *Zrinyiújvár tiszavirág-élete* 22
VII. fejezet. *A Zrinyi javak sorsa* 25
VIII. fejezet. *Magyarok voltak-e a Zrinyiek* . . 27
IX. fejezet. *A plébániák és kolostorok multja* . . 30
X. fejezet. *A halálraitélt Légrád* 33
XI. fejezet. *A kuruckor* 36
XII. fejezet. *1848* 38
XIII. fejezet. *A visszacsatolás* 43
XIV. fejezet. *Muraköz elrablása a fegyverszünetben* 48
XV. fejezet. *A Muravidék sorsa a diplomaták kezében* 56
XVI. fejezet. *Muraköz „aranyélete" 1919 óta* . . 58

II. Rész. *A Muraközi területhez való jogunk bizonyítékai* 61

XVII. fejezet. *A „Povjest Medjimurja" érvei* . . 63
XVIII. fejezet. *Mi a jogtörténeti igazság?* . . . 66
XIX. fejezet. *Horvát-e a muraközi nyelv és nép?* . 68
XX. fejezet. *A muraköziek hűsége Magyarországhoz* 79
XXI. fejezet. *Igazságot Muraköznek!* 85

(Muraköz térképe a 6. oldalon.)

Beköszöntő.

Gyötrelmes és bosszantó valóság, hogy Muraközt sem a külföldi, sem a magyar értelmiség nem ismeri. A köztudatba pl. az a nézet rozsdásodott bele, hogy ennek a kis földpásztának szlávajkú lakossága horvát és hogy a nyelve is az. Akik pedig ezen a sikamlós alapon állanak, azok azt is egészen természetesnek találják, hogy Muraköz Jugoszláviához tartozzék.

Magyar nézőszempontból *még* fájdalmasabb, hogy a drávántúli sajtó és némely politikusok sugalmazására kijegecesedett ama téves felfogás, hogy ezt a területet horvátok lakják, még a magyar iskolai könyvekbe, térképekbe, tudományos munkákba is befurakodott és ott megkövült.

Az is lesújtó tény, hogy míg Horvát Rudolf dr. petrinyai tanár már réges-régen összeállította Muraköz történetét: addig magyarul még senki sem írta meg. Ennek pedig az lett a szomorú következménye, hogy az elfogult szerző ferdítései, álakoskodásai és ravaszul csoportosított adatai elködösítették a történelmi igazságokat. Zala vármegye barbár megcsonkításában Horvát Rudolfnak is nagy része van.

Most immár nekünk is dologhoz kellett látnunk, hogy Muraköz népének igazságot szolgáltassunk. Meg kellett írnunk végre ennek a területnek történetét magyarul is. Össze kellett csomóznunk azokat a megdönthetetlen adatokat és érveket, melyekkel ehhez a földcsíkhoz való jogunkat igazolni lehet. Be kellett bizonyítanunk, hogy a Zrinyiek egykori birodalmának lakói — a volt határőrök utódai — nem horvátok. Rá kellett mutatnunk, hogy a Muravidék elrablása meglepetésszerűen, alattomos módon és a Belgrádban kötött 1918. évi fegyverszüneti szerződés goromba megszegése révén történt. Végül pedig azt is hangsúlyozni kell, hogy e vidék elszakítása nem a bennszülöttek érdekét szolgálta, sőt ellenkezőleg az ő pusztulásukat vonta maga után.

Lloyd George a béketárgyalásokról és az új határok megszabásáról így nyilatkozott: *„Be kell ismernem, hogy a béketárgyalások során bizonyos oldalról hamis adatokkal láttak*

el bennünket és hogy fajokról és határokról ezeknek a valótlan adatoknak alapján döntöttünk, amelyek az európai helyzetet hamis szinben tüntették fel."

Nos, amit a béketárgyalásokon résztvett előkelő brit államférfi általános észrevételként szögez le, az első sorban áll Muraközre.

A magyar igazságot eddig elhomályosította a „győztes" nemzetek örömtüzeinek gomolygó füstje és elnémította a győzelmi lakomák dinomdánoma.

De most már mintha virradni kezdene . . . Mintha elfújná az áldozati füstfelhőket a kijózanodás szele! . . . Mintha pislogni kezdenének a magyar ádvent gyertyái is . . .

Ma, amikor egy Rothermere lord, egy Mussolini, egy Eden, egy Hervé, Roux és sok más komoly tényező kezdi kongatni a magyar husvét közeledtének hajnali harangjait, ma mi se gubbaszthatunk árva Hamupipőkeként tétlenül a búbos kemence oldalán. Most nekünk is föl kell övezkednünk az érvek kardjával; rést kell vágnunk a hazugság és álnokság börtönfalain és fáklyát kell gyujtanunk a magyar éjszakák torokfojtogató ködtengerében.

Ez a munka ilyen célt szolgál. Betüszántás közben nem a győzni-akarás vágya, hanem a meztelen igazság keresése vezette tollamat, mely csupán szántani és nem döfni akar . . Ennek a tanulmánynak szerzője lesz a legboldogabb, ha a felhasogatott ugarból életfakasztó mag csírázik ki.

A multat bebalzsamozni: dőreség volna. A mult talajában gyökerező ősi jogokat be nem balzsamozni: öngyilkosság volna. A magyar igazságnak túl kell élnie még a gizehi gúlákat is. Amaz a szívekre épült, emezek csak fövenyre. . .

Ebben az ismertetésben majd gyakran esik szó a már említett Horvát Rudolfnak *„Povjest Medjimurja"* című művéről. De nem azért, mintha a szerző tekintélyes tudós vagy számottevő politikus volna. Nem! Csupán azért, mert a délszlávok az ő célzatosan megírt monográfiájára építik Muraközhöz való igényüket és mert ez az egyetlen horvátnyelvű szakmunka, mely ezzel a kérdéssel behatóan foglalkozik.

Miként a biológusok Darwinnak *„A fajok eredete"* című tanulmányát tartják az élettan bibliájának: aképpen tartják a jugoszlávok a *„Povjest Medjimurja"*-t a Muraközre vonatkozó „bizonyítékok" Zend-Avestájának: valóságos jogforrásnak.

Ezért kell a művében hemzsegő valótlan vagy helytelen adatokat megrostálnom és helyreigazítanom s ezért vagyok kénytelen vele vitába bocsátkozni.

L. H. J. dr.

I. Rész.

A Muraköz rövid története.

I. FEJEZET.

Pannónia népeinek vándorlásai.

Köztudomású dolog, hogy a Kárpátok-övezte kalászringató medencében a magyarság bezúdulását megelőző századokban különböző fajú, nyelvű és lelkialkatú nomádok igyekeztek gyökeret ereszteni. Ilyenek voltak pl. a dákok, a trákok, jazigszarmaták, avarok és a kelták. Ezek az utóbbiak már csak azért is említést érdemelnek itt, mert állítólag tőlük kapta nevét a Dravus, meg a Murus.

A Dráva-Murakőz ősi lakóiról édeskeveset tudunk. Ez azért van, mert ez a földdarab még a XVII. században is ingoványos, erdős-bozótos és gyéren lakott volt. Strabon szerint a pannóniai néptörzsek közül a breukok[1] a mai Horvát-Szlavonországok területén, az andizetek pedig a mai Varazsdtoplica környékén, meg a Mura mentén tanyáztak.

Augustus Octaviánus császár alatt (Kr. e. 43-ban) a római sasok még csak keskeny sávot szállottak meg a Szávától délre eső vidéken.

Tiberius hatalma már a Dráva-Szávaközre is ránehezedett. Traianus imperátor hadai (Kr. u. 106-ban) még északabbra nyomultak úgy, hogy a negyvenöt tartományt felölelő óriási birodalma a Dunáig terjedt. A római császárok szerencséjének csillaga ekkor ragyogott a legszikrázóbban és a legmagasabban. Pannónia négyszáz, Dalmácia meg másfélszáz esztendeig élt a latin sas védőszárnyai alatt. De egyszer csak összeroppant ez a vízfejű állam is. A légiók kénytelenek voltak innét is kivonulni.

Miként hazánk egyéb tájain, úgy a Dráva és Mura mellékén is találkozhatunk a latin műveltségnek és római emlékeknek néhány elmosódott nyomával. Igy pl. tudjuk, hogy a szomszédos Varazsdtoplica (Hévízfürdő) neve akkoriban Aqua v-iva (életadó, gyógyító víz), Csáktornyáé Aquama, Légrádé pedig Carrodunum volt.

---

[1] Strabon: Geographica VII.

VENDVIDÉK
MAGYARORSZÁG
STÁJERORSZ
Mura
Csáktornyai
Csáktornya
Perlaki
Perlak
Kotor
A. domboró
Légrád
Drava
Drava
Drávavásárhely
Polstrau
FRIEDAU
VARASD
VARASD VÁRM
BELOVÁR-KÖRÖS VM.
HORVÁTORSZÁG
LÉPTÉK
0
5
10 Km.

Római korból fentmaradt emlék még a perlak-csáktornya-stridói kőút, valamint a Légrád, Muravid, Kotor, Miksavár határában talált több aranykapocs, amfora, fazék, násfa, gyűrű, pénzdarab, tégla, stb. A csáktornyai várkapunak az udvar felől eső oldalán feltárt és őrzött kőkoporsó szintén egyik tanuja a hajdani római uralomnak.

A légiók Kr. e. 450-ben kitakarodtak Pannónia virágos kertjéből, hogy átengedjék a koncot a hunoknak. Csakhogy Attila rettegett ostora se sokáig csattogott Európa hátán. Holta után rendre-sorra marakodott a pannóniai prédán az osztrogót, a longobárd, az avar, kelta, pannonszláv (ószlavon), a frank, bajor stb.

Ez a terület századokon keresztül olyan, mint egy vulkánikus vidék: nyugtalan és fenyegető. Néptörzsek csalogató lépe, majd réme és temetője. Urrá csak a magyar tud lenni rajta. Mikor Árpád népe birtokába veszi, Pannónia szilaj földje egyszere megjuhászodik. Politikailag cseppfolyós halmazállapota hitelen megmerevedik és megszilárdul. *A magyar a legelső nemzet, amelyet nem tud innét kiöklözni sem erőszak, se csel, se gyűlölet, se földrengés.* Mert a Gondviselésnek vérbe égetett parancsa, hogy a szláv meg a germán néptenger zajlásában ő legyen a vízválasztó sziklagát. És az álgyőzelem tömjénfüstjétől, valamint a bosszúállás dühétől elkábult agyú Clémenceau — jóllehet ő maga a szabadság és testvériség emlőin dajkálódott fel — 1920-ban mégis azt az igaztalan és goromba sértést merte egy Apponyi Albert gróf arcába vágni, hogy . . . „Egy terület ezer évig tartó birtoklása még nem elég jogcím ennek a földdarabnak megtartásához . . .„ Ellenben Elzászhoz a gallusok joga természetesen elévülhetetlen, noha ez a vidék még 300 esztendő óta se francia birtoklás tárgya. Nos, ha ilyen nyakatekert jogi elvet hirdet egy vérbeli demokrata és republikánus államférfiú, úgy — kérdezzük — vajjon nem volt-e igaza Napóleon Lajos francia császárnak, mikor azzal kérkedett: *„L' empire, c'est la paix."* (A császárság a békét jelenti.)

Az évszázadok falánk sakálai és hiénái annyira kipusztították a Kárpátok medencéjét, hogy a vandál idegenek távozása után csak kopár sziklabordák, korhadó hullák és koldusrongyok maradtak itt siralmas emlékeztetőül. Ebbe a kihalt sivatagba a magyar szorgalom szivattyúzott termő életet, a magyar veriték vetett áldást, a magyar lélek sugárzása vitt világosságot.

II. FEJEZET.

Ó-Szlavónia (Tótország) és Muraköz meghódítása.

Középkori krónikásaink tudósítása szerint a Baszkiriából Lebediába, illetőleg az Etelközbe költözött pogány magyarság a maga nevét néhány diadalmas kimenetelű, véres csatával írta be Európa történetébe. Egyik kemény háborúját — Bölcs Leó görög császár szövetségeseként — 889-ben a Macedóniában garázdálkodó bolgárok ellen viselte, s ezeket a Balkánon több összecsapás során térdre kényszerítette.

Másik hadjáratát 892-ben Szvatopluk morva vajda ellen vezette, akit szintén megvert. Mialatt azonban őseink derékhada a morvák sorait ritkította, azalatt a fogukat bosszúra fenő s a bessenyőkkel társult bolgárok orozva rátörtek az etelközi sátortáborban gyanútlanul foglalatoskodó asszony- és gyereknépre s a védtelen lakosság nagyrészét kardélre hányták.

Őseink belátták, hogy ezen a sík területen máskor is céltáblái lehetnek az ellenségnek, ezért „szert tartottak" és megindultak észak felé, a Tátra, Mátra irányába és megszállták a Kárpátoktól félkörben óvott új hazát, amelyre felfogásuk szerint — mint „a hunok atyafisága" — csakis ők tarthattak számot.

Amilyen bőbeszédűek krónikásaink, mikor az újonnan szerzett ország többi részeinek elfoglalásáról regélhetnek, éppoly némák akkor, midőn Muraköznek és Ó-Szlavóniának (vagyis Varazsd, Kőrös, Zágráb megyéknek) a meghódításáról szeretnénk tőlük értesülést szerezni. Igaz ugyan, hogy Anonymus, bizonyára a saját korában lelt politikai határok után ítélve, — *visszafelé* való következtetés alapján azt írja, hogy a magyar kard Zágráb vidékét is elfoglalta; ezzel a kijelentésével azonban ellenkezik az az adat, mely azt mondja, hogy Szent István Zákány és Berzence somogyi falvak környékén határőrséget állított fel a Dráva vonalának védelmére. Márpedig ha a Dráván túl lévő Ó-Szlavónia (Tótország) is a magyar szent korona alá tartozott volna, ez az óvórendszabály szükségtelen lett volna. Ma már határozottan tudjuk, hogy Anonymus tévedett, mert a magyar honfoglalás idején ez a birtoktest (Muraközzel együtt) a *német* császárt ismerte el urának.

Ezt a történelmi rejtvényt 1916-ban Karácsonyi János dr. kanonok bogozta ki *„Szent László meghódítja a régi Szlavóniát"* című akadémiai értekezésében. (Századok, 1916.)

Okfejtése a következő csapáson halad: 1077-ben Szent

László trónralépése után, már javában állott az éles viszálykodás IV. Henrik, a kapzsi német császár és a vele újjathúzó német főurak között. Ebbe a hosszadalmas és kegyetlen háborúba hamarosan László is belesodródott, mert a császárral civódó Weimár, Poppo és II. Ulrich nevű őrgrófokhoz rokoni kötelékek fűzték. Az erőszakos, garázda természetű IV. Henrik 1079-ben egymásután megtámadta Leopold osztrák grófot és a mi uralkodónkat. Amazt letiporta és megalázta, emezt kifosztotta és visszavonulásra kényszerítette.

Ugyanez az uralkodó VII. Gergely pápát is igyekezett megleckéztetni. (Hildebrand) Gergely pápában azonban kemény és makacs ellenfélre talált.

Amint ismeretes, az összecsapás az *investitura* jogának gyakorlása miatt robbant ki. Az ellentét a két nyakas német férfiu között annyira kiéleződött, hogy a pápa a császárt egyházi átokkal sújtotta. Ez a parázs-viszály éppen kapóra jött Henrik német ellenfeleinek, akik már úgyis régóta gyűlölték önkényesen uralkodó imperátorukat gőgje és elviselhetetlen nérói hóbortjai miatt. A Triburban tanácskozó főnemesek, hogy császárjukat kínos helyzet elé állítsák, elhatározták, hogy helyébe úi uralkodót választanak, ha a pápa fel nem oldja az átok alól öt hónap leforgása alatt.

A gőgös Henrik — hogy hatalmát továbbra is megtartsa — hosszú töprengés után úgy döntött, hogy inkább bocsánatot kér. Az 1077 év telén tehát átkelt egyesegyedül az Alpokon; és a Canossában időző pápa előtt hét napon át térden csúszva vezekelt. A pápa megszánta és levette válláról az egyházi átok keresztjét. Henrik bűnbánata azonban csak színleges volt. Ellágyulását csakhamar megbánta, VII. Gergelyt detronizálta és helyébe önhatalmúan III. Kelement választatta meg pápának. Erre a támadásra Gergely azzal vágott vissza, hogy a császárt ismét kiátkozta, Kelement pedig nem ismerte el jogutódjának.

Henriket ez a kötekedés annyira felháborította, hogy hadat gyűjtött és 1081-ben Róma ellen indult Gergely pápa megalázása végett. Miközben a germánok az Angyalvár kapuit döngették, László királyunk 1083-ban betört Karintiába és a császár által neki 1079-ben okozott károk ellenértéke fejében rátette kezét *Muraközre, Ó-Szlavóniára, Borlinra, Ankensteinre, Mettlingre* és mindezeket a területeket a magyar birodalomba kebelezte.[2]

---

[2] Mayer von Knonau: Jahrbücher des deutschen Reiches unter Heinrich IV. —

Ime, így és akkor került Muraköz magyar fennhatóság alá. Mivel pedig Henriket német vetélytársai később is sakkban tartották, a császár kénytelen volt a megváltozott helyzetbe beletörődni.

Ennélfogva önkényes kitalálás egyes túlzó horvát történetíróknak az a megállapítása, hogy Zala vármegyének ez a csücske már a VII. század óta Horvátország tartozéka.

III. FEJEZET.

Muraköz hajdani földesurai.

Kevés olyan színfolt van a térképen, amely gyakrabban cserélt volna gazdát, mint Muraköz. Fakó oklevelek igazolják, hogy a félsziget súlypontja — különösen a XV. század óta — Csáktornya és Strigó (Stridó). A többi erőd és falu többnyire osztozni szokott ennek a két véghelynek a sorsában.

Nevezetesebb urai a következők: Egy 1244-ben kelt bizonyságlevél szerint Petrina várjobbágy a maga egyik ingatlanát Trisztán zalai comes-nek adta el.[3]

1226-ban Béla ifjabb király *Besztercét* és Atakot Mute rin kárára István püspöknek ítélte oda.[4]

1256-ban *Nedőce* és még öt falu György magister tulajdona.[5] István kir. herceg 1259-ben Lankrét lovagnak adományozza *Dancsot* és *Polonát*. *Csáktornya* a XIII. században egyik Chák comesé.

1328-ban egész Murakőzt Károly Róbert király kezén találjuk, aki 4000 (négyezer) ezüst márkáért szerezte meg. (Csánki D. Magyarország földr. a Hunyadiak korában III.) Nagy Lajos király Murakőzt 1350-ben I. Laczkfy Istvánnak adományozza, jóllehet a Chák-utódok és a Haholtiak is igényt tartanak rá.

1383-ban II. Laczkfy István, a Mária királynő által bánná kinevezett főúr a gazdája. Zsigmond király 1398-ban kivégezteti Laczkfyt és akkor Csáktornyát a hozzátartozó tanyákkal együtt Széchenyi Franknak és Simonnak engedi át. 1415-ben a birtokot Cillei Hermann gróf veszi meg 100.000) (egyszázezer) forintért. Később Mihály maidburgi gróf kapja

---

[3] Wenczel G. Árpádkori új okttár. VII.

[4] U. ott VI.

[5] U. ott VII, 446.

zálogba, ő viszont 1457-ben György cseh királynak a kezére játssza át 150.000 (egyszázötvenezer) forintért, hogy aztán az ingatlan Weisspriacher Zsigmond és Boldizsár birtokába menjen át.

Végre itt is Hunyadi Mátyás teremt rendet úgy, hogy — a családi politikát figyelmen kívül hagyva, — Csáktornyát és környékét visszaváltja s 1464-ben Lamberger Frigyesnek, Csáktornya vár kapitányának 24.500 (huszonnégyezerötszáz) forintért zálogba adja.

1474-ben a Hampó-Ernust család szerzi meg a gyönyörű fekvőséget.

Muraközben a XV. század végén négy mezőváros (Csáktornya, Nedőce, Perlak, Szerdahely), három várat (Csákvár, Strigó és Dombró) és 95 falut találunk.

Községei közül ismeretesebbek: Csáktornya, Parlag, (Perlak), Szerdahely, Kerecsen, Hódosfalva, Ráczkanizsa, Szentmihály, Szentmárton, Karácsond, Barátos, Muraszerdahely, stb.

Az Ernust család utolsó sarjadéka Gáspár, Keglevich Péter bán veje. Muraközt 1546-tól 1691-ig a Zrinyiek kezén találjuk. 1691-től a gráci kir. kamara, illetőleg a kincstár rendelkezik fölötte. 1695-ben Marchio de Prye vásárolja meg. 1715—1719-ig Cikulini János bérli. 1719-ben III. Károly király a szép Althan Mihálynénak ajándékozza. 1791-ben Festetich György vásárolja meg. Ettől kezdve 1918-ig Csáktornyának és vidékének ez a grófi család a földesura.

1919-ben a szerb kormány ezt a latifundiumot is feldaraboltatja. A földosztást a Slavonska Banka végzi.

Elévülhetetlen érdeme Csáktornya iparos-társadalmának, hogy a halálra itélt Zrinyi kastélyt 600.000 (hatszázezer) dinárért megvette és a szétomlástól megmentette.

IV. FEJEZET.

Muraköz lakói a X—XVII. században.

Horvát Rudolf *„Povjest Medjimurja"* című monográfiájának 12. lapján, minden tárgyi alap nélkül, ezt a merész kijelentést kockáztatja meg: *„A horvátok Muraközbe Kr. u. a 600-ik esztendő táján vándoroltak be. Ez a vidék ezután a szávamelléki Horvátországhoz tartozott"* stb.

Legyen szabad ezt az önkényes megállapítást jobban értesült tanúkkal megcáfoltatnunk. A X. században élt Biborban született Konstantinosz görög császár *„De admini-*

strando imperio" (a birodalom kormányzásáról) című művének 13. szakaszában egészen mást mond. Ezt: „*Chrobatia tartománya a Szentina folyónál kezdődik és Isztriáig nyúlik le. Szentina és Klebena felé pedig Szerbiával határos.*" Ez azt jelenti, hogy Horvátország a Száva-Kulpa-Livnó - és az Adriai-tenger között fekszik. Majdnem így feküdt korábban is. Ismeretes ugyanis, hogy Heraklios bizánci császár a VII. században a perzsák és az avarok ellen biztosítani akarta birodalmának peremét. Mivel azonban erre kevés volt a katonája, követeinek közvetítésével alkudozást kezdett az akkor még északon lakó horvátokkal és szerbekkel, hogy velük védesse meg határait. Az egyezkedés sikerrel is járt és erre (Kr. u. 630-ban) megindultak ezek a szlávok új hazájukba, az Adriai-tenger felé. *Dalmáciát* és *Boszniát* a Visztula mellékéről beköltözött *horvátok*, viszont Moesiát (a későbbi Bulgáriát), Dardaniát (a mai Szerbiát), a parti Dáciát és Durazzo tájékát a szerbek (rácok) szállták meg. Az új határőrök hűséget fogadtak császáruknak és megkeresztelkedtek. Különben pedig zsupánjaik kormányzása alatt maradtak.

Arról, hogy M u r a k ö z b e n akár a VI., akár a XII. században horvátok laktak volna, mélyen hallgatnak a történelmi források.

Amit Konstantinosz császár Horvátország határairól mond, azt a XII. században élt Abu Ab-dallah Idriszi arab utazó és a német Freisingi Ottó (*Gesta Friderici imp.*) is megerősíti.

Hóman Bálint dr. „*Magyar történet*"-ének I. kötetében ezt írja: „A Dunán túl, az egykori Pannónia területén egészen a Karintiai Alpokig *pannon-szlovének* és a IX. század végén közébük telepedett *tótok* (szlavónok) laktak. A pannóniai szlovéneken túl, a Drávától le, a Kapella hegységig, az egykori Pannónia Saviában szintén *szlovének* laktak, akiket a horvát nemzeti törekvések feléledése óta „kájkávác-horvátoknak" neveznek. *Dalmácia területén, a Kapellától a Cetináig, sőt a Narenta folyóig a horvátokat találjuk.*"

Ime, egy mai történettudós is egészen mást hirdet, mint a „Povjest Medjimurja" írója.

Ezek után már napirendre is térhetnénk e vitás ügy felett. Csak még azt kívánjuk leszögezni, hogy Horvát Rudolf ott is téved, ahol azt állítja, hogy „*M u r a k ö z a legtisztább horvát föld*", mert éppen ő mondja idézett könyvének 51. lapján, hogy IV. Béla királyunk 1264-ben *német* kézműveseket telepített le Parlagon (Perlakon) és vidékén. De laktak itt már a XIII. században magyarok is. Erre vall *Hódosfalva*

(Hodosan) neve, mely község a Hódosoktól kapta nevét, továbbá Tamásfalva, Csáktornya, Hámosfalva neve is. A XIV. században már ilyen falvakat is találunk: Csehovec *(Csehfalu), Turkovec (Törökfalu), Totovec (Tótfalu), Ráckanizsa,* stb. Ezek az átkeresztelések persze nem ötletszerűek, hanem azt bizonyítják, hogy e terület egy részén csehek, tótok, rácok és renegát törökök is fészkeltek.

A *magyarok* nagyobb arányban a XVI. században lepték el Zalának ezt a szegletét. Mikor ugyanis IV. Zrinyi Miklós, a későbbi szigetvári Leonidász vetette meg itt a lábát, ő elsősorban somogyi magyar vitézekkel rakta meg ezt a vidéket. A bánt erre két ok indította. Az egyik az volt, hogy friss szittyavért próbáljon átömleszteni a mocsárláztól elványadt s a rossz ivóvíztől egészségtelen bennszülöttek vércsatornáiba. Ezért találunk még ma is ezrével jobbára elszlávosodott magyarokat ezen a területen, ilyen névvel: Csondor, Csatai, Jámbor, Szabó, Gabai, Bereknyei, Hunyadi, Szalai, Hegedűs, Varga, stb.

A másik ok arra, hogy itt éppen nyakas somogyi *protestánsokat* tömörítsen össze, az volt, hogy a Somogy megyében máris erőre kapott protestáns vallásnak ő akart itt a szállászcsinálója lenni.

Mert tudnunk kell. hogy Zrinyi Miklós — újhitű második feleségének, Rosenberg Éva grófnőnek sugalmazására, Kálvin vallásának szellemében nevelte gyermekeit és támogatta a protestáns irányú irodalmat.[6]

Egyébiránt arra, hogy a muraközi szlávok a XVII. században sem képviseltek valami számottevő katonai értéket, éppen elcsenevészesedésük következtében, koronatanúnk: a költő Zrinyi Miklós. 1659-ben, midőn a pozsonyi diétán néhány róm. katholikus lelkész a szemére lobbantotta, hogy birtokain — Pázmány neveltje létére — luteránus hitű *magyarokat* is tart, ezt a magatartását így okolta meg: „Urak! Kérdezem tőletek, vajjon micsoda dühös ostobaság vinne engem arra, hogy evangélikus vallású magyar vitézeimet elbocsássam? Bizony mondom nektek, hogy akiket ösmérek szláv katonákat, még tíz törökre se mernék velök kimenni. De ha a magyar evangélikusokkal vagyok, valahányszor csak harcba szállok velök, győzelem nélkül sohasem tértek haza."[7]

---

[6] Kukuljevich L.: Grád Zrin.

[7] Pápai—Páriz: Romlott fal építése.

V. FEJEZET.

Muraköz és a Zrinyiek.

A Subich-Zrinyiek, kiknek a családfája az 1066. év óta hajt izmos és életrevaló rügyeket, egy tisztes multú, lázas tevékenységre beidegzett és egykor tömérdek dicsőséget aratott magyar-horvát nemzetségnek az utódai. Halhatatlan érdemeiket elsőnek Nagy Lajos méltányolja, midőn (1347-ben) Subich Gergely és György grófoknak adományozza Stupnica, Pedalj és *Zrin* várát. Ettől kezdve a család leszármazottjai elejtik a Subich nevet és helyette a Zrini (magyarosan Zrinyi) nevet kezdik használni.

Monográfiánkban csak azokról a Zrinyiekről lesz szó, akiknek élete belekapcsolódik Muraköz életébe és annak ritmusát irányítja.

Ismeretes, hogy a 783 km² kiterjedésű Muraközt IV. *Miklós* gróf szerezte meg, aki ifju éveiben Keglevich Péter bán mellett apródoskodott s akinek oldalán a hadi viszontagság még keményebbre kalapálta amúgy is kemény izmait. Könny meg nem lágyította; vér meg nem riasztotta. Fáradság meg nem törte.

Még 22 éves sincs, amikor részt vesz a török által döngetett Bécs védelmében. Később is tengernyi csata szenvedő vagy győzelmes hőse. Éppen szüntelen vitézkedéseért nevezi ki Horvátország bánjává I. Ferdinánd.

Mikor Muraköz — az Ernustok magvaszakadtával — a szent koronára száll át, a király ezt 1546-ban a bánnak juttatja. De nem díjtalanul, hanem csak jutányos áron, illetőleg ellenértékként. A kir. kancellária t. i. köteles volna állandó zsoldot fizetni a *bánt* megillető ezer főnyi gárdacsapat fenntartására. Ez a zsold azonban el-elmaradozik. Mikor már eléri a 46.000 (negyvenhatezer) forintot, az uralkodó ennek az elmaradt illetménynek fejében ruházza rá Zrinyire ezt a 335 egész portát számláló hatalmas ingatlant.

A gróf olyan éber, mint a mesevilág százkarú Briareusa. Mindig ott terem, ahol legfenyegetőbb a veszedelem.

1556-ban végigviharzik maroknyi csapatával a Dráva mentén és egymásután felszabadítja a török rabiga alól Csurgót, Berzencét, Babócsát, Barcsot és Sellyét.

Zrinyinek itt 3—4000 főre megduzzasztható dandára van.

Állandó hadiereje 1553—57-ben mintegy ezer ember. Ebből 600 huszár, 400 pedig talpas. A 600 lovas havi zsoldja 2160 forint, a gyalogosoké csak 800 forint.

E katonaság élén 10 vajda (kapitány) és 10 zászlótartó áll. (Salamon F.: Az első Zrinyiek.)

Zrinyi 1557-ben lemond a báni méltóságról. De kardját ezután sem akasztja szögre. Sőt, valahányszor csak alkalom kínálkozik rá, neki-neki rugaszkodik az ellenségnek. Igy pl. midőn hírét veszi, hogy Ferhát basa Varazsd körül gyilkol és harácsol, tüstént készülőt fuvat, maga mellé veszi *Alapi Jánost és a Kerecsényi-testvéreket,* rajtaüt a fosztogatókon és kegyetlenül elbánik velük.

1561-ben ő kapta meg a derék Horváth-Sztancsich Márk halála következtében megüresedett szigeti várkapitányi állást. Ezzel a lépésével aztán eljegyzi magát a halállal. Innét költözik át lelke 1566-ban az örök halhatatlanságba.

Szokoli Mohamed, akinek a magyar főúr életében annyi borsot tört az orra alá, tehetetlen dühében levágatja fejét és — kedves ajándékképpen — elküldi Musztafa budai basának. Mikor azután ez a barbár pribék is kitombolta magát a félelmetes ellenfél lesarlózott koponyájának nézegetésében, a basa a hullarészt a Győrött állomásozó Salm grófhoz továbbítja. Szeptember hó 18-án innét vándorol tovább a főnemes nemes feje Csáktornya felé, ahol végre a mártir egyik veje, Batthyány Boldizsár gróf a szentilonai kriptába befalaztatja. (L. Codex epist. et dipl. comitis N. de Zrinio.)

*

A *„Szigeti veszedelem"* című eposz megdicsőült főhősének fiai közül itt az 1549-ben Csáktornyán született VI. *György* érdemel figyelmet, akit életében két nagy gondolat tüzel. Egyrészt ő is követi a család hagyományait és tovább irtja Ázsia élősdieit, másrészt pedig szállást csinál Luther hitelveinek, melyeket már atyja is felkarolt.

Ámbár ő is sok ütközetben vesz részt és ámbár katonáinak élén olyan vakmerő kapitányok vitézkednek, mint *Fodróczy, Mallekóczy, Serényi* és *Verebélyi,* számottevő sikert ő se tud elkönyvelni a túlerővel szemben. Sőt 1600-ban annyira üldözi a balsors, hogy elveszti Babocsát, Barcsot, Berzencét, tehát azokat a somogyi erődöket, amelyeket atyja csak véres áldozatok árán tudott visszavívni.

A protestáns vallás meggyökereztetése terén ellenben már jobban kedvez neki a szerencse, mert majdnem az egész Muraközt sikerült megreformálnia. Ő állítja fel Nedőcén azt a könyvsajtót, amelyből protestáns szellemű káték és vitairatok kerültek ki. Ugyancsak itt nyomtatják ki 1574-ben Werbőczynek Pergosich Iván varazsdi jegyző által magyarból szlavon nyelvre átültetett „Hármaskönyvét" is.

Az apa korai halála (1603) után *VII. György* árvája veszi kezébe az elejtett lobogót. A májoreszkó özvegy anyja: Zichy Erzsébet maga is újhitű lévén, természetes, hogy gyermekeit szintén ilyen szellemben neveli.

Anyja elhunyta után azonban hirtelen megváltozik a helyzet. A 17 éves ifjú nevelésének irányítását ugyanis most Bakács János szentilonai pálosrendi szerzetes ragadja magához. Ez a jámbor barát aztán csakhamar teljesen átgyúrja a fogékony lelkű grófot, úgyhogy áttér a róm. kath. vallásra. Ez a váratlan párfordulás persze Muraközszerte érezteti hatását. Amilyen kíméletlenül üldözte a multban atyja a katholikus lelkészeket, éppoly szeretettel öleli őket szívére most a fia.

A harci kardot természetesen György is bátran forgatja a csatákban. Hadi vállalataiban hűséges bajtársai: *Draskovich János gróf, Keglevich György* és *Ráttkay Zsigmond.*

Zrinyi gróf a 30 éves háborúban szintén résztvesz. Itt is leli halálát. Ráttkay szerint nem az ellenség golyója vagy pengélye öli meg, hanem az ellene állandóan ármánykodó Wallenstein Albrecht herceg, az osztrák ármádia felfuvalkodott fővezére mérgezteti meg. A férfi kora delén elhunyt bán két életrevaló árvát hagy maga után, u. m. Miklóst és Pétert.

•

Ezt a fejezetet azzal a találó mondattal kellene megkezdenünk, amivel Cornelius Nepos kezdte meg Datamesnek, a kiváló perzsa helytartónak élettörténetét: „*Venio nunc ad fortissimum virum.*" (Most áttérek a legderekabb férfiu ismertetésére.)

Ez a kivételes emberpéldány, akiben Datames rettenthetetlen bátorsága Julius Caesar öntudatos hadvezető rátermettségével, Hannibálnak akadályt nemismerő akaratereje Bónaparte Napóleon leleményességével és képzelőtehetségével párosult: a költő, a katona és a politikus Zrinyi Miklós.

Ismeretes, hogy a két eleven eszű párduckölyök nemcsak édesatyját vesztette el nagyon korán, hanem édesanyját: Széchy Magdát is.

Szegénykék — pöttömnyi gyermekfővel — hirtelen olyan egymagukra maradtak, mint két, fészkéből kifordult sólyomfióka. Igaz ugyan, hogy nevelőkben nem láttak szükséget, csakhogy az idegen nevelők érdes keze sohasem pótolhatja az édesszülő puha kezét. Miklós elsősorban mégis a kuruc Megyereczky mesternek köszönhette azt a szent lángot, amelyet ez a derék tanítója felszított szívében hazája és a művészetek iránt.

Mikor sorsukat Pázmány Péter kezdi irányítani, ez az aranyszájú főpap Grácba küldi őket, hogy aztán négy év multán Nagyszombatban, majd pedig Bécsben folytassák tanulmányaikat. Iskolában szerzett ismereteiket gazdag itáliai élményeik koronázzák meg. Hazaérkezésük után a két pelyhedző állú ifjú önnálló életre rendezkedik be.

Miklós Csáktornyán, Péter pedig a szlavonországi Ozaljban telepedik meg.

Ettől az időtől fogva Miklós kardot forgat és lantot penget; vagy pedig olvas, művelődik, tanul. Marssal nagyon gyakran „társalkodik", mert hiszen sűrű Zrinyi vér kering és vad pogánygyűlölet lázadozik benne, ellenben Erátó muzsának csak a szerelmi fellángolások perceiben udvarolgat.

A király kegyosztó hajlandósága persze vele szemben se szűkmarkú. Egymásután csöppen bele a kir. fólovászmesteri, főkapitányi, főispáni, horvát fővezéri és a báni állásokba.

Mikor első hitvesét: Draskovich Euszébiát letépi szívéről a halál, sokáig siratja elvesztett párját könnyesbús strófákban.

Ámde hasogató fájdalmai közben se feledkezik meg hadvezéri és őrtállói kötelességeiről.

Harcosait számon tartja, oktatja gyakorlatoztatja, várait bővíti, tatarozgatja és tábori őrsöket állít fel Kiskutason, Szemenyén, Újstrázsán, Csikófalván és egyebütt. Ezenkívül folyvást terveket is kovácsol.

Elméjét folyton nyugtalanító és vissza-visszatérő terve és célja: Kanizsa felszabadítása. Ez a törekvése érthető is, mert hiszen a kanizsai vár, a maga bevehetetlen otromba bástyáival és kitünő őrségével szüntelenül fenyegető rémként gubbaszt Muraköz háta mögött. Ezt a szörnyű fantómot szeretné mindenáron lekaszabolni, ha tudná. Csakhogy éppen az a bökkenő, hogy sehogyse tudja. Ha feléje is suhint damaszkuszi kardjával, az csak olyan meddő próbálkozás, mintha csak sűrű ködbe döfne bele. Penge nem fogja. Golyó nem sebzi meg. 1664 tavaszán 16.000 főnyi haderővel gyürkőzik neki a boszorkányvárnak, de vállalkozása, sajnos, akkor is meghiusul, mert a szavát megszegő Strozzi tábornok éppen azokban a termékeny órákban hagyja cserben dandárával együtt, mikor a török vár őrsége már ki akarja tűzni a fehér lobogót.

Tömérdek forró ütközete és apróbb csetepatéja közül legeredményesebb az 1663—64. évi téli hadjárata. Természetesen ezt sem az Udvar vagy Montecuccoli Rajmund jóvoltából viseli, hanem a saját szakállára és a saját költségeire. Sikere-

iről a bécsi Olympuson csak akkor vesznek tudomást, amikor visszahódítja Berzencét, Babócsát, Barcsot, Pécset és felgyújtatja a török egyetlen drávai közlekedési eszközét, a 8565 lépésnyi hosszú eszéki hidat, hogy elvágja a kanizsai erőd főütőerét.

E diadalának híre megrázza egész Európát. A pápa elismeréseként aranyból öntött arcképével tiszteli meg. A német császár birodalmi grófi címmel akarja felruházni, de ő ezt elhárítja; IV. Fülöp spanyol király aranygyapjas vitézzé üti stb. A keresztény államfők és országok szinte örömmámorban úsznak, csak Montecuccoli irigykedik és hallgat kajánul.

Haj, de mit ér ez a győzelmi balzsam? Mit érne Gíleád minden gyógyító füve, ha Kanizsát mégse sikerült megalázni; ha a szultánnak ez a kemény ökle továbbra is ott görcsösödik a szomszédságában . . . ütésre készen? A gonosz végzet, valahányszor csak ennek a várnak a basája ellen támad, mindig, mindig pártot üt ellene.

Pedig hát ez a gyötrelmes kudarc még nem is az utolsó és nem is a legelviselhetetlenebb. Odahaza ugyanis még *ennél* is irgalmatlanabb sors-csapás ólálkodik Újvár, e lelkétől lelkedzett, agyondédelgetett alkotása körül . . .

Mikor ugyanis 4000 emberével Muraközbe érkezik, látnia kell, hogy ezt a legkedveltebb építményét a kárörvendő Montecuccoli jelenlétében, *az osztrák hadvezetőség egyenes jóváhagyásával*, sőt fagyos részvétlensége mellett felrobbantja a török . . .

Ennyi és ilyen borzalmas megszégyenítést még egy vasakaratú, szálfanyűvő Zrinyi Miklós se nyelhet le lelki megrendülés nélkül. Csoda-e hát, ha erélye megroppan, önérzete fellázad és könnye kicsordul? A magyar Achilles összetöri kardját, nyeregbe zökken és hajrá, Bécsbe, elégtételért. Vádat emel olasz vetélytársa ellen; 20.000 fegyverest kér és ünnepélyes fogadalmat tesz, hogy — ha őt ruházzák fel a fővezéri tisztséggel — rövid idő mulva kisörpi portáinkról a Balkán vámpirjait.

Balga rajongó! A fájdalomtól és a felháborodástól elvakult magyar Osszián nem veszi észre, hogy a Lajtán túl handabandázó nagyuraknak nem a megváltott, hanem a guzsbavert Magyarország az eszményképe? Hogyan kaphatnál hát ezredeket tőlük? Kitől várhatnál segedelmet? Te gyógyíthatatlan fanatikusa a szabadságnak és jognak! Ne koldulj hát támogatást idegen kilincseken, mert kikacagnak. Eredj csak haza! Nevelj csikót! Vess kölest vagy önts ürgét! De ne sétálj álmok szivárványhídján!

. . . Miklós gróf üres tarisznyával, megtörten kullogott

haza . . . Aztán darvadozott, birkózott szilaj haragjával és bújta a rengeteget. Itt teperte le a halál 1664 évi november 18-án.

*

Túlzás és elfogultság nélkül állapíthatjuk meg, hogy hirtelen elmúlását egész Európa meggyászolta. Erre a tisztes és mélységes gyászra még a legszigorúbb mérték szerint is rászolgált, hiszen benne nemcsak igazi lángész, nemcsak egy magyar Patroklosz veszett el, hanem a honszeretet apostola és egy kátói jellem is.

Zrinyi hideg fő és forró szív. A tudomány prófétája és Apolló papja. Értékes eszmék kovácsa, nagy tettek títánja. Sorsa nemcsak azért tragikus, mert kortársai nem értik meg, hanem azért is, mert tanácsaiból és nemes példájából az utókor sem okul.

*

Miklós öccse 1621-ben Verbovecen született. Péter se lett volna ízig-vérig Zrinyi sarj, ha ő is fel nem övezi derekára őseinek a szablyáját.

Amilyen szívvel-lélekkel volt vérbeli katona, olyan örömest áldozott ő is a múzsáknak. Sőt hadtudományi művet is írt: *„A hadi fegyelem helyreállításáról."* Költői munkái közül legismertebb az *„Opsida sigetska"* (Szigetvár ostroma), ámbár ez nem eredeti mű, hanem bátyja époszának szabados és gyarló horvát fordítása.

Sorsára elhatározó erővel hat Frangepán Katalinnal kötött házassága, akiben a féktelen nagyravágyás a nyakas németgyülölettel; a „minden mindegy" kockázatának vállalása a hideg gőggel; a politikai erőviszonyokat nem-mérlegelő hóbortosság: elérhetetlen célok hajszolásával egyesült.

Miklós életében a grófnő vágyai és ígényei még csak részben érvényesülhetnek, mert az ő kemény akarata gátat vet azok zabolátlan kitörésének. Halála után azonban akarata átszakítja ezeket a gátakat és lavina módjára dübörög végig családja életén, mert az önálló gondolkozáshoz nemszokott hebehurgya Péter — a csaták oroszlánja, otthon meg a női szeszélyek labdája — nem az a gerinces férj, aki elkényeztetett asszonyának akaratával szembe merne szállni. Igy esik aztán, hogy bűnös engedékenységével romlásba dönti egész családját. Mert tragédiájukban valóban vak vezet világtalant. Péteréket már 1642-ben is örvény szélére ragadja zabolátlan haragjuk, amikor a velük hepciáskodó osztrák tisztekkel tengelyt akasztanak és hirtelen felfortyanásukban megtaposssák a tőlük „zsákmányolt" császári zászlót. Kicsiny

hija, hogy ez a meggondolatlan lépés már akkor is nem szegte nyakát a vérmes természetű grófnak.

Péter ekkor meghökken, eszére tér és igyekezik uralkodójának kegyeibe férkőzni. Merész haditetteivel sikerült is a csorbát kiköszörülnie ugyannyira, hogy a király 1665-ben őt is kinevezte bánnak, holott akkor még végzetesebb politikai kalandba bonyolódott. Mialatt ugyanis letenné a király előtt a báni esküt, felesége nagytitokban tárgyalásokat kezd Velencében Brisière francia követtel. Arról van szó, hogyan lehetne idehaza a franciák segítségével megdönteni a Habsburgok uralmát. Igaz ugyan, hogy ez a tüzes terv léket kap a gallusok fagyos óvatosságának jégszikláin, ámde ez nem enyhíti az alattvalói hűségbe ütköző összeesküvés vétkét.

De Katalin grófnő még ezzel a merész kisérletezéssel sem éri be, hanem belesodorja urát a Wesselényi-féle szövetkezésbe is. . .

Az adott szó szentsége egyideig konokul megőrzi a féltett titkokat. De az indiszkrét halál beavatkozására csakhamar olyan fordulat következik be, amely a bitófa árnyékát veti a szövetségesek életére. Történik t. i., hogy 1668-ban meghal Auersberg Wolfgang, károlyvárosi tábornok, a horvátországi és isztriai hadak cs. kir. főparancsnoka. Ennek következtében fontos állása megürül. A fellegekben járó, messzenéző Zrinyinének éppen kapóra jön ez az esemény. Úgy okoskodik, hogy — ha ura elnyerheti ezt a magas rangot — akkor olyan jelentős hadra tesz szert, amely a siker reményével fordulhat szembe a többi császári sereggel. Ha pedig legyőzheti a német haderőt, akkor esetleg Péter lesz Magyar- és Horvátország királya és ezzel testet ölt Katalin régi szivárványos álma.

Jóllehet a grófné minden összeköttetését latbaveti, hogy szándékát megvalósítsa, a károlyvárosi parancsnoki tisztséget mégse Péter, hanem — közmeglepetésre — Herberstein József gróf kaparintja meg. Ez a fordulat egyszeriben rombadönti azokat a gyönyörű légvárakat, melyeket Katalin csapongó képzelete épített. Minthogy azonban már nagyon beleélte magát abba a mesés világba, amelyet elméje álmatlan éjszakákon életrehívott és minthogy politikai titkairól is kezdett már lefoszlani a rejtelmesség köde, minek következtében ura nyakán az igazságszolgáltatás hurka egyre szorosabbá szűkült: Zrinyiék kapkodni kezdtek. Tanácstalan kétségbeesésükben legengesztelhetetlenebb ellenségükhöz, a törökhöz fordultak támogatásért. A szerencsétlen hajótörötteknek ez volt az utolsó reménygerendájuk . . . Ámde hasztala-

nul kinál fel nagy évi adót is — a segítség fejében — Bukovácsky Ferenc, a Zrinyi család bizalmasa, a Porta kereken elutasítja a különös ajánlatot, mert kételkedik a törökverő magyar vezér ajánlatának őszinteségében. Ezzel aztán elmerül ez az utolsó mentődeszka is. Aztán kitudódik minden és a bán és társai felett összecsap az ár. Ha Bukovácsky Konstantinápolyból üres iszákkal tért meg, Bécsújhelyről 1671. évi április hó 30-án három véres labdát vihetett volna Csáktornyára: *Péternek, Nádasdynak* és *Frangepán Ferencnek* fűrészporos koponyáját.

A rémdráma azonban még itt sem ért véget. Nem! Ez annak csak az első hajmeresztő felvonása. Ezt követi a javak elkobozása, a család tagjainak szétszórása és tömérdek egyéb megpróbáltatás. A mindenéből kiforgatott özvegyet Grácba hurcolják, kolostorba kényszerítik és elszakítják gyermekeitől. Itt, a hideg falak között kell vezekelnie két éven át. Itt szenvedi el az önvád kígyómarásait. Büszke lelkére itt borul homály és itt lobban utolsót szomorú életének mécsese 1673. évi november hó 16-án. Leányai közül *Hajnalka* az Orsolya-szűzek cilli-i, *Judit* meg a klarisszaapácák zágrábi kolostorában hervad el.

A kiírtásra ítélt nagynevű családnak egyetlen fia: *János Antal* még borzalmasabb végre jut, mert ellenségei a schlossbergi börtönbe csukatják, ahol — rettenetes viszontagságok átélése után — 1704-ben fejezi be nyomorult féregéletét.

Ilona, Munkács várának hőslelkű kuruc Bellonája, Thököly felesége nem kerül ugyan tömlöcbe, de az ő sorsa is siralmas remetesors, mert nikodémiai száműzetésében leheli ki nemes lelkét.

A Zrinyiekről szóló ez az elnagyolt ismertetés — szűkszavusága ellenére is — igazolja, hogy monográfiánk e kiváló hősök élettörténetének beillesztése nélkül éppoly csonka volna, mint Ó-Egyiptom multja a Rámses-ek nélkül, Róma története a Fabiusok vagy Firenzéé a Medici-ek nélkül.

Ha büszke lehet a német a maga *mesebeli* Siegfried-jére, Svájc a népmondák Tell Vilmosára vagy a Balkán népe Márk királyfira, erre a képzelet-teremtette nemzeti hősre, — akkor kérkedjünk mi még jobban a húsból és vérből való Zrinyiekkel, mert ilyen félisteneket az Alkotó csak jókedvében hív életre, akkor is csak nagyritkán.

VI. FEJEZET.

Zrinyiújvár tiszavirág-élete.

A költő-bán 1661 tavaszán új erőd építéséhez fogott. Az építést annyira szíveügyének tekintette és olyan sürgősnek tartotta, hogy a hozzávaló követ ő maga is segített talicskázni. Talán sohasem jutott volna eszébe a Mura balpartján, Kakonyán építkezni, ha meg nem tudja, hogy a kanizsai basa hasonló tervet forgat elméjében. Az építés ötlete tehát a töröké volt, csupán a kivitel volt az övé. Éppen azért is siettette kőműveseit, hogy megelőzze kanizsai szomszédját. Meg is előzte.

Csak az volt a bökkenő, hogy nem kért a királytól engedélyt e szándékának megvalósításához, noha jól tudta, hogy önhatalmúan ilyen kényes vállalkozásba nem szabad belekezdenie. Mégis megtette. Nem dacosságból, nem fegyelmetlenségből, hanem azért, mert tisztában volt vele, hogy a császári vezérkar — amelyben több irigye pöffeszkedett — feltétlenül elgáncsolja szándékát, ha azt előre közli vele. Vetélytársain és irigyein tehát úgy akart kifogni, hogy befejezett tények elé állította őket, abban bizakodván, hogy így talán mégse gördítenek útjába akadályt. Portia herceg miniszterhez intézendő felterjesztését tehát csak akkor fogalmazta meg, mikor az erőd féligmeddig már elkészült. A herceg azonban féltette az álbékét — (amit különben a török lépten-nyomon felrúgott) — s ezért dorgáló-levélben figyelmeztette a bánt „meggondolatlan cselekedetének" várható következményeire. Egyben pedig igazoló-jelentés megtételére utasította.

Zrinyi önérzetét természetesen felette sértette ez a fölényeskedő hang. Első felfortyanásában rögtön asztalhoz ült és „igazolta magát". Puskaporos hangulatban fogant válasza azonban inkább szigorú számonkérés, mint mellveregető vezeklés. Latin nyelvű jelentésének lényegesebb részletei a következők :[8]

. . „Minthogy a török épp most nyugton van, sehogysem értem meg, honnan jutott Bécsbe az a hír, hogy a budai nagyvezér ellenem és új váram ellen acsarkodik. Az is meglep, hogy méltóságtok lebeszélnek váram építésének folytatásáról, holott Wassenhoff hadimérnök ebben eddig segítségemre volt.

Mivel azt látom, hogy méltóságotoknak nincs pontos ér-

---

[8] Tört. Tár. 1888.

tesülésünk az ügy állásáról, ezért kérem méltóztassanak alábbi okfejtésemet fontolóra venni. Annyit már előre is mondhatok, hogy ez a hely védőpaizsa nemcsak Muraköznek, hanem a *Dráván túl, Szlavóniában* fekvő véghelyeknek is. Viszont ha — amiként tervezi — a török teszi rá a kezét a kakonyai magaslatra, ezesetben *Kapronccával együtt más szlavóniai erődöket is* játszva igázhat le. Igaz ugyan, hogy hatvan év óta egy török se vetett ügyet erre a dombra, ámde a mostani kanizsai basa annál többet törődik vele. Ő májusban 2000 spáhi kiséretében időzött itt és akkor terepszemlét tartott. Ha én meg nem előztem volna, úgy most az ő vára állna itt.

Ez az oka, hogy tovább már nem tétovázhattam. Egyébiránt az építkezésre sarkaló okok a következők: *1)* A Dráva Légrád *községet* áradásaival annyira tönkretette, hogy sok házát már elnyelte a víz. *Vára* szintén már csak 20 lépésnyire van a Drávától. Kérdezem tehát, ugyan hová helyezhettem volna át ezt az új erődművet, mikor a két folyó miatt itt egy talpalatnyi hely sincs biztonságban?

2) Ez a kakonyai hely olyan közel esik Légrádhoz, hogy az ágyúgolyó innét könnyen eltalálhatná.

3) Légrádtól Kotorig 9 őrállomást létesítettem. Ez a domb olyan kedvező helyen van, hogy egymaga felér hat strázsával. Vitézeim itt feltétlenül szívesebben fognak őrködni, mert a szőlejük is itt van. Légrádról viszont el akarnak költözni, mert házukat az árviz elpusztította.

4) Ha országunk ismét háborúba sodródnék, vagy ha a jövőben is csak olyanféle álbékében lenne részünk, amilyenben eddig volt, úgy én sehová se tudnék csapatokat szállítani, mert a török — feltéve, hogy övé lenne ez a domb — ebben megakadályozna. Ellenben ha *nekem* lesz itt váram, akkor én fogom az ő betöréseit megakadályozni.

5) Ha ezt a váramat — miként remélem — sikerül teljesen felépíttetnem és ha ahhoz még ő felsége is ád némi anyagi segítséget, úgy Kanizsa hamarosan felszabadul. De, ha ez mégse következnék be, Stíria Muraközzel együtt akkor is békességben élhet.

Ime, ezek a fontos okok indítottak engem a gyors cselekvésre! Hanem hát halljuk az ellenvetéseket is!

1) Próbáljuk feltételezni, hogy a török e cselekedetem miatt felbőszül és ürügyet keres a béke megszegésére, mert hiszen a békeszerződésnek az is egyik pontja, hogy *mi* várat nem létesíthetünk.

2) Mondhatjuk, hogy ez az építkezés most időszerűtlen, mert a török hadiereje nagyobb, mint a mienk és ha ő emiatt rabolni kezdene, mi nem tudnók megfékezni.

3) Mondjuk, hogy én az építkezéshez ő felsége tudta nélkül fogtam hozzá.

Válaszom az első ellenvetésre a következő:

1) A török ne panaszkodjék! Amit neki szabad, azt nekünk is szabad. Már pedig ő újabban 3—4 várat is építtetett. Horvátországban is több erődöt emelt, mint én. Aztán hát én a váramat nem meghódított török földön, hanem a saját birtokomon építtettem fel.

2) A második ellenvetésre ezt felelem: Tagadom, hogy az ellenség hadiereje felülmúlná a mienket. Azt is tagadom, hogy egy ilyen csipcsup dolog miatt elejtené egyéb terveit; hogy elhanyagolná Erdélyt és a Vendvidéket és hogy egész ármádiáját ide irányítaná csak azért, hogy az én váram felépítése miatt rajtunk bosszút álljon.

3) Azt igenis beismerem, hogy ő felségének az építkezésről korábban kellett volna jelentést tennem, dehát ebben engem a basa szándéka megelőzött.

Excellenciád azt írja, hogy a budai basa rám az építkezés miatt nagyon haragszik. Nos, én erről mit se tudok. Ámde ha idejön, hadd jőjjön! Amit én Isten kegyelméből megtehetek, azt én meg is teszem. Én a kereszténység szent ügyéért — *ha mások esetleg cserben is hagynak* — egyedül is kész vagyok véremet feláldozni.

Én azonban azt, aki engem e hasznos munkám befejezésében cserben hagy, vagy elgáncsol, Isten itélőszéke elé idézem és rettentő felelősségre vonom. Ha Bécsből nem kapok hadimérnököt, akkor nincs is rá szükségem. Akkor munkámat úgy folytatom, ahogy tudom és ahogyan Istenem sugallja. Ámde a várnak okvetlenül el *kell* készülnie. Kérdem, nem jobb-e jót, mint rosszat cselekedni? Kívánok Excellenciátoknak tartós és friss egészséget! Légrád, 1661. évi július hó 5-én; Zrinyi Miklós."

*

Bécsben ez az inkább leckéztető, mint sem mosakodó „mentegetődzés" persze felháborodást keltett. Akiknek levelét szánta, azok bizonyára nagyot nyeltek rá. Minthogy azonban Portia hercegnek is, meg Auersberg miniszternek is Murakö z közelében volt birtoka, a bán nem kapott újabb intést, sőt engedélyt szerzett az építés folytatására. Hadd védje Zrinyiújvár közvetve az osztrák miniszterek ingatlanait is, necsak az övét. Ezért nem vetettek hurkot további munkálkodására. Kár is lett volna miatta nagy hűhót csapni, mert

hiszen a kakonyai erőd nem volt valami nagyméretű épület. Priorátó történetíró közlése szerint ugyanis csak 300 lépésnyi területű és legfeljebb csak 2—3000 harcos befogadására alkalmas szűk kalitka volt. Ezért is gúnyolta a török „juhakolnak". Egyébként mély árokkal és mellvédőkkel volt ellátva és zárt sáncot alkotott. A Muráról u. n. járomhíd vezetett be hozzá. Sáncainak külső peremén, valamint a mellvédők párkányzatán cölöpsor futott végig. Előudvarában több istálló és ól, 47 béres-lakás és 3 vízimalom állott. A sáncokra 24 ágyú könyökölt. Állandó őrsége: 800 hajdú és 400 huszár volt.

Annak ellenére, hogy csak ilyen jelentéktelen építményről volt szó, később ez a kis erőd mégis izzó nemzetközi tárgyalások kereszttüzébe került.

A Portának természetesen kezdettől fogva az volt a követelése, hogy le kell rombolni. Az osztrák haditanács szintén erre az álláspontra helyezkedett, de csak némi töprengés után. Mikor ugyanis az ügy kezdett mindinkább elmérgesedeni, az Udvar hirtelen takarodót fúvatott és felszólította a bánt, ne húzzon újjat tovább is az ellenséggel, hanem *ő maga döntse romba azt,* amit olyan fáradságos munkával, annyi költséggel és annyi akadály leküzdése árán alkotott. Zrinyi azonban hallani sem akart ilyen ostoba harakiriről.

A hosszas huzavona után, miként már említettük, végreis a török salamoni itélete tett pontot. Mialatt Zrinyi parázs vitába bonyolódott a bécsi hatalmasokkal, azalatt a kanizsai basa levegőbe röpíttette az „aklot" és ezzel bogot kötött egy hosszadalmas cívódás végére.

Ime, ilyen idillikus egyetértés tombolt 1664-ben a magyar-osztrák monarchia hadseregében.

VII. FEJEZET.

A Zrinyi javak sorsa.

I. Lipót 1670. évi április hó 3-án, vagyis még Zrinyi Péter életében, (de már raboskodása idején) rendelt el vagyonzárlatot a volt zászlósúr javaira. Ezt a hálátlan munkát a pozsonyi kir. kamara és a nedőcei harmincadhivatal karöltve végezte. A zágrábi Országos Levéltárban őrzött eredeti jegyzőkönyvnek tanusága szerint a szerencsétlen családnak még akkor 4 vára, 7 mezővárosa, 113 faluja, 7 tanyája és 9 szőleje volt.[9]

---

[9] Rački F.: Ispráve o uroti P. Zrinskoga.

Ámbár a „leltározást" Spankau Párizs, Csáktornya cs. és kir. parancsnoka már jóval előbb megkezde, — amikor is eltulajdonított több parádéslovat és hintókocsit, két remek órát, egy tucat ezüstserleget, egy antik aranyozott kardot és sok egyéb ilyen potomságot, — ennek ellenére még a kir. kamara is rengeteg értéket talált.

Spankau tábornok közhasznú tevékenységéről, úgylátszik, illetékes helyen is tudomást szereztek, mert állásától hamar felmentették és helyére Zeiss Kristóf bárót rendelték le. Az új helyőrségi parancsnok aztán éles sasszemmel ellenőrizte a bizottságok leltározását. A gazdátlan Muraközben egyideig a gráci cs. haditanács emberei tartották fenn a rendet és folytatták a földművelést. Mindenesetre jellemző, hogy Zeiss báró rövid ittartózkodása után már azt javasolja, csatolják Muraközt Krajnához, mert a bennszülött lakosság nagyon nyugtalan e félsziget bizonytalan sorsa miatt és Krajnához szeretne tartozni. Felterjesztése azonban belefulladt az Udvari levéltár hamvvedrébe.

Utána Herberstein József károlyvárosi parancsnok indít el hasonló felterjesztést. Csakhogy ő már nem éri be csupán Muraközzel; ő már Ó-Szlavóniának a bekebelezését is sürgeti.

Szerencsére Herberstein szándéka is megfeneklik Lipót király alkotmány-tiszteletén.

Ellenben a sápolni akaró hiénák tovább is azon mesterkednek, hogy a hatalmas vagyonból minél többet harácsolhassanak.

Ámde mikor a trón körül lebzselő léhütők már egyre szemérmetlenebbül kezdenek követelődzni, meglepetésszerűen egy új igénylő jelentkezik: *Ádám* grófnak, Zrinyi Miklós és Löbl Zsófia fiának személyében, aki eddig elvonultan élt özvegy anyjával Grácban.

A császár persze kénytelen elismerni az árva örökösödési jogát. Csakhogy mégse kapja meg az *egész* hagyatékot, csupán annak a felét. A másik fele a kincstárra száll át. Zrinyi Miklósné azonban nem élvezheti a jusst háborítatlanul, mert az osztrák hatalom képviselői mindent elkövetnek, hogy elkedvetlenítsék és Csáktornyából kitúrják. Csakhogy Löbl Zsófia kardos asszony, a Zrinyi Ilonák fajtájából. Ha őt boszszantják, ő se marad adós a fricskákkal.

A cívódás akkor éri el a tetőfokát, midőn Zeiss báró arra kötelezi, végeztessen Csáktornya és Kotor vára körül költséges töltési és erődítési munkálatokat. Az asszony nemcsak hogy megtagadja a parancs teljesítését, hanem a lábancok ellen bujtogatja Alsómuraköz parasztjait. Kuruc maga-

tartása már-már végzetessé kezd válni reá, amikor közbelépnek magas pártfogói és kimentik szorult helyzetéből. „

Ámbár a grófnő Grácban neveltetí fiát, azért a fiatal majoreszkó magyarul is megtanul. A jelek arra vallanak, hogy á kiváló hadvezér vére tehetséges és szorgalmas ifjú. Latin és francia nyelven megírt hadászati művei ugyanis széleskörű olvasottságot árulnak el. Életét 1691-ben alezredesi rangban, Zrinyi-sarjhoz illően, csatában fejezi be. Alapos azonban a gyanú, hogy a németek ölték meg. Olyanok, akik ráéheztek gazdag vagyonára.

Vele férfiágon magvaszakadt a dicsőséges multú és sok vihart átélt Zrinyi-családnak. Sírja felett most már meg lehetett fordítani a gazdátlan ősi címert.

Most már aztán az *egész* Muraközre rátette kezét a cs. kincstár.

VIII. FEJEZET.

Magyarok voltak-e a Zrinyiek?

Kukuljevich Iván a Zrinyieket *„Grád Zrin"* című könyvében „két haza hűséges fiainak" nevezi. Vannak azonban a szomszédságukban olyan javíthatatlan fanatikusok, akik a legtöbbjüket kisajátítják maguknak; nem is szólván a *„Povjest Medjimurja"* szerzőjéről, aki nemcsak a többi Zrinyi emlékét állítja a horvát Pántheonba, hanem aki szűkkeblűségében még a költő-hadvezért is elvitatja tőlünk. Sőt, hogy a magyarságon külön is döfjön egyet, nem átallja hősünket azzal megbélyegezni könyvének 213. lapján, hogy . . . *„A magyarok nem szerették Miklós grófot, mert horvát érzelmű volt."* Ez az állítása olyan nevetséges, hogy lebunkózására kár időt pocsékolni.

Amennyire érthető szomszédainknak ez a természetes elfogultsága, éppannyira megokolatlan is.

A valóság ugyanis az, hogy minden számottevő Zrinyit csupán báni hivatala és Szlavóniában való gyakori tartózkodása, tehát csak e külsőségek miatt lehet a horvát főurak közé sorozni, de más okból — nem!

Ha végig lapozzuk nemrég elhunyt kiváló tudósunknak, Takáts Sándornak missilis-levélgyűjteményét, valamint a *„Magyarság"* című lapnak 1920 évi május 20-ki számában megjelent *„A Zrinyiek és Muraköz"* című elmefuttatását, látni fogjuk, hogy a Zrinyiek *lélekben* igenis magyarok vol-

tak. Már pedig a *lélek* a fontos és az, hogy mit vallanak ők maguk; nem pedig az, hogy milyen nemzetiségűeknek *tartják* őket . . . mások.

Takáts S. említett cikkét ezzel kezdi: „Muraközt századokon át *magyarok* védelmezték. *Magyar* vér folyt Légrádon, Bajcsán, Szécsiszigeten valamint a Zrinyiek többi olyan várában (Kakonyán, Újváron, Kotorban, Csáktornyán, Szemenyén, Málikovecen, Torniscsán, Ráckanizsán és Kuttigovinán), melyet ők Muraköz oltalmára építettek."

„Már elődjük: Ernust János is teljesen *magyar* udvart tartott. Főemberei (1527-től): a Kónyaföldi *Kerecsényiek*, a *Kápolnaiak*, a *Szánthók*, a *Bottkák* stb. voltak. Ugyancsak magyarok az íródeákjai, a tiszttartói, a tisztjei, a cselédei is."

Ez a helyzet később sem változik. „A szigetvári hős és János nevű testvére — folytatja Takáts — Muraköz védelmére többszáz (6—800) főnyi katonát tartott. A két testvér *tisztjei és főbb altisztjei majdnem kivétel nélkül magyarok.* Ők maguk *magyar* levelekben buzdítják a vármegyéket és a nemeseket *Magyarország* védelmére."

Szigetvár vértanúja — jóllehet első neje (Frangepán Katalin) horvát, a második (Rosenberg Éva grófnő) meg cseh, mégis somogyi magyarokkal tölti meg Muraközt. Hires kapitányai: *Ráttkay Pál, Csányi László, Kis Farkas* szintén vérbeli magyarok.

Minthogy Zrinyi Miklós három fia közül kettő korán elpusztult, a család feje 1566 után György lett. „Ez a György — mondja Takáts — *minden izében magyar úr.* Rettenthetetlen vitéz, nagy zenebarát és hű magyar hazafi. Mint Kanizsavár kapitánya és mint a dunántúli hadak generálisa állandóan harcban áll a törökkel."

1582-ben, mikor ismét őrá bízzák az ország hadnagyságát (vezéri tisztét), így nyilatkozik: „Ő felsége mind az ország hadnagyságát, mind penigh az kanizsai kapitányságot is-még énrám veté. Hogy ebben ő felségének és *szegény magyar hazámnak* hasznos és hűséges szolgája lehessek, az Uristentől erőt kérek hozzá."

Magyar mivoltát talán az is eléggé jellemzi, hogy életét Zichy Erzsébethez, ehhez a kiváló *magyar* honleányhoz kötötte.

VIII. György bán 1621-ben ebben a néhány tömör és öntudatos sorban rögzítette le családjának politikai hitvallását: *„A mi Magyarországot és annak az koronáját illeti, nekünk minden eleink (ősünk) mindenkor az Magyarországgal és annak igazságával éltenek. Ezen országért vérük hul-*

lásával sokat próbáltanak (áldoztak). Egyik ősünk (1566-ban) érette meg is hala. Édes magyar hazánknak, kinek már eddig is sok jót köszönhettünk, mink se lehetünk idegen és hálátlan fiai."

Ime, ezek a márványra kivánkozó kemény szavak spártai világossággal örökítik meg a Zrinyiek hazaszeretetét és kötelességtudását.

De nemcsak az ősök hirdettek ilyen szentséges elveket, hanem az utódok is. És nemcsak a XV. században lüktetett magyar szellem Csákvár falai közt, hanem később is. Miklós és Péter kiskorúsága idején szintén *magyar* tisztek vezették rohamra a muraközi legényeket. Ezek: *Batthyány Ferenc gróf, Kiss János, Darabos Gergely és Farkas András.*

„Mondanunk se kell, — jegyzi meg Takáts — hogy ezidőtájt a *muraközi hadinép*, nemkülönben annak a tisztikara és főlegényei *szintén magyarok.*"

Hogy a költő-hadvezér milyen lobogó vérű szittya volt, arról külön fejezetben szólottunk. Hogy pedig még a horvátnak kikiáltott *Péter* se volt az, arról alább beszélünk. Köztudomású, hogy Péter gróf jóval többet időzött a Dráván túl, mint innen. De ez természetes is, mert 1664-ig majdnem állandóan Ozaljban kellett laknia. Bátyja viszont Csáktornyán lakott. Mivel pedig felesége, Frangepán Katalin horvát-olasz eredetű markéza volt és mivel mindaketten horvátul írtak és néha társalogtak is, Péterről az a nézet kelt szárnyra, hogy magyar mivoltából teljesen kivetkőzött. Ez a nézet azonban hamis, felületes és egy cseppet sem helytálló.

Szinte hihetetlen ugyanis, hogy Pázmány nevelt fia más lehetett volna, mint magyar. Valószínűtlen, hogy a magyar hazájáért rajongó Miklós öccse elidegenedett volna nemzetétől és elfeledte volna, hogy apja, anyja is magyar volt. Hogyan vált **volna Ilona nevű** leányából, egy Rákóczi és egy Thököly feleségéből olyan ragyogó magyar eszménykép, ha odahaza szülei idegen érzést plántálták volna szívébe? És csatlakozott volna-e a Zrinyi-házaspár Wesselényiékhez, ha a *magyar* szabadság és alkotmány ügye nem nőtt volna mindkettőjük szívéhez?

De szükségtelen a találgatások bozótjában botorkálnunk, mert hiszen azt, hogy Péterben tüzes magyar érzés ízzott, néhány levele határozottan elárulja.

A bécsújhelyi siralomházban írt és a királyhoz címzett egyik levelében ugyanis ezt olvashatjuk: „Együtt szenvedek fiammal (Antallal) *magyar hazám törvényei ellenére*, melyeket pedig felséged esküvel erősített meg." Egy másik le-

velében szintén ilyen kitételt találunk: „Joggal mondhatom, hogy *magyar nemzetem* nekem köszönheti megmaradását."

„Én magyar hazámnak mindig hűséges fia voltam és büszkén vallottam magamat magyarnak" . . . stb.

Egyébként légrádi és kotori kapitányai: *Czindery György, Selley György, Kiss Farkas, Karvally Ferenc* hasonlóképpen magyarok voltak.

. . . Ezek után valóban nem nehéz megfelelnünk arra a kérdésre, vajjon magyarok voltak-e a Zrinyiek.

Amikor pedig, megoldott saruval megállunk a mult ködébe merülő dicsőséges emlékük előtt, felrémlik agyunkban a lázadó és vérbehasító kérdés; vajjon

Használ-e a világnak az, ki érte
Feláldozá magát?
Eljő-e a kor,
Melyet gátolnak a rosszak?
S amelyre a jók törekednek:
Az általános boldogság kora?
Kit még meg nem szállott e gondolat,
Nem fázott az soha . . .

(Petőfi: Világosságot!)

IX. FEJEZET.

A plébániák és kolostorok multja.

Mielőtt a plébániák és a kolostorok multjáról fellebbentenők a századok titokfedő fátylát, azt is tisztáznunk kell, vajjon nem vetette-e el a súlykot Horvát Rudolf akkor is, mikor ezt írja: *„Muraközt mindjárt kezdettől fogva a zágrábi egyházmegye keretei között találjuk."* Azt hisszük, hogy... igen, mert mikor Nagy Károly, a frankok császára — Mühlbacher[10] és más krajnai történetírók szerint — az *aquileai*, meg a *salzburgi* diőcézisek határait (810) a Drávaig tolta ki: a Dráva-Száva köze akkor az aquileai pátriárka alá, Lendva és Muraköz vidéke viszont a *salzburgi* érsek fennhatósága alá került. (Balics L.: A kereszt. tört.)

A muraközi katholikusok tehát 810 és 1083 között a salzburgi egyházmegyéhez tartoztak. De vajjon hová tartozhattak 1083—1094-ig, vagyis a zágrábi püspökség megszervezéséig?

---

[10] Regna Caroli no. 287/a.

Pauler Gyulának (L. „Magyarország tört. az Árpádházbeli kir. alatt") az a véleménye, hogy Muraköz a XIII. századig a *veszprémi* püspökség függvénye lehetett, mert annak a határa . . . „összeesett a somogyi terület határával, délre pedig a Dráváig, sőt még azon is túl terjedt a tótok (szlavónok) által gyéren lakott földön . . . Hogy a *veszprémi* püspök joghatósága már eleve a *Dráván is túl terjedt.* — írja Pauler — az abból következtethető, hogy a zágrábi püspökség alapításában — az esztergomi és bácsi érsekek mellett — a veszprémi főpásztor is résztvett." (I. k. 395.)

Ortvay Tivadar (L. „Magyarország egyházi földleírását") hasonló húrokat penget. Nézetét egy 1134-ben kelt oklevélre építi. Ez adat szerint Felicián esztergomi prímás a következőket írja az akkori zágrábi püspöknek: „Lászlónak, a legnemesebb királynak uralkodása, Acsa esztergomi érseknek kormányzása alatt, *Kozma veszprémi* püspöknek, Gyula nádornak és Geréb somogymegyei ispánnak (comes) idejében a Szent király ezeknek a nemesuraknak a tanácsára alapította a zágrábi püspökséget."

Ámbár ez a két magyar tudós csak következtetés révén jut arra a felfogásra, hogy Muraköz a XI—XIII. században a veszprémi egyházmegyéhez tartozott, ám ezek a józan következtetések mégis csak szilárdabb alapon mozognak, mint Horvát Rudolf gyökértelen üres kijelentései. Mindenesetre feltünő, hogy az alapítást megelőző fontos tanácskozásra *egyetlen horvát püspök se volt hivatalos* és hogy az első püspök magyarul és tótul tudó szlavón pap lett.

Ilyenformán tehát Muraköz mégse lehetett „kezdettől fogva" (1094) a zágrábi diőcézis része.

Egyébként a zágrábi püspökök 1853-ig a kalocsai érsek alá voltak rendelve. Soraikban ilyen magyarokat találunk: *Kaboli Lászlót, Magyar Ágostont, Garay Jánost, Csupor Dömötört, Erdődy Šimont,* stb.

Ha eddig, a hovátartozás tekintetében nem is álltak írásos adatok rendelkezésünkre, viszont a XIV. század dereka óta annál tisztábban kezdünk látni.

Egy 1334-ből és egy 1501-ből való jegyzék t. i. pontosan felsorolja a zágrábi püspök fenhatósága alá tartozó muraközi plébániákat is. E névjegyzék szerint a XIV. században az alábbi plébániákra bukkanunk, a bexini (ma becsehelyi) főesperesség keretében: a nedőceire, a muraszentmártonira, a drávaszentmihályira, a szabadkaira, a perlakira, a podturenire, a tüskeszentgyörgyire és a martinusevecire.

Lelkészi hivatal az 1501. évi összeírás szerint a föntie-

ken kívül, még az alábbi helyen található u. m. Lopatinecen, Szentmárkon, Szrediscsén, Belicán, Turninecen, Besztercén, Breszten és Stridón.

1688-ban új plébániákat szervez a püspökség és pedig: Alsómuravidon, Kotorban, Murakirályon, Szelencén, Pomorjén ,Dékánfalván, Drávavásárhelyen és Miksaváron; a drávaszentmihályit pedig 1789-ben áttelepíti Csáktornyára. 1790 ben épül a domborúi (alsódomborui), a szentmáriai és a murasiklósi templom.

*

Muraközben csak kétféle szerzetesrendbeli baráttal találkozunk, u. m. pálossal és ferencessel. Bedekovich József szerint („Natale Solum") a szentilonai pálos-zárdát 1376-ban Laczkfy István erdélyi vajda építtette. A csáktornyai ferenceseket meg 1644-ben a költő-bán telepítette itt le. Ugyancsak ő építtette fel templomukat és klastromukat is.

Őseink már régóta görbe szemmel nézték és kifogásolták Muraköznek a zágrábi püspökséghez való kötöttségét és igyekeztek ezeket a szálakat szétszakítani. Az elszakítás eszméjét először a protestánsok dobták bele a vitába 1625-ben, a pozsonyi diétán, E *ballon d'essai* nyomán akkora vihar kerekedett, hogy Vinkovich Benedek zágrábi prépost és a reformátusok közt tettlegességre is sor került. Egyéb azonban nem történt. 1776-ban, mikor hire járt, hogy Mária Terézia a Vendvidéket az új szombathelyi püspökséghez fogja csatolni, újra megmozdult az országgyűlés Muraköz egyházi elcsatolása érdekében, de ekkor is eredmény nélkül. 1848-ban és 1883-ban megint „sürgős" intézkedést követelt a parlament, de ezuttal is hasztalanul.

1892-ben Ferenc József *elvben* már hozzá is járult a veszprémi egyházmegyébe való bekebelezéshez, a gyakorlati kivitel azonban most is meghiusult. Még pedig ezuttal Mihálovich zágrábi érsek akadékoskodása folytán. Legutóbb 1902-ben követelte Zala megye és a magyar püspöki kar az *elvi* hozzájárulás gyakorlati megvalósítását, de a kérdés ebben az évben is zátonyra jutott.

Pedig ha akkor egy kemény Szilágyi Dezső ökle oda mer vágni a tárgyalófelek asztalára, úgy az ellenséges papság nem ássa alá Muraköz hadállásait és ma ez a Kánaán nem volna kínok siralomvölgye, ahol sorvadásra kárhoztatott magyarok és muraköziek dideregve várják a szebb jövőt vagy a mainál szebb halált.

X. FEJEZET.

A halálraitélt Légrád.

Vannak folyók, amelyek — miként a Nilus, Tigrisz, Eufrátesz — még áradásukkal is áldást visznek partmenti vidékeikre. Mások viszont még szelid állapotukban is rombolnak, pusztítanak. Légrád népe a rakoncátlan Drávának és Murának köszönheti mostani elviselhetetlen sorsát.

Ezt a nagyközséget Zala vármegyétől négy okból lehetne elvitatni: 1) az állítólag megsértett történeti jog címén, 2) földrajzi, 3) etnográfia és 4) gazdasági okból.

Vegyük sorra ezeket! Beszéljünk mindenekelőtt a történelmi jogról! Nos, ez a község már csak azért se lehet horvát vagy szerb vagyontárgy, mert hiszen a X. századtól a XVI.-ig *Somogy megyéhez* tartozott. Erre vall a többi közt egy 1384-ből fennmaradt oklevél s ez azt mondja, hogy . . . *„Lögrád a Mura közelében: Somogy megyében fekszik."*[11]

Földjét Mária királynő 1384-ben Salamonvári Salamon fiának: János comes-nek ajándékozta. 1461-től 1471-ig a döbrentei Himfyek tartottak rá igényt a Kanizsaiakkal szemben, akik szintén jogot formáltak hozzá. A hosszú viszálykodást 1471-ben megegyezés zárta le. Légrádon ekkor a Himfy és a Tiszai család osztozott meg. 1486-ban a somogyberzencei birtoktesthez számítják.[12] Az 1555. évi dicalis conscriptio (adóösszeírás) szintén somogyi faluként könyveli el.[13]

Ellenben a Zsámboki János által készített 1592. évi térkép már a Mura *jobb-oldalán*, a *zalamegyei* Mura-szigeten tünteti fel. 1555-ben épült várát a török feldulja, de a Zrinyiek 1567-ben ismét kitatarozzák.

A lakosság 1600-ban újra költözni kénytelen, mert az ellenség faluját és erődjét felperzselte. Ezuttal a Réceszigeten rak fészket. Csakhogy itt sincs sokáig maradása, mert innét meg az izgága Dráva üldözi ki. 1662-ben a régi Dráva-ág balpartján telepedik le. Ott, ahol ma is lakik.

Várát a XVIII. században teljesen lerombolják, csak a községe marad épen.

---

[11] Zalai oklevéltár II. 200.

[12] Csánki D. M. o. földr. II. 625.

[13] Orsz. Levéltár.

Légrád különben — közigazgatás szempontjából — később is Zala megyéhez tartozik. E mellett tanuskodik 1677-ből való magyar köriratú hivatalos pecsétnyomója, továbbá magyar jegyzőkönyvei, Esterházy Antal grófnak 1708-ból fennmaradt levelei, régi térképek, földrajzi könyvek, kir. oklevelek stb.

Hogy Légrád Muraköznek századok óta a legmagyarabb véghelye volt, azt a következő érvek igazolják :

1) A XVI. és XVII. században kizárólag *magyar* lakói és katonái vannak. Ezek utódai közül még ma is 1200 a színmagyar evangélikusok száma.

2) A község határában ilyen dülő-erdő stb. névvel találkozunk : Házrészek, Alsóerdő, Szentháromság, Töröktemető, Sulyoki-dülő, Sánc, Füzes stb.

3) Római katholikus lelkészei — kevés kivétellel — magyarok. Igy pl. (1681) Vinczey, (1688) Nyilas, (1689) Barakonyi, (1750) Légrádi, továbbá Bellay, Varga, Legény, Bölényi, Lápossy, Gadó, Fábián stb.

(A luteránus lelkészek mind magyarok.)

4) Várának kapitányai ezek voltak : Ráttkay, Csányi, Kiss, Selley, Karvaly, Kőszeghy, Fejes, Inkey stb.

Mindezek a tények azt bizonyítják, hogy Légrádhoz jogtörténelmi alapon csakis Zala megyének lehet igénye.

*

2) Lássuk most a földrajzi szempontot ! Abból a sajnálatos körülményből, hogy ez a község *most* a Dráva *jobb* oldalán, tehát *látszólag* Belovár-Kőrös megye peremén van, azt lehetne következtetni, hogy a jugoszlávok 1919 évi január hó 9-én jogosan szállották meg. Csakhogy ez csak megtévesztő látszat. Tagadhatatlan ugyan, hogy a község *ma* csakugyan a Dráva jobb partján fekszik, de viszont az is való, hogy hajdan a *bal* oldalán terült el. A helyzet ugyanis az, hogy *van nyugaton, Köbölnél is egy Drávameder és van egy keleten is.* Amaz holt ág, emez élő.

Légrádnak éppen az a tragikuma, hogy a Dráva meder ágyának megváltozása következtében a két folyóág közé szorult. Ez pecsételte meg a sorsát. Egyébként ez a szeszélyes folyószörnyeteg Góta, Gotála és Zsdála horvátországi falvak lakóit is megtréfálta. Légrádot áttolta a bal partra, ezt a három falut viszont Somogyba ékelte be.

Amint a fenti okfejtésből kiderül, Légrádhoz Jugoszláviának földrajzi okokból sincsen jussa.

3) Az etnográfiai szempontból gyorsan végezhetünk. Tény ugyanis, hogy Légrádon a XVI. és XVII. században kizárólag magyarok laktak. A XVIII. és XIX. században 100%, 1918-ban 66 % volt itt a magyar. A többi szláv. A nép annyira elégedetlen a mai uralommal, hogy már többízben kérte a szerb kormányt, engedje meg, hogy Somogyban telepedhessék le, de kérelmét persze mindig elutasították.

4) Vizsgáljuk meg végül a gazdasági okot is! E község földrajzi és gazdasági viszonyainak ismerője tisztán látja, hogy a légrádiakat minden érdekük hozzánk fűzi. Részint azért, mert a község nevét viselő legközelebbi vasuti állomás a községtől csak két kilométernyire, a somogyi parton fekszik; részint azért, mert a lakosság nagy részének szőlei, rétjei, erdei szintén a Muránk bal, tehát magyar oldalán terülnek el, részint meg azért, mert fűzfavesszejét, kosarait, terményeit csakis ideát tudja értékesíteni.

De Somogyhoz való szívós ragaszkodásukat ezenkívül még az a körülmény is megokolttá teszi, hogy a Dráva a jugoszláviai oldalon *akadálytalanul* falhatja fel ingatlanaikat, holott ideát, a Szentmihály-hegyén, ilyen veszedelem egyáltalán nem fenyegeti fekvőségüket.

A magyar uralom idején a vármegye mindent elkövetett, hogy a község útjait és termékeny partjait vízművekkel megvédje, ellenben most ez az erős sodrú folyam akadálytalanul pusztíthatja a közvetlen környéket. Az illetékes jugoszláv tényezőknek bűnös közönbössége újabban azzal bosszúlja meg magát, hogy a Dráva már a holtágba is betört s most ott is kedvére garázdálkodhatik a község vagyonában. A kormány tétlenül nézi a folyó vandál munkáját, a község pedig hasztalan próbál védekezni a gáttörések ellen, mert földhözragadt szegény. Miből is telne ilyen kiadásokra, hiszen a község pótadója máris 300%-ra rúg, holott 1919 előtt ilyen adónemet egyáltalában nem is ösmert.

Ha még arra is rámutatunk, hogy a nép Somogyban lévő birtokait csak abban az esetben művelheti meg, ha azt a határőrök megengedik, nem pedig akkor, amikor erre szükség volna, úgy nem túlzás, ha azt állítjuk, hogy Légrádot a trianoni békeparancs — halálra ítélte.

Légrád borzalmas végzetét csak a haladéktalan visszacsatolás tudná feltartóztatni. Ha ez tovább is késik, lakóit teljes pusztulás fenyegeti.

XI. FEJEZET.

A kuruckor.

A romantika zománcával bevont kurucszabadságharc hullámzó eseményei természetesen a Murántúlra is átgyűrűztek. Jóllehet nagyobbszabású csata itt sohasem zajlott le, ám azért az ellenfelek itt is több ízben csaptak össze elkeseredetten, mert ez a terület akkoriban a császár egyik hű csatlósának: Marchio de Pryenek hódolt. Ezért kellett a kenyerüket féltő, helyhez láncolt muraközieknek mindvégig a legendáshírű vezérlőfejedelem *ellen* hadat viselniök, akiről különben sokáig nem is sejtették, miért fordult a trón ellen.

Hasztalan édesgeti és egyben fenyegeti is őket Andrássy Pál kuruc tábornok hozzájuk intézett leveleiben, hogy . . „Ne viseltessenek vakmerő keménységgel" Rákóczi iránt, mert hiszen ők is „az idegenség terhes igája alatt nyögnek," — kénytelenek a márki megbízottjának, az olasz Cignetti Józsefnek az utasításait követni, mert hiszen az ő robotosai és hűbéresei és mert bizonyára nincsenek tisztában Rákóczi céljaival.

Signore Cignetti, mihelyt megtudja, hogy Bercsényi gróf lovasai már Kanizsa és Kotor határában portyáznak, tüstént óvóintézkedéseket foganatosít. Egyik ilyen parancsa (1704 évi január hó 17-én) így szól: „Vigyázzanak kegyelmetek — írja vajdáinak — hogy ne érje meglepetés váraimat, mert ha a felkelők ide is be tudnak törni, akkor a lázongó horvátok beavatkozása miatt belső hábarúnk is támadhat. Azt bizonyára kegyelmetek is tudják, hogy Rákóczi emberei Szlavónia megszállását is tervbe vették. Remélem, hogy Légrádot és Kotort jól megerősítik. Legyen arra is gondjuk, hogy *szabadságuk veszendőbe ne menjen!* Igérem, hogy ha az ő felségéhez való eddigi hűségükben továbbra is kitartanak, még nagyobb javakhoz jutnak." (Eredetije a légrádi levéltárban.)

Bercsényiék rezgelődéseinek persze a Dráván túl is visszhangja támadt. Február hó 20-án a varazsdi szábor 15.000 ujoncot szavaz meg Pálffy János bánnak és lovastábornoknak és a hadvezetőség megkezdi a fegyverkezést. A fürge kuruc azonban nem várja meg, míg a bán a körmére csap. Alighogy zsendülni kezd a fű, Niczky Sándor és Gencsy Zsigmond máris ellátogat a Muratájára és ott vígan harácsol. Mivel pedig a nyitány ilyen szép sikerrel járt, példájukat Bakács Lukács is követi, még pedig szintén búsás eredménnyel.

A bán végre csatasorba állítja horvátjait; sőt még a szerémségi rácokat is mozgósítja. Erre a hírre Károlyi Sándor a dunántúli hadak vezetője Niczkyt és Gencsyt visszarendeli és helyükbe a Dráva mellékére Bakácsot, Szarkát és Zana Györgyöt küldi le.

De Zana csakhamar egyéni vállalkozásba fog. Elszakad társaitól és huszárjaival Verőce megye felé veszi útját.

Március hó 9-én felbukkan a Muránál a bán és dandárával Ráckanizsa alatt szétugrasztja a felkelőket. Ebben a csetepatéban esik el többedmagával Inkey János, légrádi várkapitány is.

A nyugtalanított Muraköz ekkor fellélekzik, mert Pálffy gróf most megerősíti határait; sőt egy ideig ő maga is Csáktornyán táborozik.

Sajnos, nemcsak Bakács és Szarka próbálkozása üt ki balul, hanem Zanáé is, mert gyönge csapatával csak úgy tud Verőczéről elmenekülni, hogy vastag éjnek idején ugrat neki a Drávának és átusztat Barcsra.

A bán eközben állandó őrséget szervez a Muravonal védelmére és csak akkor halad tovább, mikor ezt a területet már biztonságba helyezte.

Az 1705. év őszén Bercsényi Miklós új támadást tervez a félsziget ellen. A támadó hadművelet végrehajtását Csáky Mihály gróf főstrázsamesterre bízza. Csáky kisérletezése azonban szintén kudarcba fullad, mert gyönge csapatokkal akarja leverni az erős szerb határőrséget.

1707-ben, mialatt Vak Bottyán a Balaton zalai partján köti le a labancot, azalatt béri Balogh Ádám villámgyors oldalmozdulattal Murközben terem és ott hatalmas zsákmányt ejt. (L. Esterházy Naplóját.)

Minthogy a kuruc szabadságharc túlságosan elnyúlik, Pálffy bán 1707 nyarán ismét kénytelen toboroztatni. Az 1200 főnyi új csapattest kiképzése után a regimentet Draskovich János gróf vezeti a Rába vidékére.

Eközben a jószimatú Kisfaludy László — megtudván, hogy Muraköz meglehetősen védtelen — szintén betör ide és végigsarcolja falvait.

Április 30-án Bottyán János Légrádig kergeti a horvátok 5000 főnyi hadát s közülük kétezret a Drávának szorít. December hó 19-én meg Balogh Ádám páholja el a bán hadait.

1708 szeptember 6-án Esterházy Antal gróf tábornok ront rá a Zrinyiek egykori birodalmára. Vállalkozását siker is koronázza; elfoglalja Kotor várát és 400 rácot kardélre hány. E győzelem hatása alatt ő is kiáltványt intéz a bennszülöttek-

hez. Felhívja őket, álljanak Rákóczi lobogói alá. Valószínű, hogy ezeket a lelkes felhívásokat sohase látta sem a katonaság, sem a jobbágyság,mert azokat elnyelte a vajdák irattárának sírgödre, de ha látta. hallotta is, visszhangjuk mégse támadt. Nem is támadhatott. Elvégre nem fordulhatott a nép földesura ellen, mikor a kenyérosztó kés az ő kezében volt. De az is lehet, hogy merev passzív viselkedésüknek előttünk ismeretlen, más okai is voltak.

Az Ocskay László árulása-okozta trencséni végzetes csatavesztés után a kurucok szerencséjének csillaga rohamosan kezd halványodni. Közeledik a szörnyű vég. Önvédelmi hadjáratuk most már nem komoly harc, hanem csak szomorú vergődés.

Muraközben még csak egyszer szikrázik föl a felkelők lelkesedésének tüze : 1709 évi február hó 1-én, amikor Kisfaludy László újra itt terem támadó kedvű huszáraival és amikor kitűzeti a csáktornyai várkastély tornyára a szűzmáriás zászlót. De ez már csak néhánynapos pünkösdi királyság. Fellobbanó bengáli rakéta fényhullása, amelynek elhamvadása után a rabság szomorú éjszakája borul az egész országra. 1711 nyarán aztán végleg porba bukik a szabadság napja a majténvi síkon és elhallgatnak a tárogatók, trombiták és ágyúordasok.

Most már el lehet sóhajtani a fájdalmas siratódalt :

„Jaj, régi szép magyar nép !

. . . . . .

Mire jutott állapotod" ?

XII. FEJEZET.

1848.

Jellachich József bánnak 1848-ik évi szemérmetlen államcsínyét újabban a drávántúliak azzal okolják meg, hogy az illérek forradalmi megmozdulása nem volt egyéb, mint védekezés az „erőszakos" magyarosítás ellen. Heves akció véres reakciója.

Nos, nézzünk a szeme közé ennek a vádnak és bogozzuk ki, mi lappang mögötte ? Ha átlapozzuk régi törvényeinket, arra az eredményre jutunk, hogy ez a mellünknek szegezett **vád erőltetett és *túlzott*.** Mert mi az igazság ? Az, hogy az 1792. évi VII. törvénycikk a magyar nyelv tanítását a Dráván túl **csak *rendkívüli*** tantárgyként rendelte el. Az 1844. esztendei

II. törvénycikk értelmében a nemmagyar nemzetiségű követek a magyar diétán *latinul* is beszélhetnek. Igaz ugyan, hogy ugyanennek a törvénynek a 8. §-a leszögezi, hogy „A magyar nyelv — a *király rendeletére* — a kapcsolt részek fő- és középiskoláiban rendes tárgy", de viszont megengedi mellette az *anyanyelv* használatát is, ami abban az időben óriási vívmány.

Jogosult tehát az a kérdés, hogy ha eddig a *latin*, meg a *német* nyelv kizárólagosan kötelező tanítása nem adott okot lázadásra, miért vált most egyszerre *casus belli-vé* a magyar nyelv bevezetése? Annál szemetszúróbb előttünk ez a förgeteges felzúdulás, mert hiszen 1830-ban Zágráb vármegye *önként* hozott határozatában mondta ki, hogy *„Ezentúl a horvát tanítónak is jól kell tudnia magyarul, mert különben nem taníthat: és azért is, mert ez a nép érdeke.* (Acta et articuli XII.)

Ez lévén a tény, az „erőszakos magyarosítás" vádja semmivé zsugorodik össze. Annyival is inkább, mert hiszen később a horvát nyelv használatát törvényes intézkedés biztosította nemcsak az egyházi életben és az iskolákban, hanem a nyilvános gyűléseken is. E mellett tanuskodik V. Ferdinánd királynak 1848. évi. június hó 10-én a horvátokhoz intézett alábbi felhívása is:

„Horvátok és szlavoniták!

Anyanyelvetek zavartalan használata nemcsak egyházaitokban és iskoláitokban van örökre törvényesen biztosítva, hanem nyilvános üléseiteken is. Hogyan is tudtátok elhinni, hogy a magyar törvényhozás ellenséges indulattal van anyanyelvetek iránt, melyet ugyanez a törvényhozás nyolc századon át istápolt és védelmezett?" (Gracza: Az 1848-as szabadságharc tört.)

Csakhogy ekkor már az uralkodó is hasztalan próbálta lecsendesíteni a háborgó néptengert, szavait elnyelte a lelkiismeretlen demagógok és a Kamarilla által felbújtogatott fanatikusok „feszítsd meg" üvöltése.

Július 11-én mondott kriptanyitogató és villámszóró szónoklatában Kossuth is megkisérli ugyan eloltani a lázadás lobogó gyeptüzét, de szavai a pusztában dübörögnek el.

Ez érthető is, mert hiszen köztudomású történelmi tény, hogy a délszlávok nem holmi csipcsup nyelvkérdés miatt való duzzogásból, hanem a pánszláv-eszmét hirdető Kollárok, Gájok és Preradovichok uszítására fogtak fegyvert. Céljuk nemcsak a különböző szlávajkú déli népek tömörítése, hanem egy-

úttal a magyar Szent korona alá tartozó részek szilárd egységének széttörése és a porba döntött állam romjain egy délszláv birodalom felépítése volt.

Ezért nem állott szóba a megegyezésre kész magyar kormánnyal a hetyke bán. Ezért nem sikerült a viharzó nemzetiségi szenvedélyek elfojtása. Ime, ilyen előzmények után repültek ki hüvelyükből az illér kardok! És így lett a forradalmi cyklonnak első martaléka az a Muraköz, amelyet ellenségeink már *akkor siettek* letépni a megirigyelt Igéret földjének édeni csodafájáról.

*

Jellachich gróf szeptember hó 11-én Légrádon és Varazsdon át zúdult be 30.000 főnyi hadával a Muraközbe. Mivel pedig felvonulása ellenállásba nem ütközött, akár zeneszóval is átgázolhatott volna Kotoron, Letenyén, Muraszerdahelyen. Igy esett aztán, hogy egy kis áldomás után szeptember hó 15-én már Kanizsára is belovagolhatott, hogy ott is ráheveredjék játszva lesarlózott győzelmi babéraira.

Csáktornyáról történt távozása után a „meghódított" tartomány kormányzói tisztségét Simunich Sándor, Varazsd megye alispánja vette át.

Az újdonsült kormányzó első nagyobb feladatának persze Muraköznek Varazsd megyébe való bekebelezését tekintette. Minthogy pedig bizonyosra vette, hogy a „rokon" muraköziek repeső örömmel fogadják a felszabadítókat: Csáktornyára népgyűlést hívott egybe, a lakosságra bízván, hogy a boldogító „igent" az maga mondja ki. A gyűlés azonban csúf botrányba fulladt, mert a muraköziek a helyett, hogy a csatlakozás *mellett* foglaltak volna állást, *a beolvasztást célzó szándék ellen döntöttek.*

„*A muraközi nép* — írja a Pesti Hirlap október hó 6-ki száma — *Jellachichot csúnyán szidalmazva, lármázni kezdett és óriási kiabálás közben kijelentette, hogy nem akar Horvát-Szlavonországhoz tartozni. Sőt fenyegetőzve azzal oszlott szét, hogy tömegesen fölkél és 30.000-en támadják meg a majd visszajövő illéreket.*"

Az észak felé haladó bán nem hagyta teljesen védtelenül a félszigetet, mert Csáktornyán 1000, a letenyei hídnál meg 160 granicsárt hagyott hátra. Sőt még Kanizsát is megrakta őrséggel. A parancsnoksággal megbízott Nugent gróf azonban pórul járt, mert a szolgajáromhoz nemszokott, harcias kedvű zalai népfelkelők titokban fölfegyverkeztek és megtámadták az illér őrséget ugy, hogy az 81 halott hátrahagyásával gyorsiramban hagyta el Zala vármegye területét.

Minthogy októberben Bécsben is kitört a forradalom, Jellachich október hó 8-án átkelt a Lajtán és megszállta a fenyegetett fővárost. Kivonulását vezérkarunk siet kiaknázni. Muraköz és esetleg Szlavónia megtámadása Perczel Mórra várna. A kormány ezredessé nevezi ki (október hó 3-án) és a megalakítandó Zrinyi-dandár parancsnokságával őt bízza meg. Perczel megszervezi ugyan csapattestét, de Szlavóniát meg se kiséreli vele nyugtalanítani; csupán Muraközből próbálja az ellenséget kiverni. Sajnos, sikere csak átmeneti, mivel csapatai gyengék és hiányosan fölszereltek. Ennek ellenére mégis megkezdi hadiműveleteit.

Kanizsán megtudja, hogy a császári védőerő egyik része Kotornál, másik meg Letenye mellett táborozik. Hogy célját elérje, dandárát megosztja. Két zászlóaljnyi gyalogost, két század huszárt és négy ágyút Gáspár András őrnagyra bíz és ezt a támadóoszlopot Kotor ellen rendeli ki. Ő maga egyelőre a városban marad, kémeket küld szét és vár.

Október hó 17-én, mikor Gáspár Kotor alá ér, ezt a községet Vukotinovits Lajos granicsárőrnagy 1175 emberével tartja megszállva. De nem sokáig. Alig hogy megdördülnek a honvédség halálokádó ágyúi, a szedett-vedett csőcselék, (őrnagyával együtt) Domború irányába futásnak ered.

A bennszülötteknek éppen kapóra jön ez a gyászos marathoni futás. Gyorsan előszedik ócska mordályaikat és — testvér ide, testvér oda — *gyilkos tűzzel köszöntik a martalócokat.*

Honvédeink ez után az operettbeillő csetepaté után 3 tisztet, 100 közlegényt fognak el és két ágyút zsákmányolnak. A mi veszteségünk csak két közlegény; viszont Alsódomború és Perlak utcáin halmokban hever a muraköziek által lemészárolt szerezsánok holtteste. (Novák: Zala vm. tört. 48ban.)

Ime, ez a válasza a hozzánk hű lakosságnak Simunich kormányzó ama kérdésére, el akar-e szakadni Magyarországtól.

Október hó 18-án Perczel is elindul Kanizsáról. Ő meg Csáktornya felszabadítását tűzte ki feladatául. Vele megy két lelkes muraközi pap: Gasparich Márk ferencrendi barát és Lápossy Géza káplán is.

A Varazsdon székelő, de e napokban távollevő Rubidó őrnagyot éppekkor Ráller cs. kapitány helyettesíti. Raller, értesülvén Perczel közeledtéről, egy pompás „oldalmozdulattal" Varazsd felé hátrál és sorsára hagyja Muraközt, úgyhogy mikor a honvédek Csáktornyára érkeznek, az ellenségnek csak hült helyét találják. Huszáraink azonban mindenáron szeretnének viaskodni, ezért még Varazsdra is becsör-

tetnek. De hiába vásik fogolyra a foguk, egyetlenegyet sem foghatnak el, mert az ellenségnek akkor már se híre se hamva. Az Istenadta hűséges muraköziek könnyezve, kendőt lobogtatva üdvözlik magyar testvéreiket és ami őszirózsát csak letéphetnek, azt mind elébük hintik. Az önfeledt mámornak eme feledhetetlen, mézesheteiben születik meg a Kossuth-nóta, mely így kezdődik :

Kossuth Lajost Isten óvja,
Mert Muraköz megváltója.
Vitéz Perczel a vezérünk,
Aki bátran harcol értünk stb.

Perczel — noha tejben-vajban fürösztik — egy pillanatra se feledkezik meg fontos küldetéséről, hanem egyrészt tábori őrsöket állít fel, másrészt pedig ismét toborzáshoz lát és muraközi, meg más zalai legényekből megszervezi az 56. számú zászlóaljat.

Tétovázásra, dinomdánomozásra nincs is ideje, mert kémjei máris jelentik, hogy Burits tábornok Friedaunál 5000 főnyi haderőt csoportosított, hogy azzal Muraköz ellen induljon. Ez a hír, sajnos, nem üres mendemonda, mert október hó 26-án már 300 dragonyos bukkan fel Drávavásárhely határában. Bogáthy Ferenc hadnagy huszárai azonban résen vannak és visszaűzik őket. Csakhogy ezt az első összecsapást csakhamar több is követi. A nyomás folyvást erősbödik; az ütközetek egyre több áldozatot követelnek, mert az ellenség mind nagyobb tömegeket dob tűzbe. Már érezni lehet, hogy a lakosság nem sokáig sütkérezhetik a magyar szabadság éltető napjának sugárözönében, mert a honvédség ellenállóereje egyre gyöngül . . . Különbenis közeleg a tél . . . A Dráva partján fagyasztó szél orgonál . . . November hó 13-án aztán, mikor Dahlen generális 4 zászlóaljjal, 12 ágyúval és 2 ezred dragonyossal ránehezedik a félszigetre, Perczelnek vissza kell vonulnia a túlerő elől. Minthogy azonban sehogyse tud beletörődni e terület elvesztésébe, november hó 26-án megkerüli a Mura kanyarulatát és a légrádi Szentmihályhegyen (a somogyi parton) veti meg a lábát. Innét bombázza a Légrádot megszállva tartó illíreket. Mirkovics őrnagy, a falu parancsnoka, fogvacogva várja Perczelék betörését . . . De a tűzharc csak néhány napig tart. Akkor hirtelen megszakad, mivel Perczel Mórt felsőbbsége északra vezényli.

A császáriak és a granicsárok most már nyugodtan hajthatják fejüket pihenőre.

*

Muraköz életében ez a megszállás új fejezetet nyit. A „Narodne Novine" című ujság 1850. évi 48. száma a következő rendeletet hozza:

„6344/I. Tekintetes

Dőry Gábor cs. kir. kerületi főbiztos úrnak

Székesfehérvár.

A minisztertanács az osztrák cs. belügyminisztériumnak 1849 évi december hó 13-án kelt 8434/M. számú előterjesztése alapján úgy döntött, hogy Muraköz *ideiglenesen* Horvátországhoz csatoltassék. Ez a helyzet addig nem változik, míg ebben az ügyben a *törvényhozás* nem határoz. Forduljon Cím minden, Muraközre vonatkozó ügyben Varazsd megyéhez!

Kelt Pesten, 1849 évi december hó 19-én.

Babarczy. s. k."

. . . . Ezt a területet a hatóság később külön kerületnek nyilvánította. Bírája Keresztúry József lett.

XIII. FEJEZET.

A visszacsatolás.

A Bach—Schmerling-korszak idegen-ajkú tisztviselői, zsandárjai és kémjei csakhamar ide is befészkelték magukat. Ahová csak betették a lábukat, ott szájkosarat akasztottak a gondolatra, hatalmas adósarccal sújtották a béklyóbavert polgárt és meglesték lépteit, szavait, szivedobbanását. Az új gazdák zsarolásaikkal, deresükkel és zaklatásaikkal annyira megútáltatták közigazgatási rendszerüket, hogy ezzel egyenesen kívánatossá tették a magyar uralmat.

Ez az undor rövidesen olyan ádáz gyűlöletbe csapott át, hogy még azok is visszasírták a régi jó időket, akik *esetleg* (ha ugyan akadtak ilyen júdások!) az ellenséghez szítottak.

Az 1860-ik évi október hó 20-án aztán olyan pokoli bomba vágott le a bécsi Burgból, amely az abszolutizmus kiszolgálóit éppúgy, mint e rendszer vámszedőit és vadorzóit rémületbe ejtette. Pedig ez a bomba — az „októberi diplóma" — csak jámbor papirgalacsin volt. És mégis!

Ezt a legfelsőbb parancsot — melyet már a féligmeddig való uralkodói kiengesztelődés szelleme sugalmazott — minden újságnak közölnie kellett. A rendelet — Muraközt is közelről érinti. Egyik lényeges pontja így hangzik:

„Kedves báró Vay udvari kancellárom!

Miután az ősi magyar vármegyei rendszernek helyreállítása szükséges következése a mai napon kiadott amaz elhatározásomnak, mely szerint Magyarországon az alkotmányos intézmények ismét életbeléptetendők, ezért *elrendelem a vármegyék előbbeni határainak visszaállítását.*

Ferenc József."[14]

A király szava nem jelentett kevesebbet, mint Muraköz-nek Zala megyébe való visszakebelezését.

Amilyen kimondhatatlan örömet keltett ez a legfelsőbb intézkedés Zalában és a szlavónok közt, éppoly mérhetelen riadalmat okozott az illír berkekben, ahol a vérmes optimizmus és önáltatás már régen befejezett ügynek tartotta Muraköz *végleges* birtoklását. Cepelich—Pavichnak „Josip Stossmayer biskup" című művében meg van örökítve, hogy ezt a rendelkezést a bécsi minisztériumokban tüzes viták előzték meg. Széchen Antal magyar és Mazsuranich Iván horvát kancellárok késhegyig menő harcot vívtak egymással. Amaz az átcsatolás mellett kardoskodott, emez meg a mostani jogi helyzet fenntartását erőszakolta. Mazsuranich próbálta is meghajlítani a király akaratát, de eredménytelenül. A király nem tágított.

Ámde hiába jelenik meg ez a diplóma, e terület birtorlói hallani se akarnak Muraközátengedéséről. Sőt, Sokcsevich bán 1860 évi december hó 12.-én nagy katonai erőt küld a visszacsatolást sürgető és békétlenkedő lakósság megfékezésére.

Mikor az uralkodó tudomást szerez a horvátok duzzogásáról és makrancoskodásáról, 1861. évi január 7-ére báni értekezlet összehívására utasítja a bánt. E konferencia egyetlen tárgya annak igazolása, *milyen jogcímen birtokolja* Muraközt *még most is Horvátország a „diplóma" ellenére.*

Ez a tanácskozás lázas izgalmak között zajlik le. A horvát főurak verejtékezve kutatnak olyan írásos bizonyítékok után, melyekkel a fenti jogcímet igazolniok lehetne, de egyet se találnak, mert a dohos szagú levéltárak ilyen kincseket nem tartalmaznak. Hosszas huza-vona és éles összekoccanások után végreis dolgavégezetlen oszlik szét a fejéttörő társaság, illetőleg azzal a „nesze semmi, fogd meg jól" határozattal, hogy e fogas kérdés tárgyalása kívül esik a báni értekezlet illetékességének körén és a száborra tartozik. (Cepilch—Pavich id. műve.)

[14] Pesti Napló.: 1860. október 21.

Minthogy azonban a felzaklatott kedélyeket valamivel mégis csak le kell csillapítani, a bán Strossmayer püspököt küldi kihallgatásra Ferenc Józsefhez. A főpásztor fel is megy az Udvarhoz. Előbb Rechberg miniszterelnöknél tiltakozik Muraköz visszacsatolása ellen, később meg magánál a koronás főnél. Persze hasztalan! Célt egyik tényezőnél sem ér. Hanem azért Zágráb népe továbbra is dacoskodik, annak ellenére, hogy a február hó 12.-én összeült közös minisztertanács szintén sürgeti Muraköz átadását.

Mialatt a szávamenti főváros politikusai dúlnak-fúlnak a bécsi minisztertanács határozata miatt, azalatt (január hó 28-án) váratlan esemény kúszálja össze számításaikat. Történik ugyanis, hogy Varazsd megye közönsége ezen a napon közgyülést tart és azon határozatilag kimondja, hogy „*Horvátország eddig törvényellenesen tartotta birtokában* Muraközt, *ezért tehát követeli annak sürgős visszaadását..*" (Acta et articuli comit. Varasd.)

Magától értetődik, hogy ez a határozat a többi horvát-szlavón vármegyében hallatlan visszatetszést szült. Szegény varazsdiaknak volt mit nyelniök, amiért ilyen hűvös tárgyilagossággal kezelték ezt a kényes kérdést.

De nemcsak Varazsd vármegye intézi el végleg ezt az ügyet, hanem Ő felsége is, aki 1861. évi január hó 27-én kelt újabb elhatározásával véget vet a további áldatlan huzavonának. A király rendeletét 6091. sz. alatt ifj. Majláth György tárnok küldi le Egerszegre, ezt írván hozzá: „*Elrendelem, hogy* Muraköz *Zala megye területének 1848 évig létezett határaiba visszakebeleztessék.*" (Zalamegyei levéltár.)

Befejeztetett! És mégis! . . . A dacoskodó horvátok még ennek a királyi rendeletnek is fittyet hánytak. Noha már tavaszodni kezdett, a gáncsoskodás még most se szünt meg.

Ezt a merev forradalmi magatartást Deák Ferenc sem állhatja meg szó nélkül. A Pesti Naplónak 1861. évi 14. számában így méltatlankodik: „Igen különösnek találom Zágráb megye akadékoskodó körlevelének azt az állítását, hogy Magyarország birtoklási jogát 1848-ban eltörölte a fegyver és hogy a legújabb 12 évi birtoklásnál fogva Muraköz Horvátország sajátja lett. 1849-ben az *osztrák* császár hadserege orosz segítséggel legyőzte a mi seregeinket. A háború végeztével azonban a fejedelem — félretéve Magyarország alkotmányát — abszolút hatalommal rendelkezett Magyarország területe fölött és, kiszakítván abból Muraközt, *átmenetileg* Horvátországhoz csatolta.

Ámde most *ugyanaz* a fejedelem *ugyanolyan* hatalommal ismét Zala megyéhez csatolta Muraközt. Ha a fegyver 1848-ban jogot adhatott volna valakinek, azt csakis Ő felségének adta volna, aki seregeinket legyőzte, nem pedig annak a Horvátországnak, mely a *császár* nevében és az ő zászlai alatt, nem pedig a *saját* kezére vett részt a háborúban. Ő felsége azt a sérelmet, amit Muraköz elszakításával nekünk okozott, a visszacsatolással orvosolta. És, kérdem, ugyan miféle „jogtalanságot" követtünk el mi, hogy azt, ami 1848 előtt *kétségtelenül a miénk volt* és amit tőlünk erőszak vett el, elfogadtuk? És annál is szívesebben fogadtuk el, mert azt Muraköz *népe is buzgón óhajtja.*"

Igy érvelt a haza bölcse és természetes logikáját visszaverni nem lehetett.

*

Mialatt a szomszédságban a felháborodás morajа hullámzott végig a békétlenkedő csalódottak sorain, azalatt a Zrinyiek hajdani birodalmában drámai jelenetek játszódtak le. Az idegen uralom mozgalmas utolsó perceiről Globocsnik Antal, Csáktornya szlovén járásfőnöke így számol be :[15]

„Zala vármegye közönsége már 1861 évi január hó 15-én megválasztotta Muraköz új tisztviselőit. És pedig egy főszolgabírót, három szolgabírót és három jegyzőt. Ezek — megválasztásuk után — tüstént Muraközben teremnek és ott agitálni kezdenek. Én ugyan megkíséreltem ezt a tevékenységüket szigorú utasításokkal és tanácsokkal ellensúlyozni, de hiába. Hanem azt megtettem, hogy ahol a magyar tisztviselők már helyreállították a *régi magyar* közigazgatást, ott én ismét a horvát törvényeknek szereztem érvényt."

Az egyűgyű Globocsnik — mint az ő befolyását is éltető Bach—Schmerling-féle rendszer jól megfizetett sáfárja — még márciusban is abban bizakodik, hogy az igazság őrlő malmainak kerekeit és a hatalom régi napját meg tudja majd állítani. Hogy pedig felsőbbségével is elhitesse, meg önmagával is, hogy ez az ideiglenes helyzet mindörökre megkövesedett, a zágrábi szábor utasítására képviselőválasztást rendel el. A két követet meg is választják. Mikor azonban Zágrábba kellene utazniok, kijelentik, hogy eszük ágában sincs útra kelni. „Nem is csoda, — jegyzi meg a szlovén — mert a nép megfenyegette őket, hogy ha mégis elutaznának, akkor *a lefejezett pulykák sorsára jutnak.* De nemcsak, hogy Zágrábba nem akarnak el-

[15] Izvestja muzejskega drustva za Kranjsku, VIII. k.

menni, hanem Varazsdra sem. Azt hajtogatják: Murakö z *ős idők óta Magyarország testének a része. Így kell ennek lennie a jövőben is.*"

Közben a király április hó 2-ra összehívja Pestre az országgyűlést. Ezért a zalaegerszegi alispán felszólítja a csáktornyaiakat is, hogy válasszanak képviselőt. Erre az értelmiség kibontja a korteshadjárat lobogóit és megkezdi az előmunkálatokat.

Globocsnik persze a népakarattal is szembefordul. Sőt, hogy még most is éreztesse hatalmát, Varazsdról a „rend biztosítása" végett két század dragonyost kér. A lovasság meg is érkezik és a csáktornyai községháza előtt *töltött karabéllyal foglal helyet.* Az itt tanácskozó felpaprikázott polgárság azonban a fegyveres darabontoktól sem ijed meg. Sőt, mikor Globocsnik a terembe lép, falrengető lárma fogadja. A népharag majdnem széttépi az abszolutizmus lovagját, aki egy haldokló rendszer kísérteteként jelenik meg a jogait érvényesíteni akaró lakosság között. Ha az elnöklő Gabelics Imre főszolgabíró ügyes tapintattal fel nem oszlatná a gyűlést, a vérontást nem lehetne elkerülni.

Másnap, március hó 2.-án ellenben egyszerre szétoszlanak a viharfelhők. A bán táviratot küld a járás főnökének, hogy engedjen szabad folyást a magyarok választási mozgalmának. . . . Az Apokalipszis halálosztó lovasai helyett tehát a béke fehér galambja érkezik Murakö z szívébe.

Erre az izgalom láza egyszerre leszáll, a kedélyek megcsitulnak és felderül a várva-várt *magyar* szabadság ragyogó napja. A szebb jövő első hajnala.

Az események most már sebes iramban torlódnak egymásra. A dragonyosok elvonulnak. Az idegenek csomagolni kezdenek. Globocsnik hatalma szétfoszlik. Március hó 12.-én pedig felrepülnek az árbócokra a magyar zászlók; megjelennek a politikai vízözön utáni új élet első fecskéi: a tisztviselők; felzúg a Himnusz és véget ér a lidércnyomás. A templomokban a harangok nyelve harsogva hirdeti a megváltó húsvét eljöttét és a hálaadó ima és alleluja a tömjénfüst szárnyain emelkedik fel az igazság Istenéhez.

. . . . Meg kell itt említenünk, hogy nem minden Bachhuszár volt olyan konok és engesztelhetetlen, mint Globocsnik. Ilyen tiszteletreméltó kivétel volt pl. Czár István, Varazsd vármegye cs. biztosa, aki — jóval előbb, mint sem megyéje kimondta a megbélyegző ítéletet Murakö z erőszakos és törvénytelen gúzsbaverése ellen, — már 1860 évi november hó 29-én ezt írta Batthyány Imre grófnak, Zala megye akkori

főispánjának: „*Meg vagyok győződve, hogy a horvátok nem akarják megtartani a muraközieket hatalmuk alatt és az eddigi jogi kötelékekben az utóbbiak akarata ellenére*" stb. (Orsz. Levéltár.)

A szabad mozgását és önrendelkezési jussát visszanyert muraközi nép nem éri be az uralkodó alkotmányos döntésével, hanem saját maga is határozni akar hovátartozása tekintetében. Ezért *népszavazást* sürget. Ez előbb Csáktornyán, később pedig plébániánként zajlik le. Magától értetődően Zala vármegye javára.

A lakosság hűségének és hálájának ez az önkéntes megnyilatkozása a legszembeszökőbb meghazudtolása a magyar „elnyomás"meséjét terjesztő gazdátlan és légbőlkapott rágalmaknak.

XIV. FEJEZET.

Muraköz elrablása a . . . . fegyverszünetben.

Csakhogy hiába ítélte vissza nekünk ezt az ősi, nemes örökséget Ferenc József súlyos bírói szava, — nem akarván megcsorbítani Zala megye 900 éves jogait; hiába utal itt minden történelmi és művelődési emlék a magyar nemzettel való szoros összetartozásra és hiába fűzte a bennszülötteket ezer és ezer érzelmi, vérségi és gazdasági szál Magyarországhoz, sem az 1867, sem az 1868. évi kiegyezés nem tudta elfeledtetni a drávántúli kapzsi irredentistákkal azt az időt, amikor — (ámbár akkor is csak jogtalanul, ideiglenesen és osztrák segítséggel) — ölükbe húllott ez a természeti kincsekben gazdag terület.

Jóllehet Muraköz népe minden időben dicséretes szívóssággal védekezett a fenyegető beolvasztó kisérletek ellen, az álnokság és az erőszak végül mégiscsak hatalmába kerítette ezt a szűkebb hazáját.

A régóta megáhított ízes gyümölcs leszakítására az 1918. esztendő zűllött közállapotai és az általános fejvesztettség pompás alkalmat szolgáltattak.

Hogyisne szolgáltattak volna, hiszen a magyarság a borzalmas vérveszteségtől egészen elalélt; hőseink ellenállását a hosszadalmas hadakozás megőrölte; a fegyelem meglazult; az erkölcsi értéktélet határai elmosódtak; a nemzeti érzés eltompult s a kifáradt vércsatornákban és idegekben a „minden mindegy" fagyos közömbössége vert fészket.

A jogrend felbomlása, a forradalmi tüzek fellángolása, a köznyomor és az éhség elhatalmasodása aztán felszabadították az emberbe oltott állati ösztönöket s ennek következtében a Dráva mindkét partján rablás, gyújtogatás, sőt vérengzés kezdődött. Minthogy, a beteg magyar párduc kimerülten fetrengett a porondon, lassankint elősompolyogtak sötét oduikból a könnyű prédára éhes, apró fenevadak: a szedett vedett városi és falusi csőcselék, meg a horvát ezredeknek többnyire varazsdmegyei származású „zöld káder"-beli katonaszökevényharamiái. A helyzet odaát hamarosan olyan elviselhetetlenné vált, hogy a báni kormány kénytelen volt 1918 évi október hó 30-án statáriumot elrendelni Varazsd megye fenyegetett zónáira.

Mikor a drávántuli rablóbandák nyakán szorulni kezdett a hurok, tagjai szétugrottak. Egy részük átlopakodott Muraközbe, hogy itt folytassa a gyilkolást és fosztogatást.

Munkájukat nagyban megkönnyítette az időközben kitört itthoni „őszirózsás" forradalom, mely az eddigi rendet itt is kiforgatta sarkaiból. Növelte a muraközi veszedelmet az is, hogy a félszigeten alig volt egy maroknyi közbiztonsági szerv és hogy az idegen rablókhoz a helybeli csőcselék egyes tagjai is csatlakoztak.

Mialatt a Károlyi-kormány is életbeléptette Muraközben az ostromállapotot és megkezdte a *rablók* és *gyilkosok* bűnügyének gyorsított tárgyalását, — azalatt a felakasztott bandíták Horvátországba menekült hozzátartozói és cinkostársai telekiabálták Horvátországot a magyar „hóhérokról" elterjesztett hazug rémhírekkel. A bírói megtorlás-okozta döbbenet a támadásra amúgyis felgyűrkőzött szomszédoknak persze kapóra jött, mert remek ürügynek kínálkozott beavatkozásukra. Ezért nyomban gyorsabb ütemű munkába fogtak. Elsősorban Párizsba és Belgrádba küldték a főbb és módosabb politikusokat „hangulatot csinálni".

Az alvezérek viszont itthon maradtak; kongatták a vészharangot; fellármázták Varazsdtól a tengerig a sajtót és guerilla-csapatok gyűjtéséhez láttak.

Pasics Miklós eleinte hallani se akart *még* több szlávnak a beolvasztásáról, mert attól félt, hogy a három millióra csökkent szerbség nem tudja majd se féken tartani, se felszívni Jugoszláviának heterogén elemekből álló néptörzseit; hanem később — különösen az átjáró-folyosót tervező csehek rábeszélésére — ő is beadta a derekát. Ezek után már csak a Párizsban székelő Tardieu-féle határrendező bizottság jóindulatának megnyerése volt hátra. Ez a bizottság azonban 1918 év

őszén még kereken elutasította az új terület beolvasztását. Ezért tehát továbbra is a Diaz által megszabott Dráva maradt volna a demarkációs vonal.

Ámbár a horvátokat és szlovéneket nagyon lesújtották a Párizsból hozott kellemetlen hírek, lázas buzgalommal készültek a Muraköz és Vendvidék „elfoglalására." A drávántúli intéző körök úgy okoskodtak, hogy — ha a prédát sikerül megkaparintaniok és ha mint új honszerzők már birtokában lesznek — akkor úgyis megnyerték a játékot.

A főrendezők az erőpróbából a főpróbát hamarosan meg is tartották. November elején ugyanis, mikor már összetereltek némi baksis fejében néhány tucat „önkéntes" komitácsit, ezek Miksavárnál, a Robádihegynél, Stridónál és Bellatincnál hirtelen benyomultak a határon; csakhogy ott már fölkészülve várakoztak jövetelükre. Ámbár a martalócok jóval többen voltak, mint a védekező vendek és a muraköziek, ez utóbbiak mégis csúfosan kiverték őket. *Igy adták értésükre a hivatlan betolakodóknak, hogy ősi hazájukhoz továbbra is makacsul ragaszkodnak.* A történelmi események tehát megismétlődtek. Az unokák és dédunokák ugyanolyan módszer szerint bántak el a fogadatlan jugoszláv megváltókkal, mintahogyan 1848-ban elődeik az illérekkel.

A hullafosztogatók látván, hogy állítólagos fajtestvéreik nem sietnek a szivükre borulni, egyelőre meghátráltak, de tovább fegyverkeztek.

A Mura—Drávaközre kiterjesztett statárium november hó 2-tól 17-ig, vagyis csak két hétig tartott.

Minthogy a rend ilyen rövid idő alatt is helyreállott, a magyar kormány a rögtönitélő bíróság működését elrendelő intézkedését visszavonta. De nemcsak a Muraközben simultak el a forradalmi kilengések, hanem a Dráván túl is. Már-már úgy látszott, hogy egy újabb betörés lehetősége egyáltalán nem fenyeget, merthiszen november hó 15-én a varazsdi hídnál találkozott két országbeli megbízottak a békeszeretet jegyében szorítottak kezet egymással és azt igérték a horvátok, hogy a szélsőséges elemeket ők maguk fogják lefegyverezni. De ez persze csak kelepce volt.

Ámbár a tulsó partról befutó megbízható jelentések ezzel az igérettel homlokegyenest *ellenkező* szándékról adtak számot, a Károlyi-kormány mégse gondoskodott Muraköz megfelelő védelméről. Hihetőleg azért nem, mivel elképzelhetetlennek tartotta, hogy onnan túlról meglepetés szakadjon ránk, mert hiszen a *Belgrádban november hó 13-án kötött fegyverszüneti szerződés 1. pontja továbbra is a Drávát*

hagyta meg politikai határnak és mert ugyanennek az egyességnek 18. §-a kifejezetten hangsúlyozta, hogy *„A háborúskodás a Szövetséges Hatalmak és Magyarország között megszünt."*

. . . És a gyalázatos szerződésszegés ennek dacára mégis csak megtörtént. 1918. évi december hó 24-én reggel ugyanis váratlanul fegyveres csapatok törtek M u r a k ö z n e k templomban tartozkodó, mit sem sejtő népére. Tagadhatatlan, hogy az alkalom jól volt megválasztva; mert katonai őrizetről senki se gondoskodott. Fényes László példásan „fegyelmezett" tengerészei, Muraköz őrei t. i. éppen a közelgő ünnepekre, már előzőleg hazaszökdöstek és cserben hagyták a rájuk bízott hazai földet.

Erről a *hősi* hadi vállalkozásról a derék jugosztáv „vezérkar" jelentést is írt. Ez a jelentés, melyet a *Hrvát* című zágrábi ujság december hó 28-i száma is közölt, így hangzik: *„Azokat az okokat, melyek M u r a k ö z megszállását szükségessé (?) tették, már mindenki ismeri. Ezek a következők:*

1) *A magyar katonaság erőszakoskodása a bennszülöttekkel:*

a fosztogatás,

a bolsevizmus és

az a fenyegető veszedelem, hogy a magyar katonák fajtestvéreinket karácsonyra lemészárolják. (?)

Ezért egész tömegek (?) menekültek át hozzánk és napról-napra sürgették haderőnk beavatkozását.

A közbelépésnek tehát elérkezett a legvégső ideje. A bevonulás december hó 24-én reggel 6 órakor kezdődött meg. Csapataink Varazsd felől két menetoszlopban indultak el. Az egyiket Varazsdról Csáktornya irányába Perkó alezredes, a másikat meg Perlakon át Kotor felé Pogledics őrnagy vezette. Hadivállalatunkban károlyvárosiak, grànicsárok, zagóriaiak, tengermellékiek és likaiak vettek részt.

A Perkó vezette főerő a varazsdi hídon keresztül indult útnak, megfelelő (1 zászlóaljnyi) gyalogsággal, (1 századnyi) lovassággal, (2 ütegnyi) tüzérséggel és 4 autóval.

Georgievics őrnagy huszárai már kora reggel meglepték a magyar hatóságokat. *Ezek semmiféle ellenállást se fejtettek ki.* E menetoszlop élén zágrábi szokolisták haladtak Angyelinovics dr. önkéntes-parancsnok vezetésével. Később ezekhez csatlakozott néhány muraközi önkéntes is (t. i. az üldözött rablók és gyilkosok közül).

Perkó útja — aki alá a mi *ujonckatonáink* is be voltak osztva és akik e történelmi vállalkozásban munkájukkal és

katonai fegyelmezettségükkel elüljártak, — valóságos ünnepi látogatás volt. (Igaz! Mulatságos karnevál!) Mikor Perkó Drávavásárhelyre bevonult, a nép sírt. Ehhez a csoporthoz szegődött Krizman dr., a varazsdi Nemzeti Tanács Elnöke, valamint Novák Iván ügyvédjelölt, a Muraközi Nemzeti Tanács feje is.

Csáktornyai bevonulásunk ünnepélyes volt. Csapatainkat a horvát *papság* várta. A nép a szerb királyt, a hadsereget és a parancsnokokat éltette. Ezalatt lovasságunk Csanics vezetésével a Muráig hatolt és minden hidat megszállt. A Szertics százados vezette zagoreckülönítmény pedig Kotortól kezdve a Nagykanizsa felé nyíló hidakat foglalta el.

A *szlóvén* határ felől 3 menetoszlop kelt útra. És pedig: Jurisich százados csapata *zágrábi* önkéntesekkel, Barbót dr. kíséretében, valamint a *zágrábi szokolisták* szakasza Dolcsek hadnagy vezetésével. Részt vett még a bevonulásban egy *szlovén* osztag is, mely nagyszerű fegyelmével példát mutatott a többieknek. Végül a tengerészek különítményét Tkalcsics, a gradiskai és a sziszeki csapatokat meg Henneberg vezette.

Ugyanilyen sorrendben működött az első menetoszlop Muraszerdahely, a második Stridó, a harmadik pedig Csáktornya irányában. A hadműveleteket Kvaternik alezredes és Bróz vezérkari őrnagy irányította. Toborzók voltak: Angyelinovics dr., Krizman dr. és Novák dr.

Muraközben teljes a rend és a csend. Minden közhivatal, vasut, posta, táviró jól működik."

Ime! eddig a jelentés, amelyből kiderül, hogy ebben a cavalcadeban egyetlen szerb se vett részt.

A Hrvát című lapból azt is megtudjuk, hogy a betörők az egész szigeten (783 km² területen) mindössze *12, azaz tizenkét magyar népőrt találtak, akik* a megszállás pillanatában heves csatát vívtak . . . Stüszi vadásszal.

*

Mielőtt tovább gombolyítanók mondanivalónkat, ehhez az öntelthangú vezérkari jelentéshez néhány észrevételt kell fűznünk. Még pedig annak az *okokra* vonatkozó bevezetéséhez. E beszámoló szerint ugyanis bizonyos *súlyos okok* tették elkerülhetetlenné a bevonulást. Ezek:

1) a magyar katonaság erőszakoskodása;

2) a fosztogatás;

3) a bolsevizmus és

4) az a fenyegető veszedelem, hogy a magyar katonák a szláv fajtestvéreket karácsonyra lemészárolják.

Tűzzük ezeket tollhegyre és vizsgáljuk meg, vajjon mennyire helytállók?

1) Az első pontra vonatkozólag megállapíthatjuk, hogy a mi karhatalmunk nem december végén, hanem a csapatoknak a harctérről történt rendetlen visszavonulása idején, vagyis *november* első felében, „erőszakoskodott;" már amennyiben „erőszakoskodásnak" lehet minősíteni a tótágast álló jogrend helyreállítását, a lókötők, bandíták, gyújtogatók és gyilkosok törvényszerű megbüntetését. Tudtunkkal még balkáni fogalmak szerint sem „erőszakos" eljárás az ilyen bűnök megtorlása. A nyugati civilizáció a vétek gyomlálását, a rablók megfékezését, a vérengző emberi fenevadak halállal sújtását, tehát a veszélyeztetett jogrendnek törvényben biztosított helyreállítását nem erőszakoskodásnak, hanem *igazságszolgáltatásnak* nevezi. Ha tehát ez bűn, akkor katonai bíróságunk csakugyan vétkezett, azonban ez az „erőszakoskodás" *novemberben* zajlott le, ezért sehogysem fogadhatjuk el az elsőt a beavatkozás komoly okául, csak ürügynek.

A bevonulás mentségeként felhozott második ok: a *fosztogatás volt.* Ez szintén, csak a hajánál fogva előcibált, megdöbbentően meztelen ürügy; méltó párja az elsőnek. Mert ha igaz a vezérkari jelentésnek az a beismerése, hogy *„M u r a k ö z b e n teljes a csend és a rend"*, akkor a bevonulásra sehogyan sem adhatott okot a fosztogatás, mert hiszen senki se fosztogatott. Akkor itt súlyos ellentmondás van. Viszont ha meg nem igaz, hogy a szigeten csend és rend volt, akkor miért szegezi le a vezérkar ennek az ellenkezőjét? Ez a megbizhatatlan jelentés különben elfelejtette azt is megállapítani, hogy voltaképen ki fosztogatott; a nemlétező magyar katonaság-e, avagy a megszállók? Nos, ha ez *utóbbiak, akkor* elhisszük, hogy decembreben is folyt harácsolás a félszigeten. *De ha még ezek sem, hát akkor senki se harácsolt.* És itt ez az utóbbi a *tény! Ez esetben viszont semmi szükség se volt a megszállásra.*

De lássuk a harmadik okot is! Ez a *bolsevizmus.* Nos, ez az ok szintén teljesen üres és tarthatatlan, még pedig azért, mert — köztudomásszerint — a szovjetrendszer a D r á v á n innen nem december, hanem három hónappal *később, március 21-én* lépett életbe. Pesten, Kun Béla hatalomrajutásáig, ugyanis nem felelőtlen népbiztosok, hanem felelős népköztársasági miniszterek kormányoztak. Ennélfogva a harmadik ok is csak mondvacsinált ürügy.

A beavatkozást elodázhatatlanná tevő negyedik ok — a jelentés szerint — az volt, hogy „katonáink" *kiszámítottan ka-*

rácsonyra kannibáli álarcot szándékoztak magukra ölteni és Muraközben afféle modern sújtású hugenotta-vérfürdőt akartak rendezni. Nos, hát ez a kifogás a legotrombább és egyben a legnaivabb is. Mert hát — tisztelettel kérdezzük, — vajjon miféle katonaságról van itt szó? Gurkáról? kínairól? élőről vagy holtról? Mert hiszen ha a jugoszlávok Muraközben — a vezérkar saját megállapítása szerint összesen csupán egy tucat nép-őrt találtak karácsony reggelén, akkor ugyan miféle vérszomjas népség akart itt vért szüretelni? *Ez* a tizenkét jámbor polgár aligha. Akkor pedig miért volt szüksége Muraköz népének idegen hadsereg „védelmére"? Kétségtelen, hogy ez is éppen olyan szemenszedett együgyű ürügy, mint a többi három.

Muraköz „dicső és hősies" elfoglalása persze iszonyú örömet keltett a horvát túlzók körében. Csoda-e hát, hogy a Starcsevich-párt lapja: a *Hrvát* december hó 27-iki számában így ujjong: „Pártunknak egyik állandó programmpontja volt Muraköznek az anyaországgal való egyesítése . . . Örüljünk most, hogy a régi seb behegedt és hogy drávántúli testvéreinket megválthattuk szolgaságuktól" . . .

*

. . . Amilyen közömbösen érintette a Muraköz népjogellenes és törvénytelen kisajátítása a nemzetközi vizeken evező népköztársasági kormányunkat, éppoly elevenébe hasított Zalaegerszegnek és Nagykanizsának. Ha a vágtató rémhír mögött nem kullogott volna egy kis gyenge és fanyar optimizmus is a „hátha nem igaz" mankóján, Muraköz elvesztésének vészhíre a váratlan villámcsapás vagy a földrengés erejével hatott volna a minden honi röghöz csökönyösen ragaszkodó zalai értelmi osztályra.

Igy azonban a kétkedés kissé megcukrozta a valóság keserű labdacsait és elviselhetőbbé tette a fájdalmas tényig vezető érzelmi átmenetet.

A jóhiszemű emberek később — mikor már beleharaptak a keserves valóság fanyar gyümölcsébe és látták, hogy Muraköz csakugyan idegen kézre siklott át — azzal kezdték egymást vígasztalni, hogy nem kell kétségbeesni, hiszen a jugoszlávok csak „rendcsinálás" végett törtek be. Ha pedig a rend helyreáll, szépen hazatakarodnak.

A vármegye azonban — mint az ősi jogok pecsétőre — nem hódolt be a jogtalansággal párosult erőszaknak, hanem tüstént cselekedett is. December hó 26-án ugyanis felszólította Kolbenschlág Béla dr. akkori alispán Nagykanizsa vezetőségét,

küldjön ki Csáktornyára — akár különvonaton is — egy bizottságot és tudakolja meg a jugoszlávoktól, mit keresnek magyar földön, holott a Belgrádban kötött katonai egyesség értelmében a háborúskodás már november hó 13-óta szünetel?

A bizottság azonnal megalakult és vonatra ült. (Tagjai: Krátky István dr. főjegyző (most polgármester), Kumper Artur jegyző, Pirchner Ödön őrnagy és Papp András főhadnagy voltak.)[16]

Ezt a magyar küldöttséget Perkó Károly volt m. kir. honvéd-alezredes, a megszálló katonaság főparancsnoka fogadta. A hosszadalmas és izgatott hangulatban lefolyt tárgyalás eredménye egy magyar nyelvű jegyzőkönyv felvétele lett. Ez demarkációs vonalként már a *Murát* jelölte ki és közigazgatási, igazságszolgáltatási és egyéb megállapodásokat tartalmazott. Igaz ugyan, hogy ezt az okiratot mind két ország képviselői aláírták, de az is igaz, hogy annak minden betűje csak írott malaszt maradt, mert a hivatalos szerb kormány a lerögzített feltételeket semmibevette, úgyhogy a jegyzőkönyv még aznap érvényét vesztette. Mindenesetre jellemző Perkónak az a kijelentése, hogy a megszállást nem a szerb kormány rendelte el, hanem hogy az tisztán Kvaternik alezredes és bűntársainak egyéni akciója volt.

Úgy illett, hogy a derék júdások ezért a dicséretes teljesítményükért megfelelő jutalomban részesüljenek. Novák Iván például csakhamar olyan testhezálló vizsgálóbizottságot kapott, hogy — többízben sikertelenül megismételt próbálkozás után — végre ő is letehette az ügyvédi vizsgát. Sőt pártfogói előbb Murakőz „kormányzói" székébe, később pedig a csáktornyai jól jövedelmező közjegyzői állásba is beültették.

Krizman dr. még többre vitte; belőle földmívelésügyi miniszter lett. De nem volt szűkmarkú az S. H. S. kormány se Perkóhoz se Kvaternikhoz, mert mind a két Napoleont a fehér sasrend IV. osztályával tüntette ki.

E meteor-csillagok hirtelen fölragyogását azonban csakhamar szégyenletes bukás követte. A népszerűség fényzuhatagában fürdöző kisistenek alkonya sokkal előbb bekövetkezett, mint sem azt csak álmodni is lehetett volna.

A pártütést és elszakadási vágyakat nem méltányoló szerb kormány ugyanis — miután a mórok megtették önként vállalt kötelességüket — hamarosan megmutatta, hogy nem-

---

[16] A „Zala" című lap, 1918. dec. 28-iki számából.

csak jutalmazni, hanem büntetni is tud. Igy történt azután, hogy Novák dr. később kicsöppent zsíros közjegyzői stallumából; hogy Krizmant kipenderítették a bársonyszékből és hogy Perkótól és Kvaterniktől még a jól megérdemelt nyugdíjat is megvonták. *Sic transit gloria mundi.* (Igy múlik el a világ dicsősége.) Az árulókban azok sem szoktak bízni, akiket kiszolgáltak. Rájuk is alkalmazható az a közmondás: Isten nem ver bottal . . .

Muraköz árulói eddig már majdnem mindnyájan *meglakoltak megbocsáthatatlan bűneikért.* A többire is sor kerül, mert az Úr malmai, ha lassan is, de folyton őrölnek.

*

A Muraköz elrablása természetesen óriási sebeket ejtett Zala vármegye testén. A később megszállott Alsólendva vidék hozzászámításával ugyanis elveszett 1118 km²-nyi földcsíkot 130.509 lakóval. A csáktornyai járás 71 községgel, a perlaki 33 faluval jutott idegen jogar alá. Az alsólendvai járás 78 községe közül 48, a letenyei és nagykanizsai járásnak pedig 1—1 községe veszett oda.

1919-ben tehát szerb fennhatóság alá jutott ezen a vidéken *33.000 magyar,* 602 német, 96.0000 muraközi és vend és 907 más nemzetiségű polgár.

Minthogy Muraköz mindég szerves tartozéka volt Zalának, magától értetődik, hogy lefűrészelése teljesen megbolygatta e két szétmetszett rész gazdasági vérkeringését. Azóta mindegyik megbénított csonk vérzik és sorvadozik. Vajjon még meddig?

XV. FEJEZET.

A Muravidék sorsa a diplomaták kezében.

Köztudomású tény, hogy a diplomaták rendszerint állig begombolkozott politikusaugurok. Azt is titkolják, amit nem tudnak! Hát még azt, amit tudnak. A jelek most mégis arra vallanak, hogy a határmegállapítás körül bábáskodó szemfényvesztők 1919-ben nem engedtek lakatot tenni a nyelvükre, mert különben nem pattantanák fel egymásután a megállapodások zárjait a Lloyd George-ok, a Dávid Hunter-Millerek, a Kramarzok és más bennfentesek, vagyis olyan egyéniségek, akik a párizskörnyéki békeparancsok megszövegezését látták, a fogalmazásukat megelőző és kisérő tüzes vitákat hallották vagy a döntésben maguk is résztvettek.

1921-óta mindgyakrabban kerülnek napfényre jelentések arról, milyen hajmeresztő mesterkedések, cigánykodások előzték meg a döntéseket és a többek között a Mura—Dráva környékére vonatkozó határozatokat; hogyan csereberélték a határvonalakat és kik voltak azok a tiszteletreméltó bírák, akik nemzetek, országok sorsát a saját kényük-kedvük szerint intézték.

Az önkényes módon végrehajtott határszabdalásról megdöbbentő képet vázol a *Slovenski Narod* című laibachi újságnak 1921. évi június 2-án kiadott 121. számában Zsolger Iván dr. szlovén egyetemi tanár *„Quo vadimus?"* (Merre tartunk?) című cikkében. Ez a közlemény már csak azért is hiteles és érdekes, mert írója szintén tagja volt a Párisba kiküldött békebizottságnak és így nem kósza mendemondák, hanem saját tapasztalatai alapján számol be ott szerzett megfigyeléseiről és tárgyalásairól.

Zsolger cikkének bevezető részében indulatosan kifakadt azok ellen a hálátlan honfitársai ellen, akik a szlovén államférfiaknak „idejétmúlt" és „oktalan" franciabarát-politikáját támadták. Zsolger természetesen a franciák mellett tört lándzsát, mint olyan férfiú, aki a legjobban tudhatta, mit köszönhetnek a déliszlávok éppen a gallusoknak. Hogy pedig senki se dobhassa a szemére, hogy csak a levegőbe beszél, cikkében rámutat azokra a furcsa „érdemekre", amelyek Clemenceau, Tardieu és más franciák nevéhez fűződnek. Cikkének folytatása így hangzik:

„Meg kell állapítanom, hogy — ha a francia delegátusok (mint pl. Clémenceau, Tardieu, Laroche stb.) nem jártak volna mindenben a kezünkre, — akkor most Marburgban nem a mi zászlónk lengene; akkor a murántúliak ma is magyar terror alatt nyögnének (?) és akkor Karintiát is elvesztettük volna. Ami Karintiát illeti, a főtanács 1919. évi május 21-én már *véglegesen* úgy döntött, hogy a Karavanka-hegység (tehát a Dráva vonala) maradjon a határ. A szlovén delegáció csakis Clemenceau és Tardieu segítségével tudta kivívni e határozatok megváltoztatását. Július 2-án ugyanis Clemenceau *sajátkezűleg törölte* az osztrákoknak még aznap kézbesítendő egyezmény szövegéből a Karintiára vonatkozó határozatokat. Tardieu — mint a területmegállapítóbizottság elnöke pedig, akinek az volt a feladata, hogy a főtanács döntését megszövegezze, — *a már kész határozatokat többízben és több helyen a mi javunkra önkényesen elcsavarta,* úgyhogy emiatt a többi nagyhatalom képviselőivel többször támadtak összetűzései.

A főtanács területmegállapító-bizottsága 1919 évi május 12-én *a Vendvidéktől is elütött bennünket. Nos, mi ennek a* megszerzését is a franciáknak köszönhetjük," — folytatja leleplezéseit Zsolger.

„Stájerországot, mely csak az utolsó pillanatban hullott az ölünkbe, — közvetlenül a szerződés aláírása előtt — a legsúlyosabb *csalafintaság árán* szintén Clemenceau és Tardieu juttatta nekünk. Tittoni olasz miniszter olyan javaslattal állott elő, hogy — annak elfogadása esetén — a Dráva—völgyét Marburggal és Pohoréval, a nyugati hegyeket és az Apacsmedencét teljesen elveszítettük volna. *Javaslatát* — Clemenceau éles tiltakozása ellenére — *elfogadták.* A területmegállapító-bizottság már utasítást is kapott a határozat megszövegezésére és annak a békeszerződésbe való beillesztésére. És ekkor ismét csak Tardieu volt az a férfiu, aki a veszedelmet *csodálatos mesterkedéssel elhárította rólunk.* Tittoni, Tardieuvel történt heves összecsapása után — megállapította, hogy Tardieu a főtanács *határozatát újra elsikkasztotta és kijátszotta.*"

. . . Ime! Ilyen épületes módon és ilyen nemes igazságszeretettel hozták létre a békeparancsokat a kipárnázott ajtók mögött! Csoda-e hát, hogy az ilyen fertőzött levegőben csak mérges torz eredmények csírázhattak ki? Csoda-e hát, hogy a józan erkölcsi elveket és a jogtiszteletet letaposta a bosszúvágy, a hitvány önzés, meg a korlátoltság?

Bizonyára nem ilyen „önrendelkezési jogok"-ra gondolt annakidején Amerika jóhiszemű, de gyenge akaratú ábrándozója: Wilson.

. . . Köszönet érte Zsolger Ivánnak, hogy kinyította a szemünket és rávilágított a békeparancsok körül folytatott erkölcstelen üzelmekre.

XVI. FEJEZET.

Muraköz „aranyélete" 1919-óta.

Amint láttuk, a jugoszláv vezérkar afféle felsőbbrendű Gondviselésként nyúlt bele e félsziget földi sorsának intézésébe. Minthogy pedig *szerinte* a „magyar járom" túlságosan feltörte (?) a benszülöttek vállát, ebből csakis az következhetik, hogy most aranyéletük van; hogy nem lehet okuk panaszra;

hogy a megszállók tejjel-mézzel folyó Elysiumot varázsoltak ide, ahol azelőtt — szerintük — nyomor uralkodott és ahol az „elnyomott" páriák súlyos láncokat csörgettek.

A Muránt úl ról szerzett hírek alapján azonban egészen *más helyzetkép* és hangulat bontakozik ki előttünk. Ezek szerint a jobb sorsra érdemes lakosság összehasonlíthatatlanul súlyosabb helyzetbe jutott, mint amilyenben a „zsarnoki" magyar uralom alatt volt része, úgy hogy ma már nemcsak a „felszabadított" köznép van elkeseredve, hanem még azok az entellektüellek is, akik legelső fanatikus szállásesinálói voltak a pánszláv eszmének és akik azt remélték, hogy ők fognak dúskálni a helyzetváltozásból származó kedvező lehetőségekben.

Lássuk hát, mi is lehet az oka, hogy a Murán és a Dráván túl állandósult a lecsillapíthatatlan forrongás? Mi morajlik a lelkek kohójában? A legfontosabb ok mindenekfölött az a *fogalmi* zavar, ami az alkotmányos jogok és a közszabadságok értelmezése körül keletkezett. A szerbek ugyanis egészen másképen magyarázzák és más tartalommal bélelik ki a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméit, mint horvát fajrokonaik.

Minthogy ezt a „tisztultabb" balkáni felfogást a nyugati erköles és kultúra emlőin felcseperedett többi szlávok sehogysse tudják megemészteni, ezért keletkeztek azután azok a meggyógyíthatatlan emésztési zavarok, amelyek miatt egész Jugoszlávia nem tud aludni és amelyek időnként bizonyos *vaspilulák* bevételét teszik szükségessé.

A muraközi ember, aki a szabadság és a jogegyenlőség levegőjében dajkálódott fel, sehogysem érti meg, miért nem lépheti túl *most* is új országa ketrecének határait, holott azelőtt akadálytalanul járhatott-kelhetett. Az se fér a fejébe, miért ölik meg a nyelvét? miért üldözik a vallását? miért tukmálják rá apró gyermekeire a cirill-írást és olvasást? Miért nem művelheti kis földjét ideát akkor, mikor arra az idő és a szükség kényszeríti? Miért csalták meg 1919-ben, a kékpénz lebélyegzésekor? Miért kell neki háromszor akkora adót fizetnie, mint a szerbnek? Miért hajtják be rajta kétszer is azt a „porciót", amit egyszer is alig tudott kiizzadni? s miért kell fiainak Montenegro haláltlehelő mocsarainál katonai szolgálatot teljesíteniök?

Úgylátszik, hogy erre a tömérdek *miért*-re a gyakori puskadurranások derítenek fényt. Az *Obzor* című lap 1933 őszén azzal a hírrel kedveskedett olvasóinak, hogy a Mura-

mentén 14 év alatt 23 községi jegyzőt, 8 pénztárost, 3 esküdtet és 27 határőrt találtak vérbe-fagyva. Tisztelettel kérdezzük, kell-e ezeknél az adatoknál élesebb vád a balkáni despoták ellen? Kell-e több bizonyíték arra, hogy a megváltott nép gyűlöli porkolábjait?

— Hátha még azt is megírná az *Obzor*, hogy a láb alól eltett muraköziek száma a 400-at is meghaladja és hogy ezek közül csupán az egyetlen Légrádra 16 áldozat esik?

Egyébként Muraköz mai gyászos helyzetét a legszemléltetőbb módon az alábbi jelentés fotografálja le. Hallgassuk csak meg, mit mond egy Csáktornyán járt zágrábi szerkesztő a szerencsétlen muraköziek gazdasági és erkölcsi színvonaláról.

Toma Sztazics, a Zágrábban megjelenő „Jugoslovenski Lloyd" című gazdasági szemlének 1934 évi január 10-i számában *„Muraköz problémái"* című cikkében ezeket írja:

„Nincs az egész szávai bánságban vidék, melynek lakossága olyan borzalmasan sínylődnék, mint Muraköz polgársága. A köznyomor főoka a túlzott népszaporodás (?) és a munkanélküliség. A népesség olyan sűrű, hogy minden km²-re *száz* lélek jut.[17]

Amíg fel nem osztották a nagybirtokokat, még csak akadt keresete a népnek, részint a Festetich-féle uradalomban, részint a gyárakban. Mióta azonban megszünt a munka, a muraköziek Zágrábig, Eszékig, Bródig, Belgrádig is elgyalogolnak, hogy kenyeret kereshessenek éhező családjuknak. Ma már a jobbmódú gazda is *nyomorog*. A szegényebbje meg *koldulni jár*.

Az általam festett kép — folytatja Sztazics — még feketébb lenne, ha a gazdasági romlás mellett azt a rettenetes *erkölcsi* züllést is lefesteném, melybe a *példátlan nyomor* ezt a derék népet taszította. *Elég, ha csupán arra utalok, hogy a szükség a muraközi hajadonokat a prostitúció fertőjébe kergeti, a legényeket meg rablásra, gyilkolásra kényszeríti. . .* "

Ime, egy kis izelítő abból a kánaáni boldogságból, amit a „felszabadítás" eredményezett.

---

[17] Belgiumban 1 km²-re 271 lélek esik.

II. rész.

A Muraköz területéhez való jogunk bizonyitékai.

XVII. FEJEZET.

A „Povjest Medjimurja" érvei.

Horvát Rudolf dr. fent idézett könyvének minden betűjével azt igyekszik bizonyítani, hogy Muraköz szinte a világ teremtése óta örökké horvát birtoktest volt.

Ez az erőlködése persze gyakran komikus. Lássunk csak néhány példát érvei közül!

1. A 12. lapon ezt írja: *„A horvátok már Kr. sz. után 600-ban letelepedtek Muraközben."* Ezzel szemben a valóság — miként ezt már a IV. fejezetben is érintettük — az, hogy a horvátok nem itt, hanem a Szávától és Kulpától délre, az Adriai-tenger felé eső földszalagon telepedtek le. Ezt hirdeti Bíborbanszületett Konstantinosz éppúgy, mint Idriszi és Fresingi Ottó. És ugyanezt mondja a *horvát* Bősendorfer József dr. is „Crtice iz slavonske Povjesti" című művében, amikor így ír: *„A középkori Ó-Szlavónia délen a Kulpáig, keletre a Dunáig, északon meg a Dráváig terjedt. A Szávától délre eső terület Horvátország volt."*

Horvát Rudolf sehogy sem akarja tudomásul venni, hogy a VI. században a Mura vidékén tanyázott szlávok nem horvátok, hanem ú. n. pannon-szlávok, (morvákkal, avarokkal és szlavónokkal kevert) idegenek voltak.

2. Csodálatos elfogultságában kereken tagadja, hogy *„Szlavónia"* egyáltalában volt volna valaha a világon. Szerinte ez az elnevezés történelmi fictió. Ezt csak a magyar királyok csalafinta íródeákjai eszelték ki az ő bosszantására. Szerinte csak Északi- és Déli Horvátország van; a többi dajkamese; (hanem azért ő is állandóan beszél Szlavóniáról.) Csakhogy ha a „Szlavónia" elnevezés valóban csak kitalálás, akkor miért olvasható pl. Blagay István horvát bán *eredeti* pecsétjén ez a körirat: „Stephanus, banus totius *Sclavoniae*" (1295). (Codex dipl. comitum de Blagay). Akkor miért mondja 1663-ban a *német* Eggerer Zágrábot *Szlavónia* szívének? (Fragm. panis Corvi protoc., Viennae 84. l.) Miért hangsú-

lyozza a horvát Kerchelich Ádám „De regnis Croatiae, Sclav." stb. című munkájában, hogy: *„Azok, akik Ó-Szlavóniát nem különböztetik meg Horvátországtól, tévedésben vannak."* (lásd 122 lap).

De menjünk tovább!

3. A szerző a 20. oldalon azt állítja: *„Muraközt kezdettől fogva* (1094) *a zágrábi egyházmegyében találjuk."* Ezzel szemben a nyers valóság az, hogy ez a vidék 810-től 1083-ig a *salzburgi* érsekség, 1083-tól a XIV. századig pedig a *veszprémi püspökség függvénye volt.* Zágrábhoz csak a XIV. század eleje óta tartozik.

4. Hasonló értékű Horvátnak az az *ex cathedra* kijelentése is, hogy: *„A XIII. században Horvátországhoz számították Zala, Somogy és Baranya vármegyéket is."* (31 l.) Ezzel szemben az igazság az, hogy a középkorban több *magyar* vármegye joghatósága terjedt ki a Dráván túlra is. Igy pl. Somogyhoz tartozott a *mai* Belovár-Körös megyében levő Bozona (Kapronca táján), Csernalika (Garesnica határában), Dombró stb. (L. Pesty Fr. A várispánságok tört.) Ebből kovácsolja a szerző a valósággal szöges ellentétben álló tarthatatlan állítását.

5. A 32. lapon azt írja a szerző, hogy *„Raszina Zágrábmegyében fekszik."* Ez is tévedés, mert 1248-ban „in comitatu *Zaladiensi"* fekszik. (Wenzel: Árpádkori új okmt. VII. 263.)

6. Egyhelyütt Meyer-re, mint pártatlan idegenre hivatkozik, aki szerint *„Zrinyiújvár a Mura partján, Horvátországban van."* (1661.)

Nos, ez a „pártatlan idegen" — nem épen német alapossággal, — valóban ezt írja. Meyer azonban súlyosan téved, mert Újvár a Mura *somogyi* partján, nem pedig a jobbpartján volt, tehát már csak ezért se lehetett Horvátország függeléke. Egyébként *ugyanez* a Meyer Márton *ugyanennek* az „Atlas contractus"-nak a II. kötete 197. lapján már egészen mást mond. Nevezetesen azt, hogy *„Horvátország a Száván túl, Ó-Szlavónia ellenben a Dráván túl kezdődik."* Tisztelettel kérdezzük, miért nem fogadja el szerző *ezt* a megállapítást is és miért hallgatja el, hogy 1662-ben a szlavóniai Kőrös város azt írja a pozsonyi káptalanhoz címzett beadványában, hogy: *„Kőrös (Krizsevci) Szlavóniában terül el;* ennek *határa a Dráva"* (nem pedig a Mura) (L. Palugyay: Kapcsolt részek.)

7. Szerző a 287. lapon hivatkozik Bedekovich-nak „Natale Solum" című monográfiájára is, melyben Bedekovich egy

1603. évi oklevelet csak azért említ meg, mert e szerint *Gardinovec* (Muragárdony) és *Tomasovec* (Damása) nevű muraközi falvak Szlavóniához tartoznak. Ez a megállapítás azonban kézzelfoghatóan téves, mert hiszen az 1608. évi I. *törvény* (decretum) 11. §-a világosan megmondja, hogy Szlavónia a Dráván túl kezdődik. Ez a tollhiba kizárólag az oklevélmásoló vagy fogalmazó tudatlanságának a következménye. — „Érve" tehát ezúttal is csütörtököt mond.

8. Egy helyen lelkendezve kiált fel Horvát Rudolf, hogy Zrinyi a költő-bán 1664. évi január 7-re Csáktornyára hívta meg a horvátországi követeket „gyűlésre". Ez pedig aligha történt volna meg, ha Muraköz Zalához tartozott volna. Mi tűrés-tagadás, csakugyan igaz, hogy ez a *megbeszélés* Csáktornyán folyt le. Csakhogy nem ám azért, mert Csáktornya akkor Szlavónia része volt, hanem egyszerűen a bán gyengélkedése miatt, aki ez okból nem mehetett Horvátországba. Viszont az is igaz, hogy Zrinyi a kastélyában megtartott *értekezleten* hozott határozatokról négy nappal később a *zágrábi* tartománygyűlésen számolt be. Már pedig, ha a január 7-ki tanácskozás *országos* jellegű, (száborszerű) gyűlés lett volna, akkor szükségtelen lett volna Zágrábba is ellovagolnia és ott 11-én szábort tartania. Különben, hogy Muraköz 1661-ben és hogy 1664-ben is Zalához tartozott, arra maga Zrinyi a koronatanunk, mert éppen ő írta Portia herceghez 1661. évi július 5-én kelt levelében a következőket: „*Annyit már előre is mondhatok, hogy Zrinyiújvár védőpajzsa* nemcsak Muraköznek, hanem a *Dráván túl, Szlavóniában fekvő véghelyeknek is.*" (Tört. Tár. 1888.)

*

Végezetül még csak annyit, hogy szerző — átlátszó célzatossággal — a magyar hely- és családneveket önkényesen elszlávosítja. — Nála Berzence — *Breznica;* Székesfehérvár — *Stolni Biograd;* Kerecsen — *Goričan:* Babócsa — *Bobovac;* és Mallekóczy — *Mlakovački;* Csáki — *Čakič;* Muter — *Mutimirovič;* Fodróczi — *Fodrovečki* stb.

Vajjon mit szólna hozzá, ha a magyar krónikások — hasonló elmésséggel — Vitezovichot — *Vitézfynek;* Pavičot — *Pálfinak;* Tkalchichot — *Takácsnak;* Račkit — *Rákosinak* keresztelnék el?

Ime, miként a fenti adatok igazolják. Horvát Rudolf érvei nem érvek, hanem álarcot viselő szavak. Szerző nem a tények kövezetén, hanem süppedő zsombékokon jár.

Mesék helyett lássuk most már, milyen a rideg jogtörténelmi igazság, kertelés és kendőzés nélkül!

XVIII. FEJEZET.

Mi a jogtörténeti igazság

Azt a megdönthetetlen tényt, hogy Muraköz Szent László óta Zala megye organikus része volt, egész sereg adat bizonyítja. Ha egy-két oklevél — ennek ellenére — mégis Ó-Szlavóniához sorozza, azt nyilvánvalóan a középkori idegen származású és ezért hiányos földrajzi ismeretekkel rendelkező iródeákok tájékozatlanságának tulajdoníthatjuk. Mert elképzelhetetlen, hogy ez a terület egyik évben Zalához, a másikban Szlavóniához, majd meg ismét Zala megyéhez tartozott volna.

De mégha el is fogadnók, hogy a középkorban egy-két esztendeig Szlavóniához számították, még ez a körülmény se jelenthetné *Horvátországhoz* való tartozását, mert hiszen Ó-Szlavónia a XVIII. századig a legszorosabb kapcsolatban élt Magyarországgal; nem is szólván arról, hogy a XIV. századig majdnem 90 %-nyi volt itt a magyarság arányszáma.

Ezek előrebocsájtása után vegyünk elő most néhány olyan nyomós bizonyítékot is, amelyekből világosan kiderül, hogy ez a félsziget mindig a miénk volt.

1. Arra már rámutattunk, hogy Szent László (Ó-Szlavóniával együtt) — Murakőzt is IV. Henrik *német* császár birodalmából hasította ki. Tehát a *német* birodalomból, nem pedig Horvátország testéből.

2. Tamás spalatói főesperes (1200—1268) „Historia Salonitana" című művében ezt írja: *„László király nagy magyar hadat toboroz és azzal elfoglalja a Drávától* (tehát nem a Murától) *kezdve le az Alpokig (Gvozd-Kapelláig) az egész horvát földet."* (Az átkelés 1091-ben, Vaska táján történt.)

3. Találunk Tamás főesperes fent említett munkája mellett egy függeléket (Memorialét) is, melyet valaki a XIV. században lemásolt. Ebben ez olvasható: *„Kálmán király elhatározza egész Horvátország meghódítását a dalmát (Adriai-) tengerig. E célból hadaival a Drávától érkezik, hogy ott átkeljen."*

A 2. és 3. pontban érintett adatok egyrészt a mellett tanuskodnak, hogy Muraköz a Dráván innen eső magyar területhez tartozott, másrészt pedig a mellett, hogy Horvátország a Dráván, illetve a Száván túl kezdődött. Mindkét király kímélni akarta a háborús pusztítástól a magyar területeket, azért a Szávához közelebb eső földcsíkon tört be.

Hogy Muraköz később is hozzánk tartozott, azt az alábbi érvek igazolják:

4. A zágrábi püspöknek a szentmártoni apátsággal — a tizedszedés miként jére vonatokzólag kötött 1232. évi egyességében a következő kitételt olvashatjuk: *„A zágrábi szlavón püspökség határa a Dráva."* (Tkalcsich: Monum. hist. epis. zagrabiensis.)

Ez a szerződés, nemcsak azt bizonyítja, hogy Muraköz nem tartozik Ó-Szlavóniához, hanem azt is, hogy *a zágrábi diőcézishez se tartozik.*

5. IV. Bélának egyik, 1256-ban kelt írása ezt a sort tartalmazza: *„A Drávántúl kezdődő szlavón bánságban."* . . . stb. (A Blagay-család levéltára.)

6. Smičiklas *horvát* történetíró a „Codex diplom. Croat." stb. IX. kötetének 25. lapján azt írja, hogy Károly Róbert király 1325-ben elrendelte, hogy: *„A Dráván túl mindenki a szlavón bánnak van alárendelve."*

7. 1349-ben Nagy Lajos király utasítja Lendvai Miklóst, hogy *„A Dráva-Murakőzben lévő és Zala megyéhez tartozó* Domása nevű birtokra vonatkozó jogigényét igazolnia kell.

8. Egy 1399-ben kelt oklevél szerint Belcs (Belica ?) nevű muraközi ingatlan „in comitatu *Zaladiensi*" fekszik.

9. Egy 1496-ban kelt oklevélben azt olvassuk, hogy a *murakőzi Sinkóc falu Zalához tartozik.* (Zalamegy. oklevéltár.)

10. Az 1542. évi országgyűlés decretumának 43. §-a így hangzik: „Ernust Gáspárnak Csáktornya és Strigó nevű *murakőzi vára* Szala megyében van." (Verbőczy decret.)

11. A horvát Kukuljevich Iván közli „Zrin Grad" című könyvében, hogy I. Ferdinánd *a zalamegyei Murakőzt* Zrinyi Miklósnak adta el. (69. lap)

12. Hogy ez a terület később is Zala megyéhez tartozott, azt igazolja az 1556. évi VI., az 1613. évi VIII., az 1647. évi II., az 1681. évi V. decretum is. De ez a helyzet később se változik.

13. Kercselich Ádám zágrábi horvát kanonok ezt írja 1768-ban kiadott „De regnis Croat., Slav." című testes könyvében: *„Varazsd megye a Dráván túl kezdődik. Zala megyétől a Dráva választja el."*

14. Az 1772-ben megjelent „Lexikon univ. regni Hungariae locorum" című munka a 179. lapon szintén ugyenezt bizonyítja.

15. Ugyanezen igazság mellett tör lándzsát (1799.) Vály Andrásnak „Magyarország leírása," valamint az 1842-ben kiadott „Hármas kis tükör" is. (43. l.) Az Orsz. Levéltárban őrzött régi adóívek ugyanígy beszélnek Muraköz jogi helyzetéről.

Tény ugyan, hogy Muraközt Ferenc József 1848-ban átmenetileg. Varazsd megyéhez csatolta, de az is igaz, hogy ezt a törvénybe ütköző önkényes eljárását később úgy tette jóvá, hogy 1860-ban ismét Zalához kapcsolta vissza.

Mindezek a súlyos bizonyítékok tehát megcáfolhatatlanul igazolják, hogy Muraközhöz a történelmi jog alapján kizárólag csak Zala megyének s ezen át a magyar államnak volt, van és lehet jussa. Senki másnak.

XIX. FEJEZET.

Horvát-e a muraközi nyelv és nép?

A horvát ember a *mi? micsoda?* kérdőnévmást a *što? ča?* illetőleg a *kaj?* kérdőszóval fejezheti ki. Ezért a horvát nyelvészek a szerint, hogy ezek közül melyiket hol használják, három nyelvjárást különböztetnek meg, u. m. a *štokavštinát*, a *čakavštinát* és a *kajkavštinát*.

A horvát dialektusok között lényeges eltérések vannak. Még a drávántúli (ószlavóniai) és a muraközi nyelvek között is, jóllehet itt is, ott is *kájos* a nyelv.

1883-ban, mikor országgyűlésünk horvát képviselői erőszakolni kezdték az ő nyelvüknek a muraközi népiskolákba való bevezetését, kormányunk magyar és horvát képviselőkből álló vegyes bizottságot küldött le a Mura mellékére az ottani szláv nyelv tanulmányozása végett. Ez a bizottság, összehasonlítván a két nyelvet, arra az eredményre jutott. hogy a horvát irodalmi nyelvet nem lehet az itteni iskolákban használni, mert az a lakosság sajátos nyelvétől annyira különbözik, hogy azt a nép nem értené meg. Ennélfogva a muraközi iskolák tanítási nyelve továbbra is az anya — és a magyar nyelv maradt.

Ez a helyzet 1918-óta se változott; annyira nem, hogy a szerb kormány kénytelen *téli tanfolyamokat* rendezni a horvát-szerb nyelv elsajátítása, illetőleg a nyelvi különbségek áthidalása céljából.

Ki kell itt domborítanunk, hogy ezt a háromféle nyelvet csupán a horvát filológusok mondják *„horvátnak"* (ki-

véve Pechant, Petracsichot és Drechslert, mert ők a *kájos* beszédet „átmeneti" nyelvnek minősítik a horvát és a szlovén között).

Idegen államok komoly és tárgyilagos szlávistái azonban egészen más eredményekre jutottak. Ott ugyanis sorompókat állítanak ezek közé az u. n. „nyelvjárások" közé. Igy pl. Stefanovic Vuk Karadžič, a legtekintélyesebb szerb nyelvész határozottan kijelenti 1848-ban írt „Kovčezic" (ládácska) című művében, hogy *szerinte csak a čakavac nyelv horvát*, a többi *nem az*. Ezt a nézetet „Razlike izmedju slavonskog i hrvatskog jezika" című nyelvészeti tanulmányában behatóbban is kifejti.

Kopitar B. szlovén filológus szintén a horvát szlávisták ellen foglal állást; „Grammatik der slavischen Sprachen" című könyvében kijelenti, hogy a kájos nyelv *ószlávval keresztezett szlovén*, nem pedig horvát nyelv.

Dobrowsky és Jiriček cseh szlávisták még messzebb mennek. *Őszerintük a három u. n. „dialektus" 3 külön nyelvet és 3 külön népet jelent. Felfogásuk az, hogy a szerbek štokavacok, a horvátok čakavacok, a szlovének meg kajvacok.*

E szlávtörzsek közül — (ezt a horvátok se tagadják) — elsőnek a kajkavacok szivárogtak be a Mura vidékére és Krajnába. Ezek tehát jóval előbb vándoroltak be ide a Visztula mellől, mint a horvátok a Kulpántúlra.

Bizonyos szláv soviniszta körök ügyes és következetes aknamunkája révén a XVIII. század óta mégis az a ferde nézet vert fészket a köztudatban, hogy a muraközi nyelv és nép horvát. Ezt a téves felfogást egészen gyanútlanul a magyarság is magáévá tette, holott ez teljesen tarthatatlan. Azt a tényt, hogy sem a drávántúli „tót", sem pedig a muraközi nyelv nem horvát, alább be fogjuk bizonyítani. Bizonyítékaink a következők:

A *Pergossich* Iván varazsdi jegyző által 1574-ben magyarból lefordított „Hármaskönyv" alá ez van írva: *„átültetve szlavón nyelvre."*

Fetretich Péter (1604—1667) zágrábi püspök szintén *szlavónnak* nevezi azt a nyelvet, melyen a Szentírást kiadta. *Habdelich György* 1670 táján nyomatta ki „Ádám bűnbeesése" című művét ugyancsak *ezen* a nyelven. *Reljkovich Antal* (1732—1798) nyelvtanának ez a címe: *„Slavonska* i nimacka gramatika". Még a legsovinisztább *Gaj Lajos* egyik műve is ezt a cimet viseli: „Kratka osnava Horvátzko-*szlavonszkoga* pravopiszanja". (1830.)

Ezek után pedig vizsgáljuk meg most már nyelvtani alapon is a muraközi nyelv és a szomszédos déliszláv nyelvek között mutatkozó egyezéseket és eltéréseket!

1. Az első különbséget a hangoknál találjuk. Míg ugyanis a horvát—szerb és az újszlovén nyelvben csak egyféle *a, e, i, o* van, addig a muraköziben a magyarhoz hasonlóan háromféle *a* és *e*, valamint kétféle *i* és *o* hangokra bukkanunk.

2. A *h*- szerb nyelv használja a *č, dž, nj* hangot és betűt, viszont a muraközi és a szlovén nem.

3. A *h*.- szerb halmozza a mássalhangzókat, a muraközi ellenben — (mint a magyar) — magánhangzókat csúsztat közéjük. Pl. *hrvát* helyett *horvát, črdaš* helyett *čordaš, mlin* helyett *melin, crni* helyett *černi* stb.

4. Az újszlovén fő- és melléknevek *ol* szótagja helyén a h. — szerb nyelvben hosszú *ú*-t, a muraköziben meg *ó* hangot találunk. Pl. A szovén *dolgo* (hosszú), *čoln* (csónak), *volk* (farkas) szavak a horvát-szerbben *dúgó*-nak *čun*-nak, *vuk*-nak, viszont a muraköziben *đóg-, čón-, vók*-nak hangzanak.

Ámde akadnak bőven egyéb eltérések is.

5 Pl. a horvát-szerb nyelv - *ac, -an, -ar* szóvégzetei a muraközi és a szlovén nyelvben *-ec, -en, -er* alakban jelentkeznek. Vagyis a horvát-szerb *otac, jedan, dobar* a muraköziben *otec* (atya), *jeden* (egy), *dober* (jó) alakú.

6. A horvátban a *k, g, h* végződésű himnemű főnevek többesszámú alanyesetében *i* rag előtt a *k* hang *c*-re (pl. junak-junaci), a *g* hang *z*-re (pl. vrag-vrazi), a *h* hang meg *s*-re (pl. orah-orasi) változik. Ilyen változás a muraköziben nincsen.

7. A horvát-szerb és szlovén nyelvben több egytagú hímnemű főnév a többesszám alanyesetében *-ovi, -evi* ragot (jegyet) kap. Pl. *put* (út *-putevi* (utak); vol *volovi* stb. A muraközi ilyen bővülést nem ismer.

8. A többi déliszláv nyelv azonos értelmű szavaitól eltérően *j* hanggal kezdődnek ezek a muraközi szavak : *jotec* (atya), *jópec* (majom), *jocet* (ecet) stb.

9. A többi déliszláv nyelv használja a kettős számot és aoristost, ellenben a muraközi nem.

10. A horvát-szerb használja a *„ja ću biti"* (leszek) futurum-alakot, a muraközi és a szlovén nem.

11. A muraközi önözi *(oni) a „kabátos embert"*, a többi nem.

12. A horvát-szerb az igenlést *da* szóval, a szlovén *pač*, a muraközi meg *je* szóval fejezi ki.

13. A hangsúlyozásban szintén nagy az eltérés a mi nyelvünk, valamint a fentiek között.

14. A „van" (befindet sich) segédigét a horvát *ima*-val, a muraközi *jega*-val fejezi ki. Pl. horvátul: Ima vina? (van bor?) muraközi nyelven: Jega vina? A tagadó válasz erre horvátul-szebül: *Nema!* (nincs). Muraközi nyelven meg ez: *Nega ga.*

15. A fokozás sem egyezik a muraközi és a szomszédos nyelvekben használt fokozással.

Az eddig felsoroltaknál még élesebbek az eltérések a névmások, a határozószók és a számnevek birodalmában. Ragadjunk ki találomra ezek közül is néhányat!

Kérdőnévmások:

Magyarul:	horvátul:	ujszlovénul:	muraközi nyelven
Kicsoda?	tko?	kdor?	što?
Mi?	šta?	kaj? kar?	kaj?
Melyik?	koji?	kateri?	ki? šteri?
Mióta?	odkada?	doklej?	pokedob?
Hol?	gdje?	kje?	gdé? dé?

Tagadónévmások:

Sehol	nigdje	ničio	nigdi
Soha	nikad	nikoli	níkda (r)

Mutatónévmások:

Ilyen	takav	takšen	takši
Ez	ovaj	ta	ov, tej

Határozószók:

Itt	ovdje	tu — le	tu, ozdig
Ott	tamo	le — tod	tam, ondig
Oda	onamo	tam — le	ta
Ide	ovamo	semkaj	sim
Elől, előre	napred	spredi	napri
Most	sada	sedaj	ve, vezda, ranve
Hátra	natrag	zad	nazaj
Alig	jedva	koma	komaj

Határozószók:

Magyarul	horvátul:	ujszlovénul	muraközi nyelven
Hogyne	dakako	seveda	pakajder, kajpakné
Csak	samo, istom	le, samo	stopram

Számnevek:

Egy	jedan	eden, en	jeden, jen
Négy	četiri	štiri	štiri
Hét	sedam	sedem	sedem
Nyolc	osam	osem	osem
Huszonegy	dvadeset i jedan	eden in dvajset	dvajstijen
Ezer	hiljada	tisoč	jezer stb.

Lássunk most néhány mondatot is:

Esik	Kiša pada	Dež ide	Deždj curi
Mit csinálsz?	Što radiš ?	Kaj delaš ?	Kaj delaš ?
Hány óra most ?	Koliko je sati sada ?	Koliko je sati ?	Kulko vur je ve ?
Mi történt az este ?	Sto se desilo sinoč ?	Kaj se pripetilo sinoč ?	Kaj se je pripetilo snočka ?
Nincs apró-pénzem	Nemam sitnog novaca	Nemam drobnè novce	Nemam drobne peneze
A ház mellett van a kút	Uz kuče stoji bunar	Mimo hiš je zdenec	Poleg hize je zdenec

*

Most pedig dobjuk rostába a muraközi nyelvkincset és állapítsuk meg, melyek a jövevény- és melyek az eredeti szavai?

Nos, ha csupán felületes módon rostáljuk is meg ezt a szótőkét, máris észre kell vennünk, hogy tárgyalt nyelvünk szókészletének mintegy 30 %-a ószlavon és újszlovén eredetű, 15 %-a horvát-szerb, 46 %-a eredeti, a többi meg magyar, német, olasz, latin, török eredetű.

Miklosich Ferencnek „Etymologisches Wörterbuch der slav. Sprachen" (1886) című szótára szerint *ószlavon* származásúak a következő szavak: *brehati* (köhögni, ugatni, horvát-szerb kašljati); *buhati* (verni, horvát-szerb tući); *cirkov, cirkva* (templom, horvát crkva); *cukati* (rángatni); *človek (ember*, horvát čovjek); *dečkó* (fiú, horvát dječak); *dekla, deva* (leányka, csecsemő, horvát-szerb *cura); debel* (vastag, horvátul *debeo*); *delati* (dolgozni, horvátul raditi); *deti* (helyezni, horvátul položiti); *drobno* (apró, horvátul sitno); *dever* (násznagy, görög dáér); *grdo* (csúf, horvátul ružno); *hyša* (ház, szoba, horvátul kuča); *leto* (év, nyár horvátul godina); *mela* (liszt, oroszul melevo, horvátul brašno); *pahar, pehar* (pohár, čaša); *raka* (koporsó); *sukno* (gyapjúruha); *škrina* (szekény), láda); *verteti* (forogni); *vračiti* (orvosolni, horvátul liječiti); *vuzem, vázem* (husvét, horvátul uskrs, újszlovénul Velika noč.), *zajec* (nyul, horvátul zec); zelje *(káposzta*, horvátul kupus, újszlovénul: kapus) stb.

Eredeti, illetve ószláv szók: *anda* (tehát, horvátul dakle); *bečati*, horvátul ricati); *bormeš* (bizony, horvátul dakako); *bukvéš* (tökfilkó, horvátul tikvan); *cmukati* (szívni, horvátul sisati); *cujzek* (csikó, horvátul ždriebe); *cúreti(* esni, folyni, horvátul padati); *černo* (fekete, horvátul crno); *čkometi* (hallgatni, horvátul šutiti); *čociti* (csókolni, horvátul poljubiti); *čteti* (olvasni, horvátul čitati); *deždj* (eső, horvátul kiša); *dupeš* (hülye, fatuskó); *fal* (olcsó, horvátul jeftino); *fletno* (gyorsan, horvátul brzo); *hapiti se* (elkezdeni, horvátul latiti se); *hebrav* (dadogó); *obraman* (védekezés, horvátul obrana); osel (szamár, horvátul magarac); pajcek (malac, horvátul krme); *parma*, pojata (pajta); *predi* (előbb, horvátul prije); *pripečenje* (esemény, horvátul dogadjaj); *rad imati* (szeretni); *sad* (gyümölcs, horvátul voće); *senja* (alvás, álom, horvátul san); *senjem* vásár, horvátul sajam és vasar); *sigdar* (mindíg, horvátul uvjek és vazda); *spirek* (mosogatóruha); *strošek* (napi élelem); *svrž* (ág, horvátul grana); škedenj (pajta); *škerlak* (kalap, horvátul šešir, szlovén klobuk); *šteri* (melyik? horvátul koji); *štacun* (bolt, horvátul dučan); *štorga* (öblös gödör); *šumak* (hülye); *šupka (pofon)*; *takaj* (viszont, horvátul takodjer); *vené* (izé); stb.

Az *újszlovénnel* megegyező szók: *begati* (hancurozni); *bogec* (koldús); *cukor, cuker* (cukor, horvátul *šečer); čekati* (várni); *če, či* (ha, horvátul ako); *četrtek* (csütörtök); *češnja* (cseresnye *denes* (ma); *drugač* (másképen); *družina* (cselédség); *globok* (mély); *hasen* (haszon); *izuti* (levetni ruhát, cipőt); *jajce* (tojás); *kača* (kígyó); *misel* (gondolat); *najti*

(találni); namreč (tudniillik); *pek* (pék); *pepel* (hamu); *pičiti* (szúrni); *raca* (réce); *škorjanec* (pacsirta); *truden* (fáradt); *zajtrek* (reggeli) stb.

A *horvát-szerb* nyelvből átvett szavak legfőképpen az egyházi vonatkozású fogalmak kifejezésére szolgálnak.

Ilyenek : *blagoslov* (áldás), *raj* (mennyország), *propovijed* (prédikálás), *svečenik* (lelkész), *biskup* (püspök) stb.

Magyar eredetű szavak ezek: *aldov* (áldás); *aldomaš; alduvati* (áldani); *bači* (bácsi); *baka* (bakancsos); *bantuvati* (bántani); *batriv* (bátor); *baguš* (bagó); *beteg* (kórság); *betežen* (beteg); *bírov* (bíró); *bolonduvanje* (mókázás, bolondozás); *bojtar; cipov* (cipó); *čorda; čordaš; čikoš; falat; fizeš* (füzes); *huncfut; jezer* (ezer); *kanas; kip* (kép); *lopov* (lopó); *forgov* (forgó); *néna* (néni); *oroslan; orsag; pajdaš; penezi* (pénz); *példa; pipa; résі* (részek); *siget; sirkeš* (szürkeló); *tigriš; tolvaj; varaš; čuskati se* (csuszkálni); *verestovati* (virrasztani); stb.

*Német*ből kölcsönzöttek: *firhang* (függöny, Vorhang); *ganjek* (folyosó, Gang); *germa* (élesztő, Gährungsmittel); *herbati* (örökölni, erben); *kimpet* (gyermekágy, Kindbett); *lejbec* (mellény, Leibchen); *malati* (festeni, malen); *majster* (mester, Meister); *peglati* (vasalni, bügeln); *place* (hely); *puter* (vaj); *šošter* (varga); *šoc* (szerető, Schatz); *štenga* (lépcső, Stiege); *šega* (szokás, Säge); *štrukel* (rétes, Strudel); *veš* (mosás, Wäsche); *vešarica* (mosónő, Wäscherin); *vencerlin* (vincellér, Winzer) stb.

*Olasz*ból valók: *barka:* (bárka, barca); *bajz* (bőgő, basso); *cigara* (szivar, sigaro); *baratati* (bánni valakivel, barattare); *kaparo* (foglaló, capara); *koštél* (castello); *mačkar* (álarcos, maschera); *mustači* (bajusz, mustacchi, görög mystax, horvátul: brkovi); *ombréla* (napernyő, ombrello); *piác* (piazza); *pojaclin* (bajazzo); *vušteria* (korcsma, osteria); *porcelan* (porcellana) stb.

Latinból átvettek: *arkuš* (ív), *bérmati* (bérmálni); fára (plébánia); *kanališ; kapelan; kaštiga* (büntetés); *komisia; oltar; oštia; porcia* (adó); *preštimati* (megbecsülni); *prodečtvo* (prédikálás); *štimati se* (hencegni); *intereš* (kamat) stb.

Török és perzsa szók : *kazan* (kazán); *čukan; balta, buzdován* (buzogány); *bik* (bika); *bagla* (boglya); *gjungj* (gyöngy); *kinč* (kincs); *sarma* (káposztatöltelék); *deli; harač* (rablás); *vezér; vitéz* stb.

*

. . . Miután így — legalábbis nagyjából — tisztába jöttünk a muraközi nyelv főbb tulajdonságaival, szer-

kezetével, szavaival, stb., ezek után vonjuk le megállapításainkból a végső következtetéseket is. Ezek a következők:

Első szembeszökő megállapításunk az, hogy — amiként az angol, — szintúgy a muraközi is réteges, ú. n. keveréknyelv. Már a római uralom előtt kelta és germán eredetű törzsek lakták Muraközt. A birodalom bukása után Európa északkeleti területeiről a pannon-szláv elnevezés alatt ismert ószlavón, a tótokkal rokon csoportok szívárognak be a VI. században a Mura vidékére s az ott talált különféle népmaradványokat felszívják, de nyelvükből maguk is sokat átvesznek. Muraköz nyelvének szláv alapjai a szlavónoktól (tótoktól) erednek.

Elképzelhetetlen ugyanis, hogy középkori őseink pusztán *ötletszerűen* és minden komolyabb ok nélkül keresztelték volna el a Száva—Drávaközét *Ó-Szlavóniának* és lakóit *tótoknak* (szlavonitáknak), élesen elhatárolván őket a Kulpától délre lakó horvátoktól. Ükapáink bölcsen tudták ugyanis, hogy *itt két külön* nemzetről van szó. Minthogy pedig történelmi tény, hogy a délről felszívódó horvátok a szlavonok letelepülését követően csak évszázadok mulva jutottak el a Dráváig és kerültek Mraközzel érintkezésbe, ezért akárhogyan csűrik-csavarják is egyes politizáló nyelvészek és históríkusok a tényeket, feltétlenül bizonyos, hogy a muraközi nyelv ősi szláv elemeihez a szerb-horvát nyelvnek semmi köze és hogy más a szerb, a horvát, a szlovén, a vend és megint más a muraközi nyelv.

Ezt vallja a szerb Vuk Karadžič, ugyanezt a szlovén Kopitar és a cseh Dobrowsky is. Abból a körülményből, hogy ezek a nyelvek hasonlók egymáshoz és mert e nyelvek beszélői egyformán szlávok, még nem lehet tőkét kovácsolni és nem szabad önálló nemzeti egyéniségeket erőszakosan más törzsbe olvasztani. Abból, hogy a muraközi ember beszéde hasonlóságot mutat a többi szlávon beszédjéhez, éppen nem következik, hogy nyelve horvát, vend vagy szlovén. Elvégre a hollandus nyelv is hasonlít a dánéhoz, meg a svédéhez, a szlovén is a tótéhoz, még se mondhatjuk, hogy a dán = svéd, vagy a szlovák : szlovén vagy a portugál : olasz.

Ámbár ez az ó-szlavón nyelv, mely a ködös századokban Muraköz területén élt egyéb népmaradványok nyelvét magába olvasztotta, — mint ilyen — idők folyamán megváltozott, illetőleg erősen eltorzult, mégis a muraközi nyelv ebből az ősi szókincsből és sajátoságokból mindmáig igen sokat megőrzött. Ez föltétlen bizonyítéka ősi *külön* eredetének, viszont döntő ellenbizonyítéka a „horvát" eredetnek is.

Ez a már alapjaiban is vegyes természetű réteg idővel még jobban elmosódott; és pedig azért, mert a területén föltünő és ismét eltűnő kelta, frank, avar, hun és végül magyar hódítók hatása mély nyomokat hagyott rajta. Az átalakulás 1241 után tovább folytatódott, mikor a mongolok betörésének különbenis gyér lakosság jórésze áldozatául esett és ennek következtében rövidesen új telepesek új nyelvvel kerültek a kiirtottak helyére.

A XIII. században ugyanis *német* kir. vendégek (hospes) és szlovének kezdtek itt feltünni. A külső átalakító hatás idővel *még* hathatósabban érvényesült; különösen a XV. és XVI. században, amikor renegát törökök, továbbá csehek, tótok, rácok és főként nagyobb számban magyarok vándoroltak be erre a környékre. Ezért kapta néhány telepesfalu a *Turkovec, Turcsiscse, Csehovec,* (Csehlak) *Tótovec* (Tótfalu), *Tótszerdahely, Ráckanizsa* nevet.

Természetes, hogy a vérkereszteződést újabb nyelvi kereszteződés is követte. Ez a keveredés persze még jobban módosította a korábbi szlavón eredetű nyelvet. (*Horvát* elemet azonban még akkor nem találunk benne).

Mindenesetre feltünő jelenség, hogy a muraközi nyelv és nép — dacára a ránehezedő idegen nyomásnak — sohasem apadt ki, csupán bizonyos nyelvi és etnográfiai vonásokkal bővült, más népekkel való érintkezés következtében. — Sőt az eredeti népfaj fölszívó ereje az idők folyamán annyira fokozódik, hogy a XIX. században már a magyar, német, szlovén stb. néptörzseket is beolvasztja. Ezért él itt annyi muraközi nyelvű, de magyar, német, szlovén, meg tót nevű gazda még ma is.

A szomszédos nyelvek hatása, mint mindenütt a világon, persze ma sem szünetel. Az is érthető, hogy a magyar kultúrán felnőtt, egymást felváltó nemzedékek nyelvén elsősorban az uralkodó magyar nyelv hatása érvényesült a legérzékelhetőbben. Sőt volt idő, — (a XVI. században,) — mikor ez az uralaltáji nyelv még az olyan elemi (közönséges) szláv szavakat is elnyomta, amelyeket a kultúra legalsóbb fokán álló népek is használnak. Különösen feltünő az a körülmény, hogy a szlavónok még a pásztorkodást jelentő szavaikat is elfeledték, illetve ezeket magyarokkal pótolták. Ez annál sajátságosabb, mert hiszen minden szláv jobbára pásztornép volt.

A muraközi ember ugyanis a szláv *svinjar, konjar, kravar, ovčar, pastir*-szavak helyett a magyar *kanas, čikós, čordáš, birkaš, bujtar* szókat használja. Ám de ezeken kívül ilyen *elemi* fogalmakat jelző szavakat is átvett, amilye-

nek: *falat, siget, fizes, jezer, cipov, ašov, forgov, báči, néni; beteg, bantuvati, batriv* (bátor) stb.

(Az iparosok nevét viszont a német nyelvből merítette.)

Amint látjuk, az idegen nyelvi rétegek századról-századra rárakodnak az ősi szlavón-alapokra és annak eredetiségét — mint rozsda a vasat — egyre oxidálják.

A horvát-szerb hatás fokozottabb mértékben a Bach-Schmerling-féle korszakban jelentkezett, mert ez a terület akkoriban tizenkét évig állott az erősen szlávosító horvát-szlovén közigazgatás alatt.

Ime! így alakul, rétegződik és torzul az eredeti nyelv fokról-fokra, majdnem ezer év óta! Ennyiféle külső befolyás hagyja arculatán a maga bélyegét! Ezért nem lehet egységes. És ezért nem egyezik meg egyetlen más szlávval sem. (Legjobban elárulják ezt névmásai, elütő igeragozása, határozó- és kötőszavai, hangsúlya stb.)

Második megállapításunk az elsőnek logikus folyománya. Ez pedig abban a tényben jegecesedik ki, hogy ez a már holt **ószlavón** (tót) nyelv se nem horvát-szerb, se nem vend, se nem szlovén. Ügyeljünk tehát ezentúl szigorúan arra, hogy a muraköz nyelv.e.t *ne nevezzük tévesen horvátnak, mert nem az!*

Végső megállapításunk az, hogy ez a nyelv nem „dialektusa" a horvátnak, hanem *teljesen önálló nyelv*, akárcsak a tót, a bolgár vagy a vend.

Horvát-szerb nyelvjárásnak — aminek odaát nevezik, — márcsak azért se lehet tartani, mert — mint fentebb már jeleztük — az ószlavónok sokkal *előbb* költöztek be Muraközbe, mint a horvátok és a szerbek a Szávántúlra.

Egyébként arra nézve, hogy a muraközi polgár mennyire idegenkedik fajtestvéreitől, a legbeszédesebb bizonyíték az, hogy hiányzó szavait nem rokonaitól, hanem a magyartól vagy a némettől kölcsönzi. Ha pedig nem eredeti formában veszi át őket, akkor ezekből alakít, gyárt újakat. Ilyen szavai pl. *aldov* (áldás), *bírov* (bíró), *verestovati* (virrasztani), *fištarnica* (füstölőkonyha), *čuskati se* (csuszkálni); *herbati* (erben, örökölni) stb.

*

Ámde nemcsak az tény, hogy a muraközi nyelv nem horvát, hanem az is, hogy még a népe sem az. Az etnográfusok ugyanis már régebben megállapították, hogy a fentemlített vegyes népfajokból kialakított muraközi, valamint a balkáni eredetű horvát-szerb ember mind anthro-

pológiai, mind pedig etnikai tekintetben lényegesen különbözik egymástól. Míg a *csakavac*-horvát barna, göndörhajú nemszlávos arcú és alacsony termetű; — míg a zagóriai barna, hórihorgas, csontos, lomhajárású: — addig a muraközi szőke, kékszemű, középtermetű, fürge, elmés, üzleti szellemű. Aligha tévedünk, ha azt mondjuk, hogy a muraközi néptípusoknak ez a zömök termete nem tisztán faji vonás, hanem egyik jegye a szintén köpcösalakú magyarral történt hosszas vérkeveredésnek.

Hogy a muraközi nép nem azonos délszláv rokonaival, azt még azzal is bizonyíthatjuk, hogy *tánca* nem a kóló, hanem a *csárdás* meg a polka. Indulója sem idegen, hanem a Rákóczi-induló. Ruházkodása époly magyaros, mint sok dala és zeneszerszáma is. Míg a horvátnak és a szerbnek nemzeti hangszere a duda és a tambura, a szlovéné meg a harmonika, addig a muraközié a *hegedű*, a *cimbalom*, a *bőgő*, *tilinkó* és a *klarinét*.

Babonái, népszokásai, közmondásai legnagyobbrészt szintén közelebb állanak a magyarokéhoz, mint a déli szlávokéihoz.

Ezekután kimondhatjuk azt a nagy igazságot, hogy egyetlen délszláv néptörzs sem támaszthat igényt Muraközre még nyelvi, és ethnikai alapon sem. Muraköz lakossága érthető ellenszenvvel tekint azokra a „felszabadítókra," akik ősi nyelvén kívül lelkiismereti szabadságától is megfosztják, amikor e rendkívül vallásos és buzgó, majdnem színtiszta katholikus népre a lelkiségétől olyan távol álló gör, kel. vallást igyekeznek ráerőszakolni. Súlyos csapás ez a muraközi róm. kath. lelkészi karra is, noha ez, kevés kivétellel, mindent elkövetett, hogy Muraközt elszakítsa Zala megyétől.

Szent meggyőződésünk, hogy Muraköz sokat szenvedett népének semmi szüksége sincs olyan vezetőkre, akik egyik oldalról hitéből és nyelvéből forgatják ki, másik oldalról megszabadítják egykori jómódjától és polgári szabadságától. Világos tehát, hogy minden érdeke a magyar államhoz fűzi, ahol hite, nyelve és gazdasági érdeke egyaránt érvényesült és fog is mindig érvényesülni.

XX. FEJEZET.

A muraközi ek hűsége Magyarországhoz.

Állampolgári hűség és becsület . . . nemcsak rokonértelmű, hanem rokonlelkű fogalmak is. Épúgy együvé tartoznak, mint szív és vér, élet és halál. Értéke mindegyiknek csak addíg van, amíg . . . *ára* nincs. Hűnek maradni érdek és csábítás nélkül nem érdem, nem dicsőség. *Igazi* erkölcsi fedezetté a hűség csak akkor válik, ha a kísértés nem hagy rajta szeplőfoltot.

Muraköz népének hozzánk való következetes és megható ragaszkodását éppen az körülmény teszi előttünk feledhetetlenné és értékállóvá, hogy a politikusszirének csalogató és fülbemászó dalai sohasem tudták tőlünk eltántoritani. Pedig hát ha volt valaha a magyar állam keretein belül néptörzs, melyet ravaszság és rosszhiszeműség állandóan lépre akart csalni, akkor a muraközi az volt.

Vegyük csak sorra ezeknek a válságos időszakoknak legsúlyosabbjait és figyeljük meg, milyen magatartást tanúsított a csengő-bongó igéretekkel, a csalafinta fondorlatokkal, és nyers fenyegetésekkel szemben?

*

Egyik ilyen alkalom, mikor szive megrendülhetett volna, 1670-ben kínálkozott számára, amikor Zrinyi Péter bebörtönözésekor a félsziget egyszeriben gazdátlanná vált, a gróf vagyona pedig Csáky szalmájának a sorsára jutott. Hazánk ellenségei ekkor — megtorlásként — a legszédítőbb terveket eszelték ki hazánk területi egységének megbontására.

Ekkor dobta bele a forrongó közhangulatba Herberstein gróf, Károlyváros várának kapitánya azt az ötletét: *szakítsák el Magyarországtól Ó-Szlavóniát és Muraközt és olvasszák bele Stíriába.* (Pauler Gy.: Wesselényi összeesk. I.)

Mikor e csonkítási szándék kitudódott, Csáktornya környékének felbőszült jobbágyai berontottak Ördögh Péter várnagyhoz, *fegyvert kértek tőle és biztatták, vezesse őket a stájerok ellen.*

Ime! ez volt a válaszuk Herberstein József felháborító ötletére. Támadásuk csak azért maradt el, mert már közeledett Spankau osztrák tábornok, hogy a császár parancsára megszállja a Zrinyiek sasfészkeit.

Már-már úgy fordult a helyzet, hogy az átcsatolás ügye füstbe megy, midőn a gráci cs. kir. haditanács is magáévá

tette Herberstein ötletét és a légrádi, kotori és kaproncai erődök német parancsnokait arra utasította, uszítsák fel *Alsó-Muraköz népét,* hogy *kérje e területnek Krajnába való bekebelezését.* (Rački : Izprave o uroti etc.)

Légrád község levéltárában még 1918-ban is őrizték azt a tiltakozó-felterjesztést, amit a lakosság ebben a tárgyban a gráci vezérkarhoz intézett. Ennek egyik kitétele így hangzik : *„Mind a katonaság, mind a nép hevesen protestál az átcsatolás ellen. Ha pedig ez — akarata ellenére — mégis bekövetkezik, úgy kénytelen lenne fegyveresen is harcolni azért a szabadságért, amelyben itt eddig része volt."*

Már most, akár eljutott ez a tiltakozás illetékes helyre, akár nem, bizonyos, hogy ez az írás mindenképen értékes bizonyítéka marad Alsó-Muraköz becsületes gondolkozásának és hűségének.

*

1696-ban Malecsich Gáspár szentilonai pálosrendi szerzetes — ez a varazsdi születésű harckeverő horvát — kemény mozgalmat kezdeményezett a dráván túli zárdáknak a dráváninneniektől történő elválasztása érdekében. (Kukuljevich : Jura regni Croatiae stb.)

Mielőtt kérvényét Rómába küldötte, végig-házalta vele Muraközt és elsősorban a köznépet igyekezett rábeszélni tervének elfogadására. *A néphez azonban hiába fordult kívánságával, mert az kereken elutasította,* úgyhogy vállalkozása megfeneklett volna, ha a horvát lelkészi kar melléje nem áll. Csak így tudta tervét keresztül hajtani a pápánál. A győzelem mámorától ittas barát most egy lépéssel még tovább akart menni. Most meg olyan mozgalmat indított meg, melynek célja Felső-Muraköznek Ó-Szlavóniába való bekebelezése lett volna. Ez a törekvése azonban hamarosan meghiusult.

*

Most 1848-ig termékeny csend fekszi meg ezt a vidéket. Politikai rezgelődés nagyon sokáig nem borzolja fel a lakosság kedélyét. Még a francia forradalom kirobbanása sem okoz itt nagyobb érzelmi hullámzást. Az első olyan politikai fergeteg, mely Muraközt is megcsapja, az *illirizmus* néven ismert pánszláv mozgalom.

A szomszédos soviniszták ekkor újra szemet vetnek erre a földpásztára. És minél inkább tarajosodik a közeledő forradalom viharának felhője, annál hevesebb ostrom éri Zalának ezt a szögletét. A kisértés szinte napról-napra erősbödik, mert

az ellenfél ágensei kábító igéretek maszlagával bolondítják a népet . . . A gyengébbek talán már meg is tántorodnának, ha a legkritikusabb órában köztük nem teremne bálványozott földijük, Gasparich Márk Kilit, ferences szerzetes-pap, a későbbi vértanú. De az ő mennydörgő szózata egyszerre széttépi a cifra igéretek rózsaszínű ködét és a hazugságok szappanbuborékait. Csak annyit kell mondania: „Aki magyar hazáját szereti, azt Isten is szereti. Aki pedig elárulja, azt Isten is megveri."

Igen! csak ennyit kell mondania és az ingadozók és elkábítottak máris felesküsznek Kossuth Lajos lobogójára. Ugy hogy, mikor az illérek ide betörnek, a hitében ismét megedződött és önbizalmát visszanyert lakosság fegyvert ragad és *puskatűzzel fogadja hivatlan messiásait.* Kérdezzük, kell-e ennél ékesebben szóló népszavazás, mikor a nyelv helyett a golyó szavaz? mikor görögtűz helyett puskatűz üdvözli a betolakodott martalócot?

*

Ismeretes, hogy Jellachich bán 1848 évi szeptember 11-én 30.000 főnyi haddal rontott be erre a vidékre. Azt is említettük már, hogy távozása után Simunich Sándor, Muraköz újdonsült kormányzója szeptember 18-án népgyűlést akart tartani Csáktornyán, amelyet azért hívott egybe, mert azt hitte, hogy a lakosság lobogó lelkesedéssel fogja kijelenteni Horvátországhoz való csatlakozását. Ámde amint tudjuk, *ez a népszavazás szörnyű botrányba fulladt,* mert a muraköziek nemcsak, hogy tiltakoztak a csatlakozás ellen, hanem később megtámadták az ellenséges alakulatokat és többszáz granicsárt felkoncoltak.

*

A nyugtalan bennszülötteket még a nyájas Bach-huszárok se tudták megnyergelni. A helyett, hogy az új államrendbe illeszkedtek volna, mindinkább zúgolódtak és követelték a visszacsatolást.

Nyugtalanságuk még csak fokozódott, mikor (1860) megjelent az „októberi diploma", és az Muraközt visszaadta Zala megyének. Ekkor már alig lehetett őket féken tartani. E félsziget izgatott hangulatát pompásan festi Globocsnik Antal csáktornyai szlovén járás-főnöknek ez a mondása: *„El akartam küldeni a zágrábi tartomány-gyűlésre a két megválasztott képviselőt, csakhogy azok bizony nem mentek el.*

Nem is csodálom, mert a nép megfenyegette őket, hogy — ha ezt megteszik — akkor úgy fejezi le őket, ahogy a pulykát szokás."[15]

1861-ben kétízben is *mellettünk* dönt a nép. Először január 20-án, másodszor meg 26-án.

A január 20-i népgyűlést a csáktornyai piactéren (a mai közkert helyén) Inkey Ádám földbirtokos hívta össze. Itt Vucsák Miksa jegyző megkérdezi a hatalmas tömeget, akar-e újra Zala vármegyéhez csatlakozni? A gyűlés tombolva kiáltja: „Akarunk! Akarunk! Ki innét az idegenekkel!"[16]

A január 26-i gyűlés meg a csáktornyai városházán zajlik le. Ennek legkiemelkedőbb mozzanata az a tüntetés, amely Varazsd megye ellen hangzik el. Ezen a gyűlésen jobbára a Varazsd megye törvényhatósági bizottságába kirendelt tagok (Bogdán, Bölcs, Bujanics, Deák, Deurbányi, Filipics, Gabelics, Göncz, Goricsánecz, Grész dr., Horváth Péter, Hegedűs, Hunglinger, Inkey, Karász, Martinics, Pintarics István, Sztrahia Ferenc, stb.) vesznek részt. A tagok azonban visszautasítják ezt a megtiszteltetést, lemondanak bizottsági tagságukról és megírják Erdődy János gróf varazsdi főispánnak, hogy semmiféle horvát ízű dologban nem működnek közre. Egyben arra kérik, hasson oda, hogy Varazsd megye okvetlenül mondjon le Muraközről. (Adatok Zala vm. tört.-hez. II.)

*

Köztudomású tény, hogy Muraköz elvesztése a Dráván túl hihetetlen riadalmat okozott. De hiába lépett közbe Stossmayer püspök is, hogy a királyt átcsatolási rendeletének visszavonására bírja, közvetítése eredménytelen maradt. Szomzédaink ezért ürügyet kerestek, hogy e terület lakóit valamiképen meggyúrják és magukhoz édesgessék. Hogy pedig ezt a céljukat elérhessék, 1883-ban mozgalmat indítottak a magyar parlamentben működő horvát követek révén, a horvát irodalmi nyelvnek a muraközi templomokba és népiskolákba történő bevezetése, egyben pedig az ottani ősi nyelvnek ugyanonnét való kirekesztése céljából. Ez a törekvésük azonban hamarosan zátonyra jutott, mert a Mura és Dráva vidékére leküldött horvát képviselők — a néppel történt beszélgetésük közben — *maguk*

---

[15] Izvestja muzejskega društva za Kranjsko., VIII.

[16] Pesti Napló 1861.

kénytelenek voltak arra a meggyőződésre jutni, hogy fenti törekvésük hiábavaló erőlködés lenne, mert a nép úgysem értené meg ezt a neki idegen nyelvet. Ennek következtében az országház napirendre is tért e felett az ügy felett. De csak az országház. Ellenben a Muraközben működő, legnagyobbrészben horvát születésű papság nem! *A plébánosok ugyanis — a zágrábi érsek engedelmével — megszavaztatták híveiket egyházközségekkint.* Igy akarták megtudni, vajjon azok a saját anyanyelvüket, avagy a horvát irodalmi nyelvet kívánják-e bevezettetni az iskolákba oktatási nyelvűl. A hívők teljesen szabadon, önként megnyilvánult szavazása lesújtó volt a horvát nyelvet erőszakolókra: a nép ugyanis a saját ősi nyelve mellett sorakozott föl. Ez a szavazás ismét azt igazolta, hogy Muraköz népének szive akkor is Magyarországért dobogott. A nép jól tudta, hogy ez az erőpróba a magyarság egységébe vert ék lett volna. Ezt pedig nem tűrhette. Szavazása annál érdekesebb és ránk nézve annál becsesebb, *mert irányítás és összebeszélés nélkül, valósággal ösztönös egyetértéssel folyt le.*

*

Nagyon figyelemreméltó jelenség az is, hogy a muraközi ember a maga polgári hűségét és magyar érzését *még dalaiban is érzékelteti.* Lássunk néhány ilyent! Kossuthról 1848-ban költött egyik verse így szól:

Kossuth Lajost Isten óvja!
Mert Muraköz megváltója.
Vitéz Perczel a vezérünk,
Mindig bátran harcolt értünk.
Kossuth hozzánk huszárt küld majd,
Hogy kiirtsa az illérfajt.
Éljen a Magyar! stb.

(Gönczi F.: Muraköz és népe.)

*

Ámde nemcsak a robotot eltörlő és a jobbágyság bilincseit összezúzó Kossuth legendás neve ihleti meg a lelkét, hanem a világháború zajló eseményei is. A világ-rengés alatt lelkéből kibimbózott lirai termékek azért is szembeszökők, mert a nép ezekben az énekekben *a királyról, a hazáról, épúgy megemlékezik, mint a koronáról és Muraközről is.*

Az „Ének a nehéz időkből" (1914.) című dalban pl. ilyen szívbemarkoló sorokat találunk:

Ezerkilencszáznak tizennégyes éve!
De sok fájdalomnak lettél a szülője!
Be sok gerlicének vetted el a párját!
Be sok hajadonnak hagytad meg a pártát!
Mégis, fiam! — ámbár nagy is az áldozat —
Légy hű hazádhoz, hogy ne érjen kárhozat . . .

(A „Muraköz"-ből!)

*

Az 1915-ben költött *„Harcidalban"* egy szentmártoni katona így lelkesít:

Ferenc József azt üzeni,
Bajba jutott Magyarország.
Ha nem védik hű fiai,
Az oroszok összezúzzák.
Szentmártoni pajtásaim!
Rajta! rajta! Induljatok!
Az Istenért s a hazáért
Vitéz kézzel harcoljatok!

(A „Muraköz"-ből!)

*

Hasonló hangot üt meg az *„Ujonc búcsúja"* című népdal költője is, amikor ezt mondja:

Fiuk! addig nem nyughatunk,
Míg a muszka vért ont rajtunk.
Óvd meg Isten, a királyunk!
Amíg érte hadba szállunk.
Szent korona! arra kérünk,
Adj erőt a harcban nékünk!
Hogy leverjük a vadrácot
S elkerüljük a rabláncot . . .

(„Muraköz", 1916.)

1918 nyarán is, amikor pedig a türelem serlege már csordultig telt ürömmel, kínnal, bajjal és amikor már minden falu sűrű gyászba öltözött, még akkor is találunk a „Muraköz" című hetilapban ilyen szívetsimogató sorokat:

Édes kicsi lányom, véremnek a vére!
Arra kérlek téged Krisztus öt sebére,
Imádkozzál értem, — szenvedő apádért,
Aki messze, messze küzd *Magyarországért.*

*

1918 őszén, mikor Muraközt a jugoszláv irredentisták Bellatincnál, Miksavárnál, Stridónál próbálták megtámadni, ez a derék nép újra kiállta a hűség próbáját, mert hiszen puskatűzzel fogadta hivatlan megváltóit. Ezzel a cselekedetével megérdemelte, hogy nevét márványba véssük.

Csupán két esetet tudunk, mikor a muraköziek egy része ellenünk foglalt állást: 1918. évi december 31-én Perlakon és 1919. évi január 9-én Csáktornyán, az úgynevezett wilsoni „népszavazás" alkalmával.

Csakhogy, ha figyelembe vesszük, a korábbi hetek izgalmait és a hatóságok erőszakos fellépését, ezt a szavazást nem önkéntes, hanem kényszerből fakadó lelki megnyilatkozásnak kell tekintenünk, mert hiszen a lakosságnak mintegy 10%-a saját érdekei és valódi érzelmei ellen szavazott.

A nép *igazi* akarata 1918. novemberében, vagyis akkor jutott kifejezésre, mikor híre ment, hogy a túlzó horvát elemek Muraköz birtokbavételére készülnek.

Ekkor történt ugyanis, hogy a községek bírái — falvaik nevében — közös elhatározással felkeresték az éppen Csáktornyán tartozkodó Kolbenschlág zalamegyei alispánt, (aki sokáig főszolgabírájuk volt) és önszántukból ünnepélyesen kijelentették előtte, hogy nincs hatalom, mely Muraköz népét magyar hazája iránt táplált hűségében meg tudná ingatni.

Ezt a hűségnyilatkozatot a községi előljárók kivétel nélkül valamennyien aláírták és a magyar kormányhoz felküldötték. Sőt egyesek ezt a nyilatkozatot 1919. évi február havában, tehát már a kierőszakolt „népszavazás" *után* Nagykanizsán is megismételték.

Rosszul ismeri a gerinces muraközi ember jellemét, becsületességét és magyar hazájához való hűségét, aki ezek után feltételezi, hogy a kényszer-népszavazáson őszintén és szíve szerint döntött.

Szavazott ugyan, mert kényszerhelyzetben volt. És úgy szavazott, ahogy megparancsolták neki.

XXI. FEJEZET.

Igazságot Muraköznek!

Történelmi kirándulásunknak immár a végére jutottunk. Lepergett előttünk ezer esztendő filmje. Képzeletünk sárkányán bebarangoltuk Zala megye egyik legüdébb színű

földsávjának vázlatos multját, hogy aranyat bányászhassunk benne: az igazság aranyát.

Száguldásunk alatt rámutattunk arra, kik voltak Pannónia e részének lakói és földesurai; mit jelent e félsziget életében a Zrinyiek uralma; milyen sors érte Légrádot; hogyan siklott át ez a vidék barbárok kezére; milyen volt e nép hűsége hozzánk; mivel fizették ki új gazdái stb.

Ezenkívül átütő erejű bizonyítékokkal igazoltuk, hogy ehhez a földnyelvhez jussa — a történeti jog szerint is — egyedül csak Magyarországnak lehet. Azt is leszögeztük, hogy a *lakosság nyelve nem horvát, hanem ősi eredetű sajátos keveréknyelv;* továbbá azt is, hogy ez a vidék ma is velünk érez, hozzánk vágyódik, mert minden érzelme, emléke, kultúridegszála és anyagi érdeke hozzánk köti.

Itt külön is hangsúlyozni kívánjuk, hogy a lakosság 90 százalékát nem hozzájárulása és nem az önrendelkezési jog alapján, hanem megkérdezése nélkül, önkényesen csatolták Jugoszláviához. Mert az a kisszámú kisgazda, akit a perlaki és a csáktornyai farsangi „népszavazásra" kirendeltek, még akkor sem lett volna illetékes arra, hogy százezer polgár sorsa fölött határozzon, ha ott — amit jogosan kétségbevonunk — tényleg szabad meggyőződését nyilváníthatta volna.

Az ellen itt is óvást kell emelnünk, hogy a megszállás a Belgrádban kötött katonai egyesség bűnös megszegésével, illetve a nagyhatalmak tanácsának döntését megelőzően történt. Ennélfogva Muraközt akár az önrendelkezés jogának érvényesítésével, akár anélkül újra össze kell forrasztani Zala megyével.

A visszacsatolás mellett még egy súlyos érvet lehet felhozni. Azt, amivel Jechlicska Ferenc válaszolt, mikor 1933. évi december havában az angolok Londonban ezt kérdezték tőle: „Mi lehet az oka annak — mert ezt nem értjük —, hogy a *szláv* tótok szívesebben élnének állami közösségben a nemszláv magyarral, mint sem a testvér-csehhel?"

Jechlicskát egyáltalában nem hozta zavarba ez a fogósnak látszó kérdés. Habozás nélkül ezt felelte rá: „Mi, tótok különösen három nyomós okból sóvárgunk régi hazánk után. Először is *gazdasági* okokból, mert ránk nézve a visszacsatolás ügye fontos *kenyérkérdés.*

Másodszor azért, mert minket a csehekhez csak nyelvi rokonság fűz. De ez nagyon gyönge szál. Ennél sokkalta erősebb a *lelkikapocs.* A lelki rokonság pedig a magyarsághoz köt, mert velük ezer esztendőn át éltünk jóban-rosszban.

Harmadszor: a vérrokonok között való házasság csak

ritkán vezet jóra. Épp ezért is tiltja annyi erkölcsi és írott törvény. *Hasonlóképen rossz a fajtestvérekkel kötött politikai házasság is. Ha ebben kételkedünk, lapozzuk át a szlávok történelmét és akkor meglátjuk, hogy az orosz sokáig kegyetlenül eltaposta a lengyelt. A lengyel most elnyomja az ukránt. A szerb fojtogatja a horvátot és a szlovént. A cseh Káin meg a tót Ábelt.*

Párizsban — mondotta Jechlicska — fogadatlan prókátorok anélkül választották el egymástól a magyart meg a tótot, hogy a volt házasfeleket előbb megkérdezték volna, akarnak-e válni. Nos, elég volt már a vadházasságból! „Legyen úgy, mint régen volt!"

. . . Amit a tót irredenta-mozgalom harcos fővezére mondott, azt valljuk mi muraköziek is. Különösen abban van igaza Jehlicskának, amit a „politikai vadházasságokról" mond, mert a cseh, és szerb példa mutatja, hogy a nyelvi vagy faji rokonság még nem elegendő ok, legfeljebb ürügy lehet arra, hogy az egymást gyűlölő és marcangoló testvér-élettársak közül a brutálisabbik leigázza a gyöngébbiket.

1918-ban az Álnokság, a Gyűlölet és a Falánkság prostituálta az Igazságot. Azóta görcsök és a nyomorúság malomkövei között őrlődik a világ. Justitia istenasszonyt tehát vissza kell ültetni trónusára. Hadd ítélkezzék ismét ő.

Igazságot Muraköznek is! De olyant, amely nem tűri meg, hogy a telhetetlen és embertelen Káin kiírtsa az Ábelek hitét, öntudatát, nyelvét, jogait és szabadságát. Követeljük, hogy a szív bíráskodjék, ne az érdek. A szabad akarat, ne a kényszer. A becsületesség, ne pedig az álnokság.

„Legyen úgy, mint régen volt!"

Vége.

Mérnökök Nyomdája. (4828.) 1938. VII. (2000) A kiadásért a szerző felel.

LÉGRÁD TÖRTÉNETE.

IRTA:

HALLER JENŐ.

ESZÉK, 1912.
Nyom. a „SZLAVÓNIAI MAGYAR UJSÁG“ nyomdájában.

Előszó.

. . . »Ez a föld, melyen annyiszor apáid vére folyt . . .
— — — — — — — — — — — — —
Itt törtek össze rabigát Hunyadnak karjai« . . .

Ezt a jelentéktelen kis könyvet a szülőföld szeretete sugalmazta. Annak a rögnek a szeretete, amely életre hivott és földajkált és amely pihegő keblére ölel majd még valaha.

Bübájos nyári alkonyatkor, amidőn a bágyadt napsugár tikkadtan vánszorgott ki a Drávából, de előbb még egy kacér csókot váltott habjaival, amikor Patacsin felett megharsant a fülemile lélekigéző füttye és csalogatott a náddal és szittyóval beszegett halmokra, vagy amikor barangoló tekintetem a kihátalló hegytetőről rá esett az egymás karjaiba omló két folyamóriásnak, a Drávának meg a Murának ezüstös pikkelyü hátára: akkor megejtette lelkemet a szépséges tájék szines változatosságával, a nádas a maga titokzatos suttogásával, a viz a maga rejtelmes mélysé-

gével és sokatmondó némaságával és a jegenye-titánok lombjai közé temetkező ködpárás Légrád a maga patinás multjával.

Igen, ez az idők messzeségébe vesző homályos és mégis fényes mult! Ez kábitott el egészen. Eltekintve gyerekkori emlékeimtől, ez sarkalt munkára, bányászásra. Ez edzette meg akaratomat, amikor tikkadozott. Ez vezette fáradságos küzdelmemet annyi eredményre is, amennyit kutató szemem és fürkésző elmém ki tudott ásni az idők mohos avarjából . . .

Ha lehajtottam fejemet a pázsit gyepvánkosára: a harmatos füszál őseim diadaláról beszélt. Ha a kakonyai- Zrinyi-forrásnál üdülést kerestem, a rezgő rekettyelevél apáink zivataros harcairól regélt. Ha a Török-temetőn ballagtam végig: a tar koponyáju ottománok küzdelmeit susogta fülembe a duruzsoló szellő.

Mindenütt harcok nyoma látszik; mindenhez véres, de jelentős események emléke tapad. De ez a fergeteges mult arra int, hogy ezen a földön *magyar kar verekedett a magyar szabadságért.* A háboruk emléke pedig nemcsak ükapáink vitézségét őrizte meg, hanem azt a kötelességet is rója ránk, hogy ezt a véráztatta területet, amely századok óta s ma is a magyar állameszme egyik fontos védőbástyája: gyámolitsuk, gazdagitsuk és vértezzük fel olyan kulturbiztositékokkal, amelyek népét megtartják és összeforrasztják a magyar nemzeti gondolat szeretetében és ápolásában. Ezt a gazdag légrádi birtokot őseink hősiessége szerezte ugyan s anyáink könyje szentelte

meg, de csak fiainak magyar érzése, magyar gondolkozása, haza- és munkaszeretete tarthatja meg.

Minden törekvésnek célja van. Az én célom ez alkalommal az volt, hogy kivájjam a feledés porából a történeti hagyományokat és e hagyományok tiszteletére rá tereljem Légrád lakóinak figyelmét. Vagyis emlékezve akartam emlékeztetni a daliás idők felötlőbb mozzanataira s kiválóbb alakjaira.

Hogy szülőhelyem helyzetét kellőleg megvilágithassam és hogy e várnak hadtörténeti és politikai fontosságát szemléletesen domboríthassam ki: össze kellett csomóznom minden adatot, amely a Légrádról ilyképpen festendő képet színesebbé és plasztikusabbá teszi.

Itt azonban az a kérdés tolúl elénk, érdemes volt-e időt, erőt, pénzt rá pocsékolni egy ilyen »hitvány juhakol«, (mint Montecuccoli nevezte) történeti emlékeinek kipuhatolására ?

Vessünk csak számot nehéz feladatunkkal. Hogy Légrád nem volt mindig kicsiny pont a magyar történelemben, azt az alábbiakkal okolhatjuk meg: Bedekovichnak Ptolomaeusra támaszkodó adatai szerint Légrád — Carrodunum néven — római municipium volt. A Karok és Rendek: 1567, 1569, 1578 és 1604-ben (L. Werbőczy Corpus Juris-át!) többször elrendelik a légrádi vár tatarozását. Ebből is látható, hogy községünk szerepe a XVI. században jelentékeny volt. 1650-ben *a kanizsai basa itt köt békét Zrinyi Miklóssal.* A királyok a Zrinyieknek a »Légrád főkapitányja« cimet külön adják. A légrádi helyőrség nagyon sok donációt kap más-más uralkodóktól vitézkedéseért.

Ez a körülmény azt bizonyitja, hogy a folyvást hadakozó daliáknak a hozott véráldozatért kárpótlással kedveskedtek. A török 1663-ban nem kevesebb, mint 8 (nyolc) erős magyar várat ajánlott fel cserébe Zrinyi-ujvárért, ha a tulajdonos bán lebontatja ezt a silány »darázsfészket«. Nem kicsiség az sem, hogy a vasvári békekötés 8. §-a kimondja, hogy a kakonyai erősséget *földig* le kell omlasztani. 1708-ban Eszterházy Antal kurucai megvivják a légrádi sáncokat s Légrád mellett esik el Jellacsics Gábor vicebán is 500-ad magával. 1810-ben Ferenc császár személyesen jön le községünkbe, hogy a kakonyai hegyfokon vártervet rajzoló 6 mérnök munkáját megtekintse. A császár, aki az épitendő (de soha el nem készült) erősséget Napoleon ellen szánta: 3 napig időzött akkor városunkban stb. Mindezekből kitünik tehát, hogy községünk dicsőséges multja megérdemli, hogy a benne és körüle lefolyt események momentumait megmentsük az enyészettől.

Sulyos feladatom lebonyolitását mindenesetre megkönnyítette néhány, müvem iránt érdeklődő lelkes uriember szives gyámolitása. Hálára és köszönetre kötelezték le a következő urak:

Bors György, ev. lelkész; dr. Bösendorfer J. horvát történetiró — (Eszék); Fábián Gyula, plébános; Grósz Dávid, rabbi; Grünhut Alfréd (Nagykanizsa;) Margitai József, t. tanácsos (Bpest); Nagy Pál, tanitó (Pápa); Rauschenberger Adolf, főmérnök (Nagykanizsa); Rauschenberger Gyula (Bpest); Seregélyes Károly, jegyző; Starzsinszky László, h. jegyző; Zrinyi Károly igazgató (Csáktornya).

Köszönettel adózom még ifj. Goldsmidt Józsefnek, aki munkámhoz fotográfiákat csinált s Nagy Jenőnek (Pápa), aki másolatokat készített egyes képekről.

S végül hálára kötelezett Zala vármegye nagytek. vezetősége ép ugy, mint Légrád nagyközség érdemes elöljárósága, amely lelkes áldozatrakészséggel és oda-adással tette lehetővé könyvem megjelenését.

Légrád, 1912. szept. hó.

Haller Jenő.

I.

A prehisztorikus kor.

A történetiró csatangoló képzelete és elfogadható vagy vakmerően találgató boncolgatásai deritenek csak némi fényt a történelmet megelőző kő-, vas-, bronz-korszakokra s azok embereire.

A szentmihályi hegy tövében talált kőfejszék (paleolitok) azt bizonyitják, hogy Légrád is lakóhelyet adott hajdan az ősembernek.

A Drávában lelt mammuth-lapockák s óriási-agyarak meggyőznek bennünket arról, hogy az ősember a hegy odvaiban talált védelmet az idő viszontagságai és a fenevadak támadásai ellen.

Ha halra volt szüksége, szinte kellette magát neki az előtte suhogó Mura és Dráva. Ha vadászni akart, cserkészhetett a surdi rengetegben. Ha kedve szottyant: tömlőkön átjuthatott Gradiscsára vagy a mai Horvátországba. Az erdőnek, hegyszakadéknak meg a Drávának azonban okvetlenül hasznát vette az ősember is.

Zrinyi Miklós, mint hadvezér. 1660.

Zrinyi Péter, Légrád főkapitánya.
(A lovas-alak mögött Légrád vára.)

II.

A Muraköz mint hagyaték.

A Muraköz gyakran cserél gazdát a történeti idők folyamán. Tudjuk, hogy II. András a Muraközt Buzád bánnak adományozza, de csakhamar a Csákok birtokává lesz. (Csák-tornya.)

A XIII. századtól a Gissingi grófoké.

1350-ben Lackfy István erdélyi vajda kapja meg Nagy Lajostól. — Zsigmond elveszi a Lackfyaktól s a Széchieknek juttatja.

1404-ben az államkincstár vagyona lett.

1405-ben a tékozló Zsigmond eladja 48,000 forintért a Cilleyeknek. I. Mátyás Ernusztnak ajándékozza.

1541-ben Keglevich Péter bán erőszakkal veszi hatalmába a szigetet. De nem sokáig élvezi, mert 1546-ban Zrinyi Miklós, a szigeti levente kapja meg hősiességéért Ferdinándtól. Ő utána Zrinyi György örökli.

1626-ban a Muraköz Légrádostól Zrinyi Miklós és Péter kezeibe jut.

Zrinyi Péter lefejeztetése után közmartalékká válik ez az értékes ingatlan. 1671-ben Spankau elfoglalja Csáktornyát. *Breiner* pedig 4000 katonával elharácsolja a Zrinyi utódoktól *Légrádot.* —

Városunk kapitánya akkor a hirhedt Czindery György volt, Zrinyi Péter esküdt ellensége, valóságos harámpasa. Czindery elárulta Légrádot s az ellentálló vár kardcsapás nélkül került Breiner osztrák tábornok keze-ügyébe, aki kifosztotta azt teljesen. Zrinyi Péternét Grácban internálják. Itt is mulik ki, gyászos fogságban, az Ur 1673. esztendejében. A költő-bán fia, Ádám pedig 1691-ben meghal a zalánkeményi csatában. Zrinyi Ádám elhunyta után Légrádot s a Muraközt a gráci kamara foglalja le. 1695—1702-ig Marchio de Prye birtokolja a Muraközt. 1715-ben ismét a gréci kamaráé. — 1716—1719-ig Chikuliny János birja bérben.

1720—(1791-ig) III. Károly Althan Mihály grófnak adományozza, akinek neje, Pignatelli Pereguardo Ágnes hercegnő, mint a bécsi udvar kegyeltje rá is szolgál erre a donációra. — Az Althanok később eladósodnak s eladják gr. Festetich Györgynek 1791-ben. Most Festetich Jenő gróf a Muraköz és Légrád kegyura. Pátronátusa egyházjogilag ma is fennáll. Egyéb kegyuri jogokat azonban nem igen gyakorolhat.*)

* * *

A Zrinyieket megelőzően, sajnos, kevés olyan adatunk van, amely *Légrádnak, mint birtoktestnek* hovatartozását részletesebben világítaná meg. Néhányat azonban sikerült összecsomóznunk mégis.

Igy tudjuk, hogy Légrád és Szenttrinitás (a mai szentháromsági erdő és puszta), 1163-ban a sümegmegyei Csurgóhoz tartozott 16 más faluval együtt s mindez az ingatlan a templomosrendi vitézeké volt. Szenttrinitás különben már 1100-ban község. Helye megtalálható ma is a templom-téren (Cirkvištén). Itt állt 1230 előtt a hires szentháromsági bazilika, amely ma romokban hever egy kies fekvésü, romantikus szakadék mellett, amelynek egyik kivájt horhójában kristályvizü erecske kígyózik. E forrásviz mentén áldozhattak pogány őseink a kereszténység első zivataros századaiban, talán még a szalai Koppányok idején . . . táltosaik szertartása szerint. — Dr. Csánki Dezsőnek: „Magyarország tört. földrajza a Hunyadiak korában"-cimü művéből még egyéb megállapitások is duzzadnak ki. Könyvéből ugyanis kiviláglik, hogy

*) A Muraközzel kapcsolatban szót kell ejtenünk Légrádról is mint hagyatékról.

azt a birtokrészt, amelyen egykoron a bazilika karcsú tornyai meredtek égnek, („terram, super quam Basilica sanctae Trinitatis esset fundata"), Panith kómes 1230-ban Arnold nevü fiának eladta 60 márkáért. 1268-ban IV. Béla kegyelmébe veszi ujra a Panithokat s a tőlük korábban elvett Kakonyát (Légrádot), Szenttrinitást és Rakattyást visszaadja nekik.

1296-ban a Buzád-nemzetségbeli Panith Jakab kómes e birtoktesteket a Dráva és Mura közt elterülő egyéb ingatlanokkal tetézve, (amelyek ma Légrád tartozékai), a szalavári konvent előtt Panith Jakabnéra ruházza át.

1309-ben minde földek és falvak „Terra Kakna" néven a körmendi Himfyek hatalmában vannak.

1360-ban Hahóti Mihály fia, János Zeredahel (Szerdahely) és Dezych (?) zalai, — továbbá Zendrinitás, Kakonya (s vele Légrád), Bachta és Chostay nevü, Somogyban fekvő birtokait anyjának Erzsébetnek és Anna meg Ilona nevü leányainak engedi át.

1372-ben Széchi Miklós országbiró Szenttrinitást Kakonyai Bereck deák nejének itéli oda (Légráddal együtt), — Haholthi Jánossal szemben.

1390. táján Lewgrád (Lögrád) mint a Murán tul eső somogyi falu valószinüleg a Kanizsaiaké. 1461—1471-ig a debrentei Himfiek tartanak rá számot a Kanizsaiakkal szemben, mely utóbbiak 1471-ben le is mondanak Légrádról a Himfiek és a pándi Tiszaiak javára. (Övék volt akkoriban: Surd, Patha(csin) (?), Nógrád és Lewgrád is egyideig). Légrád 1486-ban mint falu a berzencei uradalom függeléke.

1486—1541-ig hihetőleg a Hampó-Ernuszt nemzetségé.

1541—46-ig Keglevich Péteré; 1546 után pedig a Zrinyiek hatalma alá kerül. Községünk 1691, vagyis Zrinyi Ádám magvaszakadta után igen sok kézen megfordul. 1691—95-ig a gréci kamaráé. 1695—1702-ig Marchio de Prye-é. — 1715-ben ismét a gréci kamara kaparitja meg. 1716—19-ig Chikuliny János a bérlője. 1720—91-ig az Althánoké. 1791-ben a Festetichek birtokába jut. Majd meg függetlenné válik s csak egyházilag marad a Festetichek patronátusa alatt. — 1100—1490-ig Somogyban volt Légrád. A 15. századtól azonban Zala megyéhez tartozik. Csupán 1849-ben csatolták Kapronczához (és Varazsd megyéhez), a Bach-

korszak alatt, de 1861. óta ismét Zalában fekszik, bár tul a Dráván.

A Zrinyi-javak lefoglalására vonatkozó egyik rendelet, amely a légrádi levéltárban eredetiben olvasható meg: a következőleg hangzik:

> . . . Nos, Georgius Lad. Nagy, Sacrae Caesareae Regiaeque Mattis Universorum Bonorum Insulano Fiscalium et Neoacquisitarum cis Dravum et ultra Szavum adiacentium Partium Administrator etc.
>
> Damus pro Memoria tenore praesentium Significantes, quibus expedit Universis, quod posteaquam Nos iuxta mentem et benignissimam voluntatem Altefatae Suae Mattis Sacratissimae Domini Nostri Clementissimi Nobis per Expeditionem Excelsae Camerae Hungariae gratiose intimatam post mortem et ex hac Vita absque ullo Haeredum Solatio decessum Illmi quondam Domini *Comitis Adami de Zrin* Universorum eiusdem Comitis Bonorum *Confiscationis* inchoationem propter nonnulla a Nobis praemeditata Impedimenta, praecipue vero iam et attentatam in hac Materia modofati Domini condam Comitis *Comitissae Viduae Suae Hominum Resistentiam* amplius absque imploratione auxilii et sufficientis Dominorum *Praesidiariorum Legradiensium* et Kotoribensium Assistentiae assumere nobis, minime Cautum esse existimassemus; sed et ipsi praetacti Praesidiarii in Animo suo *volventes* nonnulla in futurum vel ex eo fors emergi posse *sibi mala:* quod etiam adversae Partis Subiicitati in coequali dimidietate recte communes existentes ne per *hanc Exurectionem* nota quapiam *Perduellionis* contra Terrestres Dominos suos affecerentur, propterea a Nobis sibi Assecuratoriales perpetuum duraturas efflagitassent: — Idcirco et Nos justis suis petitionibus ipsorum annuere volentes, ex Authoritate nostra Commissionali ea in parte de pleno Nobis attributa primittimus tam Nos durante ista *Commissione nostra Confiscationali* immediate, quam vero et expost vel maxime mediante praelibatae Excelsae Camerae Hungariae eosdem Universos contra quosvis Impetitores Causidicos, Actores et alios Persecutores Universos tam in quam etiam extra judicia

Semper et ubique omni meliori modo deffendere et protegere deffensandoque conservandos efficere, Harum Nostrarum vigore et Testimonio Assecuratoriarum Litterarum Commissionalium mediante.

Actum *Legradini,* die 3. oct. 1691.

Georg. Ladis. Nagy *Balthazar Patachich.*

(Pecsét.)

(Kivonatos tartalma a következő: Minthogy néhai való Zrinyi Ádám javainak lefoglalása az özvegy grófné akadékoskodása és a légrádi és kotori helyőrség ellenzése miatt rendesen nem foganatositható, a gréci kamara — nehogy lázadás támadjon, — hajlandó a zendülők méltányos követeléseit teljesiteni, de csupán feltételesen.

Megjegyzendő, hogy Zrinyi Ádámné már előzőleg is meg akarta akasztani a konfiskálást, éppen a hozzá hüséges légrádiakra támaszkodva, de kisérlete meddő eredménnyel járt. Végül mégis csak rá tette kezét mindenre az osztrák hatalom.)

A másik rendelet pedig magyar forditásban igy szól:

Nekünk tiszteletes nemzetes uraimék!

Üdvözletünket és minden jókat! — Minthogy Zrinyi Ádám gróf ő nagysága, Szala és Somogy vármegyék főispánja, magyar kir. lovászmester, ő cs. és ap. királyi felsége tanácsosa és kamarása, valamint a kaprarai kormányzóság alezredese, a kereszténység hatalmas ellenségével, a törökkel való harcban Eszék táján (Zalánkeményen) dicsőségesen meghalálozott s mint családjának utolsó sarjadéka, magvavesztetté lőn, ilyképpen a magvaszakadtnak összes vagyona a hazai törvények értelmében ő királyi felsége fiskusára szokott szállani; ennélfogva meghagyjuk kegyelmeteknek, a jelenlevők határozataképpen, és komolyan megparancsoljuk, hogy közös egyetértéssel az ott Légrádon, Csáktornyán és egyebütt, a szomszédos megyékben is található Zrinyi Ádámféle javak és összes ingatlanok az illetékes királyi fiskus számára irattassanak össze és foglaltassanak le. A már megnevezett néhai utolsó grófi sarjadéknak összes pénze,

ékszere, fegyverei, ruhái, butorzata, bora, lábonálló vagy asztagban felhalmozott gabnája, barmai és majorsága és bármily néven nevezhető ingatlanai egyaránt irassanak össze; ami a hátramaradt özvegy grófné hasznára és szükségére szolgálhatna és a többit további intézkedésünkig vegyék zár alá. Lelettárba veendők még a levelek és szerszámok; a mondott tárgyak összeirásával és jegyzékelésével a nemes bírák egyike és egy megyei esküdt bizandó meg. A lelettárat aztán kegyetek és az összeirók aláirásával és pecsétjével kell ellátni és a magyar kir. kamarához kell beterjeszteni. Egyuttal a néhai grófnak emlitett özvegyére hagyott adósságai is kikeresendők, hogy mikor keltek, kinél vannak és mily összegüek? mennyire terhelik a birtokot jelzálogilag? vagy mennyi van letörlesztve az adósságból? Mindezt hovahamarabb ki kell kutatni és meg kell jelölni. Azonkivül a nevezett birtokok gazdatisztjeit, a városok és falvak bíráit meg kell esketni a felséghüségre s a nekik járó fölszerelést ki kell szolgáltatni; a beszegődöttekkel, azok szükségleteihez képest, egyezséget kell kötni és végül bármily segedelemre lenne szüksége az illetékes fiskusnak szándéka végrehajtásában, minden lépésében gyámolitsák azt kegyetek alkalmas módon. Azon esetre, ha a mondottak végrehajtását az elkobzásnak alávetett birtokokon, kegyetek kevésbbé tudnák foganatositani ily módon, megengedjük azt is, hogy amely módot alkalmasnak, illőnek és ő felsége szolgálatára hasznosnak vélnek, ezen ügy gyors lebonyolitására, azt alkalmazhassák.

Azt is elrendelem kegyeteknek, hogy Zrinyi gróf hátrahagyott özvegye bárhol kiván is letelepedést,azt igénybe vehesse és a családjával való megegyezés szerint, (ha az törvénybe és szokásba nem ütközik,) azt birtokába is vehesse.

Ezek elhagyásával hasonlóképpen hajtandók végre a többi tennivalók. A jegyzékbeirást és lelettárt és a sorozatosan fölemlitett egyetemes javak ingóságaira és ingatlanaira nézve, egyben másban felmerülő jelentenivalókat meg az információkat küldjék be a magy. kir. kamarának. Ez alkalommal egyéb leveleinket is, amelyek Androcha báróhoz, és

Györgyhöz meg Hervay Istvánhoz és a jaszkai ellenőrhöz a szomszédos javak lefoglalása és összeirása tárgyában intéztettek, ide csatoltan mellékeljük.

Egyben kiemelem, hogy a többször emlitett gr. Zrinyi Á. bizonyos végrendeletet csinált a pármai Euliában. Tudjuk továbbá, hogy a néhai gróf bukkarii birtokát, továbbá a bukkarii kikötőhöz tartozó ingóságait, amelyek a káptalan javára gyümölcsöznek, a szerződés és a fent érintett ingóságokról felvett lelettár szerint, Androcha báró bérelte ki és cseppet se kételkedünk azon, hogy mind az emlitett szerződés és inventár, mind pedig a végső rendelkezés csakis a nevezett özvegy kezei közt lehet. Igyekezzenek kegyelmetek az özvegy grófnétól erre nézve nyilatkozatot kicsikarni a magyar kamara javára, amelynek ezt megtudnia érdekében áll; ha pedig ilyen testamentumot csakugyan csináltak, de az özvegy azt vonakodnék előadni, akkor kegyetek sereggel hatoljanak be a mondott császmai káptalanba. Kivánunk a jövőre kegyeteknek szabadságot és jóegészséget.

Bécsben, 1691. aug. 25.

Ő csász. és kir. felsége magyar kamarájának elnöke.

III.

Légrád a rómaiak korában.

A latinok térfoglalása idejében Pannonia Superiorhoz (Felső-Pannóniához) tartozott: a mai Horvátország, Szlavónia és a Dunántul. S ennek keretében a Muraköz is.

Kr. e. a II. században a Dráva meg a Száva közén az *andizetek* és *breukok* laktak; a mai Muraköz területén pedig egy kelta faj élt: a skordiskok; — már amennyire hitelt adhat a történelem Plinius és Strabó följegyzéseinek.

Légrádot, amelynek neve akkortájt Carrodunum (Carrodorum, Karrodoron) volt, boiok, rómaiak és rabbá tett szlávok tartották megszállva.

Jordán, Bedekovich, Gönczy és mások — Ptolemaeus adataira támaszkodva — határozottan vallják, hogy Carrodunum a Daros és a Mura (Ptol. szerint Savarias?) egymásba torkollásánál terült el. Balogh százados „Nagykanizsa hadtört. multja"-cimü könyvében viszont azt igyekszik bizonyitani, hogy Carrodunum Kanizsán volt, mert ott egyesült akkoriban a Mura meg a Dráva. De fonák föltevését komoly érvekkel alátámasztani nem tudta, mert nem is lehet.

Noha se Ptolemaeus, se pedig Strabo adatai teljesen meg-

bizhatóknak nem tekinthetők, mégis a legvalószinübb, hogy Légrád helyén állott hajdan Carrodunum, mert Ptolemaeus a Darus (Dráva) és Savarias (Mura?) egymásba-ömlésének beszögellő pontjára helyezi Carrodunumot; már pedig, ha a Darost Drávának vesszük, akkor a Savariast (Savaria Szombathely után) nem vehetjük a Gyöngyösnek, amely Savaria alatt hömpölyög, hanem csakis a Murának, mert a Gyöngyös akkor se folyhatott bele sem a Murába, sem pedig a Drávába.

Mivel pedig ezt az okoskodást több komoly historikus tette már magáévá: a bonyolódottnak látszó kérdést kibogozottnak tekinthetjük immár.*)

De, jóllehet ma már csupán egy-két kormos vagy agyagos római dénár bizonyitja, hogy Carrodunum — (Légrád) hajdan római terület volt, az bizonyos, hogy kedvező helyzeténél fogva kiemelkedő állomásnak kellett lennie, mert beleesett a legfontosabb és legtaposottabb fő-utvonalba: a poetovio (pettaui) — teutoburgiumi (dályai)-ba.

De jelentékeny szerepe volt már a partjait mosó hatalmas folyamágai miatt is, amelyeken — hajók segitségével — lebonyolitást nyert a Mursára továbbitandó hadi- és élelmiszer leszállitása.

Az „Osztrák-Magy. Monarchia“ stb. cimü munka szerzői is azt állitják, hogy Légrád ősrégi római telep volt.

Ezt megerősiti egy szláv származásu pálosrendi történetiró, Bedekovich József is, aki 1752-ben közrebocsátott:

„Natale Solum Sti. Hieronymi“ (Szent-Jeromos szülőföldje) cimü munkájában a következő kutatásairól ad számot: „Quid sit Carrodunum? (Mi az a Car.?) De hoc Joannes de Jordan Orig. Slav. (partes 3. pag. 95. mun. 389) explicans Ptolomaeum, sic disserit“. (Erről Jordán János, Pt.-t magyarázva, igy értekezik:)

„*Carrodunum* a mai Légrád város (civitas-város, nem falu), ahol a Dráva — Ptolomaeus nézete szerint ágakra szakad, forrásai irányában visszatekintve és mig egyik medre, — amely fekvését a források irányában egyre déliebbre veszi a Mura felé — a Dráva — nevet tartotta meg, addig a másik ág, amely inkább észak felé törekszik, Mura nevü maradt.“

Schönleben, (Appar. Carniol.) Légrádról igy ir, ugyancsak

*) L. Szilágyi S.-nak »A magyar nemzet tört.«-ét.

Ptolomaeust idézve: „Igitur inter, vel penes confluentes Muri et Dravi est Carrodunum, *quod hodie Legrad dicitur*". (Tehát a Dráva és Mura összefolyásánál, illetve között fekszik Carrodunum, amelyet manapság Légrádnak neveznek.)

Később az idézett tört. monográfiában folyton igy olvassuk: „Légrád, illetve Carrodunum".

A Natale Solum „Pars I. Cap. LIX. De aliis Eccl. item Castris et Oppidis et Villis" stb. ezt irja Bedekovich:

IV.) „. . . Ingrediamur Legradinum, scrutemurque aliqua de eo memorabilia. Romanos hic Municipium suum excitasse„ stb. (Lépjünk be Légrádra és kutatolódjunk emlékei után. A rómaiak itt *municipiumot (törvényhatóságot)* létesitettek és tartottak fenn, amint egyes irók ezt megörökitették.*) De hogy az milyen volt, a római régiséget egyetlen nyom se árulja el. Hogy pedig honnan eredt és mióta áll fent a névlajstrom szerint a Légrád elnevezés: a történetirók egyike se mondja meg. Ha azonban egyben-másban a hagyományra támaszkodhatunk s annak hitelt adunk: akkor az elnevezést etimologice igy vezethetnők le: „Lesztor Grad" összevonva Legrad, annyi mint: csaknem vár, vagyis csak erősség. És miként a *néphagyomány* terjeszti, itt már a rómaiak idejében is erősség volt, *(melynek omladékai még ma is fennállnak 1752.)* (?) s amely később, a lakosság elszaporodtával kiterjedtté vált és várossá (oppidum) fejlett, amelyet szlávul (a ly—tól Le—gradnak,) latinul meg Legradinumnak neveztek el. Werbőczy Tripartitumában elsőben 1567-ben esik emlités róla a 17. cikkelyben.

Ebben a §-ban a véghelyek megerősítéséről van szó, aminek foganatosítására Miksa csász. (?) felsége felhivja hü polgárait és jutalmul az egész ingyenes szigethez, a szigeten kivül, 2 falut csatol; igy Zrinyi légrádi várához illesztik: Pathát (Patacsin?) és Chatárt (tán Csatár?) — Ezután még többször esik emlités ugyanezen váracsról a Tripartitumban. Igy 1569-ben, a 19. §-nál, 1578-ban, a 27. §-nál, majd meg 1604-ben a 18. §-ban és mindenkor a (lerombolt) Légrád várának felépitése tárgyában.

De, hogy történt-e valami — mondja Bedekovich — Légrád

*) A municipium olyan vidéki város volt, amelynek lakói polgárjogot kaptak, de szavazójog nélkül.

felépitése óta? vagy hogy mikor pusztult el s mióta nevezik Légrádnak, senkitől és semmiből se tudhattam meg").

Eddig terjed Bedekovich értesülése és okoskodása. — Most haladjunk tovább!

A római uralom, amint tudjuk, nem volt hosszantartó. Kr. e. 35-ben Octavianus elfoglalja Dáciát. 13-ban Agrippa megzabolázza a föllázadt pannonokat. Trajanus befejezi a terjeszkedést s csakhamar véget is ér már a latinok szereplése, mert az ismeretlenségből előtörnek a barbárok; a hunnok, germánok, szarmaták, alánok, gepidák, góthok, avarok s végül a kabarok és a magyarok.

Nagy Károly idejében a Dráva vidéke „Frankochorion" nevet visel. A kabar-beözönlés idején a Mura közén már szlávok (vendek) laknak, akik a 8. század táján helyezkednek itt el, s ahová Oroszországból, a Dnyeszter rónáiról tódultak be.

Légrád a Lepgrad nevet hihetőleg a rómaiak kitakarodása után veszi fel. Elkeresztelését valamelyik ó-szláv fajnak köszönheti.

A szlávok a be-becsapó avarok ellen *grádokkal* (sánc, földvár) védekeztek. Ilyen ősi maradvány lehet nálunk az a „Sánc", amely a Zidarics-féle birtokon hùzódik végig. De még vénebb lehetett az Ó-Dráva kiszáradt medréből kiemelkedő *Gradiscse*, amelynek ódonságát már a nevéből kiütköző patina is megörökítette a mai napig. Légrád őseredeti származására utal több olyan helynév, amely határában ma is él még. Igy: gradišću, lazu (Lazina), gradu, Mečkinja, Kukinja stb. Az ó-szláv szavak ép ugy végződtek „u" hanggal valamikor, mint a magyar szók is a XI. század előtt. (Pl. a kódexek szerint: hetu-moger (7 magyar), Leelu (Lehel), Feheru-uaru-ra (Fehérvárra) stb.

Légrád és vidéke nyilván a kanizsai szláv törzsfő alá tartozhatott, aki knjaz, knez nevet viselt s akinek székhelye Knežaha volt.

Légrád a 13. században még igy fordul elő: Lewgrad. Ez a Lew, a Lep-ből (szép) hasonulhatott át, mert a rokon *p* és *v* hangok kölcsönös fölcserélődése különben se szokatlan. (Pl. Traba Dráva stb.)

A szlávok a „grád"-hoz rendesen egy-egy jelzőt tapasztanak. Pl. Novgrad, Višegrad, Črngrad, (ma Csongrád). De előfordul jelzőül a „lepo" is. Pl. Lepovina, Lepoglava s igy lehetett községünk neve akkor Lep-grad, majd meg Lew-grad, amelyből ké-

sőbb Légrád lett, mert a magyar nyelvérzék irtózik a mássalhangzók torlódásától. (Ilyen hangkoptatással lőn Novgradból is: Nógrád.)

Hogy a 9. század után szlávok laktak ezen a környéken, azt a dülők, rétek, mezők, falvak neve is elárulja. Ezért fordul elő Légrád táján: Dubrava = berek, tölgyes, cserjés hely; Kukinja (Kakonya) = kökény-belepte táj; Lazina = rét; Mehčkinja = ingovány; Potočin = patak; Gradišće = óvár; Kut = zug, szöglet stb. De vannak magyar nevek is. Igy a Pázsiton van Bergyó, amely hajdan Berek-jó (berkes folyó) nevet viselt. Van aztán sulyosi dülő, Vájás, Sziget (horvátul is Récesiget), Füzes (horvátul is Fizeš) stb.

IV.

Légrád sorsa a XVI. századig.

Községünk neve a történeti események hullámzó láncolatából ritkán bukkan csak föl a XVI. századig.

Amikor Bouillon G. átlépte keresztes-hadaival a Drávát, egyik-másik csapata Légrádon is átvonult. A tatár-pusztitás Légrádot is megsemmisitette bizonyára, a Muraközzel együtt. A kifosztott falvak lakói a Szentmihály hegyének horhói és Kakonya nádasai között vonták meg magukat a mongol-öldöklés idején. De még ez a csapás is kevés volt. A néptelen vidéken martalóc bandák szervezkednek s amig a Dunántúlban Tátika, addig a Dráva—Mura vidékén Pachuna rablói garázdálkodnak, fosztogatnak.

Puhatolózásunk eddig elért gyümölcseképpen jelenthetjük, hogy okleveleinkben a 14. századig városunk neve nem igen szerepel. 1384-ben említi — tudtunkkal — először Mária királyné Légrádot, mint *somogyi falut*, amely *a Mura partján* van. Összevetve ezzel a szájhagyományt, megállapithatjuk, hogy községünk a XIV. és

XV. században a mai Kakonya mellett elterülő szentháromsági erdőben lehetett, ahonnét később a mai Réce-szigetbe költözött át népe. Onnét pedig arra a helyre, ahol ma áll. A Zrinyi-téren égnek meredő szentháromság-kép is a szentháromsági erdőből való, ahol hajdan (1150 táján) templomós-rendi vitézek kolostora volt. Egy későbbi, 1488-ból keltezett levélben is mint somogyi falút említik. De az bizonyos, hogy 1446-ban Hunyadi János elfoglalta Légrád várát. És az „Osztr. Magy. Mon. Irásban" c. munka is emliti, hogy Légrádnak 1526 előtt is volt már vára. Ez időtájt a török a mi vidékünkre is rá üllepszik, de Zsigmond király kiüldözteti a Drávamellékről Maróti János nevü hadvezérével. De János király élete alkonyán a Drávamellék Szlavóniával együtt ismét török kézre jut.

1537-ben Ferdinánd a légrádi rév hasznát — haditetteik jutalmául — kerecheni Zalay Jánosnak és cháktornyai Ernuszt Gáspárnak adja. (Látszik tehát, hogy ez a haszon nagy lehetett.)

Ez az érdekes latin oklevél egész terjedelmében igy szól:

„ . . . Mi Ferdinánd . . . adjuk értésére mindeneknek, akiknek illik, hogy — fontolóra vévén egyrészt nagyságos hiveinknek, kerecheni Zalay János pozsonyi grófnak és csáktornyai Ernuszt (az oklevélben: Erneszt) Gáspárnak szolgálatait, — viszont másrészt meg tekintetbe vévén a nyomorult menekülők sorsát, akik a töröktől való félelmükben országunk szlavóniai és egyéb vidékeiről Magyarország belsejébe költöztek át barmaikkal és poggyászukkal együtt, azért tehát, hogy a *Mura* folyón (tehát Kakonyán) több kompot (plures trajectus) foglalkoztassanak: megengedjük Zalay Jánosnak és Erneszt Gáspárnak, hogy az ő — *légrádi* és *domboruinak* nevezett birtokukon, amely a Mura partjáig rúg ki, ugyanezen Mura folyóban révet (vadum disponere) csinálhassanak és (készenlétben) elegendő csónakot tarthassanak és mások példájára, akiknek már van e folyón kompjuk, méltányos és a régi törvénynek és szokásnak megfelelő bért és illetéket szabadon szedhessenek az átszállitás fejében." Bécs, 1537. Ferdinánd.

Ebből az oklevélből az tünik ki, hogy hajdan a komptartás is királyi kiváltság volt*) s hogy abban az időben nem a mi

*) Nem lesz érdektelen leszögezni, hogy a kompközlekedés a Murán ősrégi eredetü. Igy kihüvelyeztük, hogy Zenttrinitáson (Szentháromság alatt) már a XIII. sz.-ban is volt rév meg vám. Kakonyán is volt komp már 1378-ban, sőt előbb is.

mostani révünkhöz hasonló készséggel szállították át az útast, hanem nagyobbszerü csónakokon, tehát kompokon; s az is, hogy Légrád vára ekkor a Pázsiton volt, Kakonya és Domború közt.

1546-ban Zrinyi Miklós, a szigeti vértanu, megkapja az egész Muraközt. Ferdinánd pedig kinevezi később Zala főispánjává és Kanizsa főparancsnokává.

1550 körül beszivárog Zrinyi György alatt egész Muraközbe s Légrádra is a protestantizmus. (Ezt lásd külön!) 1545-ben légrádi Rátkai Pál csapatokat küld tőlünk segedelmül — Zrinyi Gy. parancsára — a kanizsai helyőrség megerősitésére, Ulema ellen.

1551 után aztán már bőven szerepel a magyar meg a horvát históriában ugy Légrád, valamint a kakonyai Zrinyiujvár is.

V.

Légrád vára 1551-ben.

— Későbbi események. —

Láttuk az előbbi fejezetben, hogy Légrád 1384-ben, sőt 1488-ban is még somogyi „falú“ volt. De ez a szó ne ejtsen tévedésbe senkit. Mert a „grad“ szó jelent falut is, de jelent bekerített földvárat is. (A *váracsból* lett *város* is mást jelent ma, mint egykor.)

Ilyen „földvár“-on értettek a XV. században „palánkot“, „párkányt“, „castellum-“ot, „Blockhaus-“t stb.-t.

Légrád a szláv-uralom alatt vár volt. 1384—1400-ig somogyi falu. 1446-ban vár, amit Cilleytől Hunyady János elvett. 1488-ban ismét boronafallal bekerített „grad“. A mohácsi csata után (1526) azután nyoma vész. Valószinü, hogy feldúlja a török. De támad helyette Kakonya mögött Asszonyvár és *Földvár*, amely nem lehet egyéb, mint az egykoron porrá mállasztott Légrád romhalmaza.

A XVI. században, 1551-ben, miként a hamvaiból föléledő fönix, felépül ismét.

Minthogy ugyanis a XVI. században a Dunántúlt s hazánk legnagyobb vidékeit ellepte az ozmán, *Zrinyi György*, hogy terjeszkedését némileg ellensulyozza, *Nádasdy nádor* közbenjárásával kicsikarta 1551-ben I. Ferdinándtól, hogy Légrádot, mely akkor már a Muraközben volt, mint „Kanizsa elővárát" fölépithesse és *Zrinyivárnak* keresztelhesse el. (E vár azonban leggyakrabban „Légrád vára" néven szerepelt, mert annak alapköveire épült.) Az épitkezés Zrinyi tervei s ellenőrzése alatt folyt, az ő pénzén s 10 ezer magaadta munkás segedelmével. Az erőd a Murának a Drávába torkollásánál, a Mura jobb s a Dráva balpartján emelkedett föl. (Nyilván a mai *Pázsiton*, Kakonyával szemben.) A váracska egy minden oldalról vízzel körülvett, 4 sarku, parallelogramm-szerü, 6 bástyával ellátott mű lett. Minden szögletén egy-egy bástya meredt ki, kettő pedig hosszában, derékon hatalmas *sáncot* alkotott. A két bejáró és a mellvédőkbe ágyalt lövőrések cölöpművel és sánckasokkal voltak biztosítva. A helyőrség részére, mely nagyobbára Kanizsa-vidéki magyarokból, kisebb részben pedig muraköziekből telt ki, lombsátrakat tákoltak össze és deszkabódékat róttak együvé az udvaron. A tüzérség a mellvédőkben alkalmazott „boltonyokban" (boltívek alatt) volt elszállásolva. A fegyvert, lövőszert Zágrábból és Grácból szerezte be, valamint a kanizsai várból. Élelmet Horvátország szolgáltatott. Az elkészült *vár parancsolójául* Zrinyi *Csányi Lászlót*, a kanizsai Csányi Ferenc öcscsét nevezte ki. Az erődben 500 muskétás és 20 ágyú volt. A várba északról és nyugatról, 4—4 ágyúval védett, vízzel telített, mély sáncon, felvonóhíd segítségével lehetett csak bejutni.*)

(A kanizsai várban (1557) a déli 4. számú bástya neve szintén Légrád.) 1560-ban Kanizsa koronabirtokká lesz. Ebben a tájban a vidéken szerte rabló-bagolyvárak támadnak. A rablókat, kik védtelen nők meggyalázásától sem rettennek vissza: Aranyos Jánost, Rácz Dömét stb.-t elfogják és — büntetésből — nyárson sütik meg. Ezek megszökött cimborái: Néző Józsi, Csók Marci stb. fölbujtogatják, bosszúból, ellenünk a törököt.

Közben Tojgán budai basa Kanizsa ellen indul hadba. Légrádról Pető János nyomul Kanizsa felé erős fedezettel ellene. A

*) Balogh »Kanizsa hadt. multja.«

hadba indúló oszlopot pedig maga a bán, Zrinyi György vezette, aki Babócsánál tönkreverte a török sereget.

Légrád vára ezentúl aztán már sokat foglalkoztatja a Rendeket és a hadintézőséget. Igy Thury György kanizsai várnagy elrendeli 1567-ben, hogy Zrinyi muraközi jobbágyai javítsák meg Légrád várát. 1568 őszén a pozsegai basa, Skander bég (Ulama fia) 4000 főnyi haderővel indul Légrád ellen, de Zrinyi György a mai Török-temetőnél — amely azóta kapta nevét — megsemmisíti seregét. (Ez alkalommal történt, hogy Svastics Gáspár, Zrinyi csatlósa leszúrta magát Skander béget, amiért azután nemességet is kapott. Utódai ma is élnek Zalában.)

1577-ben (Bedekovich-Valvasor szerint) Légrád várát megkaparintja árulás következtében a török, de 2 év mulva a magyar vitézség megint csak visszafoglalja tőle. Ekkor erősen megrongálódott a vár, amelynek építését (1551) még a szigeti Zrinyi M. kezdte el, de amelyet csak 1567-ben fejezhetett be Zrinyi György.

A török azonban nem marad nyugton ezután sem.

1600-ban III. Mehemet szultán Khiája basát 20 ezer főnyi haddal Babócsa és Légrád ellen küldi, mig Ibrahim nagyvezér Kanizsa ellen megy. Khiája *Légrádot lerombolja* s úgy megy a szorongatott Kanizsa ellen. A Kanizsa felszabaditását célzó magyar felmentő sereg 1600 szept. 30-án Légrádnál a Murához ér és Letenyétől délre, a Mura bal partján száll táborba. Elpusztul Légrád, de elvész Kanizsa is jóidőre.

A török rablás miatt feldúlt várak közt Légrád újjáépítését is elhatározzák a Tek. Karok és Rendek. Neve ismét felbukkan csakhamar a homályból.

1601 aug. 12. Ferdinánd kir. herceg Légrád alá jön s ott tábort üt nagy kisérettel. Innen Székesfejérvár, majd pedig a kanizsai Hasszán ellen száll harcba, de kevés sikerrel.

1618-ban a zsitvatoroki béke után a pozsonyi Rendek elhatározzák újra, hogy „Légrád erődöt" rendbe kell hozni.

Zrinyi György csakhamar meghal. 1632 után Nádasdy Pál, majd meg a költő bán lett a kanizsai „várkerület ura, Horvátország bánja, Zala főispánja és Légrád főkapitánya".*)

*) A «Gravamina Comitatuum (1627)« közli, hogy «Muraközből, Zrini jószágából 124 embert elvittek rabságra.«
Es »Légrád mellől, a vár alól (1627.) vittenek el eleven embert No. 29-et.«

Zrinyi Miklós halála
1664. november 18-án a kursánecci erdőben.

VI.

A Zrinyiek.

Minthogy Légrád történeti multja elválaszthatatlanul eggyéforrott a Zrinyiekkel s az ő életük kiemelkedőbb mozzanataival, elkerülhetetlennek tartjuk, hogy családfájuk kiválóbb képviselőit, röviden bár, meg ne ismertessük e mű olvasóival.

A Zrinyiek a Brebiriektől erednek. 1347-ban III. György kenéz (fejedelem, ma: előljáró) elfoglalván Ostrovicát, Szlavóniában Zrin-várát kapja jutalmúl hősiességeért a királytól. 1347-től a Brebiriek ezt a nevet a Zrin-vártól kölcsönzött, Zrinyi-névvel cserélik már föl. A Zrinyi-utódok az Una és Korana folyók közén éltek békességben. De nyugodt életük egyhangúságát elriasztja a török.

Ettől fogva a Zrinyiek, életük lemorzsolásáig, ottomán verésel élik le idejüket.

II. Zrinyi Péter az Unánál a török ellen küzd. Ennek fia, III. Zrinyi Miklós (1493—1534) meg Mohácsnál hadakozik a mozlimokkal.

Őseihez méltó a szigeti IV. Miklós (1508—1566), akinek unokája, a költő bán örök emléket állított nevének a Zrinyiászban. Noha Légrádnak már a mohácsi vész előtt (1526) is jelentékeny vára volt, mely e veszedelem után csak megerősült (1551): nevezetessé mégis csak ezután, a Zrinyiek keze alatt lett. A Muraköz Mátyás óta a Hampó-Ernuszt nemzetségé. A család utolsó sarjadéka 1541-ben H. Ernuszt Gáspár. A család kihalván, a birtokot a fiskusnak kellene örökölnie. De nem ez történik, hanem Keglevich Péter, Ernuszt özvegyének atyja ül bele a muraközi birtokba csalárdul. Ferdinánd király parancsára azonban 1546-ban Zrinyi Miklós megtámadja haddal Keglevichet, a bitorlót; Csáktornyán elfogja és mint kezes rabot Bécsbe viszi. Ezért kapja bérül a Muraközt 1546-ban. 1548-ban kiegészül muraközi birtoka a csurgói uradalommal. Ekkor átteszi lakását Csáktornyára. 1557-ben leköszön a báni tisztségről és tárnokmesterré lesz. 1561-ben Szigetvár kapitánya. Mint ilyen kirohan 1566-ban Szolimán szultán ellen s a harctéren hősi halált hal. A szigeti Zrinyinek már 17 vára van. — Fia, Zrinyi György (III.) állandóan Csáktornyán lakik már, mert szlavóniai erődjei török kézre jutnak időközben.

Ennek sarja IV. Zrinyi György, aki 1622-ben lett bán. Ez már „Muraköz és Légrád kapitányának" irja alá magát.

Györgynek 2 fia van: *Zrinyi Miklós* (VII.), a költő és *Péter*. Amaz 1620-tól 1664-ig élt, verseivel, hadtudományi munkáival és kardjával örök nevet biztosítva magának. Péter pedig 1671-ig, amikor is lenyakazták összeesküvés vádja miatt Bécsujhelyen . . .

Zr. Miklósnak, a költőnek két neje volt: 1. *Draskovics Eusébia* és 2. *Löbl Zsófia*, akitől egy fia és egy leánya született. *Ádám*, a fiu örökli a félvagyont Péter kivégzése után. Ádámot atyja halála után az udvar németnek nevelteti és — noha szemmel tartja, hogy kuruccá, rebellissé ne legyen — kitüntetést sem von meg tőle. Ő is Légrád és Muraköz főhadura, birtokosa és a főistállómester cím viselője. (Egy eredeti levelét és vagyona lefoglalását, lásd másütt!) Ádám Bécsben jogot hallgat. Van Zágrábban egy jogi müve, amelynek cime: „Manuscriptum comitis Adami a Zriniô ex jure civili . . ." (Zrínyi Ádám gr. kézírata a polgári jogról.) Van u. ott még egy értekezése kéziratban: „Fortificatio

militaris.“ (1681.) Ádám is, mint atyja, kiváló nevelésben részesült. Beszél magyarul, latinul, horvátul, németül, olaszul és franciául. Van gazdag könyvtára is. 1683-ban Bécs ostrománál mint tiszt vesz részt a hadakozásban. 1691-ben pedig Zalánkeménynél (Szlav.) harcol egy ádáz rohamban. A csatamezőn elvesz ez alkalommal 20 ezer török, igen sok magyar hős s köztük Zrinyi Ádám alezredes is. Állitólag osztrák golyó teríti le, mert sokan reflektáltak vagyonára, nem lévén utóda. Özvegy neje gr. Lamberg Mária Kata volt, aki később gr. Wlassin Miksa felesége lett.

Zrinyi Péter együtt nevelkedik testvérével, Pázmány felügyelete alatt. Megtanul: magyarul, horvátul, latinul, németül és olaszul. Amig Miklós, a költő összes müveit *magyarul* irja s mig egyik jelszava: „Ne bánsd a magyart!“: addig Péter inkább szít a horvátokhoz s munkái is horvát szövegüek. — Miklós, akinek magyar érzéstől duzzad a lépe, inkább Csáktornyán és Légrádon lakik, de birtokához tartozik Perlak, Kotor, Kakonya s egész Muraköz is. Péter meg szivesebben tanyáz Ozalyon, Ribniken, Bozsakovinán, szóval horvát földön.

1630-ban mindketten Légrád és a Muraköz főkapitányai.

1637-ben szagolják meg mint suhancok először a puskapor illatát Kanizsa táján. S mindenik becsületet szerez nevének s kardjának.

1638-ban megismerkedik Péter Frangepán Katalinnal, akit hamarosan nőül is vesz. — Születik tőle 1 fia és 3 leánya. — Fia: *Antal János,* aki a bécsi udvar elkényeztetett kedveltje, mint labanc kerül 1678-ban Munkácson Thököli fogságába. Mint őrült fejezte be hányatott életét 1703-ban Grécben. — *Judit Petronella* 1652-ben látta meg a napvilágot s mint apáca halt meg. *Auróra* élete is hányatott és szomoru lezajlású volt. A harmadik: Zrinyi *Ilona* kiváló történelmi alak s mint Munkács vár halhatatlan emlékü nagyasszonya, mint Thököli számüzött hitvese s mint II. Rákóczy Ferenc anyja örök időkre beleedzette hirét a köztudatba. *Péter neje* (1625—1673) csak 2 évvel élte tul férje megdicsőülését, s elborult elmével vált meg Grécben nyomorult életétől.

Zrinyi Miklóst a kursáneci erdőben megölte a vadkan 1664-ben. — Miklóst a báni méltóságban most Péter követi. Péter

közben összeesküszik a király élete ellen többed-magával. Fanatikus barátja, Vitnyédy 1665-ben 50 huszárt kér a légrádi kapitánytól, hogy elfoghassa a királyt. Zr. Péter azonban lebeszéli rajongó fiskális pajtását őrült tervéről.

A drámai bonyodalomra emlékeztető, lavinaszerü eseményeket azonban már nem lehet feltartóztatni. Egymásra torlódnak azok. Az összeesküvés egyik feje Wesselényi nádor elhalálozik. A többi gyanusitottat: Zrinyi Pétert, Frangepánt és Nádasdyt pedig hurokba akarja csalni a hatalom.

Zr. Péter, a mikor megtudja, hogy élete kockán forog, eszelősen kapkod ide-oda. Loebenegg Ferdinánd, kaproncai alezredest arra kéri, játssza át az ő kezére helyőrségét. *Géczy légrádi vajda* több izben jár Kaproncán tárgyalás végett, de Loebenegg nem áll kötélnek.

1669-ben pedig Rákóczy Ferenctől kér a szorongatott bán tanácsot és segedelmet. Megbizottja ekkor is *légrádi ember, Siklósi András.* — Majd meg erősen fegyverkezik az osztrák csapatok ellen. 1670-ben hatalmas sereget toboroz *Légrádon.* A statisztika szerint ez év tavaszán 10.000 puskája, sok pisztolya, ágyuja és kardja volt felhalmozva a légrádi várban. De magtalan erőlködés volt mindez. Közeledett a végzet suhogó szárnyakon. Pétert 1671-ben lefejezik, Breuner generális Légrádot elfoglalja és teljesen kifosztja, azután pedig átadja helyét (1671. jul. 2-án.) Diepenthal I. gróf osztrák ezredesnek. — Csakhamar megperdül a dob Légrádon s a hős Zrinyiek gyönyörü és értékes birtokát zár alá helyezi nemes Wildenstein János br., a gréci kamara tanácsosa . . .

Utána Ádám veszi át a légrádi főkapitányság tisztségét, de ő se sokáig viseli azt. 1691-ben vége szakad a Zrinyi-uralomnak s a csillogó, romantikus kuruc világnak a Muraközben . . .

Utoljára hagytuk a nagyidők egyik legnagyobb alakját, *Zrinyi Miklóst.* Miklós 1620-ban született Ozalyban. Noha horvát göröngyből serkedt ki élete bimbaja, — magyar volt ő izig-vérig mégis. Magyarrá tette anyja, Széchy Magda, akinek emlőiből magyar szellemet szívott magába; magyarrá tette Pázmány Péter, aki nevelte. Magyar érzést lopott a lelkébe az a levegő, amit Csáktor-

nyán és Légrádon lehelt be 1625-óta . . . Grécben csak 4 évet töltött. 1635-ben már Nagyszombatban találjuk. Ahol „Pázmány hazafisága volt kalauza hazafiságának, „Kalauz"-cimű könyve pedig vezérlője vallásosságának". — Elvégezven iskoláit megjárta a humanizmus, a renesszánsz, a müvészet anyaföldjét: Itáliát. Itt kedvelte meg Tassot, a babér-övezte poétát, itt telt meg léleküdítő ihlettel. Senkvicy Mátyás magyar nevelőjének utmutatásai közben itt tanult meg olaszul. Itt lesi el Marino költészetének nemes báját is. Itt rögződik lelkébe a humanizmus szeretete s itt érlelődik meg benne a hadi tudomány értékének megbecsülése. — 27 éves korában már bán s közhivatalt vállal. Letelepedvén Csáktornyán, majd Légrádon, majd meg Zrinyiujvárban lakik, ahova feleségét is lehozza. — Közben félkézzel hadakozik, félkézzel pedig lantot penget vagy értekezéseket ir.

Munkái következők: A „*Szigeti veszedelem*"-cimü hőskölteméný; idilljei, — „*Feszületre*"-cimü vallásos éneke; Hadtud. müvei: a „*Mátyás életéről való elmélkedések*", a „*Vitéz hadnagy*", „Tábori kis Tracta" és „Az Török Áfium ellen való orvosság" ez a rapszodikus hangu riadó. — Ez utóbbi munkájában, amelyben szinte sustorog a hazaszeretet meg az elkeseredés, — vallja magát büszke, elszánt — magyarnak. Itt mondja: „*Ne bántsd a magyart*". „Nekünk kik *dicsőséges magyar vérnek maradéki* vagyunk, atyáinkért, hazánkért meg kell indulnunk (föl kell lelkesednünk)". Vagy tovább: „*Mi, magyarok*, ne tegyünk fundamentumot senki vitézségében . . . mert a mi sebünk senkinek se fáj". Majd később meg: „*Magyarok*, oltalmazzuk meg magunkat, vagy haljunk meg mindnyájan vitézül! avagy elfussunk? — nincs hova!! *sehol másutt Magyarországot meg nem találjuk.* Nekünk, magyaroknak nemcsak dicsőségünk, de a megmaradásunk is a dicsőségben vagyon".

Igy beszél a horvát bán a magyarokhoz.

A *légrádi* magyar protestánsokról pedig tiszteletes tárgyilagossággal igy nyilatkozott ő, az eretnek-üldöző Pázmány katholikus növendéke: „(1659.) . . . Igaz pápista vagyok, — mondotta a pozsonyi diétán — de micsoda bolondság vinne engem arra, hogy én az én *légrádi* evang. (magyar) *vitézeimet* és ott való presidiáriusimat (parancsnokaimat) helyükből kiüzzem? Ha az evangé-

likusokkal vagyok (harcban), azoknak imádsága és sok éneke közt, valahányszor harcra megyek, *soha győzedelem nélkül* meg nem térek."

Kidomboríthatnám még Zrinyit mint rettegett hadvezért, akinek — nem tudni — kardja vagy tolla volt-e hegyesebb, gyilkosabb! Akiben Kossuth és Pázmány ékesszólása, Napoleon vakmerősége és lángesze, Széchenyi lobogó ámbiciója egyesült. De terem nem engedi.

Zrinyi Miklós örökös ideálja lehet és lesz is a légrádiaknak, akit ezer szála az emlékeknek csatol hozzánk, aki lángoló lelkü magyar volt s akinek alkotásait elemezni: haszon; akit tisztelni: erény; követni pedig: kötelesség!

Emléke legyen áldott közöttünk!

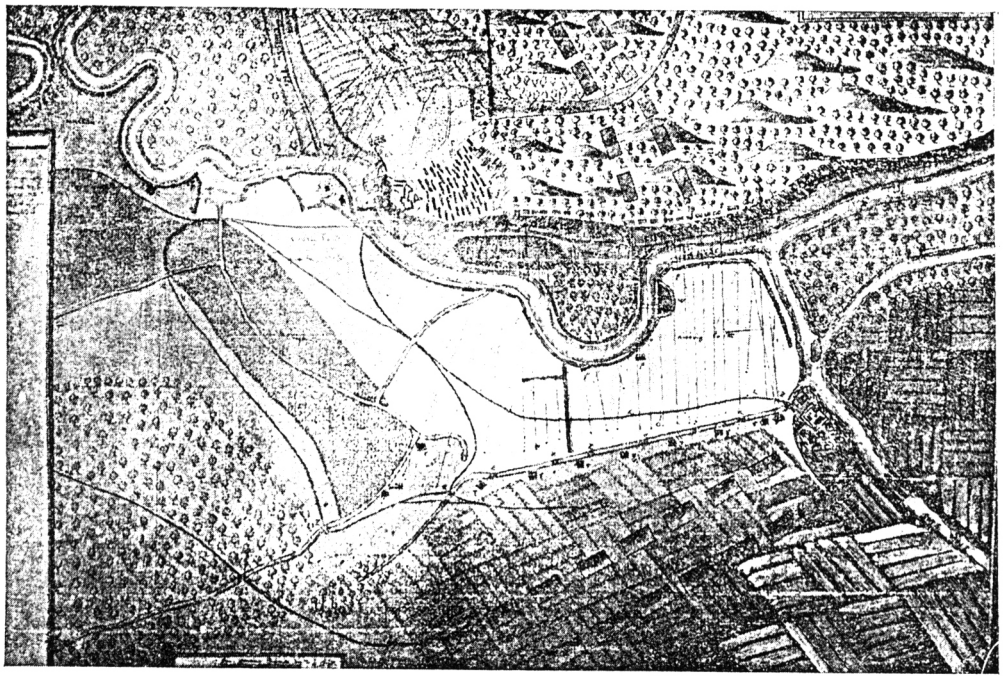

Zrinyiujvár megszállása 1664-ben.

VII.

Zrinyiújvár fölépül és romba dől.

— (Áll 1661—1664-ig.) —

1661-ben Légrád várának oldalait a Dráva annyira elmállasztotta, hogy a katonaság ki akart már belőle hurcolkodni, mert a viz alig 20X-re folyt csak a várfalak tövében. Mivel eddig is Légrád volt az ország egyik legfontosabb véghelye, de ezt a sok hadakozás és a Dráva agyarkodása megőrölte, Zrinyinek gondoskodnia kellett uj erődről, amely pótolhassa s amely továbbra is paizsa legyen a Muraköznek és Horvátországnak.

Igy kezd hozzá Kakonyán, a régi Kecskevár*) helyén Ujzerin megalapozásához, a régi romok fundamentumain, amelyeket az ár nyaldosott már.

Zrinyi *1661. jun. 14-én kezdte meg a várépitést.* Az uj erőd Légrádtól 6 kmre (?) a Mura bal partján állt, a hol az északról csörgedező Kanizsa-patak szakadt a Murába. Csáktornyától másfél

*) Kecskevár 1566-ig állt. Gazdája Zrinyi Miklós szigeti hős egyik leventéje volt. (Széchy K. Zr. M.)

(?), Kanizsától két mérföldnyire esett Ujzerin. (Légrádtól Kotorig 9 őrállás volt ekkor.) A vár tervrajzát Wassenhoven katonamérnök készitette, alkalmazkodván a leroskadt Kecskevár romjainak alapépitményéhez. A munka megkezdésekor üstökös jelent meg az égen, amit a légrádiak jó jelnek vettek. Kakonyán Zrinyi Miklós, maga is talicskázta a földet. 5000 főre rugó táborával őrködött, hogy meglepetés ne érje őket. Szeidi Ahmed kanizsai pasa május végén helyiszini szemlét tart Kakonyán (2000 spáhi kiséretében) és érdeklődik Zrinyinél, hogy ugyan mit forral agyában. Zr. azt üzente, hogy aklot épittet juhainak. Ahmed megszeppen és a Fényes Kaputól kér tanácsot. A szultán megharagszik és 15.000 janicsárt, küld Mohamed basa vezetésével Zerin ellen. De ez a sereg támadás helyett félrevonul Kanizsára. Zrínyi félkarral épit, a másik karjával védekezik. Vitézei portyázni járnak. Vitnyédy István (ügyvéd) lovat kér Légrádon Keczer Menyhérttől és ő is Zerin alatt terem. Oda igyekszik csapataival Draskovich János gr. és Batthyány Kristóf is. A német tanácsosokat Leslie Valter gr. értesiti a várépitésről. Ezek meghökkennek. Féltik a békét. Megróják Zrinyi elhamarkodottságát s rá hurrognak, hogy ne izgassa a kontyost. Zrinyi nem hederit rájuk. Felküldi Wassenhoven mérnököt, a tervrajzzal Bécsbe. Megbiráltatja Andler G. német szakértővel is, aki azt támadás ellen jónak, védelemre kiválónak minősiti és Stiria védőbástyájának jelenti ki.

Julius 5-én a tömött falak is állnak meg három bástya is kész már. Sőt Zrinyi Miklós feleségét is lehozza Zrinyiujvárra. Ez alatt a török Kanizsát elhagyni se meri: Stiriára, Horvátországra pedig rá se gondol. Lobkovitz ellenzé a várépitést, de Portia herczeg Zrinyi mellett foglalt állást, mivel a közelben nagy birtoka volt. Vitnyédy fiskális is megmozgat minden követ Zrinyi érdekében. Közbenjár Nádasdy Ferencnél, hogy Bécsben segitsen eloszlatni az ellenérzést és Zichy Istvánt is fölkéri a támogatásra. Az érseknek is tetszik a terv. De ha nincs inyére a töröknek a vár, — nincs Montecuccolinak s nincs a királynak sem, akitől Zrinyi engedelmet se kért az épitéshez. (Megjegyzendő, hogy Zrinyi Miklós a *saját fillérein* emeltette az erődöt.) Később a török izetlenkedésére Bécsből felszólitják Zrinyit, hogy döntse le várát. A bán azonban nem áll kötélnek. Erre Temesvárott két osztrák tiszt:

(Goes és Beris) békeszerződést köt Ali pasával Zrinyi ellen s — a háta mögött.

A király apránként belenyugszik a várépitésbe és Lobkovitz, meg Rottal is belátja, hogy erre a várra égető szükség van. Lipót meghagyja Spieck és Leslie V. tábornokoknak, hogy baj esetén, támogassák Zrinyit. A vár egyre épül. (A török meg viszont Horvátországban épit 20 várat u. akkor.) Zrinyi ir Rajkovics Péter horvát ezredesnek, hogy toborozzon Zerin számára sereget.

Eszék alól Haram basa 8000 törökkel közeleg Ujvár felé, de 10 km-re tőle megáll, mielőtt megközelitené Kakonyát.

Mig a török tanakodik, haboz, addig Zrinyi engedelmet kér a rajt-ütésre. De az udvar azt feleli, hogy ne támadjon, csak védekezzék. Ám Zrinyi 400 lovassal mégis megszalasztja a kanizsai törököt. A szultán értesülvén az Ujzerin alatt történtekről, azt követeli Bécsben, hogy az uj „aklot" bontsák le. Odaadja majd helyette Nagyváradot. Az udvar Montecuccolinak, Zrinyi rossz szellemének javaslatára, megtiltja az épités folytatását. De mégis küld Zrinyinek 150 muskétást, 5 puskamivest, sok lőport stb.-t. Zrinyi utólag végre engedelmet kér — mások példájára — a vár megépitésére. Mivel Zrinyit a fenyegetés se tántoritja meg, az ozmán cselhez folyámodik. Megbizzák Ali, szigeti pasát, aki (mint renegát) szegről-végről rokona volt Zrinyinek, anyja révén, — hogy téritse el várépitő szándékától a bánt. De ő figyelemre se méltatja Ali levelét.

E helyett folyvást szereli várát. Csináltat 1 óriási kürtöt, amelyet fujtató szólaltatott meg. Ez messzire bugott. Hangja moraját az egész vidék meghallotta. Aki szavát vette, köteles volt Légrádon vagy Zerinben megjelenni. Egy bugás tüzet; kettő portyázó törökcsapat közeledését, 3 árulást jelentett. Állandó zugása igen nagy veszedelmet árult el.

Ez volt Zrinyi telefonja a XVII. században. —

A vár 1661 karácsonyára készült el. Kapuja felett Zrinyi cimere dagadt ki ezzel a jelmondattal: „Sors bona, nihil aliud". (Csak jó szerencse köll, semmi egyéb!) A cimer felett ez a mondás ékeskedett: „Nemo me impune lacesset." (Senki se támadhat meg büntetlenül.) Zrinyi a vár betetőzésekor ezt jelenti a királynak: „Ha a Magyarországon levő egész török had támadna is rá váramra,

az ellentállhatna neki.“ Merész mondás, de ha egy Zrinyi Miklóstól ered, aki állitását *saját* kardjával pecsételi meg, akkor . . . elhihető. — Hogy festett ez a vár? — Az erősség 4 szögletű volt s mély sánccal és erős mellvédővel ellátva redutot (zárt sáncot) alkotott. A Muráról járomhíd vezetett be hozzá. A hidat balról holderőd (lunette) biztositotta, melynek szárnyai a Mura ingoványai közé ékelődtek. A sáncok külső szélein és a mellvédők oromzatán cölöpsor vonult végig. Az előudvarban istálló, ól, 47 cselédház s több malom van. A sáncokon 24 ágyú ásítoz, 800 gyalogos és 400 lovas födözete mellett. Azonkívül élelem, puskapor stb. van bent bőven.

Zrinyi ellenségeinek áskálódására a király leküldi Becsből Kakonyára Holst ezredest mint szakértőt, aki — megtekintvén Ujzerint, — azt jelenti felőle, hogy a vár fekvésénél fogva védhetetlen. Később, 1664. jun. 15-én Montecuccoli, Zr. legádázabb ellensége igy kicsinyli le a várat: „Zrinyivár redoute alakjában épült azon célból, hogy a Mura hídját mint hídfő fedezze. Az erőd arra szolgált, hogy a béke-időben portyázók, ha a török üldözné, zsákmányukkal a várba mehessenek (!!) Nem is volt árka, (holott Zr. M. 2000 jobbágyával hosszú árkot húzatott a Murától a Kanizsa patakig s a Murát ebbe vezette bele.) Nincs fedett útja, sem erős arcvonala, sem oldala. A szögeket pásztázó lövővonalak rövidek. A mellvédő magas stb.“ Igy ócsárolja a nemes hadvezér nálánál kitünőbb vezértársa művét. — De ez mind silány rágalom! A vár olyan erős volt, hogy Zrinyi M. 1663. szept.-ben a kanizsai pasa 10.000 embere ellen, — okt.-ben pedig Zr. Péter a bosnyák pasa 9000 főnyi hada ellen könnyedén védte azt meg.

Rónai Horvát Jenő modern katonai szakértő is kitünő pozíciójunak és értékesnek mondja a várat. A várról 8 rajz volt. Orteliusé nem pontos. Ő Légrádot a Dráva bal felére tette s az mégis a Mura kanyarulatába került. De máskép is helytelen, mert Kanizsát is rossz helyen tünteti fel. A rajzon középütt *Ózerin látszik szemben Újzerinnel*, amely Kakonyán van. Széchy Károly Ózerin létezését kétségbe vonja (Légrád táján). Holott az 1551. vár leirása teljesen ráillik a Nagypázsiton épített ózerini erősségre. Aztán meg Ortelius a maga 1664. metszetén azt mondja: „Starkes Granitzhaus *neben* der Vestung Neu-Zerin“. Nála tehát az új (1664-iki vár) mellékes. Azért tette a középre az ózerini (vagy

máskép légrádi) várat. Lehet, hogy az 1664. metszeten csak *kiegészíti* a régi vár képét, az újzerini várnak hozzáillesztésével.

A kakonyai új várban később 30 ágyúval 2000 ember tartózkodott állandóan. Priorátó, Lipót történetírója 300 lépés kerületünek és 3000 ember befogadására valónak ítélte azt.

Zrinyi azt irja váráról, hogy „paizsa a Muraköznek és végeknek, és aki e hegy ura lesz (Kakonya felett), az ura lesz a Murának, Drávának is, mert innen az egész környéket Légrádig s Kotorig beláthatni s a törököt a Muraköz, Csáktornya Szlavónia és Stiria felé féken lehet tartani".

A várépítés Bécsben hiuságot sebzett meg, a törökben pedig bosszút szított fel, mert kecsegtető reményeket ölt meg csírájukban.

Zerinvár t. i. megszüntette a török rablókalandokat Horvátországban. Minthogy Zrinyi így a török érdekszférába metszett bele, az eset Küprili Mohamedet, a budai nagyvezírt olyan dühre gerjeszté, hogy ez a *kanizsai beglerbéget Ahmetet megfojtatta*, amiért nem akadályozta meg a várépítést. (A kanizsai vár új parancsnoka 1662-ben Ali basa lőn.)

Zrinyi eközben majd a légrádi, majd meg a zerini várból ütött ki a törökre. 1662-ben több agát is elfogott. Emiatt panaszt emelt ellene Ali basa Bécsben. A panaszos képviselőjét Bécsben Reininger udv. titkár fogadta. Tolmácsa Paniotti volt. Ali azt igérte, hogy ád cserébe 8 szép várat, ha ezt a „darázsfészket" lerontják. Később ugyanez az Ali Zerinért *Temesvárt ajánlotta föl* Zrinyinek. Zrinyi Ali levelét Lipóthoz küldte el. De a pozsonyi diétán is felolvasták 1662. május 30-án. A Rendek élénken ünnepelték a bánt, mert hogy a csábító kísértésnek ellene állt.

Zrinyi Miklós mikor hazatért Pozsonyból, jobbágynak öltözött, és besomfordált a kanizsai várba, ahol defterdárnak (kincstáros) adót fizetett. Mikor mindent jól kikémlelt, buzogányát (amelyet szüre alatt csempészett be) ott bent hagyta s később megirta a basának, hogy őmaga hová rejtette el azt. Ali majdnem megrepedt mérgében. Zrinyi tréfáját a budai nagyvezér is megtudta s ezért Alit Kanizsáról Temesvárra helyezte át. Kanizsán utódja Ali-Hitzi-Heder-Chiaus lőn. Ali újjat akarván húzni a Zrinyiekkel, betört egy alkalommal Horvátországba 1200 emberével. De Zrinyi Miklós

rajtacsapott. Jól elpáholta s elfogta 316 keresztény rabját, Kanizsáról pedig 100 magyar leányt mentett ki.

Volt Zrinyinek több ilyen „stiklije“ is, amely miatt a török türelme egyre szakadozott.

De volt a Zrínyieknek más bűne is.

Igy 1662. januárban a két Zrinyi „kirándul“ török földre és 3 várat vesz meg, 15 falut pedig lerombol. Leslie gróf erről Bécsben jelentést tesz. Ott e vakmerő kaland hire megdöbbenést kelt. Lipót inti Zrinyit, hogy ne ingerelje a pogányt, mert baj lesz. De Zrinyi halad tovább a dicsőség útján, amelyen önkardjával sarlóz le ellenséges emberkalászokat. E helyett egyre erősíti várát. Január folyamán salétromfőzőket, februárban meg tűzéreket telepít le Zerinben. De áprilisban ismét beüt a török hódoltság területére, amit Bécsben rossz néven vesznek tőle újfent.

Sőt a következő évben is folytatja hadakozásait. 1663. aug. 13. a kanizsai bég 8000 főnyi sereggel ront rá Légrádra, azt hallván, hogy Zrinyiék Regedén időznek. De értesülése hamis volt. Zrinyi M. csakhamar a vár alatt termett és olyan iszonyú öldöklés közt csalta ki győzelmét, hogy Légrád falai alatt másnap 3500 török hullát számláltak meg. (Állitólag azóta (1663) nevezik Légrád egyik dűlőjét „Török temető“-nek.)

Novemberben Ahmed 16,000 janicsárt küld Légrád ellen; de Zrinyi ezeket is megfutamítja.

Ez időtájt jelenti Zrinyi kémje, Csóré Laci cigány, hogy a kanizsai várból Konstantinápolyba 6,000,000 frt értékü rablott ékszert szállíttat suttyomban a bég. Zrinyinek sem kell több. Riadót fuvat legott és Iharosberénynél lesbe áll. Döcögve jön gyönge fedezet mellett a társzekér-vonat. Zrinyi, mint a sas, rájuk viharzik és rövid küzdés után megszerzi az egész kincset s 1663. szept. 3-án várába is szállíttatja. Egyben jelentést tesz az udvarnak a kövér fogásról. Lipót azt javallja, hogy a lopott kincseket — hirdetés és igazolás után — adja át a jogos birtokosoknak. Igy is történt. Ez a nemeslelküség nagyot lendített Zrinyi Miklósnak amugy is fokozódó népszerüségén.

Amig Miklós később Érsekújvár alatt hadakozott, addig öccse arról értesült, hogy Csengics basa 5000 spáhival betört Horvátországba. Péter nyomukban terem, szétdúlja a harácsolókat

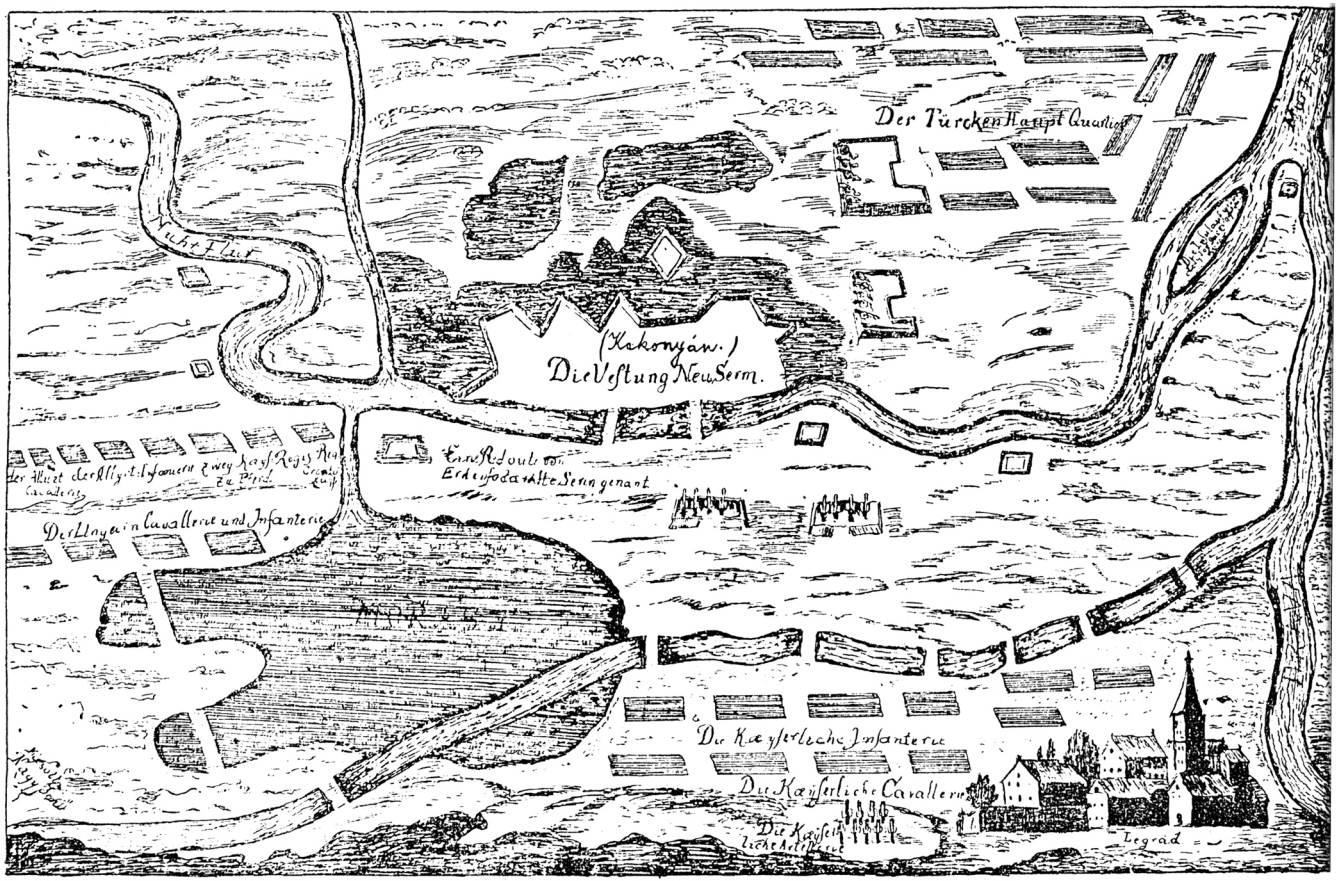

Zrinyiujvár ostroma 1664-ben. (Egykoru metszet után.) Jobbról Légrád egyrésze látható.

és elfogja Kopacsovics, Mahattin Bazallie és Csausz Hassán bégeket. A harcban elesett Csengics basa, Ali bég és Musztafa is. Szerzett 8 zászlót, 600 lovat és sok grágaságot is. Ezeket mind Bécsbe juttatta.

A kanizsai beglerbég októberban ismét Újvár ellen támad, egyesülvén a szigetvári, pécsi és koppányi helyőrséggel. De Zrinyi ezeket is szétveri. Majd meg (1664) elfoglalja Zr. M. a Tetyét, fölégeti az eszéki (török) hidat s felszabadítja Segesdet. Sikere óriási visszhangot kelt egész Európában. A pápa arcképét ajándékozza neki, IV. Fülöp spanyol király az aranygyapjas renddel tünteti ki stb. Mindez éppen úgy nem tetszik a mozlimnak, mint halálos ellenfelének, Montecuccolinak, aki ettől fogva még inkább gyülöli, mert irigyli is.

A mérték most már csordultig van. Közben a török döntő lépésre szánja el magát.

Az ostrom.

A török óriási erőfeszitéssel és nagy haddal készül Zrinyiujvár, a „kís juhakol“ ellen. A sereget Szoruts Ibrahim basa vezeti. Van alatta 12 ezer gyalogos. — Küprili Musztafa nagyvezér pedig 6000 lovassal és 1000 tüzérrel nyomul fel Eszékig. Az eszéki hidnál Küprili pökhendi nagyképüsködéssel „föltételeket“ szab Bécsnek. Ezek: 1. Erdély legyen a töröké. 2. Szolgáltassák ki neki Zrinyi Miklóst — élve. (Jó, hogy nem sütve!) 3. Ujzerint le kell rombolni. 4. Fizessen Magyarország 2 millió hadisarcot.*)

Erre az elbizakodott botor követelőzésre csak hetyke visszautasitás lehetett a válasz. Lipót fegyver alá szólitotta hadseregeit.

A két Zrinyi fogadást tőn Varazsdon, hogy Zerint együtt védik. Egyik a falak közt, a másik a falak alatt egy-halálig.

A török nemsokára összpontositá csapatait Kanizsa vidékén.

Rasid efendi török historikus szerint, mihelyt a nagyvezér arról értesült, hogy a magyar sereg a Murava (Mura) tulsó oldalán foglalt állást, a haditanács Kanizsán ostromot határoz el. De a Murán nem volt hid. Ezt kellett előbb összetákolni. Titokban átkel csónakokon 300 jenicseri és 300 szegbán a kakonyai partra és futóárkot kezd ásni. Az őrség azonban kitör és kettő kivéte-

*) R. Horváth Hadt. közl.

lével felkoncolja az ásókat. A magyarság eközben a várba egyre több katonát szállit be.

Amig az ozmán tovább is ásatja a futó-árkot, azalatt a magyar „fölmentő“ sereg is egyre gyülekezik Légrád alatt és a Pázsiton. Elosztása a következő:

A déli hadsereg a Mura mögött foglal állást. A csász. csapatok Légrádtól északra, a mocsarak, a Mura és Dráva-alkotta Zrinyi-szigeten (Nagypázsit), helyezkednek el. A német birodalmi sereg Ujvár és Kotor közt üt tábort. Az egyesült magyar-horvát csapattestek Kotortól nyugatra, a Mura mentén telepednek le. A császáriak a Dráva-Mura vonalát figyeltetik meg. A németek Zerintől—Kotorig ügyelnek. A magyarok pedig a Murát tartják szemmel Kotor felé.

Zerint 1000 Spick-ezredbeli csász. gyalogos szállja meg ismét Leslie Jakab gr. alezredes alatt. A vár parancsnoka d' Avancourt müszaki tábornok.

A török nagyvezér északon, a bükkösdi hegyeken helyezi el seregét.

A harc és ostrom időrendi lefolyása ilyen volt:

1664. jun. 4. E napon hatalmas ottomán sereg jelent meg a Kanizsa-pataknál, Kakonya alatt és e patak hidját akarta kitatarozni. A várból a merész vállalkozókat gyilkos tüzelés fogadja. Hohenlohe 2 ágyúval és sok muskétással tör rá a kontyosra és elriasztja. — Este a török Légrád felől intéz támadást Kakonya ellen, de Strozzi meghiusitja szándékát.

Küprili hadereje: 50 ezer török és 20 ezer tatár, 3 ágyúval. (De Rónai Horváth J. szerint legalább 100 ágyuja volt.)

Jun. 5-én reggel 8 órakor Küprili várostromhoz fog. Strozzinak eközben azt jelentik, hogy Patacsinban kisebb török különitmény huzódott meg a nádas közt. Erre Strozzi altábornagy maga mellé veszi Piccolomini alezredest és 25 vértes lovassal meg 150 muskétással behatol a sziget bozótjába a Mura egyik gázlóján. Itt heves guerilla-küzdelem támad, amely másnap reggelig huzódik el. A patacsini törökség zömét megölték ugyan, de elrejtőzve 1—2 janicsár folytatja még alattomos tüzelését. Strozzi, mit se sejtve, ép lelkesitő beszédhez fog, hogy csapata hősies viselkedését felma-

gasztalja, amikor a cserjésből lövés durran, amely leteriti és megöli. (L. Hadtört. közl.)

Jun. 6-án folytatódik az ostrom.

Jun. 7-én a török a futóárkot 40 lépéssel a vár felé meghosszabbitja. D. u. 4-kor Küprili békekövetet küld Hohenlohe várnagyhoz s felszólitja a vár feladására. A várnagy tagadó feleletet ád, sőt d' Avancourt 1500 emberrel kiront az erődből és nagy öldöklést visz végbe a törökök közt. Ezt ismét 2 roham követi. Éjjel 3 rohamot intéznek a vár ellen sikertelenül, amikor is Quast százados 2 kardvágást kap, Strupp kapitány pedig bal karját veszti el.

Jun. 8-án rendszeres blokád veszi kezdetét. E napon a vár őrségét 500 német gyalogossal szaporitják. Igy a vár számereje 2500 főre emelkedett.

Jun. 9-én a várbeliek közül 300-an megrohanják a közeledő árok ásóit. De a törökség a támadó kölni alezredest visszanyomja.

Jun. 10-én az árokásás nagyot halad s a várat megdöbbentőn fenyegeti.

Jun. 11-én a török a hegyen uj gátemelkedést csinál s erre ágyukat állit föl. Közben rajtuk üt a magyarság itt is, meg Kotor felől is. 13-án hal meg Zr. Miklós legderekabb hadnagya, Kis Forgács, Kis Farkas légrádi kapitány fia, aki Zrinyi kémje s akit a török parasztruhában fog el, amikor Csáktornyáról 500 katonát vezet Zerin alá. (Zr. M. ekkor beteg éppen.)

Jun. 14-én a magyaróvári fősereg kiegészíti 500 emberrel a Spick-féle ezredet.

Jun. 15-én érkezik ide Montecuccoli Rajmund gr. tábornagy, a fővezér, (Zr. M. vetélytársa.)

Jun. 17-én elsőnek toppan a harctérre Batthyány Pál gr. 600 magyar hajduja és 1400 huszárja. Utána Baschone dragonyos ezrede, amely Spar altábornagy elővédje volt.

Jun. 18-án ér le Kutcsenics horvát lovas és Jaques dragonyos regimentje.

Jun. 19-én köszönt be Zrinyi Péter 4000 horváttal, ez a had utközben szerzett 43 török fejet és 160 arabs lovat, 200 kocsi török lisztet, 600 ökröt és 20 szekér ruhát.

Jun. 20-án jönnek a Montecuccoli-, Spork-, La Corona-,

Schneidan-féle lovasezredek és Nádasdy meg Eszterházy alatt 3500 huszár és 1200 magyar hajdu. — Igy Montecuccoli serege 30, ezer főre nőtt meg. Megkezdődnek a haditanácskozások. Zrinyi M. sürgeti a támadást. Montecuccoli, a nagy Fabius Cunctator azonban ellenzi. Szerencséjére 2 török szökevény jut a birtokába, akik azt vallják, hogy a török sereg 70.000-re rug. Ez Mont.-nak jó ürügy. Megijed és a támadást elejti. Minthogy a fővezér még *30 ezer* emberrel *sem akar támadni, Zrinyi Miklós* arra kér engedelmet, hogy ő a saját 8000 vitézével ronthasson rá arra a 70.000 kontyosra.

De Montecuccoli erről persze hallani sem akar. Várja Bádeni Lipót hg. hadait. A török most át akar kelni a Murán, hogy a veszteglőket ő keresse föl. Zrinyi Miklós ezeket szeretné oldaltüzbe venni. (R. Horváth J. Zrinyi tervét pompásnak tartja.)

Jun. 24-én a vár előtt 2 akna explodál. Ez visszaüzi a törököt. Ejjel Küprili a vár palánkját fel akarja gyujtatni, de Avancourt ezt megakadályozza.

Jun. 25-én éjjel a mozlim az árok ellen rajtaütést tervez. 60 magyar előőrsöt le is vág, de Hohenlohe visszakergeti.

Jun. 26-án az a terv szivárog ki, hogy a török 27-én rohamra készül. (De ez mégis elmarad.)

Jun. 28-án d' Avancourt a nyakán sulyos sebet kap. A parancsnokságot most Tasso ezredesre kell átruháznia. Még ez nap Zrinyi Miklóst ugy elönti a tehetetlen düh, hogy lebontatja tábori sátrát és Csáktornyán át Bécsbe utazik a királyhoz panaszra, noha Montecuccoli szeretné erről lebeszélni. Bár másrészt örül, hogy megszabadult tőle.

Másnap kisebb meddő roham van.

Jun. 30-án hajnalban erősen tüzel a török. Lassan oszlopba alakul át a rohamra induló hadsereg. Ugyanez nap a mozlim Zerin ravelinjének kiszögellése alatt aknát robbant föl, amely megöli Horvát András várkapitányt.

A rettenetes robbanás a vár-félholdat jórészben halomra döntötte. A török ezt rögtön el is foglalja. Montecuccoli meghagyja a várparancsnoknak (Tassónak), hogy amennyiben nem tarthatja tovább az erődöt, a *vár farészeit gyujtsa* föl, seregével pedig vonuljon ki a várból; a vár alatt levő puskaporos aknákat robbantassa fel,

az erősséget meg küldje a levegőbe. — A török egyre ádázabbul támad. A mi veszteségünk 800 ember. De a Pázsiton 30—40.000 ember áll tétlenül. És nézi ölbe tett kézzel Zrinyi várának rombahullását. — Tasso szót fogad a fővezérnek és a Mura-hidon át kimenekül Ujzerinből. De a hid leszakad a tolongó menekültek alatt és sokan a Murában lelik halálukat. A „Theatrum Europäum" irja, hogy Hohenlohe oda akart sietni a vár oltalmára, de ezt Montecuccoli nem engedte meg, hanem felesleges erődítési munkák végzésére utasitotta. Montecuccoli is csakhamar fölszedte sátorfáját és — mint akinek rendben a szénája — szépen elinalt Légrádról. A Légrádon elbujt katonák egyideig vártak az elmaradt zsoldra és élelemre, de mivel csalódtak: hát ők is tovább álltak . . .

1664. julius 7-én a török aztán földig rontotta le Ujzerint, a „hitvány aklot". Ma alig van már nyoma. (Csak Zrínyi kutja vall rá.)

R. Horváth J. azt mondja, hogy Ujvár Montecuccoli gyülölségének, nem pedig a török vitézségének esett áldozatul. És igaza van.

Zrinyi Miklós irt, fenyegetőzött, kipellengérezte Montecuccolit. Mindhiába! Vára eltünt a föld szinéről — örökre.

A csüggedt kedvü hadvezér nem sokáig kesergett már balszerencséjén. 1664. nov. 18-án megváltotta buskomor életétől — az enyészet a zrinyifalvi erdő jegenyéi alatt. Ki tudja? tán kegyelmes volt ez egyszer hozzá máskor kegyetlen végzete.

Herzeg Pignatelli Ágnes, gr. Althan Mihály zalai főispán neje 1724-ben szép obeliszkkel jelölte meg a nagy férfiu elvérzésének helyét.

Sírfelirata magyarul igy hangzik:

„Itt halt meg Zrinyi Miklós, ki a bátorságot keblében, a győzelmet nevében, a villámot kezében, a derüt arcán, az okosságot a tanácsba, a szerencsét a harcba, ahova csak lépett mindenüvé magával vitte. Az erény volt szövetségese, a szerencse vezére. Amaz mindig társa volt, ez mint vezetőjét sohasem türte, nehogy vakon kövesse azt. Azért ép oly komoly volt a hadban, mint derült otthon a békében. Mindenütt Zrinyi. Mindig üstökön fogván az alkalmat, kopasznak azt sohasem találta.

Fabius okosságát egyesité — késedelem és Nagy Sándor szerencséjét — vakmerőség nélkül. Erezték őt a törökök, mint

Sámsont a harc tüzében Pécs alatt és az eszéki hidnál, kiket lángok közt szedett ráncba. Mint Mózest érezték őt a tatárok a vizben, midőn őket *Légrádnál a folyóba kergette*, inkább akarván ők a víz örvényében elveszni, mint fegyvere villámától elesni.

Kanizsát, melynek végzete volt, hogy le ne győzessék, legalább erélyével reszketteté meg. Erénye legyőzte a haragot, de nem az ármányt, melyre néha a szerencse is kaján.

Lelke erejében bizván — nehogy tőle saját emberei féljenek — a félelmet az *ellenben* kelté fel.

Hogy kövessék a veszedelemben — előre ment. Hogy győzzenek, okosságával megállítá az ellenséget. Amily nagy volt iránta övéi szeretete, ép akkora ellenségei rémülete. Az egyház Macchabeusát, az ottomán Iskander bég feléledését látta benne.

S századunk e *legnagyobb hősét* nemtelen vadkan veré földhöz mégis.“

VIII.

Légrád kiváltságai.

— Elismerő okiratok. —

Községünk a legősibb idők óta úgy szerepel, mint „privilegiatum oppidum", (kiváltságos város).

Ez a cím idők folyamán se kopott el a legutóbbi évekig. Az 1610-iki cimerben ép úgy felbukkan, mint 1862-ben is, amikoris az ügyiratok fejlécén még ez a merész felirás csendült meg öles betükkel: *„Mi a szabad és királyilag kiváltságos város"* stb. De az 1537. évet megelőző századokban aligha lehettek kiváltságai. 1537-ben az Ernuszt—Zalai-család révkiváltsághoz jut Légrád területén. 1546-ban ez a jog valószínüleg a Zrinyiekre száll át.

1643-ban III. Ferdinánd megengedi a légrádiaknak, hogy Magyarország bármely részén kereskedhessenek fennakadás nélkül áruikkal. Másutt sem el nem foghatók, sem pedig el nem ítélhetők. Akár nemes az illető, akár nem: ítélkezniök csak saját bíráiknak van joga felettük. 1681-ben Lipót megerősíti ezt a kiváltságot.

1677-ben a csizmadia-céh statutumokhoz jut. (Azóta elvesztek.)

1681-ben Wolfgang Jakab gróf elismerését fejezi ki a légrádiak hősiessége fölött, mivel a török ellen Gyelekovecet megvédték.

1693-ban a város „Cameratica Donatiot“ kap vitézségéért. Lipót elengedi adóját is.

1695-ben megkapja Légrád jutalmúl Kakonyát, Asszonyvárt, Földvárt, Gyurgyáncot, Szentháromságot, Paraházát, Molnárit és a kereszturi apátságot.

1707-ben azt a kiváltságot nyerik Józseftől, hogy az orsz. és hetivásárokon (amiken akkoriban török, olasz, örmény, görög kalmárok is megfordultak) elsőbbségi jussot élveznek másokkal szemben. Helypénzt nem fizetnek, ellenben kapnak több 3 napos vásárt is.

1707-ben a Málik-féle elkobzott birtokot megkapja Fejes Mihály kapitány útján a város. Ehez tartozott: Belezna, Kutas és Pogányszentpéter.

1708-ban a király megerősíti kiváltságainkat.

1747-ben Marchio de Prye szabad vadászást enged területén a nemeseknek. A makkoltatást és faizást is megengedi nekik.

1759-ben Mária Terézia elrendeli, hogy légrádi ember ne fizessen sehol semmiféle *vámot* vagy *tizedet.*

1717-ben a sajkások is szabadalmakhoz jutnak ismételten.

1736-ban Eszterházy Miklós bán elismerő-okiratban emeli ki a légrádiak hadi erényeit.

1840-ben, amikor Németújváron a szűrszabóktól helypénzt követeltek, a zágrábi „General-Commandó“ átiratilag mondta ki, hogy a „Légrádvárosiak a vám- és helypénz fizetése alól az összes határszéleken mentesek“.

(Révilletéket a helybeli ma sem fizet. Se közs. pótadót.)

A légrádi céhek is kaptak kiváltságokat. És pedig: a tímárok, vargák 1697-ben és 1776-ban; a molnárok 1750-ben és 1840-ben; az öregcéh 1677-ben és 1772-ben; a kés-csinálók pedig már 1480-ban jutnak privilégiumhoz, de ennek szövege elkallódott azóta.

Ma ezek a pergámenre rovott, szép iniciálés oklevelek csak annyit érnek, akár a Kossuth-bankó. S csak az emlékezet virraszt fakó betüik felett elmélázva. De nekünk kedves ereklyék mégis, mert keretbefoglalójuk őseink . . . dicsősége, amelynek sugárkévéi sápadtan bár, de biztatóan mosolyognak mi ránk is.

Vak Bottyán megvivja Sopront 1706-ban.
(Ebben a csatában sok légrádi halt meg.)

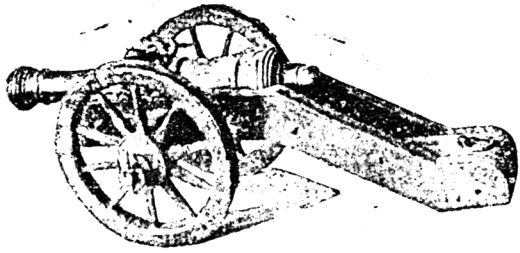

Kuruc-korbeli ágyu.
(Egy ilyennek a csöve látható a Légrádi Muzeumban.)

IX.

A kuruc-kor.

Légrád sokat hányatott lakossága még ki se heverte a török háborúk-okozta kárt és viszontagságot, már ismét új válságok, új szenvedések áradata felé görgette mostoha sorsa. Egy kurta emberöltő után nyakán terem a kuruc.

Ez a hadjárat, amelyet a legtisztább ideálizmus szült, amely az alkotmányt, hitet és szabadságot vette oltalmába: 1703—1711-ig húzódott el.

1706-ig a kurucság a Dunántúlban nem sok vizet zavart, bár 1704. január 17-én azt jelentik Cignetti József csáktornyai plenipotenciáriusnak, hogy Kanizsán kémei 400 felkelőt láttak. Cignetti, a gréci kamara megbizottja sürgősen elrendeli, hogy a légrádi helyőrséget talpra kell állítani, s necsak őrszemek cirkáljanak a Pázsiton, hanem az egész sereg portyázzék, a Mura-parton föl, egész Kotorig.*) A *várat* is meg kell erősíteni, hogy Cignetti urnak ne kelljen „félnie a vár miatt". Egyben buzdítja őket, hogy legyenek

*) Cignetti 1702-ben Marchio de Prie javainak és Muraköz meg Légrád várainak teljes hatalmú megbizottja volt, aki akkor maga nevezi ki Légrád tisztviselőit. Igy Presek Ádámot főbírónak, Sombor Istvánt főügyésznek, Kőszeghy Ferencet jegyzőnek. Megszabja dolgukat és helyetteseiket.

hivek a Habsburg-házhoz, mert igy szabadok maradhatnak és a hűségben kitartva, nagyobb javakat nyernek majd el". Ugyanekkor (1704) erdődi Pálffy János horvát bán is felhívja a légrádi sereget és Fejes Mihály főkapitányt, hogy a felségsértő kurucok ellen a dinasztia érdekeit szolgálja. Eddigi viselkedésükért dícséri őket, kárvallásukban vigasztalja és kérvényüket, amelyben a török-dúlás és a Dráva szaggatásai következtében szenvedett káruk fejében rekompenzációt kérnek, — támogatólag terjeszti fel a királyhoz.

1704. február végén Niczky Sándor és Genesy Zsiga betör a Muraközbe. Csáktornyát ekkoriban foglalja el Bakács és Szarka.

Ugyanebben az évben — kihasználván a kuruc villongást, segedelmet kér a légrádi sereg Haister Hannibál varazsdi tábornoktól is, akí ezt meg is igéri, ha . . . labancok maradnak.

Itt feltolul a kérdés, mi volt oka a kuruc érzelmü légrádi vitézek hirtelen köpönyeg-forditásának? és menthető-e labanckodásuk? — Bizonyára! A légrádi 1551 óta folyton vérét ontja. Soraiból a halál egész rendeket vág ki. A lakosság száma egyre apad, de kénytelen folyvást harcolni. A török kirabolja, vérét ontja, a Dráva kenyerét veszi el. Ez az érem egyik oldala. A másik a hatalom ajándéka. Itt is vér és harc a váltságdij, de van reményük némi haszonra is az égető szükségben. Légrád, szerencsétlen helyzeténél fogva mindig az ellentétes áramlatok ütköző pontja.

A horvát király-párti, tehát labanc. De a határszéli Légrád gazdaságilag és hadrendileg függő helyzetben van a gréci kamarától a bántól és az osztráktól is. Csoda-e hát ha tétova lelki állapotában mint a kilendült inga hol ide, hol oda csap? De az utilitarizmus, a kenyér végre is a hatalomhoz láncolja. Ez a lélektani magyarázata a légrádiak megváltozott állásfoglalásának. Kedvez nekik a bán, Haister tábornok s a gréci kamara is, kapnak egy csomó kiváltságot, — a kuruc pedig csak szines álmokkal, hiu illuziókkal fizet. Csoda-e, ha eltántorult a sereg, amelynek annyi veszteni valója volt? amely életét és vagyonát kockáztatta? s amelynek vajdái, kapitányai egyszerü paraszti-emberek, esetleg kurtanemesek voltak, akiknek nem az eszme imponált, hanem a morzsa, a vagyon? Ne ütközzünk meg hát eltántorodásukon.

Ezért nem válaszolnak 1706-ban Andrássy Pál, sümegi kuruc

generálisnak sem, aki előbb latin, majd meg magyar nyelvü felhivásban kéri fel a légrádiakat, hogy csatlakozzanak mozgalmukhoz. Eléggé szégyenletes volt később úgyis Eszterházy gróf előtt való megalázkodásuk (amint alább következik) és eléggé szomoru és naiv Csikó és társainak Brogyáni Jánoshoz intézett levele, amelyben a légrádiak egy kuruc, Bukvai Miklós ama vádja ellen védekeznek, hogy elhajtották Bukvai 12 drb. szarvasmarháját, labanc parancsnokuk, Erdődy Sándor gr. engedelmével. Ebben a levélben valósággal kigúnyolják Bukvai kanizsai kurucot azért, mert Rákóczi hive volt. Hja, tempora mutantur! — De térjünk át a történeti események taglalására!

Már 1704-ben áthatolt a kuruccá vedlett Eszterházy Antal gróf Forgách Simonnal a Rábán, benyargalván „a Mura mentét, amely Horvátországot Magyarországtól elválasztja“ s ott nagy csapattestet állított talpra. Ugyanezen évben Vak Bottyán lemegy Szigetvárig, Eszékig és megfékezi Szlavóniában a rácságot.

1705-ben a labanc úgy ellepi a Dunántúlt, hogy Eszterházy Antal gróf nem boldogúl vele. Segitségül hivja tehát Vak Bottyánt. Bottyán 1705 végén beveszi rohammal Simontornyát. Elfoglalja Pápát. Majd meg kézre kerül Sümeg, Csobánc s Kapornak is. Később szétveri Heister és Pálffy bán csapatait. Beüt Horvátországba s a Muraközbe. Muraköz nagyrészben meg is hódol és kuruccá lesz. Innen Sopron alá vonul fel. Majd Parndorf felé visszacsapva, szétüzi a bán seregét. De Sopron ostromát egyelőre abbanhagyja.

1706-ban Pálffy János bán Horvátországból ismét betör. Rákóczi ekkor (1706. aug. 2-án) azt írja Károlyinak. „Eszterházy Antalnak corpussa (hadteste) szép státusban vagyon. Pálffy bán 3 ezred magával általjövén az Murán, Bottyánt 4 ezred-magával küldém eleibe“. . . . Ekkor már, Sopron ostrománál, ahol Bottyán és Bezerédy Imre áll szemben Pálffyval és Stahremberg Miksával, a redut megvívásakor a bán seregében légrádiak is részt vesznek a horvátok soraiban. A soproni Ritter-féle krónika szerint „der Legrader ihre ganze Bagage so auf etliche Tausend Gulden geschätzt wurde erbeutet und die meisten *niedergemacht*“. Ám Sopron végreis meghódolt a kurucnak.

Ebben az évben (nov. 26-án) szólitja fel népünket a libertás

zászlaja alatt való tömörülésre ismételten Andrássy Pál. Levelében megfenyegeti a légrádiakat, hogy a kuruc had téli szállásra Horvátországba igyekszik még pedig Légrádon át, amiből baj burjánozhatik. De a légrádiak erre a felhívásra sem adtak feleletet. (Sőt a kuruc-korban jegyzőkönyvet sem vezettek, vagy számításból vagy félelemből vagy pedig szégyenkezésből . . .)

Aztán folyik a hadakozás tovább s sziporkázva csókolózik az acél mindenfelé.

1706 végén már a kuruc az úr a Dunántúlban. Mert hát Bottyán apó keze alatt ekkortájt 10,000 főnyi kemény levente forgatja a kardot.

1706. dec. 14-én zendülés támad Horvátországban, de februárban a bán már elfojtja azt.

1707-ben Bottyán legyőzi Rabutint Csobáncnál s Pápán. Mig a vezénylő tábornok Rabutint kergeti, az alatt Balogh Ádám betör a Muraközbe s koncról-koncra hányja ellenfeleit.

Pálffy bán most a varazsdi gyűlésen 1200 határőrt szavaztat meg s küldet Légrádra. Itt a horvátság parancsnoka ezidőtájt Draskovich János gr. Lassan aztán Pálffy is megindúl Bottyán ellen, bár sikertelenül. *Ápr. 30-án* a bán Horvátországban csapatokat toboroz újra s 5000 emberrel vonúl be Magyarországba ismét. De Bottyán és Bezerédy visszanyomják Légrádig és 2000 horvátot neki hajtanak a Drávának. Később a bán a maradék sereget Alsó-Muraközben vonja össze. — 1707. *juniusában* a bán ujra 7000 katonával lépi át a Drávát Légrádnál. Megy Rabutin segedelmére, Sopron vidékére.

A „Labanc Napló“ a bán hadáról jul. 5-én ezt irja: „Az bán úram is, hogy már kigyütt Horvátországból, emberei sok rosszat követnek el. Valamerre járnak rontják az gabonát, hajtják az marhát, meg az fehérnéppel is rútúl bánnak“.

Mig a bán Pápa vidékén kalandozik, addig a fürge Kisfaludy László kuruc százada rajtaüt a Muraközön és pogányúl öldököl mindenfelé.

1707. aug. 20-ról irja Varazsdról Sombor István Erdődyné grófnénak: „Itt is, az mi szomszédságunkban, főképp *Légrád* táján hasonló hostilitásokat — megadván az kölcsönt — tesznek az kurucok. Az honnéd (Légrádról) nincs 14 napja, hogy 150 drb

vonós marhát hajtottak el, az melyeket az légrádiak vissza akarván nyerni, utánok indulának, de még magok is alig menekedtek meg, hogy egészlen oda nem maradtak. Ugyanakkor *Inkey Jánost*, légrádi kapitány fiát, nehányadmagával elfogták és igen kevés nap vagyon, hogy most is az tájon lármát (harcot) ne mívelnének az kurucok. Egy ember túl nem mer menni az Murán, mert vagy levágják, vagy rabúl magokkal elviszik, az mint is már sokakkal történt".

1708-ban folyik le *a legvéresebb mérkőzés* Légrád falai alatt.

Ez évben Bottyán a Vág-mentére csap át, Eszterházy pedig visszajön a Dunántúlra. Eszterházy Antal csakhamar elfoglalja Körmendet és beüt Horvátországba. Mig Heistert Bezerédy Kőszegnél ellazsnakolja, addig Eszterházy Bécsig hatol (augusztusban) s majdnem elfogja ott József császárt. Erre a császár Heisztert is a Dunántúlra rendeli vissza a Vág mellékéről, mert a kurucok vakmerőségét ő is megsokalja. Heister most Simontornya alatt foglal állást. Odavárja Draskovichot 3000 ráccal. Ám Béri Balogh Ádám nem engedi meg a két sereg egyesülését. Kölesdnél a zalai felkelőkkel megsemmisíti őket s elfogja Pflugh alezredest is. Erre Heister megszeppen. Elhagyja Cseszneket és rohan le Simontornya alól a Murához Draskovich tábornok védőszárnyai alá. Draskovich Légrádnál kel át seregével. De Heister sietsége hiábavaló. Elkésik. Pápán már csak arról értesül, hogy a horvát tábor egészen szétzüllött. A légrádi ütközetről többféle verzió keringett. A legmegbízhatóbb közülök Eszterházy jelentése, mely alább következik.

Eszterházy Antal a légrádi sáncokon megvívott csatát 1708. *szept. 6-ra, vasárnapra* teszi s *) jelentése így hangzik:

„Mélts. Magyarországi Locumtenens és Főgenerális kegyelmes uramnak szóló, ut sequitur.

„Meg sem irhatom, micsoda sok rettenetes képpen kezdettenek némely Tek. Nemes Vármegyék és regementbéli tiszt uramék az Tek. Ns. Confoederatio állhatatosságában cavillálni, protectionalisokat váltván széltében az ellenségtül; kiknek az igaz útról deviált elméjeket sok rendbeli adhortatiom után csak alig tudhattam az labyrinthusból az egyenes ösvényre visszavezérlenem, vagy

*) L. Eszterházy A. Táborj könyvét a Nemz. Múzeumban.

csak azért is, hogy 4 részrül levén környülvétetve az ellenségtül, (ugy mint a Duna mellől) Haiszter által effective 3000-rel egyfelől, Graics (Kreutz) nevü német tiszt óberstvachmajszter Flukkal 3000-ig való rácsággal és horvátsággal Pécs táikárul más felől; *Draskovics* János 3000-nyi horváttal *Légrádtul* 3dik felől; és Nádasdy Ferenc per se, Soprony táikárul, 4-ik felől. Rettentően megrémült a föld népe, elől tüz s hátul viz között lévén". — Itt kitérvén Haiszter hadmüveleteire, igy folytatja:

„Azon particularis informatio mellett kivántam jelenteni Excd-nak, hogy az elmult *vasárnap*, ugymint 6 mensis Sept. mintegy 1200-ad magammal az *légrádi szőlőhegyeken innend lest hányván*, hogy kicsalhassam az ellenséget Muraközbül, — aminthogy nagy szerencsémre jött által az Murán lovas és gyalog rácság több 500-nál, de semmiképp lesre nem vehettem, mert mindjárt a *Mura-parton levő sánc* mellé retirálta magát. Hanem lévén velem 1 batalion gyalogság is Fodor László uram ezerébül: azokkal együtt a lovas is gyalog (le)szállván, *véres ostrommal*, aperto marte azon *sáncát csakhamar megvettem*. Az általjött ellenségben *csak 3 se maradt hir mondani*. Ki a vizben, ki a *sáncban veszett egészlen*. A többi közt Jellasich Gábor nevü alezredes, horvát vicebánnak a fia, ki is azon hadakat commendérozta, maga is vélük együtt elesett.

Elnyervén a passust tülök: némely részét általköltöztetvén hadaimnak, a táborát is széjjelvertem és egészlen dissipáltam. Ugyannyira megrémült az ellenség hogy neki usztatván a Murának, azok közül is felesen vesztek a Murába. Horvátországban is nem utolsó félelmet incutiáltam, sőt, ami nagyobb: *Légrád* is kezdett *velem kapitulálni*. De láttam, hogy 5—6 sajka segitsége érkezik, tartóztattam hát operatióim folytatását s visszatértem hadaimmal, feles (sok) szarvasmarhákat és méneseket hajtottam el, amellett 1 pár *tarackot, dobokat* és zászlókat nyertünk, kiket is proxime által küldenem igyekezem. Az Kotori nevü helységet is megvettem szerencséssen. Engedje Isten, hogy mindezeknél is nagyobb triumphusok tudósitásával udvarolhassak Excellenciád méltóságának.

Subdato in castris ad Szent-Grótt positis, die 7. men. Sept. 1708.

Excellenciád méltóságának köteles szolgája

gróf Eszterházy Antal."

Egyidőre eztán nyugtalanitó csend üli meg Légrád tájait.

Eszterházynak e győzelmes rohama után folyamodnak a szorongatott légrádiak hozzá, adjon nekik engedelmet a szüretelésre. Eszterházy gr. 1708. szept. 20-án Ikervárt kelt levelében igy válaszol a légrádiak instanciájára:

„*Comes A. Eszterházy de Galantha,* perpetuus in Fraknó Arcis etc. Fidelibus Salutem etc. Tekintetes Nemes Szala Vármegyében, Muraközi Districtusban lévő *Légrád* Városi Lakos Népség Nemzetségessen óhaitó dicsőséges boldogulásunkra célozó, fölvett fegyverkezésünktül deviáló (eltérő) téveledésével megátolkodott Lobonczos Vakmerőségre vetvén magokat, a Pártos Ellenséggel *ellenünk* ártalmassan minden reflexio nélkül *fegyverkeztek*, mostani ugyan *Légrádnál* Isten segéllő kegyelmébül lett Szerencsés Próbám Successussával (sikerültével) s feles (sok) Népnek ott történt veszedelmével megrettenvén, Feihajtó Submissióval (hódolattal) Szőlleiknek az idei bé szedésekért, S ugyan Szőlleikhez kivántató Territóriumokban (1r-rel) karó vágattatásaért és tüzre való szükséges fának bé szállittatásáért a *Fekete Sárig*, válchágul igérvén Száz Species Aranyakat és száz pár Csizmátt alázatossan Instálnak; kiknek is, mint hogy konfoederált (szövetséges) Nemes Hazánk kára, S praeiudjciuma (előitélete) nélkül lévén helyes kivánságok, hogy azzal is Hadaink valamentennyire (némileg) Segéttődgyenek, — annuáltam (jóváhagytam.)

Parancsoltatik Fő Generálisi absoluta Authoritásombul, Fölséges Vezérlő Fejedelem Kegyelmes Urunk Lovas, Gyalog, Fő, közép es alacsony rendü Tisztjnek, S a tajan (tájon) forgolódó és Portázó Vitézinek, S akár melly Hiveinek is, hogy a föllyeb megirt Légrádiaknak, az idei leendő Szüretöltetésekett és ottan procreált (termesztett) Mustyaiknak Városukban való bé hordatását meg *engedvén*, személlyekben, a szürethez kivántató eszközikben, — szőlleikhez szükséges vágattáshoz való requisitumikban, tüzfa hordásbéli, Marha, és szekér, S feiszék alkalmatosságokban, akár melly névei nevezendő partékáiokban, akik ezen Protectionalis Parancsolatomat ingrediállyák (áthágják), valamelly ki gondolható kin és praeceptus (?) alatt meg háborgatni, annyival inkább meg károsittani és károsittatni Semmi let(?)uttal kemény Animadversiom (büntetés) alatt ne merészellyék, tartozván eők is a meg igért száz

Species Aranyokatt és száz pár Csizmát fogyatkozás nélkül (pstálni) praestálni, (megadni). — Praesentibus Perlectis Exhibenti Restitutis. (A jelenlévők előtt felolvastatván, kiadásra alkalmasnak találtatott.) Aláirva: Comes Antonius Eszterházy."

A következő években azután sivár sors lepett a csüggedező kurucságra. Egyik csapás ellette a másikat.

1709-ben Heister — megvesztegetvén Sümeg várnagyát, a várat julius hó 30-án beveszi, apródonként aztán Baloghot és Eszterházyt a Dunántulból (vagy mint Rákóci irja „Alsó-Magyarországból), is ki szoritja. — Baloghot — zalai szerencsétlen harcai után — Szegszárdnál 1710. okt. 29-én elfogják s a leglabancabb Pálffy bán itélete alapján 1711. febr. 8-án Budán lefejezik. Gr. Eszterházy A. tábornagy követi fejedelmét s megosztja vele a számüzetés fekete kenyerét. (Meghal Rodostóban 1722. aug. 10-én.)

A szatmári békekötés (1711) után pedig egyhangu zajtalanság borult hosszu, hosszu időre Légrád megsanyargatott népére.

X.

Urbéri viszonyok.

A jobbágynak egyaránt keserű volt a kenyere, bárhol sült is az a számára.

A jobbágyság (kmetség) intézményének alapvetője Szent István volt. Az Árpádok korától mind egész 1848-ig a jogtalanság, a proletarizmus képviselője a pór. A történeti korok lejtő folyamatán hol az egyik, hol meg a másik király vagy országgyűlés könnyít sorsán némileg, avagy súlyosbítja amúgyis viszontagságos életviszonyait. De többször nyirbálják meg különbenis nagyon körülhatárolt jogait, mint sem tágítják bosszantóan szűkös „igazságait", amiket keresnie szabad talán, de megtalálnia már nem érdemes.

IV. Béla megszánja az agyoncsigázott parasztot s némileg enyhít megélhetési körülményein. — Zsigmondban is fellángol 1404-ben a jogtisztelet s megadja a föld emberének a szabad költözködés jussát. — Talán legborzalmasabb szerepkört szab a nyomorúlt parasztra végzete 1514-ben, amikor fellázad egy magafeledt pillanatban földesurai ellen.

A Dózsa és Gubec seregének zendülését követő megtorlás

csak még tátongóbbá teszi az űrt a jogosúltak s az elnyomottak közt. Úgy, hogy a két rend közt kimélyült érdekellentétet se jóakaró megértés, se humanizmus kiegyenlíttetni nem engedi az egyre kiéleződött előítéletek miatt. A nagy demokrata II. József javít ugyan sorsán egy cseppet, de radikális reformokat állandósítani ő se tud.

Ám a 18. század derekától még is csak benyomakodik a „nemes“ szívekbe egy kis méltányosság a nemtelenek iránt.

A légrádi levéltárban őrzött 1768-iki „Urbarium“-szabályzat igen érdekesen világítja meg a községünkbeli jobbágyság ugynevezett „jogi viszonyait“. Ime egy kis izelítő a statutumokból.

Az 1. §. szerint Légrádon egy egész jobbágy-házhelynek belsősége, (telke), udvara és „szürüs (szérűs)-kertje“ akkora legyen, a mekkora 2 pozsonyi mérőnyi magnak ágyul kivánatos. — Egy-egy egész jobbágy-házhely 20 holdnyi szántóföldet tesz ki. Minden holdra 2 pozsonyi mérő mag és 8 szekér takarmányt adó rét számittassék, mivel úgyis csak *egyszer* kaszálhat rajta lábas jószágának a pór.

2. §. Az 1550. évi törvény 36. cikkelye alapján a jobbágy is árúsíthat bort Szent-Mihálytól (szept. 29.) — karácsonyig. — E §. azt is elrendeli, hogy legyen a parasztnak annyi legelője, hogy azon a földesura *vonósa* is füvelhessen. — (Csak a vonósa.)

Ahol erdő van, ott esett és szárazfából részt a jobbágy is követelhet. Makkoltatásért darabonkint 6 krajcárjával kevesebbet fizet bérül, mint más.

Az egészhelyes pór köteles hetenkint Urának 1 napi robotot adni 4 vonóssal.

Kaszáláskor, aratás idején s szüretkor ugy a kézi, mint a marhával szolgáltatott napszám duplán vehető meg rajta. Oly zsellér, pedig, akinek magános háza nincs, 12 napi közmunkát ad évenkint.

A „robotáknak“ készpénzzel való megváltására a paraszt nem kötelezhető erővel, de a joga megvan hozzá.

A jobbágy ingyen kap épületfát. — Minden egészhelyes gazda ád évenkint urának 2 csibét, 2 kappant, 12 tojást és 1 itze kifőzött vajat. — Minden 30-ik egészhelyes pór évente 1 borjút, (vagy helyette 1 frt. 30 krt.) köteles beszolgáltatni urának. A jobbágy a pálinkafőző „fazéktól“ évenkint 2 frtot fizet — illetékképpen.

Városunk részére 1768-ban Oszterhuber Ferenc, nemesi biró aláírásával, nyomtatva az alábbi szabályrendeletet adja ki a megye:

. . . „Következendő Illetlenségek cassáltatnak és közönségesen tilalmaztatnak:

1. A penna- és sarlópénznek beszedése eltiltatik, a jobbágyok pedig az 9-edöknek és dézmásoknak tartást nem adnak".

2. A jobbágyok ne pénzért, hanem ingyen kapjanak húst földesuruktól.

3. *Romlott bor*, szesz, vaj eladására a jobbágy ne *kényszerittessék* (!) Ha jobbágy a csárdás, (csapláros) úgy a jobbágy a korcsmálás bére fejében akónkint 4 pénznyi %-ot kapjon uraságától.

4. A jobbágy — az 1723. trv. 75. §-a alapján egyebütt (más falúban) is eladhatja marháit. (Nincs helyhez kötve.)

5. Hajdúknak és vadászoknak „szegénységen tött húzásivonási (uzsora és csalás) tilalmaztatnak".

6. A jobbágyság egymás közt kollektát nem szedhet. Aki vét e tilalom ellen: 24 pálcaütést kap.

8. Az elhagyatott pór jószágának árából 10-edet venni nem szabad.

9. Minden csekélység miatt senki sem bírságolható meg. Bírája a bűnösnek az uriszék, szolgabíró és esküdt legyen, ne pedig a gazdája.

11. A jobbágy nemcsak ura malmán, de bárhol is őröltethet.

12. Ő is szabadon kereskedhetik, akár a nemes.

13. Nem köteles ura földjét a sajátjával trágyázni . . . (Ezek a jelentősebb pontok.)

Légrád város jobbágyainak száma 1768-ban: 458. (Zsellér van: 39.) Hogy milyen sok magyar tőről sarjadzott jobbágyunk volt hajdan, arról hadd tanúskodjék ez a sok szép kiszemelt jó magyar név:

Karvally Ferenc (többször kapit.) 2 ½ pozs. mérőnyi birtoka van. Zaigár Miklós, Piski István, Magyar István, Garai János, Kardos Marci, Poklostai Mihály, Domokos Mihály, Dobos Mihály, Pálffi István, Pöcsét György, Pöcsét János, Czobodi Ádám, Csonkás István, Ormándi Dávid, Lehen Balázs, Révész Péter, Turi János, Pápai Ádám, Csipke Mihály, Korontos Márton, Kalocsai

István, Szabó István, Ötvös Miklós, Gyémándi János, Sassi Mihály, Kuruc Mihály stb.

Még 1780-ban is a következő jóízű jobbágy-nevek bukkannak fel a jegyzőkönyvben: Atády, *Bereknyey*, *Belováry*, Bissey, *Csatai*, *Csondor*, Csipke, Darányi, Dencsi, Korpádi, Leszkovári, *Lehen*, Vitéz, *Katona*, *Piski*, Borbás, Baksay, *Rák*, *Pandúr*, *Sámóczy*, Csobody, Iharossy, *Hunyadi*, *Mikor*, Orosz, Ormándy, *Pöcsét*, Palócz, *Pápai*, *Poklostai*, Rácz, *Gadányi*, *Szokoly*, *Szita*, Szilvási, Posgay, *Lázár*, Gyémándy, *Benczei*, s mások neve. — Azóta, — sajnos! — sok elköltözött e családok közül más vidékre, egyik-másik ágnak magva szakadt, több magyar elnevezésű familia pedig — elszlávosodott.

XI.

Kortörténeti adatok a 17. és 18. századból.

(Közállapotok. — A kor világnézete. — Egyes levelek tenorja. — A magyar mint a közigazgatás, hitélet és hadibiráskodás nyelve. — Igazságszolgáltatás. Ítéletek. — Türelmetlenség a más felekezetűekkel szemben. — A város szervezete s ügyei-bajai. — »Drágasági« viszonyok.)

A korszellem bélyegének, nemzetek közfelfogásának, fajok erkölcsi nézeteinek s műveltségének legkifejezőbb, legbecsületesebb és legtárgyilagosabb képe nem általános érdekű intézményekből, széles keretekből, hanem apró pasztellekből, levelekből, falusi, várbeli jegyzőkönyvekből és főleg *ítéletekből* alakul ki.

Ha elolvassuk pl. (1667.) a légrádi gyalogsereg és a huszárok egszerű levelét, amit Zrinyi Péterhez intéztek, megismerjük belőle a nép lelkevilágát, életkörülményeit s ragaszkodását földesurához s tulajdon érdekeihez, továbbá a 17. század vámviszonyait — kicsiben s Péter bán jóindúlatát nagyjában. — Legfelötlőbb s legérdekesebb mondata a folyamodásnak az, hogy „ha házukhoz akármiféle életet (élelmet), bort és marhát *szegénylegények* (betyárok) hoznak az illérektől, attól a Ngod. fizetői (vámosai, pénzkezelői) semmi vámot ne szedjenek.“ — Amit a szegénylegények (hajduk,

hajtók, betyárok) hoznak s még hozzá oly barátságos testvérnéptől, aminő az illér: az nem a legigazabb s legtörvényesebb úton harácsolódik össze s — jellemző azon háborús kor erkölcsi világnézetére — hogy egy Zrinyi gróf ezen meg sem ütközik, sőt jóváhagyja azt.. Hja, mert háborús világban a cél szentesíti az eszközt.

*

Avagy ha belemélyedünk Zrinyi Ádám, — Andrássy Pál — és gróf Eszterházy Antalnak a légrádi tanácshoz juttatott felhívása taglalásába: mennyi sajátosság sarjadzik ki ezekből az írásokból is!

Zrinyi Ádám leveléből a rideg kötelességtudás, marcona fegyelemtartás, kérlelhetetlen szigorúság árad ki. (1686.) A fejvesztéssel való fenyegetés, merev alkalmazása a hadijognak és törvénynek mind, mind rendkivüli embereknek rendkivüli viszonyok közé való illeszkedését tárja elénk. S nekünk e sok furcsaság ma bizony visszatetszik. — Andrássy levelén pedig a hazaszeretet s alkotmánytisztelet fanatizmusa ömlik el.

Andrássy Pál, II. Rákóczi Ferenc egyik generálisa felszólítja ugyanis a légrádi tanácsot 1706-ban: csatlakozzék a kurucok mozgalmához, azt írván: . . . „ha kegyelmetek veszedelem nélkül eleit nem veszi és velünk egyet nem fogh érteni: azok által (labancok által) fogh kegyelmeteknek utolsó excidiumja (halála) meghbizonyodni“ . . .

A tanács „abban bizonyos lehet, (hogy) nem hogy (a labanc) kegyelmeteknek succurrálhatna, de rövid pár nap alat (jó) magokkal is tehetetlenné efficialtatnak . . . (tétetnek.)“ Tudassák tehát a kurucokkal, átpártolnak-e hozzájuk. . . Csupa vér, halál, tűz, veszedelem, rettentgetés és — lelkesítés a hazaszeretetre. Milyen vegyes érzelmek, mily kavargó eszmék s izzó indulatok itt is, ott is! Csak egy-két elsietett, de kifejező vonás. És mégis hű képét állítják elénk e konturok a mozgalmas kuruc-időknek. Mert egy változatosan hangulatos nagy korszak tükrének szilánkjai ezek az aprócseprő adatok mind egy szálig. — —

. . . És mily lesajnáló, önbizalomtól duzzadó, cézárian büszke és előkelően vállveregető a stilusa pl. galánthai Eszterházy gr. levelének! Amig ezekből a levelekből kardcsörtetés, hadizsivaj,

puskaropogás zagyva nesze csap ki: addig az alábbi apró mozaikok meg a politikai, ethikai s társadalmi viszonyoknak hű vetületét adják.

*

Elsőben is meglep bennünket, hogy 1672-ben is találunk már *magyar jegyzőkönyveket.* De a közigazgatás nyelve már *előbb is magyar* lehetett.

Ezt a körülményt nem szabad lekicsinylenünk. Döntő bizonyíték ez ugyanis Horvát Rudolf horvát történetiró állításaival szemben, aki a „Povjest Medjumurja" c. könyvében nagy-elbizottan azt hirdeti, hogy a Muraköz és Légrád mindig szláv terület volt, amelyen a magyar nyelv szelleme csak mint üldözött szikár árnyék suhan végig hébe-korba. Pedig ez éppen Légrádra nem illik rá.

Mert: 1. a magyarság 1560-tól fogva túlsúlyban van községünkben; 2. a protestáns és katolikus egyházban egyaránt magyarúl hirdetik az Isten igéjét a 16. század dereka óta; 3. róm. kat. plébános századok óta *külön* tiszteletdíjat kap a magyar igehirdetésért; 4. 1704-ben magyar apát-plébános lakik Légrádon Prekréth István személyében; 5. Zrinyi Miklós 1659-ben a pozsonyi országgyűlésen megdícséri nyilvánosan légrádi (magyar) evang. hitű katonáit haditénykedésükért, akik magyar zsoltárokat énekelve vonúlnak csatatűzbe; 6. Kis Farkas, légrádi kapitánynak 1664-ből való levele is magyar, pedig (magán) jogi tárgyú; 7. a katonaságnak Zrinyi Péter bánhoz fölterjesztett 1667-ik évi folyamodása is magyar szövegű, szintúgy magyar Z. P. „földesúr" végzése is, (a légrádi helyőrség létszáma 1666-ban 1500 főnyi.) 8. A kurucoknak a légrádiakhoz intézett felhívása és protekcionálisa is mind magyar; 9. Zrinyi Ádám alezredes hadiparancsa is magyar (1686.) 10. a jegyzőkönyvek 1672—1849-ig (s 1861-től is már) szintén magyar szövegezésűek (bár latinnal váltakozva); 11. a céhek statutumai között is akad magyar, igy Mária Terézia egyik oklevele is az, amely az 1772. évben kelt; 12. a „Légrádi csizmazia czéh pecsété" (1677.) is magyar; 13. és magyar az 1768-ból való urbáriális törvény ép úgy, valamint 14. a hadi bíráskodás nyelve is. Takáts S. irja, hogy magyar katona ügyében magyar „seregbíró" ítélkezett. Igy 1675-ben is, amikor a csáktornyai német generális *Inkey Ferenc légrádi* baktmajsztert (őrmestert) és Ihárossy Pált, a szabadlegények zászló-

tartóját erőnek-erejével Csáktornyára vitette, hogy ott megbüntesse őket, mivel 8 törököt levágtak: Batthyány Kristóf dunántúli tábornok közbenjárására szabadon bocsátja a két buzgó daliát s átutalja a magyar hadbirósághoz dolgukat. (A végbeli életnek és az önálló magyar katonai bìráskodásnak azonban 1699-ben vége szakadt.)

— — — — —

... Valósággal szellemi csemegeként élvezhetjük e lehanyatlott korok bìráinak ítéletét, amelyekből mind a bűn mértékét, mind a büntetés fokát, mind pedig a végrehajtás módját is kihámozhatjuk. Ime, néhány szemelvény!

(1748.) „Vusbáld Mari förtelmes *parázna* életben tapasztaltattván, megfogatott, — minthogy terhben volna, ennyehány (egynéhány) órákigh a pölöngér (pellengér, — szégyenoszlop) mellett fog állni, aztán a városbul ki igazettatván, — proscribáltatik“ ... (kitoloncoltatik.) — —

... (1779.) Egy embert, mivel egyik jobbágytársát „akasztófáravalónak“ nevezte: 6 korbácsütésre s 1 napi elzárásra ítélt a tanács ... —

... A kapitányok sokszor sikkasztanak s a közpénzekkel nem számolnak be. (1787.) Szij Ferenc, csáktornyai uradalmi fiskális megjelen a választógyülésen s határozattá emeli, hogy a kapitány 12 frtnál többet nem adhat ki a község pénzéből, az „község összegyülekezete nélkül“ ... —

Egy ember „puskakövet“ lop, amiért aztán elmarasztalják. A tanács ilyen ìtéletetet mond rá:

(1676.) „Mivel hogy Surdi Földi Géczi az mi Törvény Székünk előtt háromszor ízben maga szabad akarattyábul vallotta, hogy másoknak hirek Tanátsok nem volt az *puskakövek* kivitelében: azért — Földi G. mint hogy kegyelmes Urunk ő Fölsége parancsolattya ellen ezt merészlette tselekedni, a törvény fején marasztotta, mellyért továbbra is arrestumban marad.“ — —

A tolvajlást szigorúan büntetik. Nosza, egy példát rá! (1751.) „Árva Istók gyerkőce molnárinas bizonyos gabonabéli tolvajlásban tapasztaltatván, másoknak példaadásokra és az delinquensnek maga correctiojára imponáltatnak a piarcon 25 pálca-ütések.“ — —

A cédaságot, amely alkalmasint nagyon belegyökeresedett a népbe, kemény megtorlás kiséri. (1752.) Mivel S. A. nevü legény

egy Magda nevű vén ri . . . val parázna életben találtatott: a legény strófja 12 forint bírság, a vén ledéré pedig az, hogy 2 óráig a Piac-téri pellengér mellett kell ácsorognia mindenek mulattatására. —

Egy másik eset!

(1748.) Die 29. Junii decidáltatott: Hogy a Dato praesentium Ennek utánna, Valamelly háznál ollyatin fattyú gyermek születne, akinek igaz Attya nem volna, az illyen Casust kiki tartozik bemondani, az ollyatén Ember in fl. 17. fog büntetődni; akinek penig az Házánál születne e Gyermek és praevie az ház gazdáia be nem mondaná, tartozzék azon fattyu gyermeketis eltartani." —

Tilos az „ördögadta" szitkozódás is.

(1748.) Egy asszony „Magistratualiter citáltattván in figura Magistratus „Eördög atta" káromkodást mondott, mellyértis áristom imponáltatott nekie." — —

Hogy a rágalmazás milyen elbirálás alá esett, arra is cibáljunk elő egy példát!

(1748.) Mivel Sz . . . Györgyné P. Évát becsületében megsértette légyen, mely sértett fél minthogy hasonló sértő szóval visszaszidalmazta Sz-nét; minthogy bizonyság (tanú) nem volna, azért mindenik fél fizet 25—25 garasokat. Mivel penig az köztök való egyenetlenség (viszály) bizonyos pókafi (pulyka) iránt lett légyen, ara való nézve, akinél a pókafi maradott, azon személy fog venni a templom szükségére fél funt (font) viaszgyertyát. Ezeken kívül a felek egymást minden becsülettel kövessék meg, vagyis penig (pedig) harmadnapi áristumot szenvedjen" . . . (Ha nem kérne bocsánatot.) —

A duhajkodást is illő büntetésben részesitik. Pl.

(1678.) „Mivelhogy Kis Peti maga hatalmával Mustos Mihókot mezételen szabliával megvagdalta: fizet poenalitásúl 4 frtokat. A Barbélnak penig gyógyítás fejében 4 tallért." — —

A súlyos büntettek miatt elfogott vádlott fejére Csáktornyán mondtak itéletet.

Maskarának felöltözni se szabad. Döbör Miska azonban nem gondolt a tilalommal s megszegte a parancsot. Büntetése ez lett:

(1753.) Mivel Döbör Miska karácson étszaka bolond ruhában öltözvén, fegyveres késsel az utcákon kóborlott, és az embereket ijesztgeté: poenalitása 3 napi áristom s utána 25 pálca. Kovács István pedig, mivel az maga házánál az öltözést megengedte és

Zsellér Kata, mivel a maga szoknyáját és előruháját odaadta, áristumot kap szintén.

*

Érdekes az esküdt uraknak illedelemre szoktatását célzó ezen rendelkezés is:

(1749. 20. juli.) „Magistratualiter Együtt constitualtattak által decidaltatott, hogy a dato praesentium Minden Magistratusbeli személy és külső Esküttek is, amidőn Magistratualis Sessio tartattna, kiki süvege levetve minden modestiaval tarcsa magát, hogy annál is inkább a külső közönséges népnek jó Példa adattassék."

Egy agyonszurt tehén fejében nyujtott kártérités mindössze 5 frt. — Az erőszakos szeretkezés büntetése 25 pálca. — Becsületsértés esetén a lakoló, (ha férfi volt) 25 garast fizetett a panaszosnak, avagy 50 pálcát mértek rá a deresen; ha pedig a vádlott — nő, akkor vagy a pellengér (megszégyenitő-oszlop) mellett kell állnia, vagy pedig 1 font fehér viaszgyertyát kell adnia az öregtemplom vagy a Szent-Miklós kápolna javára.

A közerkölcsiség védői és ellenőrzői az ugynevezett „gonoszbirák". A férfit — ha deresre került — pálcával verik, a nőt pedig korbáccsal.

A felekezeti türelmetlenségre rikitó példáúl idézhetjük a következő esetet: Baski István ág. hitvallásu ev. késes tagja volt 1750-ben a kés-csinálók nemes céhének. Mint ilyennek a katolikus körmeneteken és más szertartásoknál is jelen kellett lennie. Mivel pedig ő a katolikusok vallási rítusait nem akarta mindenben követni: kiközösitette a tanács ő kigyelmét a céhből.

Ez a középkorra emlékeztető itélet különben igy hangzik:

„Anno 1750, die 14 feb. Magistratuális Sessióban együtt Lévén itt Légrádon Lakozó Baskij Istvány Lutheránus ellen detegáltatott: miképpen (hogy) ez előtt 3-rom Esztendőkel az Nemes *Késs-Csináló Céhnek* Céhmestere Céhtábláját ki bocsátván, hogy ki-ki a Céhbeliek közöl a Céhnek régi bevett jó Szokása szerént rendel szokott Térdepölőt maga Személljében bizonyos rendelt üdőigh végben a Templomba vigye: Melly Parancsolatra nem hogy az irt Baski István elment Volna, de Sőtt az ellen nagyon is Morozusságát mutatni attentálta ugy annyira, hogy az Ur Isten Eő Szent Fölsége ellen is

Szörnyü képpen blasphemálni merészlet, mondván: „Hogyha engem a Templomba térdepelni erővel haitanak, két forint büntetés allat haitanak, én ottan többet szolgálok, vagyis szolgálnék (Isten velünk) az Ördögnek mint sem az Istennek; mely káromkodásáért is mindezideig az irtt Baski István (noha a Céhben Panaszképpen bé vala adva), megh nem büntetteték Mellynek Istentelen Cselekedete minthogy még akoráig is Magistratusunk előtt tudva nem volna, azért nem is reassumáltatthatna; mivel pedigh az meghirt módon a Casus mostanságh az praemittált Késcsináló Mester Emberek és az Egész Céh által dilucidáltattna, hogy a dologh ugyan ugy történt légyen, amint már megh volna irva, Melly nevezett Basky Istvánnak Gonosz Istentelen cselekekete, ámbár nagy büntetést érdemlett légyen is, megh Győzetettvén, mindazonáltal Nagy Tiszteletre-méltó Jellusics Miklós Apátur Eő Nagysága kegyes interpositiojátul Magistrátusunk által is az többször nevezett Basky Istvánnak Gonosz tételének poenalitássa mitigáltatott (enyhittetett), de, hogy büntetettien tellyességel ne maradna, azért ezennel a Czéhből eliminältatik (eltávolitják) és többül Soha Légrádi Céhben be nem fogh vétetődni: e mellet holnapi napon égő Gyertyát kezében tartván, a Szent mise és Praedicatio allat térden álva poenitentiát tartani köteleztetik. Mivel penigh az Egész Nemes Késcsináló Czéhbeliek nyelvek Vallása az volna, hogy az mostani *Czéhmester Sztankovics* Györgytül óhajtatna a Gonosztévőnek megh nem büntetése, azért a jelentett Sztankovich György az mostani Czéh Mesterségétül priváltatik (megfosztatik) és eltiltatik ugy, hogy azonnal az megh mondott (késes) Czéh, más Czéhmestert választani köteleztetik.

Ezeken kivül, hogy hon jövendőben a Czéhbeliek közül Istenni szolgálatra ki ki parancsoltattna, vagyis a *Táblicza által hir* adatna, aki annak renuálni vagyis engedelmeskedni (minden helyes mencség nélkül) nem kivánna, legh első alkalmatossággal is vétvén, azonnal a Czéhből elimináltatva s ki vetettve, minden kegyelem nélkül légyen, ámbár légyen is az olyatén személly Római Catholica Személy vagy hiten való vagy akár mely Religión lévő, amint az ollyatén személy, hogy ha a Czéh meg nem bünteti, tehát az ollyas Czéh fog a Tekintetés Magistratus által in florenis 17 megh büntetődni, mellyel következve, hogy a Kereszténység

között a Szép egyes harmonia annál szöbben foltatthasson és egyenetlenség ne formátatthatván, az Ur Isten eő Szt. Fölsége dicsirete, annál buzgóbban folton follyon: decidáltatott, hogy ezentul *soha más* Religión levő sem ezen késs-csináló Czéhben, sem penig más N. Czéhben bé ne vétetődyék, de ugyan egyedül Római Catholica híten Lévőknek lehessen ahoz accessussok és minden megh másolhatattlan, külömben nem. Melyhez is tartozzanak magokat minden N. Czéhbeliek alkalmaztatni".

*

A váracs szervezetéről, melynek színe katonai, visszája meg polgárias jellegű volt, röviden szintén meg kell emlékeznünk.

Légrád 1551 óta mint „véghaza" szerepel a történelem és Corpus Juris lapjain. A végvárakat hadiadóból (subsidium) tartotta fenn az ország. És pedig úgy, hogy minden nemes 100—100 jobbágya után 3—3 katonát volt köteles az efféle végvár helyőrségének gyarapítására küldeni. Igy a végvárak katonasága igen kevert összetételű volt.

A várbeli darabontok főparancsnoka a várnagy, porkoláb vagy a tiszttartó (praefectus) lehetett. A helyőrséget rendszerint az uradalom udvarbírája (provisorja) élelmezte. A jobbágy a provizor előtt rójja le évenkint pénz- és termék-adóját.

A légrádi jobbágyok földesurai: Zrinyi Miklós (a szigeti), György, Miklós († 1664), majd meg Péter és Ádám; — 1691 után pedig a gréci kamara, majd az Althánok, Marchio de Prye és a Festetichek valának. A földbirtokos egyúttal „Légrád és a Muraköz főkapitánya" is, még pedig úgy jogi, mint hadi értelemben. Mint *ilyen* ura és vezére a muraközi és a légrádi csapattesteknek. De feje egyúttal a kapitányoknak és vajdáknak ép úgy, valamint a magistratusnak is.

Bedekovich följegyzéseiből kiviláglik, hogy Légrád körül mindössze csak 4 falúban volt vajdaság, és pedig: Kotorban, Muracsányban, Dékánfalván és Krizsovecen.

E vajda-körzet középpontja: Légrád (de csakis hadrendileg.)

A légrádi kapitány nemcsak parancsnoka az ütközetbe vonúló hadosztálynak, hanem egyben öregbirája is a községnek, mint politikai és jogi testületnek.

Ő elnököl a magistratualis sessiokon, ő hoz a tanács meghallgatásával ítéletet és határozatokat. Van mellette egy ügyész s egy jegyző is. Mindezen tisztviselőket évenkint újra választják, illetve a jegyzőt 1—1 évre felfogadják.

A 60-as évekig Légrád megválasztott bírái more patrio a „kapitány" címet viselték. — —

De nemcsak a vezetőség katonai szervezetű, hanem az uriszék is, amely áll egy helytartóból s több tisztből. S a polgárság sem mint *ilyen*, hanem a „totus exercitus Legradiensis" (az egész légrádi sereg) mint hadiösszetételű tömeg szavaz, amely egyúttal polgári ügyeket is intéz el. A katonatanács nemcsak büntet s fegyelmez, hanem őrködik az erkölcsi tisztaság és a jogrend felett ép úgy, mint a gazdasági dolgok célszerű lebonyolításán s a kanapé-pörök helyes és békés megoldásán is stb.

A tisztújításon vagy a csáktornyai uradalom megbizottja, vagy pedig valamelyik főszolgabíró elnököl. Széleskörü autonómiája ugyan nincs a városnak (váracsnak), de anyagi ügyeiben és ítélkezésében majdnem teljesen független.

A sereg következő tisztviselőket választ évenként: (1750-ben pl.), 1 locumtenens-t (helytartót), 1 kapitányt; továbbá: (a lovasságnál) 1 vexillifert (zászlótartót), 1 vigiliarum magister-t (őrparancsnokot), 3 vajdát és 4 tizedest (decuriót). A gyalog-tisztek (officiales) meg ezek voltak: 3 vexillifer (zászlós), 3 őrparancsnok és 12 tizedes.

De vannak külön ítélőbírák is (assessores et judices.)

Ezek, mielőtt mielőtt müködésüket megkezdenék, esküt tesznek le. Az assessorok eskümintája 1672, jan. 1-én így hangzik (magyar fordításban).

„Mink, akik itt összegyültünk: esküszünk Istenre és az Evangéliumra, hogy minden polgári és bűnügyben lélekösméretünk szerint akarunk ítélkezni és (ítéletünket nyilvánosságra hozni) s nem nézzük azt, vajjon szegény vagy nagyrendű dús felett kell-e bíráskodnunk; nem leszünk tekintettel se személyre, se barátságra vagy ellenségeskedésre, se gyülöletre vagy kedvezésre, sem ajándékra, szivességre, sem pedig rokoni viszonyra, hanem úgy ítélkezünk, ahogyan azt józan eszünk (recta ratio) és lelkiösmeretünk sugalmazza majd. S ahogy mink ezt a most felolvasott

esküt meg akarjuk tartani: — Isten minket úgy segéljen és az ő szent Evangéliuma."

(1786-ban van 1 kapitány, 1 helytartó, 13 assessor, 1 pénztáros (perceptor cassae) 4 vajda, 4 zászlós és 18 tizedes.)

A helyőrséget — háboru idején — hadakozásra, egyébkor pedig határvédelemre, hirszerzésre, rend-fentartásra s karhatalmúl használták.

1767-ben pl. 2 hadnagy, 1 vajda, 12 hajdú s 4 katona arra ügyel a Pázsiton, hogy a légrádi határban idegen jószág ne legeljen.

Az utak karban-tartása a 17. és 18. században a vajdák dolga.

Vannak még (1666.) paraszthadnagyok is, akik a rendre, békességre ügyeljen. Megfigyelik a tolvajokat s számontartják a „cégéres vétkü" embereket. — Esküformájuk így szól: „Formula juramenti subdecurionum: Hogy a te utcatizedesi tisztedben serényen, igaz és jó lelkiismerettel eljársz, biráidnak és tanácsidnak (tanácsosoknak) minden jó dolgokban engedelmeskedel. Ha mit bírád parancsol (akárminemű nyomorúságban vagy is) — eléállasz. Mikoron az szekér- és ökör (ki)vetés kivántatik, annak sorját igazán jártatod. Azonkivül, ha hallasz, kiváltkép az tizededben (kerületedben) *cégéres vétkü* embereket és személyeket: istenkáromlókat, paráznákat, tolvajokat, gyilkosokat, dohányosokat, — azokat lelked ellen el nem hallgatod, sőt minduntalan az tizededben levő házakat eljárod, megvizsgálod istenkáromlásokat, állkorcsmárosokat, ha hallasz, azokat előmondod (bejelented). Isten téged ùgy segéljen". — —

A közerkölcs felügyelőit később „*Gonoszok birái*"-nak nevezik. Volt ezen-kivül még 3 (kis)-biró is. Egy jegyzőkönyv (1769) a „Szabad Légrád város felesküttt Biráinak instrukcióját" eképpen sorolja fel:

1. A 3 biró naponta köteles, a napi parancs meghallgatása végett jelentkezni a kapitánynál,

2. A városból a kapitány tudta s engedelme nékül el nem távozhatnak,

3. Vigyázniok kell a város házaira, vagyonára.

4. Lelettárt kell vezetniök a község ingóságairól s azért felelősek is egyetemlegesen.

5. A piacon a jó mértékre kell ügyelniök.

6. A vásárt kivéve, — vasár- és ünnepnapokon vékapénzt (helypénzt) szednek és pedig kosaranként 2 garast. A gerencsérek 2 garast fizetnek. Más szekeres csak 1 garast. (A polturát zsebre vághatják a birák).

7. Beszedik a város árendáját s az adót. Ha 100 frtnál több gyülik össze iszákjukban, azt beszolgáltatják a perceptornak.

8. Salláriumuk évente egy pár 3 frtos bagaria csizma, 1 szekér széna s 1 db. föld. Adót, bérletet nem fizetnek.

A vásárhelyet is ők szabják meg a kalmároknak.

(Csapó Mihály kanizsai görög kereskedő a légrádi piacon vásárhelyet bérel. A dij nagysága egy esztendőre 1 arany.) A közrendre a katonaság s a hajduság ügyel. Ha pl. tüz üt ki valahol, vagy gyilkosság támad, a tisztek és hajduk kötelessége a nyomozás. (A rabot rendesen az uraság tömlöcébe csukják Csáktornyán (1769).

1771-ben behozzák a *bakter*-intézményt. Az éjjeli őrség köteles minden órát kikiáltani.

Voltak még egyéb felügyelő-alkalmazottak is a város szolgálatában. Igy évente 2—3 *borbirót* is választottak, akik a bormérést ellenőrizték s beszedték (1749.) a fogyasztási adót, amit Csáktornyára kellett beszolgáltatniok. Az első 2 borbiró volt: Pöcsét Mihály és Horszky György. Évi jövedelmük 25 frt.

A *dobos* végzéseket kézbesitett és rendeleteket publikált.

A *sipos* (egy Pálffy nevü) pedig a katonaságot kisérgette s a parancsnokok rendelkezéseit teljesítette.

Az erdők és szántóföldek megfigyelésére és őrzésére külön pásztorokat szegődtet a város. (A 2 szanyari csősz fizetése 1748-ban fejenként 12 frt. készpénz, 2—2 pár bocskor, szijastól és 1—1 süveg.)

Voltak még őrszemek is. Igy tudjuk, hogy 1756-ban 3 helyen 6 őrszem vigyázta a várost éjjel—nappal.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

*

Egyéb apróságok.

. . . Érdekes *kurrensek* (körözvények) láttak napvilágot hajdan. Néhányat ezek közül is tollhegyre kell tüznünk.

1749-ben parancsban jön, hogy a pákosztos verebeket irtani kell.

Ez a rendelet igy szólt:

„A főbiró determinatiója szerint Légrád várossára esett No. 24.300 *verébfejek* adása, melly verébfejek praestatiói a városi lakosokra repartialtatván, vettetett ki minden portionalt quondam 1—1 forintra No. 13 verébfejek praesentáltatni, mellyeket is a kisbirák minden szorgalmatossággal és minden hiba (hiány) nélkül beszedni köteleztetnek.“

1779-ben elrendeli a főbiró egy kurrensben, hogy a hernyókat pusztitani kell.

— — — 1771-ben kolera tombol Veszprémben. Légrádra csak az léphet be, akinek passzusa van rá.

— — — 1794-ben az a parancs érkezik, hogy a csáktornyai banderiálisba minden hó 12-én és 17-én 1—1 ordonánc rendelendő be.

— — — *Más.* Pignatelli Anna földesasszony 1754-ben tizedet kér minden nemes és nemtelen légrádi gazda kukoricája után. A lakosság ez ellen erősen tiltakozik. Fel is küld egy deputációt Bécsbe. A kiküldöttek: nemes és nemzetes Ihárossy István, Karvally Ferenc, Horváth Ferenc és Gyémándi Lukács. A deputátusok Bécsig tengelyen 19 napon át mentek.

Érdekes a számlájuk. Szekérre, lóra a kiadásuk 69 frt., napidijuk összesen 75 frt., egyéb költségük pedig 28 frt. volt. — Egy hónap alatt ötöd-magukkal csak 172 frtot. költöttek el. Igazán nem voltak tékozlók.

— — — *Más.* A halászati bér a Murán és a Dráván évente 8 frt. De a murai halászok a nemeseknek és a légrádi plébánosnak elegendő ingyen halat kötelesek adni. — 1788-ban a halászati bérösszeg csak 12 frt., ezért a Murán, Dráván, Lapéson és a szentai gödörben is joguk van halat fogni.

— — — (1749.) „Amely szekeresek eő felsége saváért (só) Mohácsra készpénzért megfogadtatnak, az Muray révben füzessenek fele révpénzt és pedig szekerenként 3—3 polturát.

— — — 1747-ben Festetich Kr. gr. gazdatisztjei „2—2 pennagarast“ szednek jogtalanul holdanként a légrádiaktól. Emiatt pör támad köztük.

— — — 1759-ben a város 1230 rajnai frtot. fizetett Bécsben vámmentességének meghosszabbitása fejében.

— — — (1850-ben a „Banska Več“13253/1849. sz. alatt kiadott rendeletében meghagyja, hogy ezentul az ügykezelés nyelve a — horvát. Igy volt ez 1861-ig.)

— — — — — — — — — — — — — — — — — — —

. . . És most ejtsünk néhány szót a régi jóvilágban észlelt „nyomasztó drágaságról is“.

1775-ben a hal fontja nyaranta 1 garas, télen azonban már — 4 krajcár. (Bizony irtózatos drága!!)

A bor akója (1769) 35 garas. — 1 itce 2 kr. A csiger itcéje 1 poltura (1 fillér.) — 1798-ban a must itcéje 1 garas. Az „ó“ boré meg 4 kr.

A tehénhus fontja (1779-ben) 1 garas. Borjuhúsé 1 garas. A koshus már *drágább;* az t. i. 2 krajcár. — A disznó hus ára fontonként 4 kr. — 1 font só 4 kr.-ba került.

1831-ben egy hatlatos zsömle ára 2 krajcár. A buzakenyeret meg 6 kr.-ért vesztegetik.

Az 1752-iki „drágasági viszonyok“ a következő szigoru határozat meghozására inditották a várost:

„Decidáltatott, hogy a kaszásoknak fizetések 6 garas és semmi bor. (Ha) Valaky pedigh találtatik, aki a messző (messzely) bort megadná mégis, az ollyatén ember 4 forintokban fogh megbüntettetnyi“.

1803-ban pedig ez a rendelet „végeztetett el“: — „Minthogy tapasztaltatott, hogy — noha mindenféle élelem *felette drága* — *mégis* a munkások *sokkal* nagyobb bért kivánnak most, mint boldogabb esztendőkben, azért elvégeztetett, hogy az olyan munkásnak, akinek a gazda enni és inni ád: egy napra 3 garas jár, — étel nélkűl pedig 5 garas“.

— Ezt nevezték őseink — drágaságnak.

XII.

1848—49.

Az az egyetemes forradalmi rázkódtatás, amely 1848 tavaszán tombolva viharzott végig Európán Párizstól—Bécsig, mint valami riasztó földrengés: nem hagyhatta illetetlenül Légrádot sem. S mikor őszre városunkba már behatolt az ellenséges indúlatú, de inkább csak megfigyelésre szorítkozó horvát ezred egy-egy százada, az előljáróság s a nép egyik rétege látszólag fráternizál a horvát legénységgel. Viszont a magyarság ezalatt pénzzel, csellel s titkolt jószándékkal támogatja ilyen megnyűgözött s elszígetelt állapotában is magyarországi testvéreinek törekvését. E jámbor ravaszkodásra izzó hazaszeretete ingerli s a szükség szoritja rá. Az első forradalmi hír 1848, ápr. 28-án szivárog be a községházára. A kapitány ekkor dobszóval hírdetteti ki, hogy az Orsz. Bizottság megyei biztosokká Szél Józsefet és Csány Lászlót nevezte ki. Még ugyanebben a hónapban jut köztudomásra, hogy megszünt az úrbériség, a pénzbeli fizetség és a dézsma. Május 27-én, a honvédelmi miniszter intézkedéséből megbizza a tanács Cvetnics, Gajszki, Somogyi és Fogel tanácsosokat, hogy a városban gyűjt-

senek a fegyverkezésre pénzt és toborozzanak önkénteseket is. Ez utóbbi elég akadt, de az elszegényedett nép filléreiből csupán 19 ezüst forintot tett le a haza oltárára.

Úrnapkor az itt állomásozó Wasa-ezred 2. sz. százada is részt vesz a körmeneten, amelyet a honv. miniszter határvédelemre küldött le. S „minthogy magát csendesen és jámborul viselte a század — mondja egy jkvi. végzés — a Városi Borbírák által 3 vagy 4 akó Bor kiszolgáltattni rendeltetik számukra".

A horvátok a csapatmozgósitást már júniusban megkezdik. Igy — a gyelekoveci plébános följegyzése szerint — jún. 20-án 200 horvát katona érkezik Gyelekovecre, akik a szlúnyi ezredhez tartoznak s akiknek Czepetics a századosa. Ezek még e hó folyamán Légrádon (!) át távoznak el, Letenye irányában nyomúlván előre (?) Utánuk vonúl fel Rasich kapitány parancsnoksága alatt egy kisebb csapattest, majd egy illírosztag Knezsevics főhadnagy vezetése alatt.

Közben a légrádiak is szervezkedni próbálnak.

Június 30-án a tanács gyülést tart, amelyen Mátay kapitány beszámol a jun. 18-án végzett toborzás eredményéről, (amely a honvéd min. rendeletére történt.) A gyűjtött nemzeti őrsereg tekintélyes számú volt. A tanács, hogy szemlét tarthasson a toborzott csapattest fölött, levonúl a város-udvarra, ahol akkorra már egy *magyar* zászló alatt ott áll 4-es rendekben a hullámzó tömegü őrsereg. (Néhány száz önkéntes jelentkezett.) Most felkiáltással — mint őseik — megválasztják maguk közül — a tisztikart.

Nemzetőr-*századosokká* lettek: Pécsi Ferenc és ifj. Pitterman György. *Főhadnagyok:* Somogyi Antal és Sámóci László. *Alhadnagyok:* Makovec Mihály és Jakopák Mihály. *Zászlótartó:* Gajszki József. *Őrmesterek:* Lázár Imre és Bencze József. *Tizedesek:* Andrasek János, Vidákovics György, Szabó György, ifj. Pécsi Ferenc, Lubics Mihály és Major Ferenc. Nemsokára ellátják az őrsereget 1 dobbal és 50 fegyverrel. Jul. 21-én elrendelik, hogy a Nemzetőri Tisztség kivánságára szedjék össze Légrádon az összes fegyvereket s javítsák meg. A dobokat is kiigazitják u. ekkor.

Augusztus 4-én megérkezik városunkba Sélley László járási főbiró, aki megszemléli a nemzetőrség fegyverzetét. Hogy pedig az őrsereg „hovahamarabb használhatóvá válhasson, a Városban

tanyázó katonaságbúl bétanitására 4 altiszt az illető Századostól megkérettetni rendeltetik, kiknek fejenként 1—1 hétre a város pénztárából 2 frt 30 kr. fizetésül adattni határoztatik".

(A kirendelt Wasa-ezrednek ezt a különitményét később Kanizsára vonják be.)

Augusztus 18-án elrendeli az alispán, hogy a boltokban található összes puskaport gyűjtse össze a tanács.

Városunk állandó helyőrsége 1848 tavaszától a 60. hg. Wasa-féle gyalogezred 2. századából áll. Vezetője Bosinszky kapitány. Aug. folyamán e csapattest létszáma: 1 százados, 3 hadnagy, 2 őrmester és 130 közvitéz. E század: vért a horvátsággal szemben s hírszerző szolgálatot teljesit a magyarok javára.

Most már hire jár az illir fegyverkezésnek is.

Ám a magyar kormány sem maradt természetesen tétlen az illír támadással szemben. Május végével Ottinger Ferenc tábornok 16 ágyúval és 6000 főnyi rendes katonával szállatja meg a Drávavonalat. E sereg királyi biztosa Csány László. A Muraközbe viszik le az Ernő- és Wasa-ezred 2. zászlóalját, az 1. és 7. honvédzászlóaljat és a Sándor- és Miklós-féle huszárezredeket is. A tapolcai járás nemzetőrei Kanizsán tesznek esküt s mennek szintén le a Mura mellékére. Ilyen, többnyire kiképzetlen katonaanyaggal vártuk mi a bánt. Ottinger e közben árúlásra vetemedett s paktálni kezdett a bánnal. (Később ellenünk is harcolt Windischgrätz alatt mint közös huszárbrigádos). Utóda a Muraközben gr. Teleky Ádám lett, aki mikor értesült a 40,000-re nagyított báni sereg jöttéről, — meghátrált Keszthely felé.

Nemsokára az a riasztó hir röppent világgá, hogy jönnek a granicsárok. A hir nem volt alaptalan.

Jellachich bán *1848. szept. hó 11-én* reggel csakugyan betör szerezsánjaival Légrádon s Varazsdon át Magyarországba. — Az óriási sereg órák hosszáig vonul át nagy-dübörögve a drávai hidon. A 3 hadosztály vezetői: Kempen, Smidl és Hartlieb tábornokok. Az illérek 12-én Perlakon át közelednek Csáktornya és Lendva felé. — 16-án pedig Kanizsára jutnak el, ahol a bán koncentrálja a különböző fegyvernemeket.

Innét a horvátság zöme fölfelé nyomul Keszthely irányában, a hadtest egy része azonban Kanizsán marad Nugent gr. alezredes

parancsnoksága alatt. Mikor ezt a szlunyi és otoki hadosztályt a kanizsai fölkelők a városból kiszoritják, az illir-had Surdon át Légrád felé igyekszik. Mielőtt Nugent Légrádot megközelitette volna, már akkor Mirkovics ezredes megszállta volt községünket egy század granicsárral. Ezeknek azonban édes-kevés dolga akadt nálunk. Mert a légrádi magyarság csak suba alatt súgott-búgott, de az ellenséget nyiltan megtámadni nem merte.

Okt. hó 4-én Séllyey L. muraközi főbiró éppen Légrádon időzött, amikor idb. Nugent alezredes elfogatja és szégyen-szemre megkötözteti, majd pedig Varazsdra viteti a börtönbe, ahonnét csak nagysokára tud kiszabadulni. — Nugent kellőleg megszilárditván az ősz és tehetetlen Mirkovics pozicióját: Légrádról eltávozik, hogy helyét csakhamar átadja egy másik rokkant granicsárnak, Bogovits tábornoknak. Bogovits egy ezredet szállásol el Légrádon; ásitozó torku ágyuit a piacra vontatják fel. Ő maga pedig Novák plébános lakóosztályában telepszik meg, ahol burnótozás és poharazás közben üti agyon idejét.

Okt. 7-ig nincs valami tüzesebb ütközet. — 7-én azonban kezdetét veszi a sok apró-cseprő csetepaté a mi vidékünkön is. Az alsórévnél felállitott kordonstrázsát okt. 7-én a Szentmihály hegyén portyázó magyarság gyilkos tüzeléssel üdvözli a ködpárázat felszakadása után. Az ádáz puskaropogtatás zaja fölserkenti az egész légrádi helyőrséget. Mire azonban Mirkovicsék fölcihelődtek, akkorra 2 gyurgyeváci legény már martalékául is esett a magyar éberségnek. — Ezzel aztán a guerilla-harcnak aznapra vége is szakadt, mert az a néhány szál somogyi nemzetőr csupán nyugtalanitani akarta a különben is nyugtalan horvátságot.

Ugyancsak ezen a napon toppant be határunkba 1000 emberből álló kőrösi (krizseváci) zászlóaljával Vukotinovics Lajos őrnagy is. — Vukotinovics feladata az volt, hogy a Légrádtól — Bukovecig huzódó Dráva-vidéket tartsa szemmel. Volt egy szakállas ágyuja is, melynek a szakállára azonban nem sokat lehetett adni.

Okt. 12-ig nem akadt dolga a derék vezéreknek.

E napon azonban azt jelenti habos lováról egy horvát dalia, hogy Kakonyáról erősen tüzel egy „titáni“ erejü hadsereg a Pázsiton őrködő granicsárokra.

Pedig dehogyis volt ez „hadsereg“ csupán egy-két nemzetőr,

akinek kedve telt abban, hogy böllönködjék kötődve ellenfeleivel. De a 72 éves Bogovics komolyan fogta fel kötelességét. Nosza, fellármázta iziben heverő legényeít, magához rendelte az attaki Zsomborkastély remetéjét, Vukotinovicsot is fél század krajnai legényével meg öreg ágyujával s megindultak nagyképüen — magyart ütni. De Vukotinovics ezt a haderőt is kevesli. Vesz tehát maga mellé még 160 embert 1 röppentyüvel s néhány tüzérrel. A sereg élén Bogovics haladt tengelyen az őrnaggyal és Knezsevics nevü adjutánsával. (Vúkotinovics segédtisztje Somogyi Lázár, egy renegát magyar volt.) A murai rév drótkötelét szerencséjükre elmetszette a magyarság s igy Bogovicsék kénytelenek voltak a Pázsiton elhelyezkedni. — Aztán megkezdődött a megdöbbentő ágyuzás, amely emberben ugyan nem okozott kárt, ellenben tönkre tette a kocsma ajtaját s tetejét.

Mikor aztán alaposan kilövöldözték magukat, akkor utnak eredtek s mint megannyi Leonidász: baktattak vissza odvukba. — Ez volt az ő egyik „pogány ütközetük".

Amig a horvát hősök (!) ily merész harcokat vivtak meg a kakonyai . . . kocsma-ajtóval: azalatt Perczel Mór Róth és Filipovics tábornokokat Ozoránál csufosan megverte s a vereséget még azzal tetézte, hogy 9000 granicsárral letétette fegyverét is. — Jellachich Bécs táján értesült csak derék vezéreinek e dicső haditénykedéséről. — De persze a borzasztó csorbát már ő se köszörülhette ki.

Eközben Vukotinovicsot felsőbb parancsra Kotorba rendelik, Bornemissza György labanc ezredest pedig 2000-ed magával Muravidra küldik ki.

Amikor Perczelnek a kotoriak megüzenik, hogy Kotor vidékét granicsárok tartják megszállva: Perczel azonnal utnak inditja Gáspár őrnagyot Vukotinovics ellen.

Okt. 17-én aztán hirtelenében megdördülnek ám d. e. 10 órakor a magyar ágyuk, Kotor alatt. Nosza, támadt erre olyan gabalyodás, mint amikor méhkasba üszköt dobnak.

A parancsnokok elfeledték teendőjüket s a szükség kényszere alatt uj vezényszót gyártottak. Azt kommendirozták ugyanis legénységüknek: „Fusson, ki merre lát"!

És a jól fegyelmezett csapat ezuttal is engedelmes volt. Ám

a legjobb versenyfutó nem közlegény volt közöttük, hanem — amint tiszthez illik is, Bornemissza . . . ezredes úr . . .

A magyar huszárok ugy apritották a kengyelfutókat, mint a répát. Megölték Popovics hadnagyot, Bornemissza 2000 embere közől lekaszaboltak a Pázsiton 200-at. Felák hadnagyot pedig elf gták sokad-magával. Megfutamodott természetszetszerüleg Vukotinovics úr is, akinek pedig 1175 katonája volt.

Mikor Vukotinovics meghallotta a kürt riadását, gyorslovast menesztett íziben Légrádra Bogovicshoz segedelemért. Közben pedig ő is nekiiramodott, hogy a légrádi felsőrévig lélekzetet se vegyen.

Bogovics — mire Domborúra ért — *egyedül* találta ott Bornemisszát, aki 2000 emberét egyszerüen faképnél hagyta. Mire Vukotinovics is oda ért: Bogovics már rajvonalba zilálta szét 2 századból álló szerezsán-csapatát.*)

Mikor a magyarság Domborút elfoglalta, a granicsárok szép ügyesen áteveztek a légrádi partra, aztán pedig elvágták a felsőrév kötelét, hogy az ellenség esetleges áttörését megakadályozzák. Ugyan e napon történt, hogy a gyelekoveci parasztok a Kotorban székelő horvárok számára élést akartak átcsempészni. De — eltekintve attól, hogy Kotorban már egy földijükre sem akadtak volna — igy is pórúl jártak, mert Percel és Gáspár őrnagy emberei Perlakig szorították őket. A gyelekoveciek védekeztek, amig tudtak, de végre is odavesztek bokrosan. Egyikük azonban csónakot kerített s átlapátolván Légrádra, gyámolítást kért a helytartótól Pázsiton rekedt társai számára. Bogovics azonnal intézkedik, hogy horvát testvérei megszabadúlását sietősen előmozdítsa. S mivel a felső komp hasznavehetetlen volt: a tábornok ladikokon erős szerezsán-csapattestet meneszt át a Pázsitra, hogy a bajba kevert horvátokat megmentsék. Egyúttal a légrádi piacról 2 ágyút vontat a Dráva-partra s heves tűzelést indít a magyarok ellen.

Ennek persze van is haszna. Szerezsán és ágyúfedezet mellett aztán át is jut nemsokára Pázsitra a megtízedelt horvát őrsereg. De ez sem megy símán. A holtra ijesztett horvát nemzetőrök nem juthattak egyszerre mind csónakhoz. Igy az illírek egyik csoportja — féltében — a pázsiti malmok kompjaiban bújt el, menedéket

*) Mindezt lásd részletesen a »Zala«-c. lap 1911. évi 230. számában! Irta: H. J.

keresve ott. Aztán pedig megindították a túlzsúfolt malmot. A magyarok ugyan a Pázsitról éles tüzelés alá fogták az úszó malmokat, de az alkonyati ködben mégis sikerült több illírnek egérútat nyernie Légrádon át. Az illírek egy másik csapata pedig a domborui révhez futott s 10—10 kr. viteldíj fejében kérte, hogy a révészek szállítsák át őket Légrádra vagy Attakra. De, mert félszében 40—50 ember ült egyszerre 1—1 ladikba, a járókészség elmerült s mind odavesztek, a hullámsírba.

„Više ovakvih tragediih jese ov den dogodilo", mondja a gyelekoveci „Liber memorabilium" fanyarúl.

Nov. 1-én a légrádi kat. templomban Te Deum-ot tartatott a szemlén ott időző Todorovich generális annak az örömére, hogy a császáriak a felkelőktől visszafoglalták Bécset.

Nov. 2-án 1800 főnyi horvát nemzetőr üt tábort Légrád alatt, akiket Zelina és Kasine vidékéről toltak előre, mint tartalékot. Ugyanekkor 600 illír vonúlt be hosszabb tartózkodásra Gyelekovecre, amely időszak 5 hónapra nyúlt ki. „Ovo vreme — irja a gyelekoveci plébános — bilo je hudo za Gyellekovec".

Eközben a légrádi magyarság igyekszik törvényes és nemtörvényes módon, loppal, orozva segíteni a magyart. Éjnek idején — noha kordonstrázsa van az alsórévnél is — át-átszöknek a magyarok mint halászok a somogyi oldalra s a hegyen csatangoló magyar őrséget élelemmel látják el. Maga Mátay Elek, a városbíró fia, alattomban kenyeret süttet és éjszaka átviteti azt a sztmihályi hegyre.

Sok a baj a kuruc luteránusokkal. A Sámóciak a horvát katonákra döntik a kocsiszínt úgy, hogy azok megbénúlnak. Többen kilyukgatják a hadicsónakokat. Van egy ítélet, amely szerint az alamúszi illírektől a fegyvert is elvitték. Ez az elmarasztalás így hangzik: „1848. nov. 15. A városban szállásozó Bogovics tábornagy rendeléséből az ő és melléje vett Murlasy János tanácsos uraknak meghallgatása után a helybeli Tóth Miklós azért, mert bizonyos végbeli katonának a puskáját elorozni nem félt, 50 pálca ütésekkel; mégis (továbbá) Pechanich százados rendeléséből ugyan az ő, nemkülönben Cvetnics, Gajszki, Véber és Somogyi v. tanácsosoknak meghallgattatásával a helybeli Koren Gy. annálfogva, hogy a nála lakó Mihits alezredes rendeléséből vala-

mely sajkaféle deszkák kiszolgáltatása végett megjelent városi hajdút Futacs Antalt azzal, hogy — habár a kérdéses deszkákat *pénzen nem vette, hanem a Dráván elfogott sajka szétbontása* következtében kapta légyen, senki parancsára ki nem adandja s hogy abbéli alezredesnek kívánsága a Városi előljsg. hamis eljárásának tulajdonítandó lévén, magától elutasítani semminek tartotta, — 12 pálcával megfenyítették, — tudományúl szolgál". Mátay Fer. kapitány, Svagell T. jző." — —

. . . *November derekán* hire ver, hogy Perczel a Muraközt ujra okkupálni akarja. Dahlen tábornagy ezt a hadimozdulatot meg akarja előzni.

Évégből ujjászervezi seregét s *nov. 20-án* 400 főnyi kőrösi granicsárral erősiti meg a légrádi helyőrséget. A somogyi őrszemek 21-én kemény puskázással támadnak rá az alsórévi strázsára. A csatázás néhány óráig tart s több áldozatot követel mindkét részről.

Néhány napig ezután csend üli meg a tájékot, amely hangtalanság azonban csak nagyobb hadi förgeteg praeludiuma . . .

— Percel megunván a sok apró csete-patét, nov. 28-án elküldi a sztmihályi hegyre Gáspár őrnagyot, hogy ott jó födözéket csínálva, — ha lehet — döntő harcba fogjon a Légrádon és vidékén táborozó illirekkel. Percel érezte, hogy valamit tennie kellene a Muraköz megszilárditása érdekében, de — emberanyag hiányában — el kellett hagynia a Mura vidékét, mert másutt fontosabb feladat várt rá. Nov. derekán még megerősiti Kotort, de nov. 14-én távoznia kell onnét, amire aztán a horvát néptenger egyszerre elönti az egész Alsómuraközt. Ezzel a Muraköz elesik. Percel, hogy némilyeg mégis ártson a Muraközt elözönlő s a 8 csász. tábornok alatt tömöritett haderőnek: Légrádot akarja némileg kitisztitani. Azért arrafelé irányitja csapatait.

Noha Percel azt mondja, hogy az ellenfél mozdulatait akarta csak zavarni, de alábbi gunyolódása azt sejteti, hogy taktikázásból kezdte bombáztatni Légrádot, ugy okoskodván, hogy — amig itt foglalkoztatja a koncentrált ellenséget egyik őrnagyával: addig ő hátra kerülve, a zavarosban esetleg közéjük vághat. Ezt a szép tervet azonban a rettenetes őszi köd megsemmisitette. Erről a hadmüveletről, amely nem is volt olyan kis-szerü, a gyelekoveci plebános

igy ir: „Nov. 29-én reggel 8 órakor a magyarok lődözni kezdtek a légrádi révtől (?) a Dráván tul levő horvátságra, akik a légrádi plebános egyik földjén csináltak magaslatot s oda huzták fel ágyuikat. A magyarok viszont a hegyen domboltak halmot s ágyuik e dombokról okádták a halált. Az ágyuk egész nap bugtak. Ez annál rémesebb volt, mert az éjszaki szél Gyelekovecre terelte a hangokat. Ekkor egy granicsár felmászott egy fűzfára, hogy onnét tüzeljen a magyarokra és hogy őt meg ne lássák. De egy golyó átfuródott az ágak közt s megölte az elrejtőzött granicsárt. Az ellenségnek (vagyis nekünk) szerinte 5 ágyujok volt (pedig 10 volt), mig a granicsároknak csak 1 volt, annak tüzérét is leteritették a magyarok. (Pedig 8 ágyujok volt.)“

A jámbor plébános naiv följegyzéseit egészitsük ki megbizhatóbb adatokkal!

Percel Mór hadijelentése a légrádi csatáról ez:

„Letenye, főhadiszállás, 1848. nov. 30.

A friedaui győzelem után a Mura mögé elhelyezett hadaiknak 2 héten túli pihenés után, hogy az ellenség mozgalmai megzavartassanak s az ellenünkban álló *8 generálisnak,* akik *10 ezernyi* csász. osztr. sereget vezérelnek, alkalmuk legyen vagy 10 napot haditanácskozásban tölteni, hadseregünk balszárnyának Gáspár őrnagy parancsa alatti *3. hadosztálya,* a középből néhány *csapat által megerősítve, Légrád* ellenébe, a Dráva mellé szállíttatott nov. 28-án estére és 29-én 10 ágyunk az ellenség sáncaival szemközt (a hegyen) a már előtte való nap kiszemelt positiókba helyezve, mintegy 11 óra tájban, *a tábornok parancsára megkezdé* a tüzelést. (Tehát Percel vezényelt ott személyesen.) Az ágyúzás a köd szüntelen akadályozása közt ugyan, mégis *igen hevesen* mindkét részről, d. u. 3 óráig tartott. Midőn is az ellenség *8 ágyúinak nagyobbrésze tüzelésre alkalmatlanná tétetvén,* a sűrün leereszkedő köd miatt föl kellett hagyni a működéssel, mi ha nem történik, alighanem *nagyobbszerü eredményről* tétethetett volna jelentés Légrádról. Igy azonban csak a fentebb kitűzött célok elérésére kell szoritkozni a tábornoknak; azon észrevétel mellett, hogy ez, miként az a 29-ikén kiadott parancsból látható, mondhatni majdnem semmi veszteséggel vásároltatott meg, míg az ellenség nagy kárt szenvede.

Isten áldása most is fedezé seregünket, mert az ellenség közel 300 lövése *csak 1 ágyunkban*, tüzérünkben és fogatunkban *sem* tuda kárt tenni és csak a (Dráva) parthoz közeledő s átszállásra készülő 30 Zrinyi és 3 somogyi vitéz közül *2 somogyi kapott sebet*, az egyik dicsőséges halálost; *mig az ellenségnek 3 ágyúja* s töltésszekere *rongáltaték* meg és *számos halottai vannak*. Az ellenség veterán csász. tüzérei *tisztelettel* fognak *megemlékezni a magyar ujonc* tüzérek *productiójára*, noha ezek nagyrészt fedetlen és *csak 4 ágyúnkkal*, félig fedett állásból, mig amazok 3 bámulatos mélységü és erős, végtelen hosszu és roppant számu fegyverest befogadó sáncokból és árkányokból működének. Perczel".

Percel aztán elvonúlt seregével, hogy babért szerezzen honának más ütközetekben. (Hadiszállását a nép „*Percel-domb*"-nak nevezi ma is.)

Az ellenség pedig eltakarítván halottait, elcsítult ismét. 1848 novemberétől már — ugy látszik — beljebb vonják, — nagyobb hadkötelék keretébe a Légrádon veszteglő illir-helyőrséget, mert ekkor már nem egy tábornagy, hanem csak egy őrnagy (Mirkovics) az állomásparancsnok helységünkben.

A horvátok azonban még folyton rettegnek a magyarok visszatérésétől. Ez kiviláglik a következő jegyzőkönyvi határozatból: „1848. dec. 2. Némelyek által az alsórévi Rév veszélyben lenni mondatván, a városban állomásozó horvát katonaság kormányzója, Mirkovics őrnagy urnak megegyezésébül az illető révészek, ha hogy merészlendenek: éjtszaka idején a szóbanlévő révhez csónakon a végbül küldetni rendeltetnek, hogy annak álláspontját megvizsgálják és nagyobb bátorság okáért ahoz való kötelekkel megkössék . . ."

Szép bátorságra vall, hogy a *távol* csatangoló magyar ezredek olyan rettegésben udják tartani még most is a légrádi illireket, hogy a saját fedezetük alatt levő révet csak éjjel merik megvizsgáltatni. Ez az egyetlen kurta végzés többet mond, mint ezer cáfolat. —

1849. jan. 26-án Makovec Ferdinánd, Muraköz járás főbirája elrendeli, hogy Légrád tanácsa tisztelegjen a báni biztos előtt Csáktornyán. A város szó nélkül tér napirendre a parancs felett s persze — otthon marad.

Újév után Légrádon már csak egy kisebb illir különitmény van 1 százados vezetése alatt.

Tavasszal, amikor megindul a közforgalom a Dráván, a hegy felé csakis katonaság kelhet át. A légrádi polgárok szőleikbe nem mehetnek föl, nehogy összeesküvést szervezzenek a tilosiakkal a helyőrség ellen. Az pedig szigoru tilalom, hogy Somogyból Légrádra senki fia se jöhet át.

A lakosságnak természetesen rengeteg nagy a kára, de ezt a hegyen csak 1849. szeptemberében merik megbecsülni, amikor Véber Alajost küldi ki a város egy katonatisztekből álló bizottsággal, hogy a harc-okozta kárt vegyék számba. — Tömeges a panasz, hogy a kakonyai táborban telelő és nyaraló szerezsánok sok légrádi tehenet vágtak le. Rengeteg irka-firka után végre 1849. decemberben a báni biztos elrendeli a kár megbecslését.

A katonaság aztán még 1849. okt. 14-ig tartózkodik a városban s csak okt. 15-én takarodik ki Légrádról, nehéz átkoktól kisérve . . . — —

Ez a népség úgy „kiélte“ a várost, hogy távozása után 1849 októberében a tanács adónként 50 váltó kr. accisát vet ki minden szőlősgazdára.

A városi bandérium 1848-ban megszünvén, a rendőrszerepet a hajdúság veszi át.

Légrádot pedig közigazgatási okokból „6 fertályokra“ osztják fel. Ezekre a 6 kerületi felügyelő visel gondot.

XIII.

Az elnyomatás kora.

Noha Légrád lakóit mind a kuruc-korban, mind pedig 1848-ban keservesen pássziv viselkedésre vagy pedig magyar-ellenes állásfoglalásra kényszerítették az életviszonyok: azért mégis állandó megfigyelés alatt állottak. — Csak kötve hittek nekik, mert a gyanú árnyéka fátyolozta be minden mozdulatukat és érzelmüket.

Megjegyezzük, hogy 1849—61-ig nincs a város tanácsának jegyzőkönyve. Szintúgy feltűnő, hogy a kuruc-mozgalmak idején is (1703—1711-ig) hiányoznak a protokollumok. Mi lehet ennek az oka? Ha összevetjük Légrád vitézeinek a török-korban, a szabadságszerető Zrinyiek alatt kifejtett hazafias tevékenységét későbbi labanckodásával, amelyre átkozottúl különleges földrajzi és hadászatilag fonák helyzetük miatt kellett rá fanyalodniok; s ha számba vesszük még, hogy Légrád előljárósága már a török-világban is *magyarúl* hozta meg ítéleteit s végűl ha tekintetbe vesszük azt az alábbi elegiakus feljajdúlást is, amelyet 1850-ben Légrádnak Horvátországhoz való átcsatolása váltott ki a tanács érdemes magyar jegyzőjéből: ugy azt kell ebből következtetnünk, hogy a labanc-

kodásra kárhoztatott tanács inkább *kivagdalta* a nem magyar nyelven hozott határozatokat, hogysem megörökítse unokái előtt beszennyezett emlékét s feltárja siralmas helyzetét az utókor előtt. Vagy maga a tanács, vagy pedig valamelyik hazafias jegyzője csonkította meg nyilván szégyenérzetből a régi okiratokat, vagy pedig — minthogy jegyzőkönyvre okvetlenül szüksége volt a városnak, — az ellenség tudtán kivül, suttyomban vezetett esetről-esetre magyar protokollumot, amelyet aztán később — félelemből — megsemmisíttetett. De az is lehetséges, hogy a reakció ideje alatt a gyűléstartás abszolute tilalmas volt.

A gyászfekete foglalatú Bach-korszaknak Légrádra vonatkozó sötét emlékei közül csak kevés maradt meg. Ime egy példa a néhány közül:

1850-ben, a 33. számú jegyzőkönyv ezzel a záradékkal végződik: „Felolvastatott a Banska Viećnek 13253—49. sz. alatti és a megyének f. é. jan. hó 21-én tartott gyűlésének 11. szakaszú rendelete, mely szerint meghagyatik az egész Muraköz jegyzőinek, hogy mindent *horvátúl vezessenek.* — Ennek következtében a több századon át vezetett magyar nyelvbeni *jegyzőköny a magyar nyelvre nézve* ezennel *bezáratik*“ . . .

Ez volt a kezdet. — Most már azután a kapitány (városbiró) neve „satnik“, majd „načelnik“, a jegyzőé pedig „biležnik lett. —

A várost bíróilag és közigazgatásilag Kapronczához csatolták.

Az adóíveket németül és horvátúl állították ki. Az adóhivatal székhelye Perlak volt. A megye székhelye pedig Varazsd. Az iskolában a tanítás nyelve a horvát. Beszélni még titokban se szabad magyarúl. A gyülekezés, búcsútartás tilos. E nyomasztó 12 évről kevés az irott nyom. De ne időzzünk e kevésnél sem!

. . . Alig hogy felszabadúl 1860-ban a közvélemény a német-horvát lidércnyomás alól: az elfojtott keserűség az 1861. okt. 11-én megtartott tanácsülésen már a következő önérzetes hangú határozatban jut kifejezésre: „Hajns Ignác tanácsos említést tevén az *iskolai* ügyről, előadá, miszerint a szomorúan lefolyt 12 év alatt a kormány *zsarnoksága* annyira ment, hogy azon városban, ahol egykor a világhírű légrádi hősök a *magyar haza szent ügyeért dicsően* haltak el, *utódaiknak az édes haza nyelvén* még szólniok se volt szabad, megtiltván a *zsarnok* kormány az *iskolában a honi*

nyelv tanítását. Most azonban a város azon helyzetbe jutott, hogy 12 évi szenvedés után *önállóságát* ismét visszanyerte, itt az idő, hogy édes *honi nyelvünkön* szabadon beszélhessünk s az iskolás gyerekekkel, mint az egykori hősök unokáival a nemzeti nyelvet újra megtaníttassuk s őket nemzeti szellemben neveltethessük, mivégből azt indítványozza, hogy 1861. nov. 1-től Horváth János tanító az iskolai tárgyakat *magyarúl* tanítsa s az egyházi éneket is. Mely indítványt az összes tanács örömmel fogadván, az el is határoztatott." Horváth János köteles tehát magyarúl tanítani, de nem szabad elhanyagolnia a horvátot sem, mert erre az ország peremén a polgárnak itt szüksége van már a horvátokkal való érintkezés miatt is. Ha a népoktatás nem haladna megfelelő mederben: a tanács az illető padegógust kénytelen lenne *elbocsájtani.*

A következő esztendőben még mindig az iskola-ügy foglalkoztatja a tanácsot és közvéleményt. (1862.) A magyar kir. helytartó kérdést intéz a városhoz, hogy iskoláiban milyen nyelvű oktatást kíván. Az előljáróság *egyhangúlag kimondja,* hogy *hivatalos nyelvül* csak a *magyart,* de magán-ügyben a horvátot is; a kath. iskolában is a magyar nyelvet állandósítja. Az ág. evangelikusok mind a templomban, mind pedig az iskolában kizárólag a magyar nyelvet óhajtják és akarják.

Noha a város precizirozta már a múlt évben is a nyelvhasználatra irányúló akaratát, a horvátok még egyre bele-bele avatkoznak az oktatás-ügybe. Ez ellen a szláv túlkapás ellen a tanács orvoslást keres a főispán-helytartónál; egyben hangsúlyozza a gyűlés, hogy a horvátok okvetetlenkedését nem fogja eltűrni a jövőben. A tanács végűl magyar és horvát könyveket kér az iskolák részére.

Most, hogy a komor felhők a politikai szemhatáron is egyre gyérülnek, visszanyeri munkakedvét a város közönsége és különféle közigazgatási és autonom-jellegű intézkedéseket foganatosít egyremásra, hogy az idők folyamán támadt sok hézagot apránkint kifoltozgassa.

Megkezdődik tehát az alkotás szociális, közigazgatási és gazdasági téren egyaránt. Létesítenek árvagyámolítói állást 1861-ben, amely nek első betöltője Plohel Rezső. — Aztán megszavaznak a *honvéd-segítő* bizottságnak 50 frtot. — Nem lévén orvos, sebésznek megválasztja

a község tanácsa Kunovics Istvánt. — Építtet borbélyműhelyt is. — A hajdúk ügyét rendezi, s testületük fejévé megteszi Gyurász Istvánt hajdúőrmesteri ranggal. — 1861. jún. 8-án küldöttség megy Bécsbe s a Déli-vasút Társaságtól azt kéri, hogy a tervbe vett vasúti vonal necsak Kotortól—Kakonyáig, hanem egész Légrádig nyújtassék meg.

1862-ben a hajdúőrmesteri rangot eltörlik. Helyette 2 hajdú — s 2 kisbírói állást szerveznek. — Tart a város egy külön községi levélhordót is, 50 frtnyi évi béren. Ugyanezen év februárjában a kapitány jelenti, hogy az országbíró értekezlet döntése alapján csak oly város folytathat továbbra is bíráskodást s törvénykezést, amelynek legalább 3 jogotvégzett tisztviselője van. (A városnak eddig t. i. jogász-ember ügyésze volt.) A tanács — tekintettel a dolog anyagi nehézségeire — *egyelőre* abbanhagyja ítélkező munkálkodását, de ebbeli jogáról nem mond le. — Közben a város 86 frt. hitoktatói tiszteletdíj fejében megbízza Láposy Géza káplánt, hogy *magyarúl prédikáljon* évenkint többször s a *hittant tanítsa* magyarúl is. — 1862-től a sorozás székhelye nem Perlak, hanem Csáktornya. — A tanács elhatározza, hogy Kapronczáról átteteti a hagyatéki ügyeket Zalaegerszegre. — 1862-ben Gáysler Károly orgonát csinál a község költségére a Szent-mihály-hegyi kápolnában. — 1866-ban a község a sebesült községbeli katonák részére 12 ágyas szobát bérel ki. — 1867-ben Pirker Károly déli-vas. biztos jelenti, hogy a vasút Kanizsától—Barcsig épül ki s így Légrádot is érinteni fogja. A tanács bizottságot küld helyszinlelésre. — Ugyanezen évben a községnek nagy úrbéri pöre támad Festetichcsel. — Megújítják közben a hetivásárt is. 1868-ban a kapitányi munkakörből a gazdasági ágat kikapcsolják. A gazd. intéző neve — polgármester lesz. (Ez is tanácsbéli.) Az állandó ügyészséget eltörlik. — Végül pedig felsőbb utasitásra — faiskolát létesít a község. — Azóta Légrád szépen halad a fejlődés útján s nem egy kultúrintézménye áll ma már a kor szinvonalán.

XIV. A
Légrádon hajdan megválasztott kapitányok (bírák) és jegyzők névsora 1545—1912-ig.

Év	A kapitány (biró) neve	Jegyző
1545	Rátkay Pál	Ismeretlen
1551	Csányi László	„
1661—63	Horváth András	„
1664—65	Kiss Farkas	„
1666	Selley György	„
1671	Cindery György	„
1677	Karvally Ferenc	Objanich János
1691	Nagy László	„
1695	Kőszeghy János	„
1702	Presek Ádám	Kőszeghy Ferenc
1703	Karvally Ferenc	Objanich János
1704	Fejes Mihály	„
1707	Inkey János	„
1736	?	Cservek István
1747	Karvally Ferenc	Horváth Ferenc
1749	„	„
1750	„	„
1759	„	„
	1762-ig nincs	jegyzőkönyv.
1763	?	Horváth László
1766	Fogl János	„
1767	Sebék Ádám	Büky Imre
1768	Fogl János	Dunajcsik Mátyás
1769	Gyémánd János	Nagy György
1770	„	„
1771—72	Karvally Ferenc	„
1774	„	Szabó Balázs
1778	Simonovits György	Anker Lajos
1779	„	„
1780	„	Puppán János
1781	„	Mlinarics Lajos
1782—86	„	Puppán János
1787	Smittel Antal	„
1788	Simonovits György	Virovec István
1789	„	Vitéz Ignác
1790	„	Puppán János

Év	A kapitány (biró) neve	Jegyző
1791	Fogl János	Puppán János
1792	„	Horváth László
1793	„	„
1794	„	„
1795	„	„
1796	Németh József	„
1797	Fogl János	„
1798	„	„
1799	Véber Márton	„
1800	„	Laby József
1801	Jancsarics Ignác	„
1802	Németh József	„
1803	Oszterhueber Károly	„
1804	„	„
1805	„	„
1806	„	„
1807	Véber Márton	„
1808	Szokolics András	„
1809	„	„
1810	„	„
1811	„	„
1812	„	„
1813	„	„
1814	„	Szitár János
1815	„	Kálóczy Imre
1816	„	Szitár János
1817	„	„
1818	„	„
1819	Véber Alajos	„
1820	„	„
1821	„	„
1822	„	„
1823	Szokolics András	„
1824	„	Péterffy Mihály
1825	Görza László	„
1826	„	„
1827	„	Kálóczy Imre
1828	„	„
1829	Oszterhueber Kázmér	„
1830	„	„
1831	Szokolics András	Péterffy Pál

Év	A kapitány (biró) neve	Jegyző
1832	Görza László	Péterffy Pál
1833	Oszterhueber Kázmér	„
1834	Pitterman György	„
1835	„	„
1836	„	„
1837	Besenczy György	„
1838	„	Zathureczky Ferdinánd
1839	Besenczy György	„
1840	„	Szabó Sámuel
1841	„	Szabó Sámuel
1842	Lázár József	Kálóczy Imre
1843	„	„
1844	Mátay Ferenc	Kálóczy Imre
1845	„	(Svagel) Véber Alajos
1846	„	„
1847	„	„
1848	Mátay Ferenc	Svágel Tamás
1849	„	Svágel majd Deurb ügyész is
1850	Besenczy Gyö gy	Deurbányi Elek
1851	Jakopák*) József	„
1852	„ načelnik	„
1853	„ „	„
1854	„ „	„
1855	„ „	„
1856	„ „	„
1857	„ „	„
1858	Bencey, načelnik	„
1859	Nincs jegyzőkönyv	„
1860		„
1861	Gazsits Boldizsár	Horváth Antal
1862	„ (kap.)	Láposy Béla
1863	Somogyi Antal	„
1864	Somogyi Antal	„
1865	„	„
1866	Gazsits Boldizsár	„
1867	„	„
1868	Radmanits János	„
1869	„	„
1870	„	„
1871	„	„
1872	Mátay Elek, biró	„

*) 1851. dec. 22-ig satnik, később načelnik.

Év	A kapitány (biró) neve	Jegyző
1873	Mátay Elek, biró	Láposy Béla
1874	,,	,,
1875	Gérics Mihály	,,
1876	,,	,,
1877	Ferenczy Pál	,,
1878	,,	,,
1879	,,	,,
1880	,,	,,
1881	,,	,,
1882	,,	,,
1883	,,	,,
1884	Ferenczy Pál	,,
1885	Ferenczy Pál	,,
1886	,,	,,
1887	Artner Károly	,,
1888	Artner Károly	,,
1889	,,	,,
1890	,,	,,
1891	Grángya Emil	Kováts Gyula
1892	,,	,,
1893	,,	,,
1894	Sznopek József	,,
1895	Sznopek József	,,
1896	,,	,,
1897	Lyubics György	,,
1898	,,	,,
1899	,,	,,
1900	,,	,,
1901	Lyubics György	,,
1902	Barna Mihály	,,
1903	,,	,,
1904	,,	,,
1905	Sznopek József	,,
1906	,,	,,
1907	,,	,,
1908	Sznopek József	,,
1909	,,	Seregélyes Károly
1910	,,	,,
1911	Barna Mihály	Starzsinszky L. h. j.
1912	,,	,,

XV.

A katolikus egyház multja.

Sem a légrádi egyháznak, sem pedig a Muraköz *ősrégi* plébániáinak alapítása évét határozottan felderíteni még eddig nem lehetett.

A kutakodó elme a mult idők fövenye alól egy-két adatot ki tudott ugyan cibálni, de a *létesítés,* az alapvetés esztendejét csak az újabb keletű fáráknál lehet kétségtelenül megállapítani. A régiekét ellenben a bizonytalanság sűrű szövésű fátyla takarja.

A horvátországi eklézsiák a Szent-László̇t megelőző korban valószìnűleg a *knini* püspökség keretébe tartoztak.

László és Álmos — Horvátország leigázása után — el akarták alkalmasint szigetelni Dél-Horvátországot az északi résztől nemcsak politikailag, hanem egyházjogilag is: — s ezért teremt 1092-ben a szent király Zágrábban is püspöki székhelyet.

Több szláv historikus természetesen azt vitatja, hogy a muraközi plébániák már a XI. század óta tartoznak a zágrábi püspökséghez, amit azért szükséges oly nyomatékkal hangoztatniok, mert

— szerintük — így a Muraköz politikai tekintetben *is* Horvátország függeléke volt mindenha.

De ez a suta föltevés még eddig csak olyan ingatag, akár Mohamednak levegőben lóbbálódó koporsója, mert nincs reális, pozitiv támasztéka.

A zágrábi diöcézishez beosztott egyházak táblázatát a történelem 2 *másolatból* ismeri; ezek egyike 1334-ből, — másika pedig 1501-ből való.

De Légrád ezen kimutatások egyikében se bukkan fel.

Ám ebből még egyáltalában nem lehet azt a kétes értékű következtetést leszűrni, hogy Légrádnak, amely *ma* Zágrábhoz tartozik, a középkorban se lett volna temploma. Mert volt. Még pedig — *bazilikája.*

Igaz, hogy nem „Légrád" néven, de mégis csak a *somogyi* Lewgrád területén állott az, bár: *Zenttrinitás* elnevezéssel. Ámde, ha figyelembe vesszük, hogy a Légrádon álló mai templom is a „Szenttrinitásról" (Szentháromságról) van elkeresztelve: úgy alig foroghat fenn kétség az iránt, hogy az *utóbbi* eklézsia körülményeinek *gyökerei,* az *előbbinek* ma már kissé homályos eredetére utalnak s azzal mindenesetre logikai kapcsolatban állnak.

Pesty Frigyes: „A templáriusok Magyarországon" cimű értekezésében Krcselichre támaszkodva azt írja ugyanis, hogy Zalában és Somogyban valaha templomosrendi vitézek éltek még az Árpádok korában.

Főfészkük *Csurgó* volt s még 1163-ban is itt tartózkodtak. Rendjük tartozéka Somogy (Sümeg) megyében 17 falú volt s ezek közé volt beékelve bizonyára *Zenttrinitás* meg *Légrád* is, amely kettő közül az utóbbi a XV. századig Somogymegye területére esett.

A „Hazai okmánytár" VII. kötete pedig azt mondja, hogy Panith János 1230-ban eladta *Arnold* nevű fiának 60 márkáért azt a *földterületet, amelyen hajdan a „Szentháromság" bazilikája állott;* vagyis ad verbum: „*terram,* super quam *Basilica sancte trinitatis esset fundata*".

Ebből tehát expressis verbis az világlik ki, hogy a mai Légrádhoz tartozó szentháromsági erdő egyik kies fekvésű magaslatán, (ahol ma is lehet harangdarabokat, embercsontokat és mészkövet találni), 1230 *előtt* már templom volt amely azonban 1200 előtt

összeroskadt, ki tudja: mily okból? mily kényszer, akarat vagy erőhatalom közremunkálása következtében? —

Említettük már a IV. fejezetben, hogy Légrádot (mint somogyi falút) 1384-ben Mária királynő Salamonvári *Salamon Jánosnak* ajándékozta.

Hogy ekkortájt önálló egyházközség volt-e Légrád, azt nem sikerült kifürkészni. De, — hogyha az volt, mint somogyi község aligha esett a zágrábi püspökség főhatósága alá.

1446-ban Légrád várát Hunyadi János, Székely János segedelmével elfoglalta; — 1488-ban is felmerül újra Légrád neve mint somogyi falúé. De templomáról a história sem ekkor, se pedig 1446-ban nem ad számot.

Viszont azt meg már Bedekovich is megemlíti többször idézett művében (meg Horváth R. is „Povj. Medj." c. könyvében), hogy *1571-ben* „Zrinyi Miklós kiűzi egész Muraközből a kat. lelkészeket s ekkor *dúlják* fel a csáktornyai Szent-Mihály eklézsiát, valamint a perlaki és *légrádi templomokat* is a protestánsok." (Érdekes, hogy a protestánsok már 1625-ben követelik a pozsonyi diétán Muraköznek a zágrábi egyházmegyétől való elcsatolását.)

Horvát Rudolf szláv historikus azt hiszi, hogy az 1501. évi püspöki leiratban említett „Thwrnyncz" (tornyos) nem más, mint a légrádi templom egyházi neve. Ez azonban éppen nem hihető.

Eszerint tehát a légrádi egyház mint a zágrábi diöcézis függeléke, először *1571-ben* fordúl elő, eddigi megállapítás szerint.

A XVI. század óta azonban már gyakran találkozunk vele ódon följegyzésekben.

Igy tudjuk, hogy 1641-ben Vinkovics Benedek zágrábi püspök, az elkergetett korábbi lelkipásztor helyére, *Vinkovics András*t nevezi ki légrádi plébánosnak. Egyúttal arra kéri a Zrinyieket (Miklóst és Pétert), mint Légrád főkapitányait: -- gyámolítsák az új papot s s ótalmazzák meg a protestánsokkal szemben, akik ez-időtájt túlsúlyban voltak községünkben. — Ez az érdekes latin nyelvű levél, magyar fordításban — következőleg hangzik:

„Méltóságos gróf urak! t. barátaim!

Eltökéltem, hogy a légrádi katolikusok követelésére és lelki szükségletére új kat. papot küldök Légrádra. De ez

Méltóságtok gyámolítása nélkül nem eshetik meg, mert szüksége van arra, hogy uraságtok, mint *Légrád város* (oppidum) pátrónusai és földesurai vagy *személyesen* vagy pedig *tisztjeik* révén vezessék be Légrádra az új lelkészt, gondoskodjanak lakásáról és állásáról, s végül kellene, hogy *védelmet* is nyujtsanak neki *ellenségeivel* (t. i. a protestánsokkal) szemben (contra adversarios defensionem praestare). Ennélfogva arra kérem Méltóságtokat, kegyeskedjenek a légrádi katolikusok szolgálatára részemről kirendelt plébánost, név szerint Vynkovics Andrást vagy személyesen beiktatni, vagy a tisztjeik közvetítésével beiktattatni (állásába), továbbá méltóztassanak neki lakást és ellátást adni s nyujtson neki védelmet a légrádi katolikus nép is, ha *beiktatását és helybenmaradását* az ottani *kálvinisták és luteránusok* esetleg *elleneznék,* vagy meg akarnák hiusítani.

A protestánsok ellenszegülését különbenis igen könnyen leszerelhetik Méltóságtok, mert a vallás *szabad gyakorlásáról* szóló törvénycikkely erre Uraságtoknak módot nyujt. *Mert* hiszen e §. *szellemében a katolikusoknak ép úgy van joga,* a vallásuk megkövetelte kat. lelkészhez, mint ahogyan a kálvinisták- és luteránusoknak is szabad kálvinista vagy luteránus prédikátort tartaniok.

A *protestánsok* új *lelkészét,* boldogabb és alkalmatosabb idők bekövetkeztéig csak *hagyják* meg Méltóságtok *állásában;* de egyben igyekezzenek Uraságtok a *katolikus hitet* is fellendíteni és minden *törvényes* eszköz felhasználásával meg is gyökereztetni Légrádon. — *)

Zágráb, 1641. szept. 14-én.

Szolgájuk és barátjuk:
Vinkovich Benedek,
püspök.“

1650-ben is van templom községünk falai közt. — Ez kitetszik Bedekovich jegyzeteiből, aki azt írja, hogy *Belusics* plébános misét mond 1650-ben a *magyar-török békekötés* alkalmából a légrádi *fatemplomban.* A misén részt vettek Hasszán kanizsai pasa meg-

*) L. Lopašić: »Prilozi za povjest protestanata u Hrvatskoj.« Starine, XXVI. 181.

bízottjai is. (Ekkor szállítják át a Szentháromság faragott képeit is Kakonyáról a Zrinyi-térre.)

A török efendik ezután többször látogatják meg az irigyelt és rettegett Zrinyi Miklóst. Igy *Hasszán pasa* 1658-ban Turniscsén, *Evlia* Cselebi pedig 1660-ban Légrádon teszi tiszteletét nála. Ez utóbbi a látogatásról megírt jegyzőkönyvében azt meséli keleti fantáziával, hogy (1660-ban) *11 tornyos templomot* látott nálunk. Hát ha ennyit nem is, de *egyet* bizonyára láthatott.

Az 1663-ból való képeken, metszeteken is fel-feltetszik egyházunk égnek meredő tornya.

1677. febr. 27-én a légrádi plébános panaszos jelentést küld Borkovich püspöknek, amelyben arról számol be keseregve, hogy a légrádi gyalog és lovas sereg Inkey Ferenc őrparancsnok vezésével elment a Muráig, ahol a protestánsoknak Ih.-Berényből érkezett papját fogadta ünnepélyes szertartásossággal. — Ez a latin evél pedig így hangzik magyarúl:

Légrád, 1677. febr. 27.

Főtisztelendő s Krisztusban örökké szeretett atyám!

A Légrádon lakozó forradalmi eretnekeknek a helybeli katolikusság ellen intézett tegnapi súlyos és lesujtó lázadásáról akarok röviden számot adni. Az említett eretnek zendülők (notabilior pars perduellium) egyik jelentékenyebb része ugyanis — nem törődvén az istenfélelemmel s a legfelségesebb király iránt tartozó s *háromszoros* eskűvel megerősített köteles örök engedelmességgel: elment egy bizonyos *Berény* nevű falúba és az ott lakó prédikátor holmiját 3 szekérre felrakván, a murai révig elkalauzolta gyülekezete új pásztorát. — Ennek megtörténte után pedig tegnap hajnalhasadtakor egy kisebb gyalog- és lovas-tömeg a Murának már az imént említett kompjáig ment (Légrádról) a predikátor eleibe, hogy őt ott fogadja. A predikátort aztán a három légrádi főtiszt távollétében, 3 kibontott lobogó alatt *Inkey* Ferenc őrparancsnok üdvözölte, majd pedig kartársával és családjával együtt nagy ujjongásoknak közepette be is kísérte a véghelyre (Légrádra.) — De ezek az eretnekek még ennyivel sem érték be; hanem elkeseredett dühvel rontottak

neki zászlósan, *fegyveresen,* meztelen szablyával a mi *orthodox egyházunknak,* a plébánosnak többször hangoztatott erélyes tiltakozása ellenére. Aztán pedig a (protestáns) gyermekek és férfiak *tűzzel-vassal* neki estek *a templomnak* s elkezdtek benne tombolni, *duhajkodni.* Az eklézsia *kapuját összezúzták.* A *kóiust feldúlták. Három harangot leoldottak s elraboltak* erőszakosan a toronyból (campanas ternas vi rapuerunt.) Ezeket azután később predikátoruk szemeláttára elhelyezték egy csűrben (in quoddam horreo), amelyet aztán éjjel-nappal őrség övezett körül. — Ezeket akartam Főtisztelendőségeddel közölni alázatos indulattal és az igazsághoz híven, hogy Főtisztelendőséged illetékes helyen előterjesztéssel élhessen a szükséghez képest, (ha ugyan a késedelem nem okoz majd veszedelmet!) — Megirtam pedig mindezt még avégből is, hogy a bajt ott méltóztassék feltárni, ahol szükséges s kérek segítséget hovahamarább, hadd leckéztessék meg ezeket (a bűnösöket), hogy megtanúlják, miként szabad hazudozni (nugari), a fejedelemmel ujjat húzni, avagy a királlyal összetűzni, vele kukoricázni (iocari) és ellene fellázadni. — Köteles szolgája N. N. plébános. — (Sürgős!)"

Katolikus nézőpontból a 17. század derekán általában nem valami kedvező a muraközi és a légrádi kat. hivők és papok helyzete, mert az imént megcsendült panaszban kifejezésre jutott keserüségek hol itt, hol meg amott halmozódnak fel vagy ismétlődnek meg, botrányokkal, háborúsággal fűszerezve.

De aztán csakhamar megfordul a kocka s az üldözőkből válnak apránként üldözöttek, akiket gályarabságra hurcolnak, proskribálnak s irtanak tüzzel-vassal mindenfelé.

Az ellenáramlat oly szenvedelmesen csap le rövidesen a protestánsokra, hogy 1671-ben már csak Légrádon van prédikátor, ellenben a Muraközben már irmagja sincs a fajtájának . . .

Annál feltünőbb tehát a *fennebbi* levél tárgyánál fogva, mert azt bizonyitja, hogy — noha mindenütt kipusztultak a prot. egyházak; noha a zágrábi püspök többször s már előzőleg (1671-ben is) sürgette az *utolsó* (légrádi) predikátor eltávolítását: Bécs még se szolgáltatott tüstént elégtételt a katolikusoknak; nyilván taktikai, hadá-

szati okokból, mert a helybeli evangelikusok elsőrendü katona-emberek voltak, akiknek a hősiességét nem potomra emelte ki 1659-ben Zrinyi Miklós a pozsonyi diétán, (L. a 31. l.) s akikre az udvarnak égető szüksége volt ezután is; főleg pedig a közelgő kuruc-felkelés idején . . . — —

. . . És most egy ingerlően érdekes mozzanatra kell kitérnünk. —

A „Liber memorabilium" emliti, hogy 1694—1709-ig *Prekréth István*)*, 1738-tól 1750-ig pedig *Jellusics Miklós keresztúri apát volt Légrádon plébános.* (Jellusics Kollátszegen halt ugyan meg, de Légrádon van elhantolva. Pásztorbotja a helybeli muzeumban látható.)

Itt egy titokzatos és kibogozatlan esettel állunk szemben. Az 1334-iki, illetve az 1501-ik évi püspöki kimutatásban bent van „Kereztur" is, aminthogy megtalálható ott *Zombathel* és Sabaria, (ami pedig u. az), Dobronak, Berzencze, *Pécb,* Zirch és Ozek neve is.

Ezek a nevek egy szempillantásra elárulják, hogy ez a két püspöki regiszter teljesen megbizhatatlan, hiszen pl. Pécs *előbb* volt püspöki székhely, mint Zágráb s mégis ugy szerepel, mint a zágrábi diöcezis egyik — plébániája.

Már most — feltéve, hogy a murakereszturi apátság mindig a zágrábi püspök birtokállománya volt, hogyan van az mégis, hogy 1750 óta már nem az? Avagy hogyan lehetséges pl. az, hogy a keresztúri apát Légrádon lakott, holott sem 1694 előtt, sem pedig 1750 után egyetlenegy apátja sincs Légrádnak? És ha Keresztur ma Veszprémhez tartozik, hogyan maradt Légrád mint a Muraközön *kivül* fekvő terület mégis a zágrábi püspökség főhatósága alatt?

Csupa olyan fogas kérdés, amely megfejtésre szorul!

A dolgot ugy lehet csak némileg is tisztázni, hogy az egyes diöcézisek kerülete hajdan nem volt szigoruan körülhatárolva s tisztán az egyes szomszédos főpapok kapzsiságán, gusztusán vagy erőszakosságán mult gyakran néhány egyház hovatartozása.

*) A város egyik jkvében, olvasható 1696-ban ez a bejegyzés: »Stephanus Prekréth Ecclesiae Sctae. Trinitatis in Praesidio Légrád fundatae actualis (valóságos, jelenlegi) Parochus, Possessionis Szigeth Dominus-proprietarius (Sziget földesura) et Abbatiae de Keresztur Abbas« (és keresztúri apát.)

Hogy ez a hipotézisünk nem teljesen hiu és megokolatlan, azt megerősiti Zsigmond királynak egy, 1398-ból való rendelete is, amely megtiltja az alsólindvai Bánfiaknak, hogy több (eltulajdonitott) plébániát a zágrábitól elvenniök s a veszprémi egyházmegyéhez illeszteniök már nem szabad.

Ebből tehát elég világosan következik, hogy sok egyházközség bitang-jószág volt, amellyel egy-egy oligarcha vagy főpap ugy rendelkezhetett, ahogy akart. Aki birta, marta. Még pedig majd az egyik (Zágráb), majd meg a másik (Veszprém és Pécs).

Igy érthető meg az is, hogy jóllehet pl. *Kanizsa* 1701-ben a légrádi plébánia függeléke volt, ma mégse tartozik Zágrábhoz, noha községünk most is a zágrábi püspökség territoriumán van,*) Kanizsát pedig azóta már régen kikapcsolták plébániánk keretéből.

Érdekes megrögzítenünk azt is, hogy a Légrádon alkalmazott papok közt sok volt a magyar. 1681-ben pl. Vinczey Márton, 1688-ban Nyilas Imre, 1687-ben Barakány Ádám, 1694-ben Prekréth István stb.

A légrádi plébánián őrzött „Liber memorabilium"-ból megtudjuk, hogy 1769-ben, vagyis Szmodits György lelkipásztorkodása idejében hirtelenében összeroppant a már úgyis horpadt gerincű, kopott oldalu, szúrágta *fatemplom*, a mai eklézsia őse.

Minthogy a meglazult hitélet fölserkentése és a parancsoló szükség egy szilárd, maradós épület megalapozását tette kivánatossá: a ma fennálló és „Szentháromság" nevét viselő templom emelését már 1770-ben elhatározták s csakhamar hozzáláttak felépitéséhez is.

Az uj egyház 14 évig készült s csak 1784-ben került tető alá. Felszentelője Zlatarich Antal, zágrábi kanonok, c. püspök volt. Emlékét a főbejáró felett kidagadó eme felirat őrzi:

„Vere non est hic aliud, nisi domus Dei et porta coeli. Consecrata anno 1784. die 29. aug. per ill. dominum episcopum Belgradiensem (tit.) Antonium Zlatarich".

*) Kukuljevics: »Jura regni Croatiae«. »Nos infrascripti fatemur . . . quod in toto districtu Insulae Dravo-Muraköz, lingua sclavonica sit matrix, praeter unicam ecclesiam et unum parochum, qui (Legradini) vicinam parochiam Canisae habet et no in tantum propter suos parochianos, quantum propter Canisienses sacramenta Hungarico idiomate administrat (Stephanus Prekreth plebanus Legradiensis.)"

(Magyarul: Nem egyéb ez itt, mint Isten hajloka s az ég kapuja. Fölavatta Z. A. püspök.)

A plébánosnak is volt már ekkortájt lakása, de az is oly elhagyatott állapotban, hogy nemsokára összeomlott.

A ma is létező, bár tavaly (1911-ben) átalakított fáraház fundamentumát 1797-ben tették le. (A városháza 1705 körül épült.)

Az öreg templomot természetesen csak fokonként lehetett fölékesiteni. Szent-Péter és Szent-József oltáraít pl. 1798-ban illesztették a helyükre, a szószékkel együtt. Többféle diszitése pedig még későbbre maradt.

Még javában állott a nagytemplom, amikor Jellusics Miklós 1749-ben megveti alapját az 1750-ben felavatott *Szent-Miklós kápolnának,* amely a „Sánc"-on meredt égnek, a mai Flórián-téren.

Nem volt bizony az valami hivalkodó, cicomás alkotmány, hanem szerény, igénytelen hajlék s inkább pórviskóhoz („villa") hasonlított, mint Isten házához. De azért jó szolgálatot tett igy is.

1750. jan. 18-án már teljesen rendben van a felszerelése.

Az oltárt s oszlopokat Löbl Mátyás képfaragó készitette a város költségén (115 frt.-ért). Volt benne: 1 öregoltár, rajta 4 faragott képe az evangelistáknak, 6 gyertyatartó s egy kis kereszt. A szentélyben pedig oszlopfejeken 7 angyal-alak állt, gyertyát tartva.

Félszázad lepergése után olyan siralmas sorsra jut ez a kis épület, hogy (1809.) Pafftsecz plébános kénytelen kitataroztatni. Restaurálás után egy uj oltárral gazdagitják felszerelését. Itt helyezik el ugyanis Nep. Szent-Jánosnak azt az áldozati oltárát, amely egykor a suti temetőnek azóta ledőlt kápolnájában talált otthonra. Emennek a helyére pedig az öregtemplom Szentkereszt-oltárát tették be (a sirkertbeli kápolnába).

Szent-Miklós kápolnájának azonban csakhamar betelik a végzete. — 1825-ben ugyanis rettenetesen tomboló árviz támad, amely elönti egész Légrádot s alámossa ezt a kápolnácskát is. Az amugyis roskatag készség nemsokára összerogyik s eltünik a föld szinéről. — A körötte elterülő s bitangjára jutott kertbirtokot pedig Görza kapitány egyszerüen elfoglalja mint magán-tulajdont, ám de nem élvezheti, mert a plébános nemsokára visszaperli azt tőle. —

(Régi feljegyzésekben nyoma van, hogy a 17. és 18. században sok török, örmény és protestáns vált katolikussá.)

. . . Az öregtemplom teteje nem lehetett valami jó anyagból való, mert 1807-ben már foltozni kell. Ekkor történt, hogy a templom-gerincén dolgozó egyik ács, munka közben lezuhant s elvérzett.

1841-ben az evangelikusok harangrészt követelnek, amit meg is kapnak.

1847-ben a légrádi plébános (Novák) nagy küldöttséget vezet Csáktornyára István nádor elé.

1848. máj. hó 27-én mennykőcsapás sujtja a tornyot s óriási kárt okoz benne. A torony elhamvad teljesen, a harangok lehullanak, a kilenc-mázsás pedig elolvad.

Az igy keletkezett folytonossági hiányt 1850-ben pótolja a hitközség. A tornyot kiegészitik s a város költségén uj harangokat vesznek.

1851-ben kitatarozzák és ujra felszentelik az árviz-megrongálta s idő-megtépázta Szentszüz-kápolnát. (E kápolna *épitésének* körülményeit nem sikerült kipuhatolnom).

1855-ben ismét 2 uj haranggal gyarapszik az öregtemplom (Az egyik 16, a másik pedig 13 mázsás.)

1857-ben uj harangkötelekkel látják el az egyházat s egyuttal ujrafestik az egész épületet.

1860-ban toronyórát csináltatnak, 1000 forintért.

1863-ban megjavítják az orgonát.

1866-ban Krály János püspök bérmálást végez Légrádon.

1867-ben Vizeki Tallián 500 forintért megvásárolja a Szentháromságot ábrázoló üvegképet s azt a szentélyben helyezteti el.

1878-ban Gadó a temetőt megnagyobbittatja.

(1870-ben az evang. iskolaszék a kat.-tól elválik s önállóvá lesz.)

1908-ban kápolnát épit a hitközség a temetőben.

1910-ben Fábián gyönyörüen restauráltatja a templomot.

1912-ben Bauer A. püspök bérmálást végez nálunk. —

Légrád — nézetünk szerint — csak a Dráva-meder megváltoztatása óta tartozhatik a zágrábi érsekséghez, mert hiszen előzőleg (1500 előtt) Somogyban volt s igy kívül kellett esnie a zágrábi egyházmegye határain. De nyomát találjuk a históriában olyan elszakadási törekvésnek, mely Légrádot a győri püspökség-

hez tapasztaná. Először 1625-ben, a pozsonyi diétán. De később is, — több ízben. — Pikáns ebben a törekvésben csak az, hogy egyik szítója és táplálója maga III. Károly volt, aki azt tervezte, hogy Zalát és a zágrábi diöcézishez tartozó egész Muraközt Győrrel egyesíti. Idővel azonban a terv módosúlt, amennyiben Szombathelyen *külön* püspökséget szerveztek Vas és Zala részére, de — Muraköz nélkül s így a kérdés megoldatlan maradt ismét.

A zágrábi káptalannak, Muraköz fejében, dézsma megváltása címén 1000 aranyat is felajánlottak, (1725) de potomra, mert az egyezség ellen — mind a püspök, mind a zágrábi káptalan keményen tiltakozott. — Így a szép eszme megvalósítása hajótörést szenvedett. — —

— — —

1852. jan. 2-án a zágrábi érsekség egy rendelettel Légrádot, mely ős időktől fogva a *bexini* főesperességhez s így Zala megyéhez tartozott: átcsatolta a horvátországi kőrös(d) megyében fekvő *kamarcai* főesperességhez.

E cselekedet a Bach-kor nyomásának következése csakúgy, mint ahogy az a rendelkezés is, hogy 1851-től a városi jkveket. nem magyarúl, hanem horvátul kell vezetni . . .

1872-ben Láposy Géza, ki ekkor már perlaki plébános, folyamodást szerkeszt a légrádiaknak ez ellen. — És sikerrel! Az ügyesen és logikusan szerkesztett folyamodás kiemeli a következőket: . . . „Igaz, hogy 1852-ben hódoltunk a körülményeknek és tán helyesnek ismertük el az elcsatolást, hiszen közügyileg (adminisztratíve) mi (légrádiak) váltunk csak egyedűl a muraköziek közűl kőrösd-megyeiekké, holott többi (muraközi) testvéreink Varazsd megyéhez kapcsoltattak . . . De tekintettel a drávai közlekedési eszközök hiányosságára: a magas egyházi intézkedésben megnyugodtunk. — Mivel azonban megváltoztak azóta a viszonyok, kérjük Légrád királyilag szabad mezővárosnak a bexini (muraközi) főesperességhez való visszatérítését.“ — Pompás az az önérzetes hang is, mely a kérvényből kiárad, főleg a megokolásban. Pl. „Iskoláink az 1868-ik évi magyar trv. szelleme és 38. §-a szerint berendezvék s ezekben *a magyar nyelv tanítása világos és határozott* akaratunk szerint *kötelező* lévén, horvátországi rendeleteket, sem egyházit, sem világit el nem fogadunk, *sem életbe lépni* nem engedünk . . .

Jó katolikusok vagyunk, de hogy iskoláinkban mely tárgyak, mily nyelven taníttassanak, azt a *magyar* törvény és tulajdon szabadakaratunk léptette életbe" . . . — Ily merész s imponálóan önérzetes hangon csak egy magyar (Percel) tábornok volt adjutánsa írhatott. És a tanács szentesitette Láposy intencióit. —

Ujabban Wlassits közokt. miniszter alatt, majd meg Zalában is indult meg már mozgalom, mely a Zágrábtól való elszakadást az országgyűlésen propagálta és sürgette, de mindezideig még — hiába.

— — — — — — — — — — — — — — —

. . . Amidőn így végigsuhantunk a légrádi egyház fejlődésének dióhéjba szorított történetén, helyet kell szorítanunk még annak a névjegyzéknek is, mely a napjainkig itt állomásozott lelkészek nevét öleli fel.

Plébánosok (apátok) és káplánok voltak:

1571-ben . . . ?? — 1641-ben Vynkovich András; — 1650-ben Belusics; — 1681-ben *Vincey Márton;* 1683-ban Simunits Mihály (+1688.); — 1688—93-ig *Nyilas Imre;* — 1693—4-ig Mikulics Sándor; *Barakány* Ádámot 1687-ben kiközösitették prot. elvei miatt; — 1694—1709-ig *Prekréth István keresztúri apát* s mellette Kollatorics István; 1736-ban *Jellusich Miklós apát,* aki nálunk is van eltemetve († 1750.); káplánja: *Légrádi* István, (kinek évi fizetése 45 frt.); — 1767-ben Szmodits György; — 1769—98-ig *Berke Péter,* (aki a templom kriptájában nyugszik), káplánja: *Dombay* István; — 1798-ban *Berlák Márton;* — 1799-ben Ruszán Pál; — 1806-ban *Oszterhueber László* (légrádi fiú); — 1807-ben Pafftsecz Boldizsár; kinek káplánjai voltak: (1811.) Martincsevich Ignác, (1814.) *Bellay János,* (1822.) Jellenits Ferenc, (1826.) Zorman Ferenc, (1827.) *Feletár* Péter (1828.) *Novák János,* (1832.) *Mattoss József* és Csernovits István, (1833.) Klingsbögl Gusztáv, (1837.) *Varga Ferenc,* (1838.) Vuszár Mihály, (1839.) *Legény Mihály,* (1839.) *Hannity József,* (1840.) Mlinarics István, (1841.) *Bolényi Mihály*; 1847-ben † Pafftsecz B. —

Utódja: *Novák Károly*; kinek káplánjai voltak: (1848.) *Bolényi Mihály,* (1849.) *Görénes László,* (1850.) Martincsevics János, (1852.) *Élő György,* (1861.) *Lápossy Géza,* aki 1848/49-ben Perczel Mór hadsegéde volt, később pedig perlaki esperes lett; majd meg (1865.) Peták Adolf, (1866.) Kovacsics Antal. — 1867-ben Novákot

Nedőcére helyezik át. Helyét 1867-ben *Vízeki Tallián Ede* tölti be, aki 1842-ben országgyülési képviselő volt, 1890-ben pedig kanonok; —

Tallián távovása után (1872-ben) *Gadó Mátyás* lett a plébános. Káplánjai: *Barabás Ede*, Gáspárlin Mihály, *Berkovich Sándor dr.*, *Baranasics György*, Gyurgyina Ferenc, Zimmermann Ferenc, *Lisziák Lajos*, (48-as párti képv.-jel.) Halacsek Márton, Zagoda Ferenc és Fucsek János. —

Gadó 1901-ben meghalálozván, utóda *Fábián Gyula* lőn. —

XVI.

Légrád és a reformáció.

Az a hatalmas lendületben megindult szellemi mozgalom, amelynek kieszelője s élesztője Luther Márton volt, 1517-ben már megerjedt Németországban. — S amikor ott kiforrott és gyökeret vert: — gyürüzetesen szélesedő hullámverése II. Lajos király alatt átcsapott hazánkba is. A reformációt többnyire a külföld egyetemeiről haza vetődő ifjak s utazó kalmárok terjesztik és pedig eleinte csak a Szepességben, de csakhamar Erdélyben, a szászok közt is.

A protestántizmus térfoglalásának és megszilárdulásának később egyik hathatós tényezője az a körülmény volt, hogy 1526-ban a mohácsi csata száz meg száz katolikus pap életének fáklyáját lobbantotta ki. Minthogy a lelkészek nélkül szűkölködő falvakban a hitélet kialvóban volt: igy az ügyes és éber protestáns prédikátorok nagy meggyőző erővel és lobogó belső indulattal előadott igehirdetése gyorsan szerzett prozelitákat az uj vallásnak.

1526 után tehát már a Dráva-mentén is fel-felzendül a protestáns hivők áhítatos zsoltár-éneke.

Dévai Biró Mátyás üstökön is ragadja a kinálkozó alkalmat

A Zrinyi-forrás
(Goldsmidt József felvétele)

s megindul hóditó utjára, kezében vándorbottal, szívében izzó lelkesedéssel, hóna alatt pedig a — bibliával.

És törtet előre kitartóan, csüggedés nélkül, győzedelmesen, Kassától — Sárvárig.

Ugyanezt cselekszi az uj hit egy másik fanatikus hirdetője: *Sztárai Mihály* is, aki meg a Duna és a *Dráva* közén térít át tömméntelen családot.

A protestáns-eszme 1547-ben hatol be a Muraközbe, a szigetvári *Zrinyi Miklós* alatt, kinek második neje Rosenberg Éva maga is protestáns volt.

A vallás terjesztésében kezükre jár Ungnád János br. varazsdi főispán, aki Tübingából hozta magával a reformáció gondolat-csiráit, hogy azokat Horvátországban s a Muraközben is elhintse.

Amit Zrinyi Miklós nem végzett be, azt fia, György koronázza meg széleskörü s buzgó tevékenységével s őt egyik barátjának, Mallekóczy Miklósnak tanácsára hallgatva, elkezdi üldözni 1571-ben a muraközi katolikus lelkészeket is.

Hívei ekkor dúlják fel a csáktornyai, majd meg a szentmáriai, perlaki s *légrádi templomokat is.*

De ezzel még nem elégszik meg. — Hogy az uj hit eszméinek alkalmas melegágyat biztositson, prot. lelkészeket küld Perlakra s *Légrádra.* Miután pedig elkergette a szentilonai pálosokat, priorjukat (Simont) pedig bebörtönözteté: sajtót állít fel Drávavásárhelyen (Nedőcén) s most már sajtótermékek ingyenes osztogatásával, személyes beavatkozással s igehirdetéssel terjeszti a reformált hitet a Múraközben óriási apparátussal. (1574-ben jelen meg Drávavásárhelyen Werbőczy Hármaskönyve is horvát nyelven.)

Itt most az a kérdés ütközik fel a betütengerből, hogy Légrádra mikor jutott el az uj hit? s kik révén?

Hathatós bizonyétékok hiányában a logikát kell okoskodásunk tengelyéül választanunk.

Nem lehetetlen, hogy *Sztárai Mihály* vetette meg alapját községünkben is a reformált vallásnak; de az is lehet, hogy *Bálint* nevű pap volt népünk térítője, aki — Thúry Etele szerint —

Pápán és *Szigetvárott* lépett föl, mint apostol és pedig Enyingi Török Bálint ösztökélésére, 1540 táján.

Bár az se hangzik valószinütlenül, hogy a téritésből *Szeremlyéni Mihály* vette ki a részét nálunk is, aki 1544-ben Kanizsa vidékén kalandozott hasonló célból.

E sorok *törlejtőjének* azonban az a leszűrt s megkristályosodott nézete ebben a kérdésben, hogy Zrinyi Miklós 1552-ben, amikor a légrádi várat felépitette, megcsappant helyőrségét Szigetvár-vidéki és csurgói *protestánsokkal* egészitette ki. Vagyis nem városunkban tért a katonaság Luther és Kálvin hitére, hanem már mint *kész* evangelikusok és reformátusok jöttek ők ide.

Még 1540 táján járt ugyanis Sziget környékén *Bálint* prédikátor s igy a dolog könnyen meg is történhetett.

Légrádon 1571-ben már támadólag mernek föllépni a protestánsok. (L. az előbbi fejezetet).

Ez az eljárásuk tehát öntudatos elszántságról, tervszerüségről és konszolidáltságról tanuskodik.

1551 előtt Légrád lakossága különbenis nagyon csekély lehetett még, mert várát a mohácsi vész idején feldúlták s igy a nép zömének el kellett más vidékre költöznie, ha hajléktalan nem akart maradni.

1552 után azonban már megkezdődhetett a belső erőgyűjtés folyamata is.

Hogy *Zrinyi Miklós Szigetvárról* csakugyan telepitett át hozzánk több protestáns családot, arra még két nyomatékos argumentumunk van.

Az egyik egy 1550-ből való *névjegyzék (Jankovits-féle gyüjt.),* amelyet a Nemz. Múzeumban őriznek; a másik pedig a légrádi magyar *nyelvjárás* főbb sajátosságainak feltünő *megegyezése* a szigeti és csurgói tájnyelvéiével.

E Jankovits-féle levél szerint *1548-ban Szigetvár katonái közt sok olyan családnév fordúl elő, amilyen Légrádon még ma is van, (vagy volt).* Ez elég szembeötlő jelenség!

E nevek a következők: Kiss, Tóth, Szabó Bálint, Piski Balázs, Pápai János, Varga Bálint, Kovács Máté, Balog Gábor, Bornemissza, *Szőke* Balázs, *Sejer* György, *Gerendai* Máté, Csorba, *Novák, Somogyi,* Pap András, *Katona* Máté, *Szokoly* Benedek,

Simon, István stb. Aztán vannak itt ma is *Poklostaiak*, akik hajdan Poklostón (Szigetvár mellett) laktak és *Gadányiak*, akik a XVI. században Gadányból (szintén Sziget tőszomszédságából) szakadtak le hozzánk.

De azt mondhatja erre a gáncsvető ellenkezés, hogy „Kiss, Szabó meg Kovács" mindenütt akad százával. Hát ez igaz! De már ilyen név: „*Sejer, Gerendai, Novák, Szokoly, Piski, Poklostai* meg *Gadányi*" — nem minden bokorból szökken elénk. (L. Németh B.-nál is „Szigetvár tört.")

Szint ilyen szembeszökő jelenség az is, hogy a légrádi idioma *szókincse* nagyban *megegyezik* a szigetivel s hogy a nyelvi sajátságok is igen sok vonásban kongruensek mindkét helyen.

De vajjon miért hozott Zrinyi M. éppen Sziget és Csurgó tájékáról hozzánk hadfiakat?

Erre is könnyű megfelelni. — Azért, mert 1548 óta e két birtok és vár is az övé, ahol fölösen volt helyőrsége.

Itt volt jobbágyainak hatalmas tömege, akiket okvetlenül nemzeti, politikai, vallási és hadászati okokból helyezett át községünk területére. Mert a folyvást vagdalkozó, harcias daliának értelmes, ép testű, két nyelven beszélő, ügyes protestáns vitézekre volt szüksége a Muraközben.

Protestánsokra azért, mert prot. neje kedvében akart járni, aki az egész Muraközben szerette volna meghonosítani az új hitet. *Két-nyelvü* legénységre azért, mert muraközi és horvátországi dandárokban szolgáló szláv nyelvű katonaságával nem boldogult volna, ha viszont légrádi helyőrsége meg *csupán* csak egy nyelven, magyarúl ért. Egyöntetű, harmonikus és gyors hadimozdulatok pedig el se képzelhetők, ha a vezényszót s más rendelkezést csak *tolmács* utján lehet teljesíteni, hiszen Légrádon is volt nehány horvát anyanyelvü katona, akikkel bizonyára horvátúl kellett érintkezniök. És a szigetieknél ez éppen nem ütközött nehézségbe, mert ők ma is értenek horvátúl.

De szűksége volt szálas, izmos, eleven, csavaros eszü somogyi legényekre már azért is, mert a légrádi bennszülöttek a rossz levegő, a kedvezőtlen talajviszonyok miatt nehézkesebbek, elcsenevészedettebbek voltak s így fizikailag is kevésbbé voltak alkalmasak, mint mások a hadiszolgálatra, amely sok viszontagsággal jár,

nagy önmegtagadást, ép testet és éber fürgeséget kiván. Nálunk pedig sok lehetett a cretín akkor is. Csakis így érthető meg Zrinyi Miklósnak egy századdal később elhangzott ez a kifakadása is (1659-ben): „Én rosszallom az evangelikusok sanyargatását. Tudjátok meg, én igaz (jó) pápista vagyok. De micsoda *bolondság vinne* engem arra, hogy én például az én *légrádi evang. vitézeimet* és odavaló *praesidiariusimat (tisztjeimet) helyükből kiűzzem?*! Akiket ismerek ott *pápista* (vagyis horvát) *katonákat, tíz törökre se mernék velük kimenni.* De, ha *az evangelikusokkal vagyok:* — azoknak *imádsága* és sok éneke közt — valahányszor harcra megyek, soha győzedelem nélkül meg nem térek".*)

E sorok szépen jellemzik a liberális gondolkozású főurat, de borostyánnal övezik a magyar evangelikusok homlokát is.

A légrádi protestánsok, 1571—1664-ig túlsúlyban vannak.

1571 után azonban jóideig mégis csak kevés adatunk van, amely egyházuk fejlődésének s erőkifejtésüknek kiemelkedőbb momentumaira világosságot derítene.

Azt azonban Payr S. könyvéből tudjuk, hogy 1620-ban a „ Meszléni Concordiáról" szóló jegyzőkönyvet, (amely 1595-ből való) *Serény* György, légrádi lut. prédikátor is aláírta. De aláírták azt később mások is. Igy 1632-ben Kálmántsei Basilius; 1644-ben Semtei Benedek (aki igy kanyaritotta alá a nevét egy kis tudákossággal: Ego, Ben. Semtei subscribo nomen meum Libro Concordiae minister verbi Dei in ecclesia *Legradiensi* legitime vocatus).

1654-ben meg Ivankó Péter.

A helybeli prot. egyházról 1631-ben is szó esik. — Kanizsai János pápai lelkész, Pathai István szuperintendenshez intézett levelében ugyanis ezt irja (1631.): „In insula Muraközíana sicut ubiquitarii, unam nempe *Legradiensem* ecclesiam hactenus possedimus."**)

Továbbá még ezt irja Kanizsai: „A Muraközben, — valamint a *luteránusoknak Légrádon*, úgy nekünk reformátusoknak Turniscsén volt eklézsiánk, de ezt lelkészének halála után az én urinőm vette oltalmába s ő maga volt előmozditója, hogy Turniscsét lut.

*) Egyháztört. emlékek, Payr Sándortól; Sopron, 1910.
**) Tóth F. »Túladunai ref. püspökök élete, 1808. pápai főisk. kvt.

pap foglalta el s igy (1632-ben) az egész Mura-sziget a pápisták és luteránusok kezébe esett."

1646-ban a légrádi sereg is képviselteti magát a bükki zsinaton. (Látszik, hogy akkoriban alig volt 1—2 pápista nálunk.) A megbizottak igy irták alá a jegyzőkönyvet: „Legati Exercitus Praesidii Legradiensis et Ben. Semtei".

1656-ban Johannes Légrádi prot. lelkész lakik községünkben, aki ez évben Pápán is megjelenik egy gyűlésen.

1661-ben Musay Gergely püspök azt irja regestrumában, hogy Deselvitz István légrádi lelkész *szeniorátusa* alá a következő eklézsiák tartoznak: a légrádi, surdi, zákányi stb.-ek.

A lut. papokat hadiszolgálatnál is alkalmazzák. Ők tartanak háborúban lelkesitő szónoklatokat s ők látják el lelki vigasztalással a haldoklókat is. Payr S. irja, hogy Vitnyédy, a Zrinyiek kebelbarátja és fiskálisa, mielőtt Zrinyiújvár ostroma megkezdődött, 1664. ápr. 3-án lehivatta Kőszegről Fekete István lut. papot, hogy tartózkodjék a harc folyama alatt Zerinben mint tábori lelkész s „tsináljon egy obsidióra való szép imádságot". —

A 17. században gyakran tör ki villongás s izgágaság a légrádi katolikusok és protestánsok közt. Főleg ez utóbbiak proskribálása miatt.

Igy 1677. febr. 26-án, amikor az evangelikusok új papot hoztak Ih.-Berényből, berontott a fanatizált tömeg egy része a kat. templomba, ott tört, zúzott, végül pedig elvitt a toronyból 3 harangot.

Borkovics Zágrábi püspök már 1671-ben is erősen sürgeti az udvarnál, hogy távolitsák el Légrádról az *utolsó* muraközi prédikátort, de Lipót nem reagál sokáig a levélre, bizonyára taktikai okokból mert a megbizható helyőrséget nem akarja elidegeníteni magától.

Borkovics felterjesztése különben igy hangzik: (L. Lopasics: „Prilozi" etc.)

> „Sacratissima caes. regia Majestas! Recordabitur sacra Majestas vestra instantiae meae, in qua demisse exponebam, in tota hac insula, alias in dioecesi Zagrabiensi existente, *unicum* inveniri *Luteranae* nefandae haeresis praedicantem in praesidio *Legradiensi* cum gravi damno salutis animarum

in haeresi haerentium et periculo cohabitantium Catholicorum. Ad quam meam demissam instantiam habuit in mandatis inclyta camera Posoniensis, quatenus fiscalium bonorum administratori et dominio comparcionato committeret, de eodem praedicante quam primum expellendo. Caeterum cum pia intentio sacr. Mattis vestrae hactenus *ineffectuata manserit, supplico* eidem Majestati ves. sac., dignetur serio privata sua litera mandare Georgio Joani Chayserstain, vigiliarum praefecto in memorato praesidio Legradiensi residenti, ut sine ulteriori dilatione jubeat, dictum praedicantem abesse. Commotio populi spectato rerum cursu nulla timenda: Aliunde vicinorum praedicantium transmigratio ad rem facilitandam multum operatur, siquidem quantum animos Catholicorum, in vera fide consolidavit, tantum haereticorum vires in resistendo repressit, imo imbecilliores inoptare (dicunt): spero Mattis Vestrae innatum zelum in fide vera catholica propaganda instantiam meam humillimam ultro admissuram. Occupor hic, Cháktorniae, juxta benignum mandatum Mattis vestrae cum commissario mihi adiuncto ac Graecio exmisso, domino *Kálóczy*, circa rerum inventationem agressuri. Deo patrocinante ipsam aestimationem bonorum, non obstante mea debilitate. Ubi ad piam intentionem promovendam Mattis sac. vestrae judicarem tenui meo judicio expeditionem mandato sacrae Mattis ves. ad nos commisarios de repetitione rerum ablatarum per personas cuiuscunque conditionis ac dignitatis existerent, ex quo res ad Majestatem v. s. dirigendae, si insimul fuerint, non contemnendum pretium constiturae judicentur.

In arce Chaktorniae, 4. okt. 1671. M. Borkovich, ep. Zag."

A helybeli protestánsoknak, akik közt sok református is volt, már a 17. században is volt templomuk, papjuk, nemkülönben iskolamesterük is (1670.) De harangjuk nem.

Egy régi jegyzőkönyv adatai szerint, az öreg *Sebők* György azt vallja (1740 körül), hogy ismert Légrádon egy *Karuffa* nevezetű lelkészt 1678-ban, akit Draskovich M. gróf horvát bán elkergetett innét. Ugyancsak ő-tőle értesülünk, hogy *első eklézsiájukat* a Dráva döntötte le. Emiatt az isteni tisztelet sokáig egy öblös pajtában

folyt le. (1677-ben is ide vitték az öregtemplomból elhozott harangokat.)

Második imaházuk is elpusztult, azt pedig tűz emésztette meg. Ekkoriban járt hozzájuk kálvinista lelkész is, akit később szintén elzavartak innét.

A java üldözés 1671-től—1790-ig tartott.

(1685-ben *áriánusok* telepednek le Légrádon. Borkovich püspök legott panaszt emel ellenük egyenest a királynál. Tiltakozásának van is sikere s így az áriánusok is felszedik sátorfájukat egy-kettőre.)

A protestánsok jelszava az volt: „Megűzöm a pásztort s elszéled a nyáj is". De csalódtak.

Mert nem egészen így történt. — 1750-ben hiába rekesztik ki Baski István luteránust a N. Késes-céhből, hiába tiltják ki a papokat innét, hasztalanúl döntik össze templomukat: a protestánsok zöme átuszik ezen a lélekmardosó válságon is — és lesi szivszorongva felekezete ujjászületését.

Templomukat a lihegő bosszú 1686 ban újra fölperzseli. S a katolikusok visszaszerzik a lefegyverzett evangelikusoktól a 3 harangot is.

Most már csak titkos zúgokban verődhetik össze a gyülekezet egy-egy csekély rétege, hogy zaklatott lelkére közös fohászkodásokban találjon enyhületet.

Ám elmúlnak apránkint ezek a ködbelepte, terhes napok is. Az 1790-iki országgyűlés kimondja hazánk függetlenségét, egyben pedig garanciákat szerez a protestánsok szabad vallásgyakorlatának is.

Ezer meg ezer szív sóhajt fel megkönnyebbülten.

1792-ben aztán a már-már enyészetre hajló gyülekezet újra életerőre kap. Tagjai visszanyerik önbizalmukat, munkakedvüket s kemény akaraterővel alkotni, érvényesülni kívánnak.

Még a folyó (1792.) esztendőben „praeoráns" vagyis elő-imádkozó-mestert hozatnak *Artner Mihály* személyében és most már hangosan, pattogón, bár mélán harsan fel a maga-bátorító dallam: „Erős várunk nekünk az Isten."

Minthogy a hivek száma ijesztően megcsökkent, a szuperintendens a *surdi* anyagyülekezethez kapcsolja a légrádi hitközséget egyidőre.

Ártner Mihály elhalálozván, 1795-ben *Famelitzi* József veszi át elődjétől szerény gyülekezete hajójának kormányzását.

Most már aztán megkezdődik a belső erőkifejtés lázas munkája is. Kezd a népség szervezkedni, gyarapodni.

1801-ben *Laki* József, 1804-ben pedig *Horváth* József előimádkozók buzgólkodásával élénk mozgalom indúl meg, amely ki akarja csikarni a felsőbbségtől, hogy a légrádi is anyaegyházzá lehessen és így önállósíttassék.

Nemes fáradozásuk nem is marad meddő eredményű.

1807-ben hozzálátnak a negyedik templom fölépítéséhez is, amely csakhamar el is készül. Ismerjük méreteit is. Hossza 6, szélessége 3, magassága pedig 2 öl volt. Harangra, orgonára azonban még nem telik. — De azért nem csüggednek. 1810. márc. 16-án kimondják, hogy a légrádi anyahitközség elszakad a surdítól s ismét függetlenné lőn. (Ekkor már 260 lelket számlál a gyülekezet.)

1811-ben már iskolájuk is van; a 20 növendék számára azonban még nem „szerződtettek" külön iskolamestert, hanem maga a lelkész oktatja a kis nebulókat.

(Az anyakönyvet ezentul magyarúl vezetik már.)

Minthogy az 1807-ben emelt templom az időközben megszaporodott hivek befogadására elégtelen, 1841-ben új templom emeléséhez fognak, amely 1889-ben kiegészül.

1859-ben, amikor a katolikus templom-tornyába új harangokat vesznek (4543 frt.-ért): az evangélikusok is megkapják a maguk hatodát 442 frt.-nyi öszegben, amelyet templomuk és iskolájuk fejlesztésére fordítanak.

1870-ben az evang. iskolaszék elszakad a katolikustól s önállóvá lesz.

1889-ben tornyot emelnek a templom fölé s ellátják azt harangokkal. 1908-ban új iskolát épít a gyülekezet.

Azóta pedig szépen fejlődik hitközségük s haladva a magyar kultúra és evolució útján: paizsa itt az ország szegélyén a magyar nemzeti gondolatnak s letéteményese az államesmének; s ha egykor becsületet szerzett a magyarnévnek lesújtó kardjával: úgy ma dolgos karjával; ha akkor vérével: ma verítékével; ha hajdan elszántságával: ma zamatos nyelvével.

Mind a templomban, mind pedig az iskolában az összes *funkciók magyar nyelven történnek.*

— — — — — — — — — — — — — — —

Végezetül hadd soroljuk fel időrendben a Légrádon fungáló lelkészek és tanítók neveit az alábbi táblázatban:

Lelkészek voltak: 1571-ben ??; 1620-ban Serény György; 1641-ben Hidegkuti András; 1632-ben Kálmántsei Bazil; 1639-ben Godi Imre; 1644-ben Semtei Benedek; 1654-ben Ivánka Péter; 1656-ban *Légrádi János;* 1661-ben Deselvitz István; 1664-ben Fekete István; 1674-ben Szanai; 1677-ben Berényi; 1680-ban Karuffa N.; 1685-ben ??; 1792—1804-ig praeoránsok vannak; 1804—14-ig Horvát József; 1814—21-ig Csöngető Mihály; 1821-ben Czipótt György; 1822—27-ig Fichtner Ferenc; 1827—30-ig Kovács Mihály; 1830—36-ig Pataky Pál; 1836—37-ig Mérnyi Sámuel; 1837—39-ig Hutter Zsigmond; 1839—43-ig Andorka János; 1843—80-ig Neusinger János; 1881—1901-ig Szilvágyi Gyula; 1901—1911 Bors György; 1912-től pedig: Horváth Olivér a lelkipásztor.

Tanítók voltak: 1792-ben Ártner Mihály; 1795—1800-ig Famelitzy József; 1801—04-ig Laki József; 1810—?-ig Töskés Sámuel; 1858-ban Pécsek János, (aki itt is halt meg); utóda: 1859-ben Gring János; 1860—1887-ig Amtmann János; 1887-óta pedig Mikler Győző. —

XVII.

A Chevra Kadisa multja *)

Az izraeliták egyházának már nincs oly patinás, borús századok homályába temetkező felhős multja, mint a katolikusok- és protestánsokénak.

A Légrádra betelepült zsidóság ugyanis csak 1820-után ütött tanyát községünkben.

S csakugyan, ha átböngésszük Légrád nagyközség levelesládáját, nem is találunk további időre visszamenőleg adatokat, amik beszármazására fényt vetnének.

A bevándorolt izraeliták jegyzőkönyvet sokáig nem vezettek s igy, amit sikerült is a Chevra Kadisa történeti multjára vonatkozólag kifürkészni: az is csak problematikus hitelü szájhagyományokon nyugszik. — Annak oka, hogy előbb nem telepedtek le községünkben Mózes-hitűek, hihetőleg abban rejlik, hogy a zsidót a hatóságok kozmopolitának bélyegezték, számára a birtokvételt megnehezitették s családalapitását lehetőleg meg is akasztották.

A légrádi izr. hitközség megalapitója *Friedfeld Márk,* aki

*) Grósz Dávid adatai alapján.

1820-ban költözött be Légrádra s nyitott üzletet ott. Emelkedett gondolkozásu férfiu lévén, tanitót fogad gyermekei mellé, aki egyúttal rituális funkciót is teljesit. A légrádi zsidóság egyházilag jóideig a kapronca hitközséghez tartozott. De a magyar érzésű izraeliták a főbb ünnepeken inkább Nagykanizsán tömörültek össze, mint a horvátországi Kapronca. — Friedfeldék után a Goldsmidtok szállingóztak be községünkbe, Városszalonakról, 1830 táján. Most már előimádkozót s tanitót is tart a megszaporodott zsidóság hitéletének intenzivebb fokozására. Az iskola és imaház sokáig a Friedfeldék birtokán állt. — Az 50-es évektől kezdve már megbizhatóbb adataink vannak. A hitközség tagjai apránként szervezkednek s lüktető hitélet kezd kialakulni körükben csakhamar.

1854-ben Goldmann Samut hivják meg előimádkozónak és tanitónak, aki innét Nagykanizsára kerül. — 1860-ban Rosenfeld Izrael a kántortanitójuk. Rosenfeld eltávozván, állásában Grosszmann S. L. követi, aki most Baranya-Szt.-Lőrincen rabbiskodik. Az ő utódja pedig Breuer Salamon lőn, aki 35 évig lelkészkedett Légrádon. Breuer halála után 1901-ben, a megüresedett rabbiállást a hitközség Grósz Dáviddal töltötte be, aki ma is közmegelégedésre látja el egyházközségének ügyeit s akinek soha el nem vitatható érdeme, hogy a magyar hitszónoklást elsőnek vezette be imaházába. — A hitközség sokáig szűkölködött temető nélkül. S igy a temetkezés helye jóideig Kapronca volt. — 1867-ben végre sirkertnek való helyet szereznek s egyben zsinagógát is épittetnek. — Ekkor alakult meg a „Chevra Kadisa“ is, melynek első előljárói: Goldsmidt Samu és Hercer József voltak. — Légrád egyik részét, amelyben hajdan bokrosabban laktak izraeliták, a nép ma is „Zsidó-városnak“ nevezi. —

XVIII.

Népoktatásunk multja.

Az életösztön az önfenntartás eszközeinek és módjainak megismerésére kényszeríti az embert. A tudnivágyás és a titokzatostól való rettegés pedig kutatásra, okfejtésre serkenti a lelket. Az utóbbi a lelkiélet szükségletévé a hitvallást emelte, az előbbi pedig a tudományszeretetet s a kulturális haladást biztosította.

Volt egy hosszu időszakasz, amikor az embert társadalmi sorompók választák el társaitól. Amikor elvvé, berozsdásodott felfogássá rögződött az elmékben az obszkurantizmus gondolata, hogy t. i. hadd maradjon a paraszt, a jobbágy korlátolt, tudatlan. A tanulás csak úri, de főleg papi mesterség. S századok kellettek, amig megdőlt ez a balhit is; a műveltség, a kulturális haladás jogának ez az önző kisajátitása.

A görög csak „jó polgárokat“ nevelt; a keresztény eszme már arra is törekszik, hogy „jó emberekké“ legyenek Isten képmásai.

A legelemibb oktatási módszer volt, hogy a lelkész megtanította a szülőt az imádságra, emez pedig gyermekét. Szinte mon-

danunk se kell, hogy a népiskolát nem a Taksony pogánykora, hanem a későbbi keresztény világnézet teremtette meg. A pap elsőben a templomban, majd külön *iskolában* tanit.

Az oktatás persze egyoldalu volt. A *plébániai iskolákban* imádságot, irást és olvasást ismertetnek a növendékkel.

De már Szt.-István idejében is magyarúl prédikálva oktat Adalbert püspök. (Apát még e korban nem predikálhatott.)

A 14. századtól kezdve a káptalani iskolákon kivül vannak már falusi iskolák is. Mind azok, mind ezek világiakat is vettek föl, tehát nem-klerikusokat is.

Ezen századokban már nemcsak plébánosok, de *külön* iskolamesterek (ludi magister) is tanitanak önállóan.

A XIII. században jelen meg a városi iskola is.

A XVIII. századbeli oklevelek szerint az iskolamestert (Légrádon školnik) a város maga fogadta föl. Még pedig 1—1 évre (mint a jegyzőt, kapitányt s a . . . csőszt is.)

Légrád kiváltságos városának tanácsa is maga szegődteti föl a mestert. Bár ennek irott nyomát nem találjuk a 17. századig. Már pedig hihetetlen, hogy oly tudós és modern gondolkozásu férfiu, mint a költő Zrinyi, ne kötelezte volna Légrád lakóit az iskoláztatásra.

A tanitó neve scholasticus, rector scolae, regens stb.; a diákok cime: scholares. (Teutsch, Békefi.)

Az iskolamester fizetése 20—16 frt. közt ingadozik esztendőnként (1506.)

De voltak mellékes jövedelmei is. Egy rázintásra, egy toppintásra pl. minden szilvafáról, ami lehullt: az övé lett.

A harangozás (campanae pulsus) is hozott valamit. — — —

A humanizmus közvetve, valamint a renesszánsz majdnem közvetetlenül a hitújításhoz vezetett. Most jön el az ideje, hogy összeütközzék a reformált hitelv a katolikus konzervativizmussal. Óriási vitatkozás, zsivaj, forradalmi sajtóharc támad, melynek terméke a gyorsabb tempóban fejlődő népoktatás, a kultúramegkivánás, valamint — Luther rendelkezései szerint — az általános tanitási kötelezettség. Valószinü, hogy a protestantizmus beszivárgása, Muraközben s Légrádon is felkeltette természetszerüleg az iskoláztatási kedvet 1571 után.

Ám a 17. századig még se találunk adatokat, amikből kitetszenék, hogy községünkben (a várban) tanintézet lett volna.

De már egy itélet elárulja, hogy 1697-ben *Postha* N. magistert (tanitót) állása elvesztésére kellett itélni, mert „enormiter baculo grandi“ (szokatlanul vastag bottal) verte növendékeit s mivel „filias, penes scholam ambulantes, dehonestavisset“ (a leányokat megbecstelenítette.)

1755-ben Grassalkovich János a tanító, aki azonban otthagyja helyét, mivel a fizetését nem javítják.

Utódja 1756-ban Vidákovics Márton, aki orgonista is meg iskolamester is.

1760 körül Osvald Ferencre háramlik ez a tisztség, aki szintén csak 1 évig népnevelősködik s — harangoz. (Mert a harangozás mellékes haszon volt.)

1762-ben már ketten hintik el a kultura áldásait. Van ugyanis egy „oskolamester“ meg egy „praeceptor.“

1771-ben Görög N. kosta az iskola vezetője, aki följelenti Berke plébánost, mivel őt — elpáholta.

1772-ben visszatér Grassalkovich, hogy itt is hunyja le szemeit örökre.

1787-ben a jegyzőkönyv egyik lapján ez a feltünő határozat ötlik szemünkbe: „Kegyes királyi parancsolatoknak beteljesitésére, melyek normáliskép tanitandó gyerekek és a *német nyelvnek behozása* végett megérkeztek: *egyenlő akarattal* abban állapottatott meg, hogy a mostani (magyar) mester helyébe a szentmihályi mester, ki *németül* is nomálisképpen tanitani tud, — fölvétessék.“

Ez volt József császár germanizáló rendelete, mely azonban 1791-ben már erejét vesztette.

1790-ben Huszár József a község tanitója, akinek a jövedelmét is tudjuk: volt 70 frt.-nyi szárazfizetése, 1 holdnyi földje s rétje s kapott hegyibe még 6 öl fát s harangpénzt. Mindezért orgonálni is köteles volt.

A gyűlésen szóba kerül ez évben már az iskolaépités szüksége is. — De aztán mégis elodázzák vagy félszázadig.

1791—1822-ig Mátay Imre a tanitó, (kinek elődje Lengyel Pál volt.)

1841-től Basnec Tamás oktat. (Fizetése 18 pozsonyi mérő gabna.) —

1844-ben összeroskad a korhadt alapzatú iskola-helyiség s ennek a helyére 1845-ben uj épületet emeltet a város Mátay Ferenc kapitánysága alatt. (Ez áll a plébánia mellett ma is.)

1847-ben Basnec azt kéri, emeljék fel a fizetését 50 frt. ezüstpénzzel. Minthogy az előljáróság nem hajlandó az iskolamester kivánságát teljesiteni, — 1847. márc. 5-én elhagyja állását Basnec. —

Utódja Radakovits György lett.

1865—66-ig Radakovits mellett segédtanító is van Slumpf József személyében.

A Bach-korszak alatt németül folyik az oktatás. De 1861-óta *magyarul,* bár a horvát nyelvet sem hanyagolják el.

1869-ig a községben nincs iskolaszék. Égető szükségként jelentkezik tehát ily intézmény alapvetése.

Minthogy az 1869—1892-ig terjedő időköz elég gazdag felötlőbb mozzanatokban, ezeket pedig az 1892-ben kiadott „Értesitő“ szervesen csoportosítja: hadd idézzem szó szerint ezt a jelentést, amelynek cime: „Visszatekintés (kat.) iskolánk multjára“, tartalma pedig a következő:

„Nagyságos Boja Gergely úr, kir. tanácsos, Zalamegye volt tanfelügyelőjének elnöklése mellett a város tanácstermében 1869. év december hó 6-án a város tanácsa s polgársága jelenlétében tartatott meg az alakuló iskolaszéki közgyülés.

Az elnök ur magasztos szellemü beszédével üdvözölvén a szép számban összegyült közönséget, kiemelte megjelenésének, küldetésének a müvelődésre, polgáriasodásra nézve szükséges voltát.

Megszemlélte a Légrádon létező felekezeti iskolákat s minthogy ezek a korszellem és a törvény rendeleteinek meg nem felelnek, azért ezek megváltoztatására a kellő intézkedések megtételét ajánlotta.

Minthogy ez ideig Légrád visszás helyzeténél fogva az iskolaszék meg nem alakulhatott, ekkor felekezetí különbség nélkül megalapitotta az első iskolaszéket.

Elnök: Tallián Ede r. k. plébános.

Alelnök: Neusinger János ev. lelkész.

Jegyzők: Horváth János r. kath. és *Amtmann* János ág. ev. tanitó urak.

A rendes tagok száma 13.

Ugyanekkor az iskolák felekezetieknek nyilvánittattak s szóba hozatott egy uj iskolaépület felállitása — miután ez idő szerint iskoláink túltömve bérházakba voltak szoritva *Horváth János* k. tanitó és *Ruzsics* András altanitó vezetése alatt, — s egy nőtanitó szükséges volta.

E tanitónői állást 1869. évi december hó 11-én *Csepp Krisztina* töltötte be.

Az uj iskola tervrajzát Hencz és Bergh épitész urak elkészitették s az épitésre vállalkoztak, ami azonban egyelőre hajótörést szenvedett,

De azért a 70-es években városunk tanügy iránt lelkesülő polgárai kitartó erővel fáradoztak a nevelésnek hazafias irányu elveken leendő előbbrevitelén.

1870-ben az evangelikusok külön iskolaszéket alakitottak, igy tehát iskolaszékünk tisztán róm. kath. jellegűvé vált.

Nagyságos Tallián Ede ur, kanonok, légrádi plébános eltávozván, 1872. évi december 15-én főt. Gadó Mátyás plébános ur foglalta el az iskola elnöki székét, ki uj lelkesedéssel fogott a tanügy hiányos helyzetén, a korszellem kivánalmainak megfelelve, javitani.

1875-ben Csepp Krisztina tanitónő lemondván, helyette *Tóth Karolina* lett ideiglenes tanitónő, kinek helyét az 1876. év augusztus hó 23-án megválasztott *Mosgai Mária* tanitónő töltötte be jelen tanév elejéig.

Miután az új épület csak papiron volt szemlélhető s a folyton népesedő termek sok tekintetben elmaradni látszottak a paedagogia követelményeitől, *1886-ban Gérics Mária* tanitónő mint *negyedik tanerő* lett megválasztva s ettől kezdve folyton négyen fáradoznak a népnevelés magasztos céljának sikeres megoldásán.

1887-ben Gérics Mária tanitónő lemondván állásáról, helyét *Konkolyi József* tanitó foglalta el.

1890-ben *Ruzsics András* segédtanitó nyugdijba lépett, helye

ugyanazon évi junius hó 28-tól *Polesinszky Emil* tanitó által lett betöltve.

Ezen tanerőváltozások ideje alatt iskoláink még mindig a tanitásra nem legalkalmasabb helyeken voltak folytonos vándorlásnak kitéve, mig végre oly személyeket állitott az istení gondviselés a város vezérszerepének vitelére, kik a nép gyermekeinek nevelését nemes szivükön fekvő honpolgári s szülői érzés parancsolta magasztos kötelességüknek ismervén el, kimondták, hogy itt tenni kell valamit.

Ennek következtében az 1889. évi március hó 17-én tartott képviselőtestületi ülésben főtiszt. Gadó Mátyás plébános, isksz. elnök, Kováts Gyula vjző, isksz. tag urak és több tanügybarát lelkesült beszédeik folytán — 6 tagból álló uj épitészeti bizottság választása mellett — a róm. kath. iskola épittetése elvben ujra el lett fogadva s ugyanazon évi dec. 8-án tartott gyülésben 10.000 frt. költség s az épitesi anyag megajánltatott.

A legalkalmasabb hely a község nemes áldozatkészsége folytán az épitendő légrádi róm. kath. népiskola javára ajándékozva lett s 1891. évi március 22-én nyilvános verseny-tárgyalás tartatott Morandini Román nagykanizsai épitőmester és Salzer Miksa zalaegerszegi ácsmester részvétele mellett s a vállalatot Morandini Román épitőmester, az épitési terv készitője, nyerte el.

1891. évi április 20-án Hergár István szt.-máriai alesperes pontificálása, Gadó Mátyás légrádi plébános és Kováts Gyula vjző urak lelkes, hazafias szónoklatai kiséretében az első tégla ünnepélyes letétele s április 30-án hasonló ünnepi szertartás mellett, az „Emlékirat“ elhelyezése megtörtént.

És 1891. évi október hó 25-én a díszesen felékesitett monumentális épület Zalamegye közigazgatási s tanügyi factorainak s Vuchetich István dr. prépost kanonok és Vizeki Tallián Ede Zágzáb főegyházmegyei kanonok urak szives közremüködésével felszentelve, ünnepélyesen átadatott — itt a horvát határ közvetlen közelében — magasztos missiói hivatásának.

Az ige testté vált. S ha visszatekintünk iskolánk 23-éves multjára, Légrád város büszkén tekinthet az égre s nyugodt lelkiismerettel mondhatja: megtettük, mivel Istennek s magunknak tartozánk.“ —

1886-óta már folyton négy községi tanerőnk van. Az apácák betelepedésekor azonban még inkább megszaporodott a tanitó-személyzet. Ma Prokesch Aurélia főnöknő az *óvót* vezeti. Négy t. nővér és Oszten Lajos tanitó pedig az egyes osztályokban oktat.

— Az alsófoku népiskolával összekötve ismétlő-tanfolyam is van, amely felettébb népes.

Tanitók illetve tanitónők voltak kat. jellegü népiskolánknál 1893-óta: Kollarits Lajos, Molnár Vince, Tholt Málvin, Riedl Ilona, Schiffter Ferenc, Haller Jenő, Majczen Ferenc és Oszten Lajos.

— — — — — — — — — — — — — — — —

Egyéb jótékony és kultur-intézményeink: A Múzeum és Levéltár, az Önk. Tüzoltó-egyesület, a Polgárok Köre, a Temetkezési Vállalat és a Tűzoltók zenekara, melynek buzgó karmestere: ifj. Goldsmidt József. — S van végül 1 gyógyszertár is községünkben.

(Pénzintézetünk 4 van: a Postatakarékpénztár, a Légrádi Takarékpénztár, a Gazdák Hitelszövetkezete és az Önsegitő Szövetkezet.)

XIX.

A céhek.

I. A vargák és timárok.

A modern korszellem reformáló ereje a középkorból fentmaradt céhrendszert, — ezt a patrialkálisan kedves ósdi intézményt is — elmállasztotta. A letünt idők fakó emlékein elmélázó elme ma megilletődve szivja magába a céh-ládák szúvas rejtekeiből felbuggyanó impressziókat s az ember nem győz betelni azokkal a szines emlékekkel, amik a rőt írások láttára felrajzanak lelkében. A jámbor céhek csakolyan szakszervezetek lehettek, osztályuralmi alapon, mint a mai szociálisták szervezete. Csak a céljuk elütő egyben-másban, mert pl. a céhbeliek — habár szintén saját érdekeik istápolására tömörültek is rokonszakmák szerint, — nem voltak se „hazátlan bitangok," se pedig vallásgúnyoló „felvilágosodottak", sőt inkább becsületes alapon nyugvó autonómiájuk keretében igyekeztek mind a hazának szolgálni, mind pedig az isteni szolgálat fényét emelni s kartársaik jóvoltát előmozditani csakugy, mint iparuk fejlettségét és méltóságát gondosan megóvni. Talán

nem lesz érdektelen, ha multjukról az avart kissé lehántjuk s organizmusukat *való* szinben rajzoljuk meg a mai kor olvasóinak. —

. . . A céhek „kalandas, confraternitas“ néven már a XIII. században is feltünedeznek. De „nemes céhekké“ csak később alakulnak át.

Tudjuk pl., hogy 1466-ban Mátyás király a zágrábi szücsök és szijgyártók testületét már státutumokkal ruházta fel. (L. Tkalcsics: „Povjestni spomenici“ c. művét!)

Ezen oklevél cikkelyei szerint a nevezett iparűzők évenkint 1—1 *dékánt* választottak. A *„mester“* csak az ő felülvizsgálata alapján remekelhetett s szabadulhatott fel. Igy tehát jelentékeny személyiség volt.

A remek-vizsgálaton sikeresen átúszott iparos köteles volt a céh ládája (pénztára) javára 2 forintot leszurni, a céh-oltárra (minden céhnek védőszentje s ennek oltára volt) meg vennie kellett 4 font viaszt avagy gyertyát. Felszabadulása után pedig megvendégelte volt gazdáját, dékánját s kartársait; ekkor üritett az uj mester „tas-poharat“ (?) is.

Idők folyamán az egyes iparos-céhek rendszabályai is sokban megváltoztak. Ide iktatunk a légrádi *vargák és tímárok* királyi oklevelekben megállapitott rendszabályaiból egy-két rövid kivonatot, amely elég hiven tükrözi majd vissza e nemes céh belső életét és önrendelkezési jogait, kötelességeivel együtt. —

A helybeli vargáknak és timároknak eddig kétféle statutuma ismeretes. Az egyik latinul és magyarul van meg s Mária Terézia adta ki értékes kivitelü pergámenes füzetben 1776-ban. Ennek XVIII §-a van.

A másik csak horvát (kájos) másolatban maradt ránk s Lipót idejéből való (1697.) Ez pedig XXX articulusból áll.

Ez utóbbi szabályrendelet az inastól erkölcsi feddhetelenséget követel első sorban is. A vargajelöltnek *remekeléskor* 10 pár lábbelit kell kiszabnia és pedig borjú,- marha-, kecske- és juhbőrből. Minden inas engedelmességgel tartozik gazdájának. Ha a legény rossz munkával remekel, úgy a *gazdája* 7 pénz erejéig megbüntethető.

A X. §. szerint a mesterek civódásában a *céhmester* bíráskodik.

A további rendelkezések meg eképpen hangzanak:

XI. §. A lakóhelyéről eltávozó iparos, szándékát köteles a céhmesternek bejelenteni. Aki ezt elmulasztja s cégtábláját nem veszi be: az 25 kr. birságot fizet.

XII. §. Az *atyamester* állást szerez a hely nélkül szükölködőknek.

XIII. §. Ló-irhából lábbelit csinálni tilos.

XIV. §. Aki mástól *kész* munkát vesz és azzal kereskedik, azt a céhtársaság kiközösiti.

XV. §. A maga házánál minden tímármester cserezhet bármily fajta bőrt.

XVI. §. Szombaton d. e. 7—9-ig szabad a mesternek a légrádi piacon portékát árulnia, de előzőleg a céhmesternek meg kell azt mutatnia. Aki ezt elmulasztaná, árucikkeit a kórházakban elkoboztatják.

XVII. §. Az újonan megválasztott céhmesternek a város kapitányánál jelentkeznie kell s legott esküt is köteles tenni a városházán. A kapitány elrendeli aztán, hogy a város lakóinak hány pár cipellőre lészen szüksége az év folyamán.

XVIII. §. Minden *külső muraközi* varga és timár köteles az uj céhmesternek Légrádon bemutatni munkáját.

XIX. §. A céhmester kimutatást vezet azokról, akik neki nem akarnak meghódolni s ellenük a légrádi kapitány hatalmát érvényesítheti.

XX. §. Bejelentés nélkül egy céhbeli sem itélhető el, sem tőle zálogot szedni nem lehet. Csakis a céhmester tudatával történhetik meg ez.

XXI. §. Horvát mester német, német mester pedig horvát inast is fogadhat.

XXII. §. Céhbeli csak róm. kath. vallású ember lehet.

XXIII. §. Minden céh-társulat köteles céhládát (pénztárt) beszerezni.

XXIV. §. A céhbeliek tartoznak külön templomi zászlót venni s az alatt meg kell jelenniök ünnepi miséken és körmeneteken. Aki ezt elmulasztja, 1 font fehér viaszt vesz. Istentelenkedő iparos negyedévig nem üzhet ipart. Akinél pedig vallástmegvetés észleltetnék: azt a céhből kizárják.

XXV. §. Aki céhbelínek segédje, inasa vagy hozzátartozója meghal (vagy maga a mester), azt a céh tagjai kikisérik. Amely tag a temetésen nem jelenik meg: 2 font viaszt vásárol büntetésképen.

XXVI. §. Ha a mester fiát avatják mesterré: az illető köteles lakomát rendezni mestertársai tiszteletére.

XXVII. §. Az olyan céh-tagot, aki a becsület, szemérem, s törvény ellen vét: a céh sem védi meg.

XXVIII. §. Ezt a szabályzatot évenkint legalább *két* izben fel kell a céh-gyülésen olvasni s jól meg is kell ott magyarázni.

XXIX. §. Az inasokat, ha idejük lejárt, joga van bármelyik mesternek remek-vizsgálat elé bocsájtani.

XXX. §. A céhmestereket évenkint váltakozva kell megválasztani nemzetiségi különbség nélkül.

A királyi oklevél 1697. aug. 9-én kelt Bécsben.

Aláirva: Lipót. — —

Az eredeti pöcsétnyomó nyilván elveszett. Az 1711-ben készítettnek a körirata ez: „Sigell. Handlwerch. der Gerber u. Schuster in Legrad". Közepén tojásalaku mező van. Ebből pedig egy lábbeli és egy cserző-kád domborodik ki.

A céh lobogójának alapszine kék. Rajta Szent-István és a fölfeszitett Krisztus képe látható.

— — —

A másik statutumot meg Mária Terézia adta ki latin nyelven; ez diszes kötésü pergámenre van irva; a füzetről hatalmas pecsét csüng le.

Pontjai pediglen a következők:

I. A céh tartozik templomi zászlót venni s az alatt kivonulni körmenetek alkalmával. Ha a mesterek közül valamelyik nem jelen meg a processzión: 2 font, — ha pedig legény: akkor 1 font fehér vagy sárga viaszt köteles venni a templom javára. A céhbelieknek *vallás különbség nélkül* kell a katolikusok isteni tiszteletére elmenniök.

Pátrónusuk nevenapján mise tartandó, amelyen minden egyes céh-tag részt vesz. A távolmaradó inas helyett a gazdáját birságolják meg.

II. Kántor-bőjtkor gyülést kell tartaniok. (A céhmester máskor

is tarthat ülést.) Azon kiki jelenjen meg. Az elmaradók megbirságolhatók. Egyesek is kérhetik gyülés összehivását, de csak — pénz fejében.

III. Céhmestert minden esztendőben kell választani. Tisztségére 3-at lehet kandidálni. Akire legtöbb szavazat esik, az a megválasztott céhmester. A gyülésen megyei biztos van jelen. A céhláda kulcsa a céhmesternél tartandó.

IV. A varga- vagy timár-inas köteles erkölcsi bizonyitványt szerezni, amelyből kitünjék, hogy „becsületes ágybul" való. Beszegődtetésekor 2 frtot fizet be a céh-ládába. 3 évi szolgálat után, felszabaduláskor ismét 2 frtot. — Ez után, ha már felszabadult, 3 évig vándorolnia kell, hogy tapasztalatokat gyüjtsön. Ha az inasévek alatt meghalna a tanuló gazdája, a céh intézkedjék, hol folytassa tanulmányait a fiu.

V. Ha a mesterlegény céh-tag akar lenni, 1 frt. tagságdijat fizet. Egyben müködési bizonyitványát is be kell terjesztenie. A földesurat pedig meg kell kérnie, hogy légrádi lakó lehessen. Ezután „remekelnie" is szükséges. Ez a megye-biztos és a mesterek szine előtt esik meg. Ha remekében csak kis hibát lelnek, jogát 2—4 frt.-tal még megválthatja. Ám, ha a hiba vaskosabb, ugy tanulása folytatására utasitják. Akinek a remekmüve sikerült, azt 15 frt. leszúrása ellenében legott beiktatják a mesterek sorába. A lakomázás ellenben *szigoruan tilalmas.* (De ezt a tilalmat gyakran elfeledték.)

VI. A mester fia, vagy oly varga-legény, aki egy céhbeli mester leányát avagy özvegyét nőül veszi és mester akar lenni, hasonló elbánásban részesül. De beiratáskor csak 7 forintot fizet.

VII. Más vidékbeli vargát és timárt is vehet be céhbelinek a légrádi vargák testülete. De Urnapkor a körmeneten ők is kötelesek részt venni

VIII. Vásároznia szabad mindenik mesternek. Vidéki mester Légrádon nem árulhat, mert ez a szabadalma csak a helybelieknek van meg, (elsőbbségi jogképpen.) *Nemeseket* azonban ez a tilalom nem érint.

IX. Az izgága, becstelen céh-tagokat, legényeket, inasokat a céhmester 2—4 frt. erejéig is megbirságolhatja. Az itélet ellen a földesurhoz lehet feljebbezni.

X. Sutor, ne ultra crepidam! Kiki maradjon a maga mestersége mellett. Vitás ügyekben vagy a céh vagy a földesur tesz igazságot a békétlenkedők közt.

XI. Ha egy mester mühelyében igen feltorlódik a munka, ugy a munkamegosztás elvénél fogva a haszonban mást is részeltetni kell.

XII. Más faluból ide vetődött mesterlegény, a céhmester tudtán kivül, nem fogadható fel. De aki a saját költségén hoz legényt, azt alkalmazhatja is, ha erről előzőleg értesitette a céhmestert.

XIII. Aki céhbeli társa munkáját becsmérli vagy alkalmazottját nagyobb bér igérésével elcsalja: 2 frtot fizet büntetésül.

XIV. Árát szabni mindennek csak a megyétől jóváhagyott tarifa szerint szabad.

XV. Ha céhbeli megbetegszik, azt a céh költségén kell gyógyittatni. Ha súlyos nyavalyába esett, meg is kell gyónnia az illetőnek.

XVI. A mester özvegye ügyes segédekkel folytathatja üzletét. De, ha közben más ipart üző mesterhez megy nőül, akkor az előbbi iparág üzését abban kell hagynia.

XVII. A meghalt mestert minden céhegyesületbeli köteles utolsó utjára elkisérni. Ha ez elől valaki kitér, ugy mesterre büntetésül 25, segédre pedig 12 pénz róható ki.

XVIII. Hogy pedig e pontok megtartassanak és hogy tiszta erkölcsös alapon nyugodjék e céh munkája s iparának fejlődése: a varga-és timár-céh köteles minden gyülésre egy megyei megbizottat elnökül lehivatni.

Bécs, 1776.

Mária Terézia.

A remeklésen sikeresen átesett segéd „felszabaditó-levelet“ kapott.

Kulturhistóriai szempontból is érdekes adat a következő felszabadító levél:

„Mi, Nemes Zalavármegyében és Légrád városában lakozó nemes *varga* Céh nevezet szerint *Céhmester:* Sztankó Imre; *Atyamester;* Sztankó Márton: *első bejáró mester:* Homér János; *második bejáró mesterek:* Pavlicsek János, Plahinger Jakab, Potocsnik

Antal, Kussek Lukács, Svarcz Márton. *Szolgáló mester:* Gyurata Ádám, Jazvec István, Plavák Márton és több, hozzánk tartozandó külső és belső, jámbor böcsületes varga-mester Emberekkel együtt köszönetünket és minden tisztességes dolgokban levő barátságos szolgálatunkat ajánluk s adjuk emlékezésül minden Tisztben és méltóságban levő Urajméknak, a kik ezen leveleinket látják, olvassák avagy olvastatnyi akarják; kivált képen minden királyi kulcsos mező és Szabad városokban akármely heleken lakozó Céhbeli böcsületes varga mester Urajméknak hogy ezen leveleink Szintol jámbor és böcsületes iffiu ugy mint Szücs György varga mester-legény az eő uránál avagy tanitó mesterénél Légrádon emlétet Szalla vármegyében lakozó Sztankó Mártonnál az eő *három Esztendejét* kitöltvén, egészlen hiven és böcsületesen és maga *taspoharát* megitta, az 1777. Esztendőben Januáriusnak 20. napján Fölszabadult Fednaska Fárában Született varasd vármegyében; Mi is ezen fölleb meg irtak ·(fölszabadétottuk) és az eő tanult mesterségérül közönséges akaratbul elegendő bizonságot tettünk, kihez képest pedig akár mely jámbor böcsületes mester-ember barátunk minden kétség nélkül be fogadhatja mühelybe és mivet adhat néki emlétett jámbor és böcsületes iffiunak; ugy mint Szücs György varga mester-legénynek és az mesterség szerint való Szerszámokat is jure munitó (!) minden apparentiákal együtt kétség nélkül kezére bizhattja. Ezen Comendátiomra, melynek nagyobb bizonságára és elhitelére adtuk az mi nemes Céhünknek Szokott pöcsétjével megerösitett levelünket.

Datum in oppido Légrád, anno 1777. die 28. Jan.“

Lecta et extra data per
me Georgium Voschanec, huius
Caehae notarium.

II. A molnárok.

A Dráván és a Murán a legősibb idők óta voltak mindenha révészek és molnárok. A révészekről pláne már az Árpádok korából fentmaradt irások is szót ejtenek.

Noha a molnár-iparág is ódon eredetü s noha mivelői sokan voltak, a légrádi molnárok nagyon-nagyon sokáig nem tömörültek

mégse. Legalább önállóan nem! A helybeli községház levéltárának fóliánsai megemlékeznek azonban 1750-ben egy küldöttségről, amelyet a *drávai* molnárok menesztettek a „magistratualis sessio“ elé s amely a „magok directiójára enyehány punctumokat kért.“ A város ad is nekik (1750) egy 24 §-ból álló szabályrendelet-félét, melynek őre az akkori céhmester: *Gárdony György* lett.

A molnárok ipartestülete azonban aligha elégedett meg ezzel a statutummal s innen van, hogy 1840-ben a megyétől is kért és kapott ilyent.

A megye meg viszont nem sokat teketóriázott, hanem ugyanolyan punctum-gyüjteményt küldött a légrádi molnároknak, amiről 1768-ban kaptak a szalai (Szala folyón foglalatoskodó) molnárok Mária Teréziától.

Ebből aztán kaptak is két példányt.

E kiváltságlevél ugyanazt tartalmazza egy-két sornyi eltéréssel, mint a föntebb leközölt 1776-ik évi azon statutum, amit a vargák számára utaltak ki.

Ide szúrom azonban mégis a „hetedik Articutust“, amely igen érdekes. Szól pedig eképpen:

„Szabad nem lészen ezen céhen hivül való Mesterembernek, vagy kontárnak a Dráva és Mura vizén malmot állitani és ott őrölni, aki pedig ebben tapasztaltatik, a céhmester hirt adván a földes uraságnak (Csáktornyán), hogy megbüntettessék és elparancsoltassék. A Nemesek praerogativájok (kiváltságuk) és szabadságuk mindazonáltal, — akiknek akárki által (ha céhbeli, ha nem) magok szükségére őröltetni és akárkit malmaikban *befogadni szabad* lészen: minden sérelem nélkül fent maradjon.“

Ezt a szabadalom-levelet a „zalavármegyei egyházi főrendeknek, zászlós uraknak, ország nagyjainak és Nemeseknek közönsége“ adja ki Kerkápoly István első Alispán és Oszterhuber Lajos esküdt ellenjegyzésével.

E molnár-céh pátrónusa másutt Szent-György, de Légrádon ma is Szent-Miklós. Lobogójuk hamvas-szürke alapszinü. A céh ládáját az utolsó céhmester, Lubics György a légrádi muzeumnak ajándékozta. A láda csinos kis alkotás. Hosszoldalát véve, két vas füllel volt ellátva. De volt rajta akasztó-vas is és ugy függhetett, mint ma a lógó lámpa egy forgó karikán. Belsejében 3 rekeszték

van. A láda fenekén látható a szabadalom-levél párja és a persely, meg egy hatalmas pöcsétnyomó, amelynek körirata: „Légrádi N-s. Molnár Céh Pöcsitie 1840".

A nyomó közepéből vizimalom konturjai merednek ki. A fasátor tövében pedig malomkerék látható.

Ugyancsak rézből való malomkerék van rá erősitve a láda ajtajának belső részére is. E rézkerékbe belevésték a legelsőben megválasztott tisztikar nevét is.

A céh vezetői 1840-ben: Oszterhuber Kázmér, céhbiztos, Cvetnics István céhmester, Laskai János atyamester, Sein Ferenc bejáró mester és Vidákovics János szolgáló mester.

III. A sajkások.

A 3. céh volt a drávai sajkásoké, akik igen régen kaptak már privilégiumot, amit aztán III. Károly 1717-ben ismét megerősitett. Egyebet azonban róluk nem tudunk.

IV. Az öregcéh.

Megesett, hogy egy-egy iparág művelői koronkint nem voltak oly sokan, hogy szakmájuk szerint külön-külön verődhettek volna egy-egy tömbbé. Ilyenkor aztán, hogy erőösszetételük befelé az egységességben acélosabbá váljék, kifelé pedig annál hatékonyabban érvényesüljön: együvé tömörültek többen s igy erőkifejtésük jelentékenyebb lehetett már.

Az öregcéh alakulási folyamata időnként más-más képet mutat.

1677-ben pl. a nagycéhben ezek az iparosok egyesültek: a *kovácsok, lakatosok, késesek, bognárok, szijgyártók és — a cserzők.*

1722-ben megint másként csoportosultak.

1772-ben pedig igy fest az öregcéh: timárok, szijgyártók, *asztalosok,* lakatosok, késesek, bognárok (a kovácsok nélkül.)

Majd meg a timárok kiválnak és külön szervezetté forrnak össze a *takácsokkal* és *kalaposokkal.* Ezek közé vannak beékelve a *gombkötők* is (1750.)

De nemcsak a *mesterek* tapadnak együvé, egy jegecesedési pont körül, hanem a legények is.

1674-ben ugyanis a kovács-, lakatos-, szijgyártó-, késes-, cserző- és bognár-legények Csáktornyára mentek és ott saját jogaik körülbástyázására és kötelességeiknek tételes szabályzatban való megszabására Zrinyi Ádám gróftól statutumokat kértek, aki ezeket meg is adta.

A statutum I. §-a azt mondja: A céhbeli segédek minden évben gyülést tartanak és dékánt választanak három királyok napján. — Első foku hatóságuk peres ügyeikben: a dékán, majd a céhmester és végül Légrád város bírája.

II. A legények a mesterek közől kötelesek egy atyamestert választani s nála minden hónapban összegyülni, tanulmányaik gyarapitása végett.

III. Ha egy más vidékről Légrádra szakadt legény itt szégyent, gyalázatot szerez az iparos-névnek, a dékánnak joga van őt a céhből kiszolgáltatnia és pellengérre állitania.

IV. Ha a segéd akár a város falain belül, akár pedig azokon kivül illetlenül viselkednék: birságot köteles fizetni. stb. — —

De vannak még más összetételről szóló oklevelek is.

Igy már 1686-ban a kovácsok, szijgyártók, lakatosok *ötvösök, kard- és késcsinálók*, asztalosok, szürszabók, *puskamivesek*, kötelesek és nyereggyártók szintén kértek Zrinyi Ádámtól statutumokat, aki azokat nem is tagadta meg tőlük. De alapul vette Mátyás királynak egyik, 1480-ból való efféle alapszabály-mintáját, amelynek eredetije a csáktornyaiak számára készült hajdan.

Ám a lakatosok, kovácsok, szijgyártók, szücsök, asztalosok, ötvösök, *csiszolók*, és bognárok 1746-ban is kaptak Althamné Pignatelli hercegnétől XII pontba foglalt szabályzatot, majd pedig 1770-ben Mária Teréziától, amely azonban már 18 §-ból állt.

Minthogy mindezek alig különböznek tartalmilag egymástól, közlésüktől eltekinthetünk.

Még csak annyit, hogy az egyesült öregcéh (nagycéh) pecsétje 1770-ből való s körirata igy szól: — *„Oppid. Legrad öregcéh pecséti anno 1770.“*

Zászlajuk alapszine: vörös. — Pátrónusuk: Szent-József volt. —

Ládájuk felül tartó-vassal van felszerelve, hogy céhmesterváltozáskor két ember rúdra-akasztva könnyen és illő szertartásos-

sággal vihesse a megbuktatott nagyság lakóhelyéről az uj céhmester lakására.

Volt a céhnek egy fa- és egy érctáblája is jelvényképpen. A vas- és fa-müveken dolgozó ezen egyesült céh ezüsttáblája szép épségben maradt az utókorra. (Látható a helybeli muzeumban.)

V. A kés-csinálók.

Minthogy a kés-készítés hajdanában Légrádon az ipar-művészetig fejlődött ki idők folyamán s mivel multja legalábbis 1480-ig nyúlik vissza: kötelességemnek tartom, hogy külön is megemlékezzem a késesekről, akik a Zrinyiek alatt kardokat is csináltak a légrádi és zrinyiujvári katonaság számára s akik később becsületet, hirt és piacot szereztek az immár világszerte ismert és elismert késeknek.

Mihelyt szigeti Zrinyi Miklós (1546.) átvette a Muraköz vezetését, egyszeriben kitataroztatta a légrádi várat is, amely akkortájt a mai Pázsiton állott.

Ahol pedig helyőrség volt, ott kardra, késre is szükség volt. Igy telepedtek meg akkortájt Légrádon késcsinálók, akik az én szerény megfigyelő és analizáló tehetségem szerint, jobbára somogyiak lehettek.

Tudjuk, hogy 1660-ban Nagykőrös városának küldöttsége a lekenyerezendő török pasa számára 4 darab légrádi kést is vitt.

1752-ben Bedekovich történetíró azt irja „Solum Natale Scti. Hieronymi"-cimű művében, hogy a légrádi kések „ab immemorabili jam tempore fabricantur". (Számtalan évek óta gyártódnak.)

Már a 17. században is 4 hires vására volt városunknak, amely alkalmakkor eladásra kerültek a kések is, amiket német, olasz, görög, török, örmény kereskedők kapkodtak el s vittek ki a pilágpiacra minden irányba.

Évek multán mind a külföldön, mind pedig Bécsben és Budán nevesekké váltak egyaránt.

1480-ban Mátyás király már statutumokat ád a csáktornyai és légrádi késeseknek.

1674-ben pedig már a légrádi jegyzőkönyv is szót ejt „Késcsináló Lőrincről", aki „maga hatalmával (vagyis szándékosan)

Komáromi Gyurkónak a vállába ütötte a kést s az ilyen hatalmaskodásért tartozzék vérbirságot, ugy mint 4 forintokat fizetnyi, az mellyet mig meg nem fizet, áristumban ugy mint tömnöcben marad, a Barbélynak (orvosnak) penigh tartozzék 4 tallérral". stb.

1686-ban a kés-gyártók a nagycéh keretében foglalnak helyet. (De 1750-ben valószinüleg különválnak.)

1767-ben, amikor már nyolc önálló késes és szablyakészítő van helységünken, a „magok dolgának jeles folytatására és igazságos rendtartására nézvest Királi Privilegiális Articulusok ereivel magok Társoságát tartani" a késesek is szeretnének. Addig is, amig „az kivánt Articulusokat megh nem szerezhettük és kezünkhöz nem vettük, — mondják — az öregh Céhbeli Társoságggal Conventióra" léptek.

Főbb késfabrikálók 1767-ben: Lánczos Ádám, Kapellay Jakab, Horvát István, Horváth György, Robosin István és Kovacsics István.

A Kovacsicsok mellett később a Budánecok válnak ki. De a kés-készítés tökéletessége kulminációját 1860—88 közt Kovacsics János alatt éri el, aki 1885-ben a budapesti kiállitáson érmet is nyert, aki „Jean Kovacsics" néven a világpiacon ma is ismeretes, akinek gyönyörü veretü késeit a kolozsvári és budapesti muzeumok is megbecsülik s aki az utóbbi években is érmet kapott a külföldi világkiállitásokon.

(De az érmeket a község nem vette meg.)

Kovacsics idejében 6 frt volt egy pár evőeszköz.

Csinált ő sonkavágó (konyhai) s evőkést, továbbá villát és zsebbeli kést. (Csizmaalakú nyéllel.)

Egypár evőeszközön (késen és villán) 3 napig is eldolgozott. Munkája meglehetősen szaporátlan volt. De ő a müvész ihlettségével és nyugodt pepecselésével végezte dolgát s bizonyára élvezett, amikor alkotott.

Mint ahogy élvez a költő, a képfaragó, festő, zenész, ha érzéseit, sejtelmeit érzékelhető alakban hivja életre.

Gönczi F. szerint a légrádi kések diszítő motivumai nem eredetiek, hanem bosnyák hatás alatt felsarjadzók.

Hát ez alkalmasint tévedés! Aki a légrádi kést a bosnyákkal

összeveti, legott észreveszi az alakban, anyagban, kidolgozásban és koncepcióban megnyilvánuló különbséget a kettő közt.

Gönczi azt állitja, hogy a nyél lópatából van. Dehogyis van! Lópatát csak kontár alkalmazott. Az igazi, az I. osztályu fekete kosszarvból való. A kosszarvba beleillesztett ornamentika pedig: ólom, réz, pont, tulipán, csillag és félhold.

A csillag és félhold ugyan előfordul a bosnyák késeken is, bizonyára török hatás nyomán. Ámde megtalálható Légrádnak 1610-ből való cimerében, valamint a pöcsétjén is.

Gönczi nem vette észre a stilizációban a magyar diszítő motívum legősibb eszközét, a tulipánt sem, amely pedig szintén rajt van a késen.

Az én csekély értékü megállapitásaim szerint tehát e kések nem bosnyák eredetüek; hanem első diszitőmesterük két forrásból merithette ornamentikája motívumait: a *csillagot* és *holdat* Légrád cimeréből, a pontot, tulipánt és a pontelhelyezést pedig a somogyi népmüvészetből. A csillag, tulipán, pont, ólombetét különben mind a somogyi, mind pedig a Szlavóniába leszakadt zalai pásztorok faragásain s ékesitésein szintén meglelhető. De főleg a nyeleken, (mint a késnél is) pl. csikós-ostornyélen és a kanászok munkáin.

A légrádi kések diszítő motivuma tehát tudatosan kombinált, eredeti, *ősmagyar* és semmi köze a bosnyákhoz. — Mert ha lenne, a vevőközönség bizonyára elpártolt volna tőle, pedig hát nagyonis felkarolta. Kovacsics a 90-es években megtért őseihez. — Azóta a hires légrádi késipar fejfájára is azt irhatjuk rá fekete betükkel: — Fuit! — Vajha jönne kor, amely életre hozná ismét a régi müvészetet, amely becsületet, pénzt és piacot teremtene ezen ujra feltámasztandó nemes iparágnak! — És öregbitené Légrád dicsőségét! Mert ma már csak a kegyelet virraszt megbénultan a lehanyatlott dicsőség szemfödele fölött és keres vigasztalást — a multban . . .

XX.

A Légrádi Múzeum és Levéltár.

Beszélni e zsenge kulturintézményünk *multjáról*, igazi: anakronizmus, mert mindössze néhány hetes az egész s még valóban csak csecsemő-korát éli. De *jövője* sok széppel kecsegtet máris s ezért szót kell ejteni *erről* is.

E könyv szerzőjét talán nem éri jogosúlt gáncs, ha megemlíti, hogy egy szemernyi része neki is volt a szép gondolat megvalósitásában, mert hogy az eszme az ő lelkében termékenyült meg.

A múzeum megteremtésének szükségességét ugyanis két zalai ujságban pendítette meg: a „Muraköz"-ben és a „Zalá"-ban.

Ez utóbbi felhívása az 1912. feb. 4-iki számban jelent meg s a következőképpen szólt: *„Múzeumot Légrádra!"*

„Talán nem lesz tulzás, ha azt mondjuk, hogy — amig a XIX. század a *nemzeti* eszme kisarjadzásának és a faji öntudat megszilárdulásának: -- addig a XX. század viszont a *nemzetiségi* villongásnak s a nemzetiségek forrongásának lőn a melegágya. Mintahogy a biológia és a bakteriológia bizonyos betegségek elterjedésének és meggyökeresedésének életföltételeket szab: úgy van

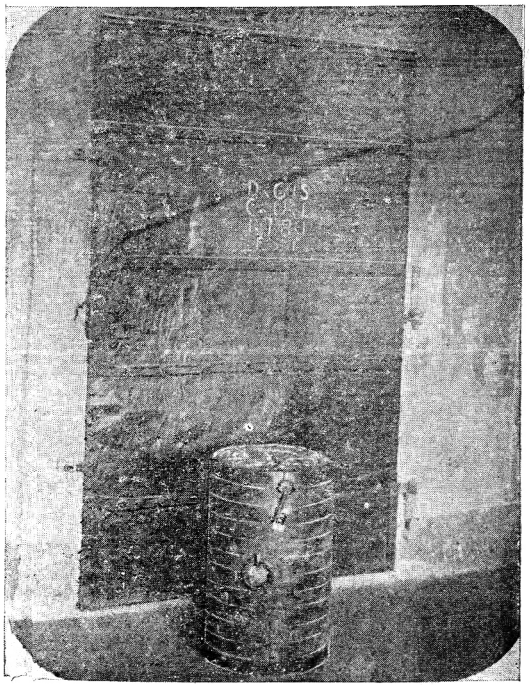

Régi hadipénztár, a levéltár vasajtajával.
(Ifj. Goldsmidt József fölvétele.)

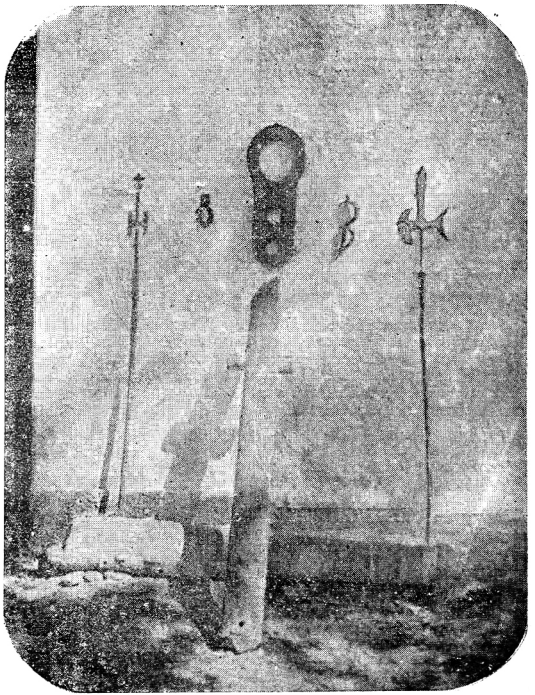

Régi fegyverek és kalodák.
(A Légrádi Muzeumból.)
Ifj. Goldsmidt József fölvétele.

bizonyos föltételekre, kedvező alkalmakra és passziv viselkedésre szüksége a lázítóan aktiv tényezőknek is a szociálpolitikában, hogy vetésük, éber ellenőrzés hijján — kicsirázhasson, erőre kapjon, és idővel a jogrendet is megbonthassa — a mi rovásunkra és az igazság és a fejlődés rovására.

Tekintsünk csak körül — nem is a külföldön, — hanem csak a saját hazánkban! Ugyancsak vigasztalan, amit látunk. — Horvátország trialisztikus vágyakat táplál, amely trializmus elszivná az anyatesttől a *Muraközt* is, Boszniáról, Hercegovináról, Fiuméról nem is szólva.

Az oláhok már régen bekebelezték Romániába Erdélyt.

Milyen alapon? kérdezhetné valaki.

Egy sokatmondó szállóige alapján, amely azt mondja: „Akié a föld: azé az ország is“. De ugyanilyen „jogon“ azt is mondhatnák: „Aki birja, marja“.

Ám azért nem szabad elcsüggednünk, ha a jövő perspektivája szertelenül sivár is. Nem szegheti kedvünket az sem, hogy Muraközből máris tiz fiut csaltak el Zágrábba a horvátok, akikből éppen olyan fanatikus jenicserik válnak, mint váltak a török-világban a *mi* fiainkból a legádázabb ellenségeink.

Harcra kell gyürkőznünk.

Talpra kell állanunk.

A *ma* fegyvere nem a kard, hanem a toll. A *ma* harcában nem nyerserővel, hanem tömegszervezéssel lehet győznünk. Ma nem a kiabálás, handabandázás a fő, hanem a hangtalan, de szívós és nyomatékos munka. A régi harcmodorból talán csak egyetlen eszközt használhatunk, — a tervszerüséget.

De ez az egy azután legyen kipróbált, a tapasztalás szitáján átrostált és minden ellen-mozzanatra kiterjedő is.

Tervünk lehet bonyodalmas, de ne legyen kuszált. Célunk lehet ugyan leplezett, de legyen világos, határozott és megvalósitható. Eszközünk pedig nemes, öntudatosan alkalmazott és sikertigérő.

Egyik célunk mindenesetre az kell, hogy legyen, hogy a Muraköz magyar érzésü, de horvát anyanyelvü népét eszmeileg, érzelmileg és kulturailag kapcsoljuk be a nemzettörzs, vagyis a

fajmagyarság gondolatvilágába, érzelemközösségébe és kulturvérkeringésébe. Most csak ezt emeljük ki.

Másutt talán nincsenek meg ehez ugy a realizálás föltételei, mint Légrádon. De itt aztán csakugyan megvannak. És mivel Légrád a Dráván túl van, Horvátországba szinte beleágyalva; mivel Horvátország népével gazdaságilag folyvást érintkezik a légrádi lakosság; minthogy ma nem Somogyból, hanem *horvát falvakból hoz feleséget* a légrádi horvát vőlegény; s mivel a horvát lapok is egyre több olvasóra tesznek szert itt: — mindenki beláthatja, hogy itt van a legégetőbb szükség arra, hogy a légrádiakat az elszlávosodás karjaiból kiemeljük s bennük — a mult dicsőségére való utalással — a magyar érzést megalapozzuk. Mert itt nagy a veszedelem.

Ennek az érzésnek meggyökeresítését hathatósan támogatná a történelmi öntudat istápolása.

Hogy pedig ezt az öntudatot fölébresszük, azért lenne szükség Légrádon egy községi muzeumra, (aminőt különben minden muraközi helység is létesithetne.)

Ez a muzenm, — amíg egyrészről a faji érzelmet istápolná s a nemzeti önérzetet fokozná, — addig másrészről a közmüvelődésnek is erős támasztéka és tanulságos tükre lenne.

Légrádnak van öblös tanácsterme, amely hajléka lehetne ennek a megszületendő muzeumnak. Van érdeklődő s a történeti mult tradicióit megbecsülni tudó előljárósága is. Van anyagi ereje, hogy a szükséges szekrényeket megvásárolhassa és van sok olyan értékes és érdekes *emléktárgya* is (ágyucső, kalodák, alabárdok, csuklyószoritók, oklevelek, kéziratok stb.), amely kegyeletre és megbecsülésre ép ugy tarthat számot, mint érdeklődésre és arra, hogy a nyilvánosság előtt közszemlére téve, a kulturát szolgálja. Ezt a gyüjteményt kiegészitené az a sok pöcsétnyomó, kép, térkép, rajz, pénz, disztárgy stb., amit Kanizsáról Grünhut Alfréd úrtól kapnánk, az ő bőkezüsége révén.

Még csak két dolog vár tisztázásra!

Az egyik az, hogy minő kéziratok számíthatnak közérdeklődésre; a másik pedig az, hogy nemzetiséglakta vidéken fontos lenne-e ez az intézmény?

A kortörténetileg is nevezetes iratok a következők : 1 magánlevél 1664-ből, amely megjelöli Zrinyiujvár helyét.

Andrássy Pál kuruc-tábornoknak a légrádiakhoz intézett 1706-ból való levele, amelyben a lakosságot a kuruc-fölkelés támogatására szólitja fel. Zrinyi Péter horvát bánnak 1667-ből keltezett magyar nyelvü végzése. Ugyanezen korból a légrádi gyalog- és lovassereg kérvénye Zrinyihez. Zrinyi Ádám parancsa. Pálffy bán latin felhivása, aki arra szólítja fel a város népét, hogy legyen labanc. Galánthai Eszterházy Antal grófnak. a kuruc-generálisnak 1708-ból való 2 protectionálisa. A kiváltságfelsoroló, kutyabőrös okiratok 1643—1780-ig. (Több is.) Grünhut ur birtokában pedig a légrádi céhek jegyzőkönyve és 1677-ből való egyik pöcsétnyomója. Egy sereg Zrinyi-arckép. Zrinyiujvár hiteles mappája, amely Bubicsnak egy tört. munkájához van csatolva. Több római korból való lelet. (Ilyen nálam is van.) Egy török kucsma-disz, a Koránból való török idézettel stb. Mindebből remek kollekció telnék ki.

A második és utolsó kérdés most még az, hogy volna-e értelme, célja, rendeltetése ennek a muzeumnak! Igenis volna!

A légrádi ember ma is tudja, hogy Légrád milliós birtokát nem árverésen szerezték ősei, hanem magyar földön, a *magyar* szabadságért és alkotmányért küzdve, *magyar* leventék kapták nem bérül, hanem megérdemelt jutalmazásképpen hősiességükért.

Ha népünk a tanácsterem és iskolák falain meglátja Zrinyi Miklós marcona alakját, aki — horvát származása ellenére is — a leglángolóbb kuruc magyar volt, akinek jelszava: Ne bántsd a magyart!: — bizonyára eszébe jut, hogy ő se lehet horvát, mikor az apja is magyar volt. Pedig már sok olyan *magyar* nevü polgár akad szülőföldemen, aki már dadogni sem igen tud magyarul, noha Somogyból szakadt ide őse a XVI. században.

Hadd lássa az a más anyanyelvü légrádi, hogy ami kiváltságot, vagyont, kedvezést vivtak ki ősei, azt mind azért kapták, mert magyarul éreztek, magyarán beszéltek és magyarosan verekedtek a török ellen való csatákban. A légrádi ember (még a magyarja is), ha Somogyról beszél, azt mondja: „*Magyar* részen voltam", mintha bizony Légrád horvát részen volna!

A muraközi se vallja magát magyarnak, talán horvátnak se, hanem azt mondja büszkén: „Ja sam Medjimurec". Ő is, ha Csák-

tornyán, Perlakon jár, akkor Medjimurjét emleget; de ha bevonul katonának Nagykanizsára, akkor „v Magjarskoj“ van. Lehet, hogy ezzel nem vallja azt, mintha Muraköz Horvátországhoz tartoznék, de kidomborítja akaratlanul is azt, hogy a Medjimurje nem törvényes függeléke Magyarországnak. Ezt a téves vagy hamis felfogást pedig okvetlenül ki kell irtani belőle. Mert ez már a szláv konkolyhintők settenkedésének eredménye. Azt még nem meri állítani, hogy a Muraköz a trialista „állam“ egy része, de azt már meri vallani, hogy nem Magyarországé. Adja Isten, hogy ne legyen igy! — Arra a muzeumra tehát ezer és egy okból szükség lesz.

Légrád annyira belenyúlik a szláv tengerbe, hogy az ellenséges áramlatok hullámverése előbb-utóbb leüti népét a lábáról. A nyáron egy horvát ur ugyis azt dörögte a fülembe, hogy Légrád igazságtalanul lett a magyaroké, hiszen a Dráván *tul*, tehát horvát területen van. Erre én nyugodtan azt feleltem neki, hogy viszont Góla, Gotála és Zsdála meg a Dráván *innen* van, — az ő okoskodása szerint tehát ez a 3 horvát falu a mienk.

Erre aztán lehült benne a tagosítás vágya.

Ha mindezeket tekintetbe vesszük; ha az állameszmét meg akarjuk menteni, ha a Zrinyiek szellemét meg akarjuk itt honositani s ha az ő rajongó hazaszeretetük melegében a mai generáció petyhüdtségét és közömbösséget fel akarjuk engesztelni, — akkor ne késsünk ezen intézmény megteremtésével, sem itt, sem egyebütt.“

Maga az eszme azonban, ha a terv *burkából* ki nem fejtik, nem érlelődhetett volna meg, hogy ha a helybeli derék előljáróság is, élén Strazsinszky h. jegyzővel, nem siet propagálni a gondolatot, hogy az elhatározás tetté is serdüljön hovahamarább.

Minthogy a képviselőtestület is hevenyében magáévá tette az eszmét: a kivitel már nem sokáig váratott magára.

A Múzeum és Levéltár ünnepi felavatása 1912. aug. hó 25-én történt, Zala megye több előkelőségének s egész Légrád népének jelenlétében.

A Múzeum tárgyait ugyszólván közadakozásból toboroztuk össze, de a régibb és legértékesebb dolgokhoz Grünhut Alfréd úr utján jutottunk.

A Múzeum és Levéltár már ma is gazdag műkincsekben és oklevelekben, de idővel két terem se fogadja magába kollekcióját.

Az érdekesebb tárgyakat hadd soroljuk fel! Láthatók itt: Kovacsics-féle *légrádi kések*, kardok, (különböző korokból,) lándzsák, dárdák, török-korbeli pipák, római korból való pénzek, Zrinyi-arcképek, mappák (1663-ból), óriási ódon lakatok, egy darab fából kifaragott kötőlánc, a Láposyak cimere, Lápossy Géza 48-as huszártiszt képe, továbbá kovács fegyverek, sisakrészek, 1 kuruc-zászló, hadipénztár, ágyucsövek (a 17. századból), régi kalodák és tőrök, kőkorból eredő balták, ős ékszerek, gyűrűk, ezüst övek, pöcsétnyomók, török feliratu ágráffok, római fibulák, a honfoglalás idejéből fentmaradt ezüst karperecek, Kossuth-bankók, Rákóczi libertásai, aztán meg templomi felszerelések, 300 éves kazulák, régi füstölők, 1 apátbot, céhládák, céh-korsók 1722—1780-ig, céh-táblák, fafeszületek, csattok s végül patrontáskák, csuklószorítók, régi serlegek, illér-kések, régi biblia, Montecuccoli Memoire-jai, Werbőczy Hármaskönyve stb.

A *levéltár* nevezetességei pedig ezek:

Andrássy Pál kuruc-tiszt két levele 1706-ból, Eszterházy Antal gr. 3 protekcionálisa 1708- és 1709-ből, Zrinyi Ádám levele 1686-ból, Zrinyi Péter gr. végzése 1667-ből, több latin oklevél 1643-, 1707-, 1772-, 1677-ből, a Besenczy-család armálisa a XVI. századból, Cignetti J., Pálffy bán parancsai a 18. századból, továbbá céh-jegyzőkönyvek, községi protokollumok, régi mappák, elismerő levelek, Kiss Farkas kapitánynak 1664-ből való magán episztolája stb.

Az itt felsoroltak azonban csak egy részlete a gazdag gyüjteménynek s korántse meritik ki annak tömegét.

A légrádiak mindenesetre büszkék lehetnek e kulturintézményükre s ha azt megbecsülik s kellőleg fejlesztik, még magas piedesztálra emelhetik idővel. És ezt méltán követeli meg tőlők őseik emléke, a kegyelet s a nemzeti becsület is. S legszebb jutalmuk lesz — a szent eszme diadala . . .

XXI.

Községünk népe.

Légrád lakóinak száma megközelíti a 3000-et. (1910.)

A zöm a katolikus hivőkből kerül ki. De van mintegy 400 evangelikus és körülbelül 100 izraelita is.

Magyarul következetesen csak a luteránus beszél otthon is, de azért olyan horvát anyanyelvü polgár csak elvétve akad, aki *magyarul is* ne tudna. —

Ha vasárnap, parancskihirdetéskor végighordozzuk tekintetünket a Zrinyi-teret megszállva tartó hatalmas tömegen, eltünődve kell gondolnunk azokra a daliás-időkre, amikor még ez elnyütt lelkü s jórészben elsatnyult fizikumu férfiaknak ük-apái vitézül forgatták meg a suhogó pengét acélos karjukban s a töröknek századokon át rettegett pőrölyei valának . . .

Fajunk bizony degenerálódik. Elcsenevészesedésének több oka van: 1. a hiányos táplálkozás, 2. az egészségtelen és irracionális vérkeveredés, már pedig ennek a fajnak égető szüksége lenne arra, hogy vérét idegen vérkeresztezéssel — felfrissitse. 3. Nagy baj a korai házasság is. De a 4. főokát az elkorcsosodásnak

a kedvezőtlen talajviszonyokban és a községet körülölelő mocsara ártalmas kigőzölgésében kell keresnünk.

Ez okozza azt is, hogy községünkben aránytatanul sok az idióta. —

Noha folyvást küzködnie kell a légrádinak a nehéz megélhetéssel, noha állandó harcot folytat legnagyobb ellenségével, a Drávával: azért mégis derüs kedvü. Szereti a humort, dalt s a dévaj tréfát. De cigányzenéje csakugy magyar, mint a nótái is. Horvát dalt még széles jókedvében se kap ajkára. Mert nem is ösmer.

Dicsőséges multjának egy-két jelentősebb momentumát ismeri s felettébb büszke is rá.

Amikor a nyár derekán felállitottuk a muzeumot, öröm volt nézni e nincstelen nép fanatikus érdeklődését. Hogy sürgött-forgott a városház boltivei alatt! Hogy hozta egyre-másra féltve őrzött kincseit! S hogy igyekezett emlékezni az emlékeztetőkkel! S lelkesedni a lelkesítőkkel!

Hány pompás céhkorsó, kard, rőt irás, rozsdás fegyver bujt ki ekkor rejtekéből! S a boldogságnak könnyharmata hány de hány szempillán rezdült meg a — felavatáskor! —

A lakosság szorgalmas s nem is éppen konzervativ a maga elavult gazdasági felfogásában. Szeret a gazdálkodási rendszereken okulni, de lehetőleg — a más rovására. Egy-egy ujítás iránt bizalmatlan, de később aztán csak annál jobban karolja fel azt.

Csodálatos véletlen, hogy leányai sokkal szebben fejlődnek, mint fiai. Nemegy női arcra fest piros-posgás rózsákat a repeső egészség. A fehérnép idomai teltek, alakja formás, dereka ingó-ringó. —

A nép zöme földmivelést űz s ezzel kapcsolatban nagyon szép eredményt ér el a csikónevelés terén. Nóriai fajtáju kancái messze földön hiresek és keresettek.

Főterménye a kukorica, amelyből gánicát, prószát és kenyeret süt. De termesztenek itt apró gabnát is; főleg azonban babot, repcét, burgundi répát s takarmányfüvet.

Ujabban szépen lendül fel a szőlészet is, amelynek müvelése teljesen modern alapon s elvek szerint történik.

A légrádiak családi élete szép harmonikus. Községünk népe

nem híve az „egykének". Az a szava rá: „Jedno dete — jeden vrag". (Egy gyerek — egy ördög.)

A lakosság másik kereset-módja a *kosárfonás.* Nyaratszaka, amikor elkövetkezik a füzvessző érésének ideje: a felnőttek csónakra kapnak, felmálháznak és kimennek a Dráva föveny-belepte, szunyogos bozótjai közé, hogy ott éjjel-nappal füzvesszőt nyessenek. Ilyenkor kunyhót rónak össze szolgafák segedelmével s hétszám is elhévizálnak a bokrok hüvös árnyékában.

Voltak hajdan *sajkások* s *aranymosók* is, de ma már ezt a mesterséget tisztára átengedték a szomszéd-falubelieknek. Ám a *halászás* ma is kedves foglalkozásuk. Este, amikor leáldozik a nap, vagy hajnalban, amikor virrad: a szenvedelmes halász-ember ma is ott pipázgat bus-egymagában a Dráva szakadékai tövében. S lesi horga bólogatását. — Herman Ottó, a világhírű tudós megállapította, hogy a halászás módja csak olyan a Muraköz s Légrád területén, mint az *ősmagyaroknál.* Sőt a szerszámnevek is ugyanazok. Amiből elég érzékelhetőleg az tünik ki, hogy a muraközi ember a magyar kulturából táplálkozott ősidők óta, nem pedig a horvátból. (Ily egyező nevek: vrša=varsa, sak=szák, halasiti=halászni, vadasiti=vadászni, verestovati=vírrasztani, pipa=pipa, forgov=forgó, šajka=sajka, siget=sziget stb.)

Két dologról volt még egykoron hires Légrád: cipójáról, amelyet ma már csak 1—2 asszony süt szombatonként és vásárnap előtt és — késeiről, amik bejárták s meghódították a világpiacot.

Iparművészete tehát erősen hanyatlik. Népmüvészete pedig még szunnyad. Bár Vrábecnek a müzeum számára ajándékozott, kerékkötő-*falánca,* amely *egy darab* fából készült s valóságos kis műremek, biztató jövővel kecsegtet, ha ugyan . . . folytatása következik . . .

A nép ruházkodása nem árul el egyöntetü jellegzetességet. (Mint pl. Domboruban.) A varrólányok párizsi divat szerint öltözködnek, a „parasztleányok" és menyecskék ruházkodásán pedig izléstelen zagyvaság és stilustalanság ömlik el.

Igy van ez a férfiaknál is. Bezzeg egy-két századdal ezelőtt nem igy volt. Régi irásokból tudjuk, hogy pl. a csősznek túri

süvegje, bő korcos gatyája és szíjas bocskora volt. Válláról pedig tulipános magyar szűr fityegett le.

Igy volt ez még a 60-as években is az evangelikusoknál, de már — sajnos! — ők is elejtették ezt a szép ősmagyar viseletet, hogy a . . . divatatlanságnak adják be derekukat. — — —

E szép multú s még szebb jövőre hivatott nép sorsával az országnak s a megyének is többet kellene törődnie. Községét fejleszteni, lakosságát pedig módosabbá kellene tennünk. Mert nem lehet a múzeum felállitásával s egy Zrinyi-szobor megteremtésével befejezettnek, betetőzöttnek tekintenünk városfejlesztő munkánkat. Igaz, hogy a történelmi öntudat felkeltése is fontos erőtényező az országszélen lakó népek nemzeti megerősitésében. De több s emelkedettebb kulturintézményre van szükségünk, hogy minél több kulturharcosunk legyen.

Evégből trachomakórházat lehetne nálunk is létesiteni. Kellene gazdasági, vagy kertészeti iskolát felállitani.

Lehetne mintaszőlőtelepet, kosárfonó-gyárat vagy (tanfolyamot) teremteni. — Föl kellene támasztanunk a rég elsorvadt késipart is. Még pedig állami s községi hozzájárulással. Mert hiába van a városnak milliókat érő több ingatlana, ha az a népre nézve holttőke, ha azt a nép gazdasági boldogulására, anyagi gyarapodására gyümölcsöztetnünk nem szabad.

Szabályozni kellene végre már a Drávát is, amely a legjava termőföldeket emészti meg s igy a kenyeret veszi ki a nép szájából s helyette sivár homokkal fizet.

Mindaddig, amig nemzetileg s gazdaságilag fel nem vértezzük Légrádot: csak édes-keveset tettünk jövendőnk biztositása szempontjából.

— — — — — — — — — — — — — — —

(Légrád *szinei:* a *kék* és az *ezüst.*

Cimere e könyv cimlapján látható.

Gyalogságunk *lobogója* bordó-vörös, — a lovasságé pedig fehér-szinű volt.)

XXII.

A légrádi protestáns magyarok tájnyelve.

A légrádi nyelvjárás fejlődésének és térfoglalásának fokozatai a fogaskerékhez hasonlóan illeszkednek bele a község történetének egyes momentumaiba.

A kettő oly szervesen olvad egymásba, hogy egyik a másiknak valósággal háttere. —

Légrád elnevezését a szlávoktól nyerte. Helyneveiben azonban mégis egymást kergeti a magyar meg a horvát eredetre való szó. Fontos körülmény, hogy az *ó-szláv* (Gradišće, gradu, lazu, Lazina stb.) helynév az *ősmagyar* szó-tőkével *egyidejüleg,* bukkan fel határunkban. Pl. a Bergyó vagy Pergyó ősapja ez a szó: Berekjó, Berettyó, berkes folyó. Ez pedig nagyon régi szó; a 12. századból való, amikor még a „jó" folyót jelentett. (Mint pl. Souyou-Sajó, Heuyou-Héjó (1255.)

Ez azt a föltevést erősíti meg, hogy a honfoglalás után Szenttrinitás dombjain és később Légrád lankáin magyarok vagy magyarúl is tudó szlávok tanyázhattak. E merésznek látszó következtetést, a *manapság* utólag is igazolható ama körülményből

szürjük le, hogy a Mura, de főleg a Dráva *balparti* lakói ma is *két nyelven* beszélnek Murakeresztúrtól le, — Baranya alsó csücskéig.

Igy érthető csak meg, hogy a határunk területén előfordúló különböző nevek hol magyar, hol meg horvát hatást árulnak el. —

Amikor tehát L. népe *Somogyban* lakott, már *akkor* is kétnyelven beszélt. De e kétnyelvüségét a mai „Réceszigetre" való átköltözésekor is csakugy megőrizte, mint 1698 után, amikor mai lakóhelyére telepedett át.

Különben történelmileg és ethnográfiailag egyaránt igazolható, hogy a folyamok ellentétes partjain lakó nép *nyelvileg* ép ugy gyakorolt mindenkor egymásra befolyást, mint közgazdaságilag és ethnikailag. Mert a viz-erek a kulturvérkeringésnek közvetítői, nem pedig felfogó zsilipjei. —

Zrinyi Miklós, amikor 1546-ban Légrád ura lett, csakhamar nagyobb helyőrséggel látta el légrádi várát.

Katonáit főleg 3 helyről toborozta össze: 1. a Muraközből, ahonnét csak néhány horvát családot telepített be; 2. a Szala folyó mellékéről és 3. Szigetvár (és Csurgó) vidékéről.

Igy már 1551-ben is *több* volt nálunk a magyar, mint a horvát.

A Szala mellékéről való áttelepítésnek nyomait ép ugy kipuhatolhatjuk a légrádi protestánsok tájszólásában, mint ahogyan a szigeti (és csurgói) idioma sajátosságai és fel-feltetszenek beszédjükben még ma, — századok lehanyatlása után is.

Eltekintve attól, hogy a muraközi káj-os (kajkavština) horvát nyelvjárás is jelentékenyen hatott mindenkor a községünkbeli magyar nyelvre, — 3 megállapitást vonhatunk be. — Elsőben azt, hogy ma már a légrádi tájnyelv harmonikus, egységes. — Másodszor azt, hogy a somogyi (szigeti) és zalai nyelvjárásból alakult ki s igy hajdan nem volt ilyen egyöntetü, mint ma. És harmadszor azt, hogy — nem illeszkedvén bele sem a Dráva-vidékibe, se pedig a Balaton-mellékibe — a kettő közt mint elhatároló választófal mered ki.

A Dráva-vidéki provincializmusból megvan benne az ő-zés. A Balaton-mellék egyes falvainak nyelvi sajátosságai pedig többféle hangtani eltérésben (vagy egyezésben) kereszteződnek benne.

Legfelötlőbb tulajdonságait az alábbi pontokban csomózhatjuk össze:

1. Az ö hang általában gyakran használatos a közép ë helyett. Pl. könyér, möggy, szömös, szinös. De ez alól is van kivétel. Pl. Le (lefelé), te (te), ne (ne), nem (nem), egy; aholis az e helyett nem ö-t, hanem hosszan elnyújtott mély ê-t ejt a nép.

2. Az í, ú, ű hangokat kurtára fogja. Pl. viz, fü, huz, üszi (bogár), tüfa.

3. Szereti a hangelnyelést és összevonást. Pl. Gye(gyere); há? (hová?); evette a borgyut (elvetélte), ütte (ütötte) stb.

4. Zárt magánhangzót alkalmaz gyakorta nyilt helyett. Pl. Óma, kóbász, fóka, boroc, csollán, gyávi, repiszt, csimota, igenös, hegyibe, hun, sunka, funtos, kódis, ümög, ludvérc, tüfa, kü, tülem, porcelány és igy tovább.

5. Nyilt hang is cserélhet föl néha zártabbat. Pl. Nehez, kégyó, kéváncsi (önnyi), sit-rén, séllődik, lohént, vella, ede, ellen, ennejd, hargászik, lapis, tik, hosszi, sargyu, póka, gyójtó, förönnyi.

6. Nem-ritkán használ hangátvetést (metathesist.) Pl. Kalány, viaksz, egyelös, korela, pöknyi, bozda, enyekös, ergye.

7. Kedveli némely mássalhangzó kettőztetését. Pl. fütteni, tanéttó, szoréttó, szallag, csuppa, csippás, ellen, ollan.

8. Igéknél az egyes szám *ja* végzete helyett *i* van; a többesben pedig *—ják* helyett *—ik* a használatos. Pl. Aszondi, várik, vonyi, halli keed?

9. A főnévi igenév *—ni* képzője helyett gyakori a *—nya* Pl. irnya, szinnya, innya.

10. A *—va* helyett *—ton* szokásos ebben az alakban: fogton. Pl. Karácsonytu fogton (fogva.)

11. Elnyeli az *r*—t illetve a *t* hangot ezeknél: eccő (egyszer), sokszó (vagy sokszer), métt (mért), azétt (azért).

12. Vannak hangrendi különösségek is. Pl. a *—nál, —vel* és *—szor* nem illeszkedik némely szóhoz szabályszerüleg. Pl. A kertná; a rét véginá, réná, (férhó, réhó mén), sakszer, kaszáve. Vagy ezek az elváltozások is: sipka, gyávi, hetfe, förfiek, vergánya, katroc, lajtergya.

13. Horvát hatásra vall a névelő gyakori elejtése ott is, ahol

az nélkülözhetetlen. Pl. Mönök (a) mezőre. Mit csinátál högyön máinap ?

Szláv-utánzás eredménye az efféle szerkezet is: Szükség vót edényétt (re.) — Nem tudott mit érte. Igön érte vót. Idegenszerűséget árul el az ilyen konstrukció is:

Nem tudom, kit gondullak oda tönni csősznek.

Egyes szavakat is gyakran vesz kölcsön népünk a horvát szótőkéből. Ilyenek: bajka (bluz), skornya (bő lábbeli), sumák (hülye), csobolyó, cóprál (babonáz), csoba (ajak), csupál (tépdes), ehupál (elver), puklás (púpos), ribál (súrol), riflál (mos), vukla (horog), kasztilva (fű), cilingál (hintázik), kukma (konty).

Vannak azután horvát mintára alkotott szavai és kifejezései is. Pl. mögtötte neki (megbabonázta), sokszó *tutta* mondanyi (szokta), álltató (stavica), födözz! (pokri se!), ne előzz (ne állj elém!), mögy a sor (zajlik a Dráva), kanca (hidbak), efelejtöttem rája. Kérdözött má érte stb. — Érdekesebb tájszavak még ezek: agáci, átalvető, apattyas (szömü rozs), azuta fogton, azonban (eközben), balogács (balkezes), bábikó (tormaféle), bátor vasmacska megbizható, erős), bertákónyi (virrasztani), békarokka (zsurló), bihal, bogár (légy), bozda, bokrára kötött szallag, bözzög (sistereg), böllönködik (ingerkedik), bucska (kishordó), busa (alattomos), büdöcske (poloska), ciha (vánkoshaj), cilingál (hintáz), cikákó (fulladozik), csaptat (csiptet), csádé (bozót), csáfri (fecsegő), cséve (cső), csetrös (füllel ellátott tejesedény), csevetőnyi (csevegni), csike (csibe), csikál (csiklandoz), csoboló, csombolék (csomó), deszig (de hiszen), az esső dísze, dombéroz (dorbézol), ecselni (tatarozni, tehenet fejni), egyaránt mondik (széltében), együvéfogóság (összetartás), édontalany (idomtalan), eherdál (eltékozol), ekudal (odább áll), enyekös (gennyes), éltös bötü (öreg), fakszik a főd (felszikkad), farta (tehénnek mondják: eredj odább!), favágittó, fogyik, fájész (fájlal), föcstej, fujtósra vagy fülre kötött szallag, fölöstököm, gánica, gérce, gönc (batyú), göncs (hant), gyüricskefa (galagonya), hangyál, halom (hanem), hát mit! (persze!), hágsé (hágcsó), hé (hiú, padlás), himpók (inpók), hidas (disznóól), izrom (iz), jutalmas ár (jutányos), kas (kukoricagóré), kanca (hídheveder), kaccs (a szőlő bajsza), képez (képzel), kilás zsák (1 q), kisákonnyi (civódni), kéváncsi önnyi, követál, kutyorént, kucó (kuckó), legyel, léndző (a

szoknya felső öve), lustos (lucskos), macskura, miháncs (mihelyt), mezön (merre?), gentet, mömmög (ismételten), mukucs (evet), maszikónyi (zúzni), nincstelen (szegény), nyanya, nyilvánságossan (alkalmasint), oszlog (földpászta), ókó-máskó, palazsnya (záptojás), pazdergya, paprikányi (böngészni), pállott meleg (tikkasztó), piszlik (mállik), penyhed, (rohad), pitli, piterás (tréfás), a tehén poklája (borjutartója), pörc (tepertyü), pura (pulyka), rastog, fötör a tik, rezula (fiatal erdő), sipitőnyi (sugdosni), mögy a sor, sukónnyi (bujdosni), szesz (ürügy), szijókés, szin (fészer), szulos (szuvas), tohább (tovább), tőtike, üstöllést (tüsténT), venicse (venyige), vizhordó csike (elsatnyult), vonyogó (széna-szigony), kizurpányi (kiturni,) fekélőszik stb.

XXIII.

A helybeli horvát nyelvjárás sajátságai.

A légrádi horvát nyelv az ős-szláv nyelvtörzsnek egyik ága, amelynek egyéb oldalhajtásai még: a cseh, orosz, lengyel, tót, bolgár, vend, morva stb. nyelvek.

A mai horvát nyelvek legközelebbi, ma is élő atyja az a káj-os idioma volt, amely a Muraközben s egyebütt máig is fentmaradt.

A filológusok nézete szerint a káj-os nyelvjárás a horvát-szlovén kereszteződésből pattant ki. Rokona a ča? és što? kérdőszavas oldalhajtású tájnyelveknek, de mindeniktől messze esik.

Valószinü feltevés, hogy a légrádi tájnyelvet a IX. század után vendek (morvák) honositják meg nálunk, de már azóta is nagy változáson esett át ez a provincializmus, főként a magyar nyelv hatása alatt.

A káj-os (kajkavština) tájnyelv megvan Kapronca, Kőrös és Zágráb vidékén is különféle változatban, de a legtisztábban mégis csak nálunk maradt meg.

Főbb sajátságai a következők:

1. Amíg az irodalmi (štokavština) nyelv a hím nemü tárgyesetben *csak* az *élő* személyt vagy tárgyat jelentő szók után bigygyeszt ragot: addig a mienk az élettelen dolgok neveit is ellátja raggal. Pl. čoveka, konja és stola (asztalt), kipa (képet.)

2. Amìg az irodalmi nyelv a mult idejü cselekvésszók egyessz. három személyében az *l*-t kilöki s helyét kötőhangzóval tölti be, addig nálunk az eredeti *l* megmaradt. Pl. vidio *sam*, videl sem, nosio sam, nesel sem, čitao si, čital si, vidio je, videl je stb.

3. A mi tájnyelvünk ismer — magyar mintára — e, ë, és é hangot, pl. rekel, lépi; a štokav ellenben csak *e*-t.

4. Nálunk a nép *a* és *á* hangot is ejt, pl. hiža, zakáj; holott a nyelvtan csak egyfélét ismer.

5. Nálunk a kérdőnévmás *kaj?* — amott meg što? — Van ugyan itt is: *što,* de nálunk ez nem *mi?* hanem *ki?* jelentésü. Pl. Što je bil tu? (*Ki* volt itt?)

6. Tájnyelvünk kedveli a prepoziciós és posztpoziciós körülirást. Pl. Dojde napri; krej se obrnuti; pitaj me vun.

7. Az oly szóknál, amelyek a délszláv nyelvben —*ac*-ra végződnek: nálunk —*ec* van. Pl. sódec (sudac), vrabec (vrabac).

8. Nem használ —j-t a *l* mellett. A mi parasztunk nem mondja: lijepo, vagy ljepo, hanem — lépo; nem ljeto, hanem leto.

9. A köznyelvvel ellentétben — j-t illeszt némely szó elejéhez. Pl. japa (tata), jotec (otac), jocel (ocal), jocet, jopica (opica).

10. Ahol az irodalmi nyelv —an, —anj, —ar végzetet használ, ott a mienk az a-t e-vel cseréli fel. Pl. ponizen (ponizan), bobenj (bubanj), ošter (oštar).

11. Az —u (ban, —ben) elé a mienk v-t tapaszt. Vu Legradu, vu varašu, v hiži.

12. A jövő idő emez alakja: *ja ću biti* nálunk hiányzik.

13. Szereti az összevonást. Pl. saki (svaki), ve (vezda, vazda), da (kada), jen (jedan), pem (pojdem), nem (neidem).

14. Az „Ön" jelentése nálunk „oni", a *vi* pedig durvább kegyelmedezést jelent.

15. Cseh es „l" betoldás van itt: človek (čovjek), vleći (vući).

16. Sok olyan szót nem fogadott el, mit az irodalom művelői s a nyelvészek használnak. Pl. Godina (nálunk leto), natrag (nazáj), svuda (posót), kroz (čez), sada (ve), kada (gda, da), netko (nešće),

koji (ki), kuća (hiža), kiša (a bolgár dežd), zločest (hudi, hmanji), ružno, (grdo) zec (zajec), mana (falinga), nema (nega ga), kazati (nálunk mutatni), samar, (nyereg), klica, pile (picek), vinograd (gorice) uskrs (vuzem) stb.

A *magyarból* kölcsönvett szavai: forgov, birov, batrov, huncvut, verestovati, fištarnica, baratati, bantuvati, aldov, halas, halasiti, vadasiti, oroslan, korman, šajka, katani (a főbiró huszárja), tolnač, načkoru, bujduš, siget, sabolski céh, čonek, aldomaš, kanas, čikoš, gulaš, čordaš, cipov, fizeš, fačuk (fattyú), parast, pek, kip, pažut, mešter, inoš, cukur, jezer, beteg, betežen, vrša, hitvalen, čiger, korčule, kolbas, pajdaš, pajdašica, sakač, bota, kočiš, falat.

Tájszavai: buhati, povédati (tótos), flojs, štrabunkati, puter, štrukel, trenec, školnik, hebravi, kušuvati, mustači, šeplesati, bolvan, kapura, klepentati, hazdariti, buleta, cujzek, čoravi, melo, stavica, merostec, škedenj, oblok, dežd, hurmak, šumak, zdavnja, deti (metnuti), zobališće, frtun, prót, šlafuriti, pikati, komendia, šmrček, vuštaria (olasz szó), renda, pluskati, prehititi se, žganec, čvič, najžá, dé (gdje), nej (neka), gorice, brščas, kájpak, vené, štrkati, konjara, štangá, štéjnge, vuzem, mefko, šloprog, šinter cimerman, šloser, štacun, paprikovati, vadláti se, štimati se, pajcek, štuk (ágyú), posmekne se, petrenčič, petrenčok, čoba, čobola, škornje, lampe, robača, čemer (csömör, düh), piskotlivi, plantav, vtikanec, zdenec, pevnica, koš, cukati, bečati, kekač, pehati, štorga, lampeš, trefi se, zeti, foringaš, hrbet, zahrčkati se, pojas, nazaj, čepiti, kaštigati, plečnjak, raka, klóp, čóhláti, brehati, odpreti, obrnuti se, čehnuti, kosati, kupica, škrebetalka, kuružnjača.

Forrásművek.

Szilágyi S.: A magyar nemzet története.
Békefi R.: A népoktatás története.
Thaly K.: Vak Bottyán élete.
Balogh Gy.: Kanizsa hadtört. multja.
Gönczi F.: A Muraköz és népe.
Hrvatska Matica: Uspomeni Hrvatskih Mučenika.
Novák M.: Zala megye 1848-ban.
Istvánffy: Krónika.
Tóth F.: Protestáns püspökök.
Bedekovich (1752.): Natale Solum Sancti Hieronymi.
Eszterházy Antal gr.: Tábori könyve (1706—09-ig).
Rónai Horváth J.: Hadtört. közlemények.
Rasid efendi: Az 1663—4. évi hadjárat.
Széchy Károly dr.: Gr. Zrinyi M. élete.
Horvát R. dr.: Najnovije doba Hrv. Povjesti.
Horvát R. dr.: Povjest Medjumurja.
Csánki D. dr.: Magyarország tört. földrajza.
A légrádi plébánia „Liber Memorabilium"-a.
A gyelekovcei „ „ „
A légrádi levéltár eredeti oklevelei.
Payr S.: Egyháztört. emlékek.
Theatrum Europäum.

Kutattam: Budapesten a Széchenyi-könyvtárban s az Orsz. Levéltárban, továbbá Pécsett, Pápán, Szigetvárott, Nagykanizsán, Csáktornyán, Eszéken, Légrádon és Zágrábban.

Sajtóhibák.

	lapon	felülről, a	sorban	helyett	olvasandó.
A 25.	„	„ „ 15.	„ lövések	„ lövőrések	„
A 68.	„	„ „ 15.	„ ügyeljen	„ ügyelnek	„
A 111.	„	„ „ 10.	„ protestánsok	„ katolikusok	„
A 123.	„	„ „ 4.	„ patrialkálisan	„ patriarkálisan	„

FÜGGELÉK.

(Levelek.)

I.

A légrádi sereg folyamodása Zrinyi Péterhez.

Nagyságodhoz mint a kegyelmes Bán úrhoz.
Alázatos supplicationk.

Légrády lovas és gyalog sereg.

Nagos. keglmes. Urunk!

Nagod. eleiben akarván ezen, alatt specificált dolgokat terjeszteni és alázatosan kérni, hogy az mint eddig volt *törvény és szokás* nálunk, hogy ez után is Ngod. kegyelmes Gratiájában meg tartson és hogy szegény Városunkban Nagod; szárnya alatt megmaradhassunk; mivel eddig volt az a Szokás és törvény, hogy *egy pár ökörtől vámot adtunk egy garast, egy szekér bőrtül* — úgy mint *száztul — 20 pénzt. Egy szekér gyapjutól* — ugy mint *ezertül* — 20 pénzt; és *száz küsótul* egy kü soot; *száz ártánytul* adtunk *egy ártánt,* Egy kötés *fejér zubbonytól* 15 garast, Egy *kötés szattyántól* öt pénzt, Egy *vég abától* egy garast, Egy karika sós haltul tiz font halat, És az többi jószágoktul vagy portékátul, akármi névvel nevezendőtül, az mint eddig volt: ezutánis legyen. Az korchma is ugy maradgyon, mint eddig volt. Mivelhogy Ngtoknak engedtük három holnapig, azért Ngod. és a Ngod. maradéka is bennünket arra nézve keglmes. szárnya alatt meg igérte tartani. Azért parancsolja meg Ngod., hogy ebben az *mastani igasságban* (vagyis jogélvezetben) az tisztviselők minket örökben megtarcsanak, *Gradiscsai* irtásokban és szántóföldekben hasonlóképpen, mint *Zrinyi Miklós* Bán Ur ő Nga. örökben nekünk engedte, Ngod. is megtartson. — És, ha valami tartásunkra és Szükségünkre házunkhoz *akármiféle életet (élést), bort és marhát szegény-legények* hoznak az illirektül, a Ngod. fizetői (vámosai) semmi *vámot ne* szedjenek; se az vizekben ne háborgassanak

minket. -- Mely Nagod. kegyelmes Gratiájáért fent folyamodunk és maradunk

Ngodnak mint kglmes urunknak alázatos és kötelességgel való szolgái;
Nsgodtul kglmes választ várván,

Légrády lovas és gyalog seregh.

(Létszámuk ekkoriban 1500 főre rugott.)

A bán és Légrád főkapitányának válasza erre a következő volt:

(Kívülről.)

Hagyuk tisztviselőinknek, hogy az *előbeny igasságokban tarchák meg az várost!* (L. az 59. lapot!)

Légrádon, 25. juni 1667.

G. Zriny Péter.

(Eredetije a légrádi levéltárban.)

II.

Érdekes levél 1664-ből:

Tudtára adom mindeneknek az kiknek illik és Tenékedis édes Leányom, hogy az én malmomat Kakonyán, a Légrádi hegyen (Zrinyi) ujvár alat Török el ígette, a gát meg marat. Ha valamikor kivántatik teneked, Szabadon cinálhac Malmot raita és ellened Senki nem álhat, mivel Nekem *Zrini Miklós* örökben adta és Successorimnak.

Kis Farkas, Légrádi kapitány.

(A légrádi levéltárból.)

III.

Copia literarum Pauli Andrásy Inclito Exercitui Legradiensi Scriptarum. (L. a 60. oldalt!)

Szentkirály Andrási Pál, Méltóságos Választot Erdéli Feiedelem Fölső Vadászi Rákóczi Ferenc, Kegyelmes Urunk ü Nagysága bizonyos számu hadaiknak Commendérozó Generálissa.

Valamint hogy az igaz kereszténységhtül: szintén ugy az hazafiusághtul is viseltetvén, akarom értésére és tudására adnom mind-azoknak, az kik jóllehet nemcsak Commetáneusok hazánkkal, de nyilvánsággal csakugyan ahoz tartozandóknak és abban comprehendáltattaknak lenni találtatnak, mindazonáltal ez ideighis *vakmerő keménységhtül* viseltetvén, hazafiusághok meghtagadásával az Idegenségh terhes Igáia alat hevernek, azmint (valamint) Kegyelmetek is *Légrádi Városbeliek* fáidalmassan érezhette máris az Idegenséghnek (az ellenségnek) mivoltát és *édes hazáiához* való mostohaságát, noha ugyan ezideigh való s mégh talám elszenvedhető számos kárvallások utánnis magokat s gyermekeit mindennemű Jószágokkal egyút utolsó (vég)-romlásra és Veszedelemre ne adgya s az naponként közelitő, sőt csaknem aytónk előtt álló, reménteln, tüzzel-vassal levő veszedelmet távoztathassa: — adhortálom (felhivom) serio Kegyelmetekett, szállyon magában szánszándékkal, ne várja az közelitő Veszedelmet a maga nyakába; indullyon föl édes hazánkhoz s Nemzetünkhöz való vérséghet, legyen velünk egy értelemmely, mert egyebaránt ennek most vagyon ideje, ha Kegyelmedtek halasztásban veszi az dolgott: nyilvánsággal való utolsó romlását fogia tapasztalni.

Mivel már praetitulált *Kegyelmes* (fejedelem) *Urunk* Ő Nagysága *számos hadai* naponként *által költöznek* az Dunán avégre, *hogy Horváthországhra penetrállyanak a hol téli quártélban* subsistálhassanak (tartózkodjanak), melly hadaknak *transitussok* (átkelésük) *Légrád felé, ha Kegyelmetek veszedelem nélkül eleit nem veszi és velünk egyet nem fogh értenı,* — azok által (a labancok által) fogh Kegyelmeteknek *utolsó Excidiumja* (vég-elpusztulása) megh *bizonyodni* és betellesedni.

Ebben penigh *hazánk ellen* való és ezen a földön való Ellenségünkben (az kinek, tudom, csekél száma Kegyelmeteknél constál) reménységet Kegyelmetek ne vesse, mert abban bizonyos lehet Kegyelmetek, (hogy) nem hogy Kegyelmeteknek succurrálhatnának (segitenének), de rövid (nehány) nap alat magokkal is jól tehetetlenné efficiáltatnak. — Mivel penigh: periculum in mora (a késedelem veszedelemmel jár), Kegyelmetek hova hamarébb ebbeli resolutióiát elvárom, hogy in praemissis (eleve) tudhassák mind Kegyelmeteknek, mint penigh azoknak büven szolgálnom, a

hazánk szeretetitül viseltetvén, kik velünk egyet akarnak érteni. —

Datum in Arce Sümegh, Die 26. nov. 1706.

L. S.

Andrásy Páll (kuruc tábornok.)

(A légrádi levéltárból.)

IV.

Zrinyi Ádám hadparancsa 1686-ból.

Msgs. Gróff Zrini Ádám, kgyms. Koronás Király Urunk eő Fölsége Tanácsa, Komornikja, Magyar Országi fő Lovas (mester), *Légrádi Véghazának, az egész Muraköznek* fő- és Eörökös Kapitánia, Szala és Somogy Vármegyék(nek) Fő Ispánia Hadgyuk és parancholliuk, itt Muraközben *Földes Uri és kapitánsághbéli* Jurisdictionk alat levő Nemességnek, Kapitány és Vaida Uraimék(nak) s az ő klmek. bottja (?) s directiója alatt levő Lovas és gyalogh rendén való Vitézlő rendeknek, *fejek vesztettek* alat, hogy valaholl, vagy Muraköziek, Vagy Murán tul valók közüll megtapasztalnak olly kétesködőkett (gyanus alakokat,) az kik Kanisára, az kőrőztenységh természet szerint való — ellenségének az Törők(nek) vagy pénzért, vagy partikáért, vagy akárminemü profectus alatt *Gabonátt, Vajatt, mézett* és más féle éllésre való álapottokat bé vinének, mind respectus nélküll, melletek való fogságokban és marhájokban sákmánt hányanak és comprehendallják, magokatt pedig Csáktornyára fogságra bé hozák, sub poena amissionis capitis. Az mellyre alatunk levő Tisztvisselők(nek) hatalmat és authóritást adtunk, hogy az kik ezen parancholattunk ellen cselekszenek, az meghirt dologban hiven és szorgalmasan elljárják (Sic.) Költ Csáktornyán, die 15. nov. 1686.

Groff Zrini Ádám.

(Eredetije a légrádi levéltárban.)

Tartalomjegyzék:

	Lapszám.
Előszó	I—V.
1. A prehisztorikus kor	8.
2. A Muraköz mint hagyaték	9—15.
3. Légrád a rómaiak korában	16—20.
4. Légrád sorsa a XVI. századig	21—23.
5. Légrád vára 1551-ben	24—26.
6. A Zrinyiek	27—32.
7. Zrinyiújvár fölépül és romba dől	33—44.
8. Légrád kiváltságai	45—46.
9. A kuruc-kor	47—54.
10. Urbéri viszonyok	55—58.
11. Kortörténeti adatok a 17. és 18. századból	59—71.
12. 1848—49.	72—82.
13. Az elnyomatás kora	83—86.
14. A kapitányok és jegyzők névsora	87—90.
15. A katolikus egyház multja	91—103.
16. Légrád és a reformáció	104—113.
17. A Chevra Kadisa multja	114—115.
18. Népoktatásunk multja	116—122.
19. A céhek	123—135.
20. A Légrádi Múzeum és Levéltár	136—141.
21. Községünk népe	142—145.
22. A légrádi protestáns magyarok tájnyelve	146—150.
23. A helybeli horvát nyelvjárás sajátságai	151—153.
24. Forrásművek. (Sajtóhibák.)	154.
25. Függelék	155—158.
Tartalomjegyzék	159—160.

Képek: Zrinyi Miklós és Péter arcképe; Zrinyi M. halála; Zrinyiujvár megszállása; Zrinyiujvár ostroma; Vak Bottyán; 1 kuruc ágyu; Zrinyiujvár romjai; a Zrinyi-forrás; hadipénztár, fegyverek, kalodák; Légrád cimere.

A
LÉGRÁDI TÁJNYELV.

TANULMÁNY.

IRTA:
HALLER JENŐ,
tanár.

ESZÉK, 1916.
Nyom. a „SZLAVÓNIAI MAGYAR UJSÁG“ nyomdájában.

Bevezetés.

I.

Mielőtt a tulajdonképpeni tárgy szakszerü elemzésébe mélyednék, bevezetésképpen ki kell terjeszkednem — legalább szükös keretek között — Légrád nagyközség történelmi multjára is *), amely némileg világosságot vet a légrádi nyelvjárás kialakulására is.

E tájnyelv fejlődésének s térfoglalásának egyes fokozata ugyanis a fogas-kerékhez hasonlóan illeszkednek bele a község históriai multjának felötlőbb mozzanataiba.

A kettő — több tekintetben — olyan logikusan és szervesen olvad egymásba, hogy a történeti események rajza valósággal háttere a magyar nyelvjárás kijegecesedésének.

Szakítsunk ki tehát előbb a község történetéből néhány lapot, mielőtt voltaképpeni feladatunk taglalásába fognánk!

Légrád *ma* Zala vármegyében, a Dráva meg a Mura egymásba-torkollásánál, a hatalmas határfolyamon túl van s földrajzi fekvésénél fogva a szűkebb Magyarország keretein kívül esik. Ámbár a Dráván túl terül el, sem a Muraközbe nincsen beékelve, sem pedig Horvátországhoz nem tartozik még.

*) Légrád története, irta: H. J.

Patkószerü vaskos testével belenyúlik — kimerithetetleneknek tetsző ingatlanai révén — mind Somogyba, mind pedig Varazsd megyébe.

Ma politikailag Zala vármegyében van, hajdanában azonban Somogy megye (comitatus Simigiensis) tartozéka volt. 1849-től 1861-ig, vagyis az abszolutizmus idején Horvátország függelékeként szerepelt.

Természeti fekvése, horvát anyanyelvü (bár magyar érzelmü) lakóinak szokásai, valamint néprajzi vonatkozásai mostanság is inkább utalják talán Horvátországhoz, mint az anyatesthez, mert ma több horvát anyanyelvü, mint magyarúl beszélő lakója van.

Holott a XVI., XVII. és XVIII. században éppen megfordítva volt.

Egy 1384-ből keltezett oklevél — melynek tanusága szerint Mária királynő Légrádot Salamonvári Salamon Jánosnak ajándékozta — Lewgrádot mint *Somogy* megyebeli falut emlegeti.

A község elnevezését a szlávoktól nyerte, még pedig Bedekovich József (Natale Solum sancti Hieronymi etc.), Horvát Rudolf (Povjest Medjumurja) s más horvát historikusok véleménye szerint a szláv-törzsnek hihetőleg szlovén ágától.

(Egyébként a muraközi horvát nyelvre magyarból lefordított Werbőczy-féle Hármaskönyv átültetője Pergossich Ivan [1]) is *szlovénnek* nevezi ezt a nyelvet.)

Némely birtokrész neve ó-szláv eredetre vall s ma már elő sem fordúl a déli-szláv szókészletben.

Ebből joggal lehet arra következtetni, hogy alapvetésének kora a IX. század elejére esik. Ám ma is van egy magyar patakszava, amely meg ős-magyar tőről való sarjadzásra utal. Egyik folyó-ág ugyanis még manapság is *Bergyó* nevet visel. Ez a név pedig valószinüleg az ős-régi Berek-jó (Berettyó) származéka lehet, de — összevonással.

Azt ma már kideriteni, vajjon Légrád (Lewgrad) első őslakói a honfoglalás után — (nemzetiségükre nézve,) — magyarok avagy szlávok voltak-e, — meddő erőlködés volna. De, hogy már akkoriban is *kétnyelvüek* lehettek, azt abból a megfigyelésből lehet levezetni, hogy a Mura, de főképpen a Dráva balpartjának

1) Cime: „Trojstranchni Pizmotvor". Na Szlovenszki iezik obernien.

lakói ma is két nyelven beszélnek Murakeresztúrtól le Szlavóniáig, tudniillik: magyar és horvát nyelven, de meg abból is, hogy Légrád ingatlainak (dűlő, rét, erdő, füzes) neve hol régi magyar, hol pedig ős-szláv hatás alatt változott meg, alakult ki, vagy torzult el.

A szlávoktól átvett régi magyar nevek: *Füzes* (horvátul *Fizeš*), *Réczesziget* (a horvátban *Recesiget*) *Szentháromsági* erdő (a horvát nép nyelvén *Sentrošag*), *Részek* (horvátul *Resi*) stb. Megmagyarosodott helynevek pedig az ilyenek: *Kakonya* (a szlávban *Kukinja* volt, de most magyar hatásra *Kakinja* lett), *Szanyar* (szláv *Senjar*), *Patacsin* (a szlávban *Potočin, Potočić* volt, de magyar befolyás alatt ma a horvát is *Patačin*-nak ejti, *Kóté* (szl. *Kuti*) stb.

Ha tehát kiemeljük, hogy a *magyar* szókat a szlávság átvette s megtartotta, a horvátból (szlovénból) kölcsönzött neveket pedig — az éles, magyar hatás alatt — *magyaros* alakban őrizte meg századról-századra a köztudatban és köznyelvben: ebből a körülményből az a valószínü megállapitás szürhető le, hogy a magyar itt tömegesebben élhetett, mint a szláv, mert másként bizonyára a szláv bélyeg volna élesebb a magyar neveken, nem pedig megfordítva.

Hogy pedig ez a következtetés nem alaptalan, az abból a tényből is megállapitható hogy főként az ős-magyar foglalkozások jelzésére lekötött magyar szavak maradtak meg érintetlenül a légrádi horvát nép terminológiájában (vadász = vadas, vadászni = vadasiti, halászni = halasiti, csikós = čikos, kanász = kanas, béres = biroš, bíró = birov, csordás = čordaš, katani = katona, huszár = husar stb.) s hogy a népmüvészetében megőrzött, diszítő motívumok a magyar ornamentikában azonosak.

Amikor tehát községünk lakossága Somogy lankáin lakott, (vagyis a Murán túl): bátran feltehető, hogy magyarul már akkoriban is tudott.

Amikor pedig a XV. században ős-fészkéből — terjeszkedő vággyal — kimozdult s az u. n. *Récseszigetre* telepedett át, a Murának e jobb partján is megőrizte nyelvét.

Mert történelmileg és etnográfiailag is igazolható, hogy a

folyók ellentétes partjain lakó nép éppen úgy gyakorol egymásra befolyást nyelvileg, mint gazdaságilag.

Míg a hegyek a rokonfajtájùakat is elkülönítik, addig a vízerek mint a nemzetek kultúr vérkeringésének közvetítői szerepelnek.

Bizonyára így történt ez itt is.

Zrinyi Miklós, a szigetvári mártir 1546-ban *) jutalomképpen kapta a királytól a Muraközzel egyetemben Légrádot is.

Minthogy a nagy hadvezér 1551-ben Légrád várát újjáépittette és szélesebb alapokra fektette: tekintélyesebb helyőrségre volt szüksége e várában.

Katonáit a szájhagyomány és irásos adataink szerint (Németh B. Szigetvár) három helyről toborozta össze, úgy mint: 1) a Muraközből — ahonnét néhány horvát (szlovén) családot telepített át, 2) a Zala (Szala) folyó mellékéről (tán Göcsej tájáról) és 3) bokrosabban Csurgó és Szigetvár vidékéről, mely somogyi possessiók szintén az ő tulajdonai voltak.

Igy már, 1551-ben *több* volt Légrádon a protestáns magyar, mint a szláv (szlovén, horvát) s így is maradt a lakosság számaránya a XIX. századig.

A Szala mellékéről való áttelepítésnek nyomait éppen úgy kipuhatolhatjuk, mint ahogyan a szigetvári (és csurgói) nyelvjárás különösségeit is fellelhetjük a községünkbeli (protestáns) magyarok beszédében még ma, századok lehanyatlása után is.

Mellőzve azoknak a taktikai, nemzetiségi, felekezeti és közgazdasági okoknak felsorolását, amelyek Zrinyi Miklóst arra ösztönözték, hogy minél több protestáns magyart költöztessen át Somogy megyéből e végvárába: — áttérhetünk most már apránkint a községünkbeli tájszólás felötlőbb sajátosságainak kibogozására és rendszeres elemzésére.

II.

Eltekintve attól, hogy a muraközi káj-os (kajkavština) horvát (szlovén) nyelv is jelentékenyen hatott a légrádi magyar nyelvre (amelyet ma jobbbadán csak az evangélikusok beszélnek): az alább csoportosított nyelvi sajátságokból általánosságban három megállapítást szürhetünk le.

*) Horvát Rudolf dr.: „Povijest Medjumurja".

Először azt, hogy ma már jórészt egységes, harmonikus ez a provinciálizmus, (amely pedig több tájnyelv sajátosságait szivta magába.) Másodszor azt, hogy a somogyi és zalai (nyilván göcseji és balatonvidéki) nyelvjárásból kristályosodott ki s így hajdanában nem lehetett ilyen egyöntetű, mint manapság.

És végre harmadszor azt, hogy szervesen és föltétlen szabatossággal nem illeszkedik bele sem a Dráva-vidékibe, sem a balatonmellékibe vagy göcsejibe, hanem mind a három tájnyelv jellemzőbb motivumait magába olvasztván, vagy különálló nyelvjárás-területnek vehető, vagy pedig a kettő között mint elszigetelt határ-sorompó mered ki.

A Dráva-vidéki provinciálizmusból meg van benne az *ö*-zés; a Balaton-mellék és Göcsej egyes falvainak nyelvi sajátszerüségei pedig többféle hang- és jelentéstani eltérésben kereszteződnek és jutnak kifejezésre benne.

III.

HANGTANI RÉSZ.

Magánhangzók.

Minőségi hangváltozások. *)

a) Zártabb hang áll nyiltabb helyett.

Vannak tárgyalandó nyelvjárásunkban egyetemesebben, következetesebb szabályszerüséggel megismétlődő, és vannak szórványosabban fel-feltünedező, megszorítottabb hangváltozási jelenségek.

Általánosabbak:

a (l) = *ó:* rendesen az *al*-os hangcsoportban észlelhető, az *l* kieste után pótlónyujtással. Pl. *tóp* (talp), *óma* (alma), *szóma* (szalma), *kóbász* (kalbász), *fóka* (falka), *bóha* (balha). (B.)

a = *o:* pl. *boroc* (barack), *kokas* (kakas), *magos* (magas), *csollán* (csalán), *Boronya* (Baranya), — *lábom, lábod, házod, házotok, koporni, hombár.* (Sz.)

*) Jelzések: G. göcseji, Sz.: szigetvári, B.: Balaton-vidéki; = jelentése: helyett,

e = i: pl. *tüji* (töve), *széli* (széle valaminek), *repiszt, messzi, telli* (tele), *kéthetis* (hetes), *eriggy!* (B. és Sz.)

é = i: (a 3. személyű *e* személyrag átváltozása *i*-vé). pl. *tetejibe, végire, közepin, felire, hegyibe, szemit.*

o = u: sunka, funtos, fujtogat, porul, bujtorgyán, távul, hun, otthun, sëhun, durung, mustoha, burittó.

ó = u: réguta, azuta, taru (tarló), *saru* (sarló), (G.), *miuta* (ez utóbbinak változatai még: *muta, mőte);* *u* hang cserélte fel az *ó*-t ott is, ahol *-ól* végű határozóragnak kellene lennie *(-bul, -rul, -tul),* pl. *abbu*(l), *visszdru*(l), *alluru*(l), *hátturu*(l), *hótu*(l) (Sz.B.)

o (l) = ó: óvas, szógányi, ódal, póc, hótt, vót, vóna, tóna (tolna). (B. G.)

ő, ő = ü: (ragoknál és képzőknél, tehát — ből = *bül,* — től = *tül,* ről = *rül): tetőbül, tetőtül, tetőrül;* továbbá: *gyün* (jön), *kümüves, vésü, üket, tülem, tüled, tüle, tülenk, tületök, tülünk, felülem, belüle, tufelü, tüke, bürke, gyeplü.* (Sz. B.)

Hosszú *ő* helyett *ű* sem önálló szóban, sem pedig járulékban nincs.

ö (l) = ő: pl. *vőgy* (völgy), *ződ, főd, tőtteni, kőtteni, kőtcség bőcső, tőcsér, kőgyök* (köldök).

Ritkább sajátságok:

ë = i : sitét, igyenös.

ë = o : porcolány.

i = ü : ümög (ing), *üdő, üdős* embör, *füzet* (fizet). (G., Sz., B.)

b) Nyiltabb hang van zártabb helyén.

Általánosabban:

i = é : kégyó (a Müncheni codexben is), *sit-rén* (sír-rí), *késér, késértet, hézás, kéváncsi, séllődik.* (G., Sz., B.)

É hang áll az *it, int* képzős igékben és más ilyen végződésű szókban, pl. *lódét, fordéttás, tanéttó, szorét, boréttás, lohént, nyoméntt, jorént, szörént.* (B., G.)

i = ë (vagy ö): *hërteleny, vëlla, ëjesztős, vërrad, venyëge, ëstrázsál, ëránt; ëtt* (itt), *ëllen* (ilyen), *ëde* (ide), *ënnejd* (innét). (Sz.)

o = a : barbé, kaponya, hargászik, partéka, mastan, magyaró.

ó = a : 3. szem. személyrag előtt és ha a több birtokot

jelentő *i* képzőt ó előzi meg: *hizaja* (és hézója), *csikaja, tinaja, arataja; hizai, csikai, tinai.* (Sőt téves analógia következtében az *akol* szó is igy változott meg: *akaja).*

u = i : *tik, tikász, kódis, hosszi, likas.* (Sz. B.)

u = ó : *sargyupóka* (sarjű-pulyka), *gyójtó, gyójtani, nyójtó, fójtogat, savanyó.* (G.)

ü = ö : *öveg, övegös, förönni, hövekk* (hüvelyk), *csötörtök.* (Sz. B.)

Szórványos változások:

o = i : *lapis, lapicka, abrincs.*

u = é : *avétt.*

u = o : *mohar, lobickol,* (s átvett szókban: *evangyéliom, sákrámentom, faktom).*

c) Változó ajakműködés.

Említettük már, hogy nyelvjárásunkban az *ö*-zés gyakori jellegü tünemény.

e = ö: általában *l* hang előtt, de egyebütt is; pl. *köll* és *kő, fö* (fel); *ölég; röst, tösz.* (Ritkább az *ő* hang *e* helyett, ha a megelőző szótagban a hangzó labiális *(ö, ü).* A szó végi *e* igy változott *ö*-vé ezekben: *elvetöttö, tülö, ökrö.)* (Göcseji sajátság.)

Más esetben azonban az ë helyett az *ö* hang állandóbb, pl. *könyér, mögy, möggy, szömös, szinös, dörékut* (országút), *föst, Örzse.*

Kivételes jelenségek: *lê* (lefelé), (*tê*), *nê* bántsd, *nèm;* itt az ë helyett nyilt, hosszú az *e.*

é = ö: *förfi.*

i = ü: *üdő, ümög, cüpő, hütöstárs.* (Sz., B.)

Nem-ajakhangzó van ajakhangzó helyett:

ü, ű = i, í (*eredetibb*): *pl. firísz, iget, csing* (csüng), *nyigöz, mihel.*

ő = é: *csöndér, cséve,* (cső), *löndér, réf, tetéznyi.*

ö = é: *könyék.*

ö = i: *isztöke, isztörgye* (eszterág).

d) Elülső és hátsó hangok egymás helyett.

Elülső hang hátulsó helyett:

a = ë: *vësárnap, vërgánya, trëktál.* (B. G.)
u = *i*: *tik, tikász, likas, kódis.*
a (j) = *é*: *taré* (taraj,) *gané,* (ganyé,) *karé,*
o = *i*: *lapicka, csimbók, abrincs.*
Hátulsó hang elülső helyett:
e = *a*: *picinka, pilinga* (penge.)

Magashangú szó mély hangú helyett s viszont:
cefet, lefetyöl, nyefög, peshed, kepesztet; kondor (göndör), *zargat* (zavarva kerget), *katroc, csaptat.*

Nyelvjárásunkban a rövid hangzók itt-ott megnyúltak, a hosszúak ellenben megrövidültek. Pl. *hágy, ád, pillánt, mináp, miénk;* vagy: *mesz, ehös, elött, szenyvonó, viz, tü.*

A hangrendi illeszkedés szabályai némely szóban nem érvényesültek.

Igy olyik szó ragozásakor a *-nál, -vel, -hoz* rag alkalmazása a hangrendi illeszkedés nélkül történt. *Nél* = *-nál:* rév*nál,* temető*nál,* ki*nál?* en*nál,* vej*inál; -val* = *vel:* kaszá*vel,* vëllá*vel* (Göcseji sajátság.) *-hez* = *-hoz* (hó): fér*hó* mönt, rév*hó* jár. Néha a *-szër* rag sem illeszkedik megfelelőképpen, pl. sak*szër,* hacc*ër* háromszër. (G.)

A *jár-kél* igét úgy ragozzák, mintha a *kél* igeképző volna; tehát: *járkélok, járkész, járkénak.* Még felötlőbb az illeszkedés hiánya a *kevetál* (követel) és a *rákész, fájéssza* (a lábát) igékben.

Mássalhangzók változásai.

Amíg a hosszú magánhangzók gyakran megrövidülnek, addig a rövid mássalhangzók néha megnyúlnak, pl. *pirossan, hallad, telli, erössek, akki, föllül, utánna, pappiros, hüss, fánn.*

Az *lj, ly* helyett néha kettős *ll* hallható: *halli* kend, *üllön* le, *szóllon* má, *ollan, mellik.*

A főnévi igenév képzésénél a *-ni* helyett megszokottabb a *-nyi*: *önnyi, alunnyi, kaszányi, fordunyi.*

De van néhány ilyen alak is: *irnya, innya, rénya, szónya, szinnya* (szidni), *várnya.* (G.)

A szótagkezdő *n* igékben és névszókban olykor *ny*-nyé vál-

tozott: *fenye, csinyál, ganyé, tekenyő, vonyogó* (szénahúzó horog.) (G., B.)

Az *n* hang *ny*-nyé vált több szónak a végén is: *szerecseny, kany, oroszlány, vény, keny.*

Az *n* elenyészett ezekben: *ikább, mindöhun, pillagó, harmic,* (eredetibb alak.) (B.)

A *j* hang zöngés mássalhangzó után *gy*-vé, zöngétlen után pedig *ty* hanggá változott: *lajtërgya, borgyu, tömgye, vergye, láttya, aptya, kaptya.* (B., Sz.)

A *j* némelyik szó elején is *gy*-nek hangzik tájnyelvünkben: *gyűn, gyüvőre, gyut* neki, *gyelet* tösz, *gyelőnyi* (jelölni.)

Más hangváltozások.

Miként nyelvünk természete általában, úgy ez a nyelvjárás is kerüli a consonansoknak egymásra-halmozását.

Hogy az így támadt kiejtésbeli nehézségeket kiküszöbölje, a következő módokhoz folyamodott: 1) a szó elején az *s* hangot mássalhangzó előtt kihagyta: *pórhel, penót, pàrga, kátula;*
2). máskor úgy könnyített a kiejtésen, hogy a szókezdő mássalhangzó elé magánhangzót illesztett: *iskátula, ispita, ëstrázsál;*
3). két mássalhangzó közé itt-ott egy-egy magánhangzót szúrt be: *kovártél, kolompér, durusza;*
4). mássalhangó-halmozás elkerülését célzó törekvés jut kifejezésre az ilyen alakokban is: *el vótt készétteve, mög vót mondava, fő lött épétteve.* (G.)

Hiátus. — Nyelvjárásunkban olykor kiszorult a mássalhangzó két magánhangzó közől, pl: *szües* (szives), *kües, cöek, sziós, szidcs, peig, bial* (bihal). (B.)

Némely szóban a hanghézag betöltése végett hangkapoccsal találkozunk. Többnyire a *h* és *j* hanggal; pl. *bihal, füjes, fejér* (eredetibb ?) Néhol a nép 2 magánhangzót összevont: *há,* (hová ?), *kátoz, fókszik, bujk.* — Más öszszevonás: *elvette, bekötte, elfuttak.*

Mássalhangzók hasonúlása.

Nyelvjárásunk egyik legszembeszökőbb jellemzetessége a mássalhangzók *hasonúlásában* nyilvánúl meg. Legfeltünőbb a *v* hang

hasonító hatása, mely előtt a zöngétlen hang zöngéssé változott: *csugva, odvót, tezsvér, bögve, Vazsvár, huzsvét.* (G.)

Olykor a megelőző hangot a *v* nem hasonította át, hanem éppen maga vált zöngétlenné: *ötfen, hatfan, hetfen, nyócfan, hitfán.* (G., B.)

A hasonúlás másik neme az, amikor az *lj* és *ly*: *ll*-lé változott: *üllön, tanulla,* hónap *utolla, ollan.* (Említésre méltók: *mazzag, bozza, sarró.)*

Pótlónyújtás.

Az a nyelvészeti, illetőleg hangtani sajátság, mely e néven ismeretes, tájnyelvünkben az *l*-lel kapcsolatosan a legfeltűnőbb.

Az- *ol,- el,- él,- öl,- ul,- ül* végü igetövekben — ha utánuk rag következik — az *l* kiszorult: *pakónak, lefetyőnek, kefének, őnek, borúnak, ütek.* Ilyenkor a rövid *o*-ból *ó*, az *ö*-ből *ő*, az *u*-ból *ú*, az *ü* ből *ű* s az *el*-ből *ő* lesz: *kerepőnek, csevetőnek* (fecsegnek).

Ahol az- *ol- el* végű 2. személy *l* hangja kiesett, ott reá pótlónyujtás következett: *eső, iszó, lösző, hozó.*

A- *ból,- ből,- tól,- től,- ról,- ről* helyhat, ragok *l*-je gyakran szintén kiesett. Ilyenkor a-*ból* = *bu (házbu),* a-*ból* = *bü (kertbü),* a-*tól* = *tu (háztu),* a-*től* = *tü (fejtü),* a-*ról* = *ru (visszáru),* s a -*ről* = *rü (mezőrü),* alak használatos.

A- *val,- vel* rag *l*-jét népünk ép ugy mellőzte, mint az *el, föl* igekötőjét.

Pl. *Avva, evve,* ê*futott, főfordut* (v. *fő*fordut.)

Szótag végéről az *l* hang szintén elmaradt: *àtam, kene, áj fő! kejetek fő!* —

Egyéb változások.

A szó végén el-eltünt egy-egy hang: *boroc,* (barack), *palac* (palack), *tarac* (tarack), *mingyá, mögen, mas*(t), *maj*(d), *ókó, bá*(r).

Az *-ért* rag *t* hangját nem ejtik ki mindig: *miér? azér, ezér* (de igy is: *mért, azért.)* (B., Sz.)

Emlitettük, hogy nyelvjárásunk olykor magánhangzók beiktatásával kerüli ki a mássalhangzók torlódását, máskor azonban

maga bővít meg egyes szókat megokolatlanúl: *piharc, bujtor, kolc, üstöllést* (tüsténtt), *sujszter, szappant.*

Hangátvetés.

E grammatikai tüneményre csak kevés példát idézhetünk: *korëla, Zábrág, pökött* (eredetibb alak), *kalány, kalánis, levorvert, bozdafa, egyelös* könyér, *enyekös* (gennyes), *zsurma* (morzsa), *prosecció, karaláb, tere.*

IV.

ALAKTAN.

Szótövek.

A szótövek közül egynéhány magán-vagy mássalhangzóval gyarapodott meg: *mája, moha, rizsa, méhe*; *szul, hangyál, tulipánt.* Az úgynevezett *v*-s tövek a továbbképzett alakokban is megőrizték az alanyeset *u* hangját: *falu, faluk, daru, daruk;* ezek szerint még: *vargyuk, gyaptyut.*

Az erős és gyenge fok helyett a gyenge gyakoribb, pl. *szenyvonó, erös, elött, nehez, eszrevötte, keves, mesz, ehös,* (de már nem: *tehen, level, kötel*). (B., G.)

A *-bél* szónak hosszú alakja használatos: egytáj*béli* (vele egyidős), egykor*béli*, hány*béli* vagy? (mikor katonáskodtál?).

Szóösszetétel.

A szók összetételében tájnyelvünk nem igen különbözik a köznyelvtől.

Alanyi összetétel: *vízmosta, essőverte, rossebötte, dérvágta' lánchorta, ragyaütötte, szélfogta, füstjárta, madárlátta;* jelzős és birtokos összetételre példák: *funtosóma, dologténap, gurgulaszömü, ételmaradék, kódistetü, sziókés, szüjőszék, téjhaszna, kukoricacsuma, kukoricakas* (góré), *békarokka, hólagmöggy, madárászkégyó, gilicetüske, venicsekaccs, mérögtarisznya, csimpáca, hófuját, kerékjászó.*

Akadunk olyan jelzős kifejezésekre is, amelyeket íróknál

meg a közbeszédben összetételképpen találunk. Ilyenek: *mellékösnév, uti kaparó, vári tüzér, halotti gém.*

Tárgyas összetételek: *kendőráztató, nádverő, favágéttó, likájó, nyaktekeréncs, szömefolató.*

Határozós összetételek: *kerbenéző* (kancsal), *egyremást, öbönlóggó, csuroncsur, hátramozdéttó, szómántelelő, kákánhézott* (sovány), *lábonálló.*

Ikerszó csak néhány akad tollhegyre: *vicik-vacak, tesze-tosza, szusza-musza, egye-bugya* (lompos), *egre-bugra, slippög-slappog,* a pipa *szirtyög-szortyog,* a csizma *ristög-rastog,* a diák mondókáját *êhíbircüli-habarculla, téb-láb, ött-kátt, csete-bota, áta-bota, ketle-kotla, gyim gyom, sit-rén* (sír-rí).

Szóképzés.

Igeképzés igékből.

Gyakorítók: *tekerög, lödörög, pityörög, zöcsköl, kurrog, kapadoz, sáppétoz, gugorcol, szityörget, büzörög, gornyadoz* (az élségtől), *csöpörög, hempörög, nyeröget, káricáll, fájtat, ká oz, danoráz, sikonya, csikál* (csiklandoz).

Visszaható cselekvésszók: *győzködik* (harcol), *fakszik* (a sár), *összüszakul, güzsmölődik* (lassan eszik), *tápészkodik, elszontyorodik.*

Mozzanatos igék: *főtaszént, zöccsen, pattént, nyekken, huppan, összüröffen, mukkan, noszént, kilohénti* (a vizet), *sikkant.*

Műveltető cselekvésszók: *veszejt, repiszt, szakiszt;* álműveltetők: *halatták* (mégis él), *fájdalla, fájéssza* a fejét.

A lassú cselekvést néha gyakoritó és visszaható igék kombinált képzőjével fejezi ki a nép; pl. *óvazsgalónnyi, csapkulónni, tánculóttak, tövölőnnyi, keresgölőnnyi, tisztogalónnyi, cepelőnnek* (és *cepelősznek*).

Igeképzés névszóból:

Az *l* és *ll* képző a leggyakoribb tulajdonság-névvel vagy határozószóval; pl. *vastagolla, vékonyoli* a vesszőt, *késölli* a züdőt, *ócsólla* (és ócsóli) a zárát, *hamarolla, korálli, messzelli.*

Továbbá ezek: *csöcsörész, nyulász, rákész, fáész, nyigöz ,cihász,* (ciha), *kaccsaz, fattyaz.*

Névszó igéből.

A főnévi igenév képzője gyakrabban *-nyi* vagy *-nya;* pl. *szalannyi, kátoznyi, dógzanyi, csevetőnyi, óvasgalónnyi*; *irnya, innya, rénya, szinnya, tónya, nyomnya.*

A melléknévi igenév egy-két alakja is elüt a rendestől; ilyenek: *bugyoga, háksé* (hágcsó), *csélcsapi, dologténap, cserfi* (fecsegő).

(Érdekesek még: *favágittó* és *kecskerágittó*).

Példák az *-et -at* képzőre: jó *kinézet, feket* (fekvés), *látat; szavallat* (szónoklat); *-lék* képző: *hordalék, hányalék, szödölék* zsir.

Névszó névszóból.

A középfok képzője olykor *-jabb, -jebb,* (a 3. személyü birtokrag hatása alatt); *vastaggyabb, apattyabb, bolongyabb, zőggyebb, öreggyebb, fejérgyebb, szöléggyebb.*

Érdekes alakok még: *apattyas* a búza szöme, *fárattyas, rohattyas, rëkettyes.* A személynévmások többes számából a *k* többesképző sohasem hiányzik: *mink, tik, ük.*

Szóvegyülés: *sokárig, azutátu fokton, pincëllér* (pince és vincellér), *rémiszt* (rémit és ijeszt), *fajt* (faj és fajta).

Igeragozás.

Nyelvjárásunk a jelentő, felszólító és feltételes módot használja.

A jelentő módban megkülönbözteti a folyamatos és végzett jelent, a feltételes módban azonban csupán a jelen időt. A jövőt vagy egyszerü jelennel, vagy a cselekvésszó jelen ideje előtt alkalmazott *majd* időhatározószóval vagy a *fogok* segédigével fejezi ki.

A többi igeidőt mellőzi.

Alanyi ragozás. Az *ikes* cselekvésszó ragozását nem határolják el élesen az *iktelenétől.* A jelentő mód jelen idejének egyes 3. személyében az *-ik* ragot elég következetesen használják. Az

1. és 2. személyben azonban a kétféle ragozásban ingadozás észlelhető. Az ikes igének 1. személyére vonatkozó konjugálásában többnyire kettős alakkal találkozunk: az egyik ikes, a másik iktelen személyragos. Pl. 1. *fázom* és *fázok*, 2. *fázó*, 3. *fázik*; 1. *uszom* és *uszok*, 2. *uszó*, 3. *uszik*; 1. *öszöm* és *öszök* 2. *öszö*, 3. *öszik*; de igy is: 1. *szopok*, 2. *szopsz*, 3. *szopik*.

A feltételes módban az ikes cselekvésszó többnyire az iktelen ige személyragjait kapja; pl. 1. *fáznék*, (és *fáznák*), 2. *fáznád*, 3. *fázna*; 1. *szoknék*, 2. *szoknád*, 3. *szokna*; 1. *mozsdanék*, 2. *mozsdanád*, 3 *mozsdana*.

A *szokik* igét iktelennek tartja népünk: *szokok, szoksz, szok*. Az iktelen igék felszólító módjának egyes 2. személyében viszont gyakrabban az ikes *l*-re bukkanunk: *haggyá-(l), várgyá-(l), vögyé-(l) lögyé-(l)*.

Tárgyas ragozás. A feltételes mód jelen idejének többes számu 1. személyében a *-nók, -nők* helyett az alanyi *-nánk, -nénk* van használatban.

Érdekes a *nőni* és *főni* ige ragozása: nyőlök, *nyősz, nyől, nyőlünk, nyőtök, nyőnek; fölök, fősz, föl, fölünk, főtök, főnek.*

Az *eszik* igének néhány szólásban iktelen az alakja: „*A Mögösz* üstöllést elvisz.“ (Ijesztés.)

A *ri* ige egyes 3. személye: *rén*.

A *bujik* cselekvésszó felsz. módjának egyik alakja: *bujk*, (az ördög *bujk* bele!)

Névragozás.

Nyelvjárásunk a mutató-névmás tárgyragját halmozza: *aztatat, eztet, eztetet.*

A -ban, -ben helyett *-ba, -be*, a -ból, -ből helyett *-bu, -bü*, a -ról, -ről helyett *-ru, -rü*, a -tól, -től helyett *-tu, -tü*, a -stól, -stől h. *-stu, -stü*, a -hoz, -hez, -höz h. *-hó, -hő*, használatos: *házba, kertbe: kertbü, házbu; házu, kertrü; háztu, kerttü; házastu, kertőstü, házhó, kerthő.* (B., Sz.)

Az -int, -kint rag *-ént, -ként* formában használódik: *asszóként, szörénte, apródonként, kicsinyösként*, a surdi *embörként, szó-*

áls-mondásként.

-nként: többszörönként szokják mondanyi; *sokszoronként.* (G.)

A „helyett“: *helé;* pl. ő *helé* nem mönök; de *helé* jelentése olykor: *helyre,* pl. ollany *helé* ne járgy! (Oda ne járj!)

A *-nak, -nek* irányt is jelöl; pl. *vőgynek* mögy; *fönek* (fölfelé), *lönek* eresztöttek, *kinek, benek.* (G.)

Névutó. A *miatt* alakja: *mihátt, miháttam, miháttad;* a *nélkül-é: nékün és nékü.*

Határozószók. Helyet jelentők: *ett, ottan, ottand, ede, oda onnajd, ezön* (erre), *tufelü, itthun, máshun.*

Időhatározók: *mindétig, örökmindétig, furt, sokárig, muta, azuta, addétig, azutafokton, aonba* (eközben), *üstöllést* (tüsténť) *mömmög* (megint, ismét), *vissza* beteg (ujra), *mögen, tohább, minap, tennap.*

Módhatározók: tisztára (teljesen) *valamöllest,* (némileg), *akkorán* süket, *annyirág* gyávi, *ennyireg, korosként* (némileg).

Kettős személyragja van ennek a három szónak: *májája, csévéje* (csöve), *méhéje.*

Bővebb alakú ez a mutató-névmás: *öllenyös, ollanyos.*

V.

JELENTÉSTAN.

A)

Önálló jelentésváltozás.

a) A jelentés szükítése.

Möglött a picinnye: megszületett; *masináznyi* cséplőgéppel dolgozni; *gyerök:* a fiu; *embör:* a férfi (két embör kapásom vót mög három asszon); *forgatnyi:* szénarendet v. földet a szőlőben; *gyüjtenyi:* szénát, sarjut; *pázsit:* legelő; *öregcseléd:* felnőtt; *högy:* szőlőhegy; *szárazfüzetés:* készpénzzel; *vendégség:* lakodalom; *nyavala:* epilepsis; *nemzeccség:* rokonság; *torzsa:* a káposzta csutája; *vastag* mönyecske: viselős; *késéni:* temetésre menni *(késéröbe mögy); tudósasszon:* bábaasszony; *bogár:* légy: *iga:* hámfa, amelyre a lóistrángot kötik; *szërszám:* lóhám.

b). A jelentés bővitése.

Gyilkolószik: vesződik; *határ:* halom (pl. egy határ krumpli); *fás dió:* kemény héjú; *juss:* örökség, jog; *küláb:* nemcsak a kőből faragott, hanem a fa-oszlop is; *vers:* iz, rész; *vita:* civódás, szóbeszéd.

c). Átviteles jelentésváltozás.

Szólások: *Nyiladoz a zesze; főfórt a szilke*: haragra lobbant; *földukta a zórát*: megneheztelt.

Megszemélyesités: *Fogas a nap*: süt, de nem melegit, tehát hideg; *nekiborotvákozott a züdő*: kiderült; *êdüt bennem a borgyu*: elfogyott a türelmem; *pipál a högy*: ködben fürdik; *a fagy mögszitta a fődet*: nedves lett.

d) Népetimológia.

Lófej: Laufer; *Lajos*: Lausch; *fölöstököm*: Frühstück; *judapor*: jodoform; *bölénmag*: beléndek.

B.) Viszonyos jelentésváltozás.

1.) A melléknévnek főnévi jelentése van: *gőbölös*: gőbölyök őrzője; *üszit* vetök, *tavaszi* alá szántok; *fogas*: vasfogu borona *herétt*: herélt ló.

2.) Főnévvé vált jelen-idejü melléknévi igenevek: *forgó*: viztölcsér és örvény; *hézó*: hizlalt sertés; *buréttó*: a kotlós csibéinek készitett fonott kosár; *magló*: emse; *vonyogó*: szénahuzó horog; *favágittó*: faaprító hely; *kijáró*: t. i. disznó; *késérő*: temetés.

3). Némelyik igének főnévi vagy melléknévi a jelentése; nincs *mersze; möhetnéktye* vót: *ihatnéktya* van; *töszi-vöszi* embör: gyámoltalan; *öszöm-iszom* embör: potyakedvelő;

4). Melléknév melléknév helyett: *fiatal* a züdő: korai; *öregeste* vetötte haza: késő este; *öreg* kolompér: vastag, nagy.

VI.

MONDATTAN.

Érdekesek a tagadó-mondatok. Néha magát a tagadó-névmást tagadó-szó hijján használja a nép pl. *Soha látta üket,* mégis szereti. *Senki állt ellene.* — Olykor az ilyen kifejezéshez „is" kötőszó társul. Pl. *Nem iszok én egy kúpicányit is soha.* Előfordul az is, hogy a kettős tagadást „is" kötőszó is kiséri. Pl *Sohase is* járt ottand.

Érdekes az állitmányi kiegészitő azokban az esetekben amelyekben absztrakt név van konkrét helyett.

Pl. Ü légrádi *születés,* (vagy tréfásan: „termés") Némely anyag — és gyüjtőnév a többesben áll állitmánykiegészitőképpen. Pl. *Csurom vizek* löttek. Csupa *latyakok* vagyunk. Ronda *népek* ezök a Tóték.

Lépten-nyomon találkozunk ezzel a személyes szerkezettel *kell* igével vonatkozásban: Ki *köllöttem nyitnya* a zajtót. El *köllöttek mönnyi.*

Némely szólásban a melléknévi igenév előtt a tárgyrag elelmarad. Pl. Nem *sokérő* ez a lucerna. *Szájtáti* embör ez a Jóska (mafla.) A sógor volt a *legtöbbigérő.*

Érdekes igenévi kifejezések az ilyenek (bár igen elszigeteltek :) *Föstő-ruha* (festett), Nincs *ráérő-időnk*, sietnyi kő. *Tömő-lúd* (tömött, tömendő.)

Az általános alanyt népünk gyakorta igy fejezi ki: *Az embör gyeröke* nem érti.

Az *embör fia* nem halli azt.

A *némöllik* névmás jelentése *valamelyik.* Pl. *Némöllik* nap ippeg âra jártam, amikor . . (B)

A *helyhatározók* közt feltűnő az irányok felcserélődése. A *van* ige mellett *hová?* kérdésre felelő ragot alkalmaznak *hol?* kérdésre felelő helyett. Pl. *Oda* vótunk (ott.) *Oda* maradt estig (ott feledkezett) Keddön a *bíróhó* vótunk (bírónál). Az este a *högyre* vót (hegyen); *Kanizsára* vótunk.

A - tu, - tü rag némely szólásban *hol?* kérdésre felel meg. Pl. Mögtanálod *kéztü.* A fijam *lábtu* feküt (lábnál). *Fejtü* vót a vánkussa. (B. Sz).

Időhatározó.

Az idő - és évszakaszt a *táj* szó segedelmével is kifejezik. Pl. *Dél-tájt, az-időtájt* tavasz *táján* (tavasszal, tavaszkor); (*egy-tájbeliek* = egyivásúak.) Időhatározó ez a szólás is: *Minden órán* (órában) eszömbe jársz.

Sajátos határozós szerkezet: *egyiránt pörülnek* (folyton.)

Módhatározók: *furt, furtomssan, fesztül, ritkányossan, tővel-höggyel. Futást* együtt. *Szömlálomást* nyőtt *a* viz.

A *végett* gyakori *miatt* értelemben: *betegsége végett* maratt ottan.

Érdekes szólás: *férjnek mönt.*

Határozós szerkezet: *egyik szómat a másikba tőddom.*

Az összetett mondatok szerkesztésében felötlőbb jelenség alig akad.

Mégha: *ha mingyà* pl. mögtöszöm *ha mingyá* a fenye fenyét öszik is.

Időhatározó mondatban *miután* helyett megszokottabb az *aztán, hogy.* pl. *Asztán hogy* fődig égött a hombár, *újraéplütem* aztat (épitettem). A *mikor*-t is többször váltja fel a *hogy,* pl.

Hogy haza gyüttem mögeredt a vesső.

Szlávos szerkezet: *Nem t'om, kit gonullak oda tönni csőszнek.*

Ellentétnél kihagyásos constructió:

A gebe lába se oda án, ahá a csikóé.

Az érintkező előidejüség kötőszava *mihánc*s. pl. *Mihánc* fáj a fejem, szédülök.

A jelző-mondatoknak a szórendje felötlő:

Akit könyeret tennáp sütöttem, asztat vitte el a kandúr.

Szláv hatásra vall a névelő gyakori mellőzése, pl. *Rétre vótam* (a) *borgyukér. Mönök* (a) *mezzőre kasztilvádett.*

(A) *kerbe vágy mög!*

Szláv-utánzás gyümölcse az efféle szerkezet: *Szükség vót edényér.* (Bilo je sila za posodu.) Szlávos szórend: *Minek tê nêm gyüssz oda?* (Zakaj ti ne dojdeš ta?)

Szlovénes (horvát) eredetű szólás: *Nem tudott mit érte!* (Ne je znala kaj za njega.) Elepedt utána.

A hangsúly.

Nyelvjárásunkban a nyomaték néha az összetett szó második tagján van. Pl. Még ezök a vas*léccai* is összütörtek. Má a kukorica*szár* is hítfán. Sargyukasz*áláskor* is ott jártak.

Ha valaminek a látása a nézőben csodálatot kelt, a felkiáltásban is a második tag a hangsulyos; pl. *Igön*-igön nagy vót a viz!

A *najszen* és *deszig* mellett is a második tagra esik néha a nyomaték; pl. Naj*szen* maj éppen! Des*zig* mög is atta án a zárát!

Összefoglalás.

E tanulmány bevezető részében érintettük s ezt a megfelelő helyeken *G., B., Sz.*, jelzéssel ki is emeltük — hogy nyelvjárásunk a leszürt megállapitások szerint nagyobb vonásokban különösén három vidék tájnyelvével egyező: a göcseiivel a Szigetvár-(Csurgó) vidékivel és a Balaton-mellékivel.

Lássuk most, melyikből milyen jellemzőbb sajátságokat szívott, magába!

A *göcseji* provinciálizmusból átvett különösségek: 1) Némely *t* végü ige — ha a *t* hangot vocális előzi meg, — a mult időt kötő hangzó nélkül képezi: *futtam, êvettem* a búzát, *bekötte* a borgyút, *bejütte* a kálhát.

2) A határozó igenév bővebb alakja: *készétteve, épétteve, hajtava.*

3). A *ly* és lj helyett *ll, l*: *méllen* (mélyen), *ollany, szóllon, ne féllön.*

4). Hosszú helyett rövid magánhangzó: *tüz, viz, erös, mesz.*

5). Az infinitivus *-ni* helyett *-nya: várnya, innya, szónya, irnya.*

6). Némely névrag nem illeszkedik: *kiná, kapáve, sakszërt réhó.*

7). Mássalhangzók hasonulása: *tezsvér, hüzsvét, Vazsvár.*

A Balaton mellékivel egyező sajátságok:

1.) Két hangzó között hosszu mássalhangzó: *telli, szallag, mezző, utánna.*

2). *ó* helyett *u: azuta, taru, muta.*

3). *a* h. ë: *vësárnap, vërgánya.*

4). *e* h. *i*: *széli, tüji, teli, messzi, kéthetis.*

5). A középfok-képzője néha *-jabb, -jebb:* öreggyebb,

A *somogyi* (Szigetvár, Csurgó) nyelvjárásra utaló sajátságok:

1). Az *ö*-zés: *embör, möggy, töszi.*

2). *i* h. ë: *ëllen, ëde, ënnejd.*

3). *i* h. *é: hézàs, kégyó, késér.*

4). Feltűnőbb mélyhangu tárgyas alak: *aszondi, húzi, halli, mondik, látik.*

5). Hangelnyelés (összevonás): *gye* (gyere!), *há?* (hová), *dógzik.*

VII.

TÁJSZÓ-GYÜJTEMÉNY.

Horvát (szlovén) eredetű jövevény-szavak: *Bajka* (blúz), *skornya* (škornje) bő lábbeli, cipő, — *sumák* (šumak) félkegyelmű, *pilka* (pilka) akona, *kupóc* (kupec) rakás, *gaimada*, *cóprálni* (coprati) babonázni, *l mpa* (lampe) nagy száj, *zijálni* (ziati) tátogat, fecseg, *csoba* (čoba) nagy ajak, *csupálni* (čupati) tépni, szaggatni, *puklás* (puklast) púpos, *ribálni* (ribati) súrolni, *elhupálni* (megverni), *sikálni* (šikati) súrolni, *vukla* (vukla) halászóhorog *kasztilva* (kostrva) fűfajta, *cilingálni* (cilingati se) hintázni, *cirkálni* (firkálni), *csurka* (hurka.)

Horvát mintára alkotott szavak és kifejezések még: *mögtötte neki* (mu je napravila): megbabonázta, *sokszó tutta mondanyi* (znala je reči) szokta mondani, *álltató* (stavica): tengerikéve, *igön érte van* (jako mu je za njega) epedez utána, *föd zz* (pokrij se!): tedd fel a süvegedet! *Ne előzz!* (Naj mi slanjati): ne állj elém, mert nem vagy átlátszó); *megy a sor a Dráván* (ide sreš): zajlik a Dráva;

Elfelejtöltem rája vagy *érte; k rdözött má érte*(Več je pital za nju.)

Szókincs.

Agácifa: akácfa.
alédoz: ájúldozik.
anyásodik: tollasodik.
aprogat: (fát) hasogat.
ásétoz v amire: áhitoz v mit.

Babszíva: aratási szilva.
bagó: bagoly.
bábikó: tormaféle.
bajossan: aligha.
balogács: balkezes.
bálvánfa: (szlávúl bolvan): révgerenda.
bátor: megbízható.
bátortalany vasmacska: amely eltörhetik.
begörög a disznó: vemhessé válik.
bekáfónyi: megrészegedni.
börtákónyi: virrasztani.
bíhal: bival.
billing: szőlőfürt.
bizén: bizony.
bogàr: légy.
bokrára kötött szalag: „másni", csokor.
bóha: balha.
bozda: bodza.
böllönködik: ingerkedik.
böstörködik: ingerkedik.
bözzög: bizsereg.
bucska: kis hordó.
bujtor: bútor.
busa bika: marcona.
büdöcske: poloska.

Cáfra: szajha.
cemönde: céda, ledér.
ciha: vánkoshaj.
cikákónyi: fulladozni.
cilingál: hintázik.
cimör: 1). a tengeri virágja, 2). nádüstök, 3). cégtábla.
cipó: pùp.
copákos könyér: elkelt.
cóprányi: babonázni.
Csaptat: csiptet.
csattogó epör: eperfajta.
csádé: bozót.
csáfri: fecsegő.
csálé: balra! (ökörnek.)
csás ökör: balról járó.
császkàl: mászkál.
cseléd: családtag.
cserén: deszkasaroglya.
cserfös: fecsegő.
csetrös: fából való tejes edény.
cséve: cső.
csevetőnyi: fecsegni, csevegni.
csigér: alja-bor.
csike: csirke.
csikál: csiklandoz
csimota: csemete.
csipel: csipő.
csobola: vìztartó-edény.
csombolék: csomó.
csótàny: svábbogár.
csöppedt: töpörödött.
csujzli: gummipuska.
csuma: tengerihaj.
csuta: a kukorica meztelen csöve.

Deszig: de hiszen.
dombéroz: dorbézol.
döheder: lomha.
dufla: dupla.

Ecsenyi: 1) tatarozni, 2) fejni.
édonytalany: idomtalan.
egyaránt: folyton, széltében,
egyelös: elegyes.

egyhasi: iker.
együvéfogóság: összetartás.
ehány: elvetél.
eherdányi: eltékozolnl.
ejtőznyi: emészt, szieszláz.
elkudanyi: szégyenkezve távozik.
előcsahos: vezérférfiú.
előhasi: első borjas tehén.
enyekös: gennyes.
enyihány: egynéhány.
éltös bötű: nagy, „öreg" b.
evádónyi: elvállalni.
Fajt: faj.
fájéssza: fájlalja.
fakszik: fuvakszik, szárad.
farkapénz: borravaló, eladott jószág után.
farta! (tehénnek): menj odább!
fárattyas: kissé fáradt.
favágittó: favágó-hely.
fekélőnni: lefeküdni, fel-felkelni.
fogyik: fogy.
fogton: óta.
fóka: falka.
fór: fuvar.
formázik rá: hasonlit.
föcstej: a borjas tehén első teje.
födözz! tedd föl a süvegedet!
fölös: felesleges.
förhénc: kocsirész.
förfi: férfi.
fötör a tik: porban fürödve kotor.
fránca: vérbetegség.
fujtósra kötött szalag.
furugla: furulya.
füsükönnyi: fésülködni.
fütet: firtat, keres.
Gánica: puliszka.
gelva: golyva.
gölöszta: giliszta.
gentet a ló: poroszkál.
gérce: jérce.
görázda: garázda.
gezemice: zagyvalék.
géva: gombafaj.
gönc: poggyász.
göncs: hant.
güzsmőnyi: lassan rágni.
gyántár: gyanta.
gyávi: gyáva.
gyepü: 1) élősövény 2) kutyapecér.
gyerök: gyerek.
gyömöszöl: tör.
gyönge szörrel van: gyengélkedik.
győzködik: vesződik.
gyüricskefa: galagonyafa.
Há? hová?
hajdu: rendőr.
hajszás ökör: jobbról járó.
hágsé: hágcsó.
halom: hanem.
hallogatni: többször hallani.
hangyál: hangya.
hándál: szemére vet.
határ: halom.
hát mit!: persze!
hé: hiú, padlás.
héjja van: híjja van.
hézik: hízik.
hézós: hízásra hajló.
hibáz: hiányzik, elfogy.
hidbokor: hídrészlet.
hidas: disznóól.
himpók: ló lábán daganat.
hordalékfa: összehordott fa.
högyötte: felette.
humorni: elfejteni.
hunnajd: honnét.
Inakásája: lábikra.
iprikál: rondit.
(két) *izromba*: két ízben.
Jàba: hiába.

jószörént: jobbára.
jutalmas ár: jutányos.
Kacat: lim-lom.
kaccs: a szőlőbajusza.
kacor: szőlőmetsző-kés.
kala: a kalász fürészesrésze.
kalicka: kalitka.
kanca: hídheveder.
karalábé: kalarábé.
kas: kukoricagóré.
kasztilva: fű (szláv kosrtra).
katroc: ketrec.
kelekótya: féleszű.
kepe: kéve.
kepesztet: kapaszkodva megy.
képez: képzel.
kerimbózsál: kering.
keszte: keztyü.
kevetál: követel.
kéváncsi: vmit. kiváno.
kilás zsák: 1q.
kilóhént: hirtelen kiönt.
kisafa: a rúd vánkosa.
kisákonnyi: civódni.
köcölle: gazdhordó kendő.
kőgyök: köldök.
könnyig: könnyü.
kódistetű: bojtorján.
kucó: kuckó.
kujcs: kulcs.
kuka: néma.
kukorcol: guggol.
kumni: hunyni.
kupóc: garmada.
kusztora: zsebkés.
kutyorént: rondít.
Lajtërgya: létra.
langalló: lángos tészta.
langaléta: hórihorgas.
lapicka: lapocka.
lefetyőni: fecsegni.
legyel: legel.
léndző: a szoknya öve.
lössz: születik.
ludvére: lidérc.
lustos: sáros.
Macskura: maskara.
macskás könyér: penészes.
majmóca: majom.
más (az asszony mássa): méhlepény
maszikónyi: zúzni.
mesz: mész.
mezön mönt?: merre?.
miháncs: mihelyt.
mikó? mikor?
mögcsökik: csökken
mögecseli a széklábat: megjavítja.
mögfiazott a Kisné: (ha fiú. ha leány.
möghibázott: elfogyott.
mögiramodott a keze: kificamodott.
mömmög: megint.
mögüdül a fa: megfogan.
mucsok: mocsok.
mukucs: mókus.
mutaszt: mutat.
Neki válik: kifejlődik.
netres: bolondos.
nékün: nélkül.
ni a!: hát aztán!
nincstelen: szegény.
nyanya: anya.
nyeszlett: gyenge.
nyigöz: nyűgöz.
nyilamkodás: nyilallás.
nyilvánságossan: nyilván.
Oda van: elutazott.
oskola: iskola.
oszlog: földpászta.
ócsányi: ócsárolni.
ókó-máskó: néha-néha.
óvazsgalónnyi: olvasgatni.
öggyü: össze.

ögyüvéfogóság: összetartás.
ökrendöz: a hányás erőlteti.
örökkétig: folyton.
összümarék: két maréknyi.
összüszakul: megzuzódik.
öveg: üveg.
Pallostojás (polozsnya): záptojás.
paprikál: böngész.
parrag: parlag.
parmagóni: verni.
paszmagol: piszmog.
pazdërgya: pozdorja.
pállott meleg: tikkasztó.
pennyhed: rothad.
pertrezsirom: petrezselyem.
picinnye van: szült.
piharc: piac.
pilinga: penge.
pilka! hordódugó.
pipitér: kamillavirág.
piszlét: érint.
piszlik: szétmállik.
piszlergál: piszkál.
piterás: tréfás.
pitli: lóitató-edény.
pitlikőnyi: elsompolyogni.
pokla: borjutartó.
póka: pulyka.
porzsábás: zsibbadt.
pótinca: pongyola.
pörc: tepertyű.
pörgye: perje (fü fajta).
prántyás: rojtos.
prézsmitál: sokat beszél.
prósza: kukorica-málé.
pucok: vakond.
puklás: púpos.
pura: pulyka.
Rapottyára tört: teljesen össze tört
rostog: ropog.
repecskös: repedt,
rezula: fiatal erdő,
ré: rév.
rénye: tepertyüs sült tojás.
rogyik: rothad.
rosseb: fene.
röndöt hajt: egy renden végig-
rucsok: lucsok. kapál.
Sápétoz: sopánkodik.
sargyupóka: második költés.
saró: sarló.
seszinű: fakó.
séllödik: sínylődik.
séndő: zsindely.
sétifikál: sétálgat.
sikér: sekély.
sipitőnyi: sugdosni.
sit-rén: sìr-ri.
sor: sors.
sor mögy a Dráván: zajlik
sörke: tetűpete.
sukóni: bujdosni.
sumák: hülye.
sükörödött: eszelős.
sündörög: ólálkodik.
süsü: bolond.
süve-főve od van: folyton.
szalánna: szalonna.
szödörfa: eperfa.
szesz: ürügy.
szijós: szivós.
szijókés: ács-szerszám,
szin: pajta.
szire-szóra: minden alkalommal.
szotyoronni: letelepedni, leülni.
szödölék zsir: aljazsir.
szömre-fejre néz: elbámul
szulos fa: szúvas,
szuszimuszi: alamuszi.
Takarul: behordja a termést.
tálé: tályog.
téb-láb: lábatlankodik.
téfő: tejfel,

tétemènybe van: megbabonázták.
tohàbb: tovább.
tőfa: tölgyfa.
töpöget: gyűjt.
töpped: töpörödik.
tőtike: bortöltő-edény.
tudta mondani: szokta.
turha: gennyes köpés.
tutyimutyi: alamuszi.
tüke: tőke.
Uccaszint lakik: földszint.
ümög: ing.
üstöllést: tüsténti.
Vedel: mohón iszik.
venicse: venyige.
véndő: véndely.
ver a hír: hirlik.
vörtyog a tik: különös hangot ád.
viaksz: viasz.
viher: vihar.
virgószik: küzködik.
vissza olyan: megint olyan.
vizhordó csike: hitvány csibe.
vonyogó: szénahúzó-horog.
Zabigyerök: fattyú gyerök.
zargat: kerget.
zegörnye üdő: zimankó.
zöcskölődik: rázkódik.
kizurpál: kitúr a jusból.
zsiba: liba.
zsurma: morzsa.

Tartalomjegyzék.

Bevezetés . . . . . 3. oldal
Hangtani rész . . . . . 8. „
Alaktan . . . . . 12. „
Jelentéstan . . . . . 20. „
Mondattan . . . . . 22. „
Tájszó-gyüjtemény . . . . . 26. „
Szókincs . . . . . 27. „

AJÁNLOM A MAGYAR IFJÚSÁGNAK!

RÓZSÁK ÉS TÖVISEK KÖZÖTT A – BITÓFÁIG

GASPARICH MÁRK MURAKÖZI VÉRTANÚ EMLÉKEZETE
HALÁLÁNAK NYOLCVANADIK ÉVFORDULÓJÁN

ÍRTA:

HALLER JENŐ DR.

1933

CORVINA NYOMDAI MŰINTÉZET RT. MEZŐTÚR

ELŐSZÓ.

Igazán emberi életet csak az olyan nemzedék morzsolt le, melynek sírkövére az igazság vésője ilyenfajta sorokat karcolhatott rá: *Élt, mert alkotott!* — Vagy ezt: *Élt, mert nagy eszmék harcosa volt!* — Vagy ezt: *Élt, mert meg tudott halni egy szebb életért!*

A rothadt jellemű Pausanias, a spártaiak királya például, aki — noha fényes diadalt vett Xerxesen, a perzsák fején és aki ennek ellenére mégis odadobta volna Xerxes szép hajadon-leányáért Sparta és Görögország legdrágább kincsét: szabadságát: — nem élt, csak *volt*.

A korlátolt eszű Herostrates, aki hírnév után való szomjas epekedésében és falánk hiúságában úgy akarta nevét emlékezetessé tenni, hogy felgyújtotta az ókor egyik építészeti remekét, az ephesosi templomot: szintén csak *volt* és úgy porladt szét, mint a göröngy, mert csak — sártömeg volt.

Ellenben gyönyörű áloméletet élt Pindaros, az óda-költő; — Aischylos, a tragédia megteremtője; Kallikrates, a csodás Parthenon tervezője és még sok más nagy elme.

Hasonlóképen *éltek* a krisztusi, meg a nemzeti gondolat hitvallói és vértanúi is, mert hiszen ezek is *egész*-emberek voltak és mert ezekben is isteni szikra ragyogott.

A klasszikus ókor féltő kegyelettel csüngött kiváló emberein. A latinok félistenekként tisztelték az „indiges"-eket.

Már most ha még a barbár pogány ókor is ilyen nagyra értékelte a maga nemzeti hőseit, — akkor mennyivel inkább kellene szívére szorítania a saját mártirjait a művelt és vitéz magyarságnak! És mégis, mégis azt kell tapasztalnunk, hogy ez az erkölcsi adófizetés minálunk néha igen késedelmesen történik! Sőt egész sereg olyan nemzeti nagyságunk nevét tudnók itt felsorolni, akikről az ország teljesen meg is feledkezett.

Muraközben pl. két emlékművet állítottunk fel a közelmultban: Egyet Csáktornyán a költő Zrinyi Miklósnak, egyet pedig Perlakon Gasparich Márknak. Amaz még ma is áll ugyan, csakhogy persze a magyar feliratoktól „fertőtlenítve." Gasparich Márké azonban már ezen az egyetlenegy helyen sem áll, mert az 1918. december 24-én Perlakra betört szokolisták úgy vélték, hogy Istennek tetsző cselekedetet művelnek, ha Perczel Mór Kapisztrán Jánosának obeliszkjét lerombolják és bepiszkolják.

Gasparich Márknak tehát azóta sehol sincs emléke. Sajnos, már a szívekben se! Odáig jutottunk immár, hogy e nagynevű egyházi szónokunknak és egykor ünnepelt vértanúnknak csak néhány öreg muraközi bujdosó dédelgeti a nevét. Már most ha sokan még a guzsbakötött csonka haza összezsugorított határain belül se tudják, ki volt Gasparich, akkor hogyan tudnák a trianoni határokon túl lakó véreink?

E győtrelmes tudat terhét nem cipelhetjük tovább is tétlenül. Ha Magyarország joggal követel helyet magának a nap alatt, akkor hazánknak ez a tragikus sorsra jutott, spártai jellemű fia is joggal követelhet helyet magának a szívünkben. Csakúgy, mint pl. Csányi László, akinek csak nemrégiben emelt szobrot Zala vármegye. Gasparich megfakult emlékével kapcsolatban tehát kétféle adósság nehezedik ránk: Először is újra meg kell írni életrajzát; másodszor pedig, ha akármilyen szegényes formában is, de egy új emlékkövet kell számára állítanunk még ebben a csonka-béna országban is. Természetes, hogy ennek az új emlékkőnek Muraközben kellene hirdetnie az utókor kegyeletét. Minthogy azonban e tervnek megvalósítása egyelőre lehetetlen, ezért az volna a legstílusosabb, ha azt a földig lerombolt nagykanizsai gimnáziumnak a parkjában állíttatnók fel, mert hiszen gimnázista korában itt szívta magába a tudományt és itt jegyezte el magát a magyar szabadság Géniuszával mindörökre.

De újra meg kellett írnunk élete történetét is. Mégpedig több nyomós okból: Először azért, mert az eddig kiadott életrajzi ismertetések hiányosak és itt-ott téves nyomokon botorkálók. Másodszor azért, mert kell, hogy a mai korszak fia *más* szemszögből nézze és latolgassa Gasparich jellemét, mint ahogy azt a háború előtt élt nemzedék tette. Harmadszor azért, mert hősünk élete nyílt és eleven tagadása azoknak a gyalázatos és ravasz rágalmaknak, amelyek azt hirlelték, hogy a magyar itt elnyomta a nemzeti kisebbségeket.

Végül pedig azért, hadd tudja meg a mai fiatalság, ki volt, mi volt Muraköznek ez a kivételes tehetségű, de olyan végzetes gyorsan letört fia.

És ha volt valaha ifjúság, amelynek szüksége volt tündöklő eszményekre, úgy épen a mostani gyászos idők gyermeke az! Igenis, a *ma* gyermekének most van ideálokra égető szüksége. Most, amikor kísértő rémek ólálkodnak körülötte minden odúban. Most, amikor felbérelt politikai vigécek és mindenre kapható lélekkúfárok olyan földalatti csatornákba csalogatják be állástalan fiainkat, ahol orvosság helyett bódító maszlagot csempésznek a lelkébe.

Ha valaha, úgy épen napjainkban kellenek fiainknak olyan lobogó fáklyák, amilyen Gasparich is volt, mert őt sem a nyomor, se a mellőzés nem tudta kísértésbe csalni, sem az üldözés nem tudta hitében megrendíteni.

*

. . . Most pedig gyújtsunk szövétneket és járjuk vele végig egy drámaian mozgalmas és rózsás-tövises életnek golgota-állomásait egészen a — bitófáig.

I.

Életrajz.

a) Diákévek.

Az 1810. év április havában, mikor a barackvirágarcu Flóra, habfehér nászruhában libbent le a földre, egy új rügy pattant ki a gazdasorban küzködő Gasparich-család életefáján is. Ez a kis életbimbó Márk nevet kapott.

Drávaegyházán (Cirkovlyánban), ahol hősünk született, nem lévén lelkipásztor, — a kis emberpalántát a közeli Perlakon kellett megkereszteltetni és anyakönyveztetni.

A perlaki plébánia anyakönyvében ez a boldog családi esemény ezekkel a szavakkal van megörökítve: *„Anno Domini 1810, Mense aprili 7-a. Ex Cirkovljan; Marcus legitimus. Parentes: Sebastianus Gasparich et Helena Szerbák. Levantes baptisantem: Dominica Verli et Josephus Prendler (Itali). Per eundem Parochum loci, Balthasarum Bogdán.“*

Drávaegyháza, Muraköznek ez a csöppnyi emberköpűje még ma is jelentéktelen falucska. Ezelőtt egy századdal persze még jelentéktelenebb volt. Itt éldegélt jámbor hitvestársával Gasparich Sebestyén. Itt turta a rögöt. Itt szüretelte azt a kukoricát, melyből feleségének dolgos keze illatos kenyeret dagasztott hétről-hétre a népes család asztalára.

Hősünk atyja, az értelmesebb és tehetősebb gazdák közé tartozott. Nyilván ezért is választották meg községének polgárai több ízben bírájukká. Hogy szegény még se tudott zöldágra vergődni, annak valószinüleg a hat gyerek volt az oka. Mert hát sok száj sok karajt fogyaszt.

Márk bölcsőjét éppen olyan vályogszagú, zsupfödeles viskóban ringatták, mint Petőfiét.

Ezért mondja szentbeszédeinek elején önérzetes hangon:

A'melly halandó nagyra teremtetett,
Az némileg nagy gyönge-korában is.
És végéig, mint a nap égnek
Boltozatán — kiemelve fénylik.

A fiú otthon igen vallásos nevelésben részesül. Szülei szigorúan megtartják a böjtöket. Gyakran gyónnak. Az olvasó szemeit is gyakorta morzsolgatják.

Márk az 1816—1820. évek közt látogathatta a perlaki „normális oskolát", melynek oktatási nyelve magyar és szlavon volt és ahol akkor a „mester" csak vallástannal, egyházi énekkel, olvasással, írással és számolással bibelődött. A zágrábi püspöki levéltárban őrzött egyházi-tanfelügyelői jelentésből az tűnik ki, hogy 1816—1820-ban csak egyetlenegy „ludi magister" oktat a perlaki osztatlan iskolában, noha tanítványainak száma folyvást 150—180 közt ingadozik. Akinek csak halvány fogalma is van a tanításról, az tisztában lehet az efféle tömegtanítás siralmas eredményeivel.

Minthogy Márk csak 1822 őszén iratkozik be a nagykanizsai piarista-gimnáziumba, ebből egész logikusan az következtethető, hogy

vagy azért iratkozott be csak 12 éves korában a II. osztályba, mert addig otthon minden olyan gyümölcsöt le akart szemezni, amit a túlnépes perlaki népiskola ismeretfája csak hullajthatott számára, vagy pedig azért, mert nem hatéves korában, hanem csak jóval később kezdett az ábéce titkaiba belemélyedni.

Sok vitára és találgatásra adott okot annak a talánynak kibogozása, hogy vajjon miért jelentkezett felvételre csak tizenkétéves korában a gimnáziumban; és hogy mi az oka, hogy egyszerre a II. osztályba vették fel? Ez a kérdés ma már tisztán áll előttünk. Láposy Géza, néhai perlaki esperes, aki Perczel Mór hadseregében együtt küzdött Márkkal és aki 1861-ben újra reverendát öltött és 1882-ben Perlakon halt meg, közölte e sorok írójának nagyatyjával: Láposy Béla volt légrádi jegyzővel, hogy Márk 1820-ban egyszerűen megszökött hazulról, beállt a kanizsai barátoknál mindenesnek és kérte a gvárdiánt, hogy tanítassa ki, mert atyja ellenzi tanulását (nem akarván megrövidíteni többi testvérét), holott ő pap akar lenni. Kanizsát pedig azért ismerte, mert atyja néhány vásárra őt is elvitte oda magával.

A kolostor feje megsajnálta, foglalkozni kezdett vele és mint magántanulót hamarosan levizsgáztatta az I. osztályról. Így került hősünk a kanizsai gimnáziumba és így kezdte meg középiskolai tanulmányait óriási akaraterővel azon a magyar nyelven, amelyet Perlakon csak igen hiányosan sajátíthatott el.

Szinte látjuk, amint a buckósfejű, feketeszemű, gesztenyeszínhajú, tagos kamasz diószpogácsát majszolva, pörge süvegben, nyakábavetett

vászontarisznyásan, pitykés fekete dolmányban, patkós rámás-csizmásan megáll a ferencrendiek ódon és komor falai előtt és ádázul viaskodik magával, hogy belépjen-e a szent csarnokba, vagy pedig haza szégyenkezzék-e?

Noha a szemérmesség és a félszeg bátortalanság koloncot vet is a nyelvére és inaira, mégse hátrál meg. Csakhamar legyűri félénkségét, bekopogtat és kerékbetört magyar nyelven előadja azt a kívánságát, a zuzmarásfejű házfőnöknek, hogy egykor Isten szolgálatába kíván állni.

Márk nem atyjára, hanem a saját ösztönére hallgatott, amikor beállt a zárdába mindenesnek. És sohase bánta meg, hogy tovább tanult. Az I. osztályról magánvizsgát tett, a másodikba rendes tanulóként iratkozott be. Tanulásra azonban csak a napi munka után szakíthatott időt, mert délután a szakácsnak kellett segítenie vagy fát kellett apróznia. Ezenkívül még az ő dolga volt a harangozás, a hajnali ministrálás, a lábbeli tisztítás, meg a könnyebb kerti munka végzése is. Szegénynek tehát épen az önképzésre jutott a legkevesebb ideje. És ennek dacára mégis mindig az elsők közt ragyog a neve.

A gimnáziumban ezidőtájt az 1806-ban módosított *Ratio educationis* követelményei szerint oktattak. A tanítás természetesen latin nyelven folyt. (A Losonczy-féle „Hármas kistükör" akkor még csak mellesleg használt segédkönyv volt.)

1930 nyarán — Eberhart J. c. főigazgató úrnak és egy ottani kartársamnak a lekötelező szívességéből — sikerült megállapítanom, hogy

hősünk az 1822 évtől az 1826 évig volt kiváló tanulója ennek a nemesmultú, patinás emlékű intézetnek. Első osztályfőnöke: Nagy János volt.

Márk tehát végre színmagyar helyre került. De csak a városban hallhatott magyar szót. Az iskolában ugyanis inkább csak titokban lehetett magyarul beszélnie. A magyar oktatási nyelv, sajnos, csak 1844-ben vált országszerte kötelezővé. Akkor, amikor Gasparich már régesrégen túl volt a nyelvtanulás nehézségein.

De Márk fogékony fiatal lelke mégis csak itt töltekezett meg izzó magyarsággal, buzgó áhítattal, kuruc makacssággal és kiirthatatlan hazaszeretettel. Itt, ahol Virág Benedek és Deák Ferenc is teleszívta magát a klasszikusok iránt való meleg vonzalommal, erős hittel és soksok értékes ismerettel.

A magyar város magyar levegője csakhamar annyira át-meg-átgyurta a szívét, hogy a felvételi naplókba önérzetesen mindig *hungarus*-nak diktálta be magát. De hiába repes a lelke az iskolaért; hiába szomjuhozza az ismereteket, 1826-ban atyja mégis csak kiüti kezéből a tudás kancsóját és újra parasztrobotra fogja. A tenyeres-talpas siheder tehát kénytelen megint csak nekifohászkodni a mezei munkának.

Ez a tenyérkérgesítő, orcabarnító foglalkozás azonban sehogy sincsen inyére. Duzzog, akaratoskodik, össze-összetűz mogorva atyjával és csak immel-ámmal végzi dolgát. Nem is bírja ki sokáig! 1827 őszén, mikor a betakarulás erősen megviseli izmait és kegyetlenül elcsigázza kedvét, merészet gondol és megint

Istenhozzádot mond szüleinek. Valami kergeti, korbácsolja nyugtalan ifjú testét, úgy hogy mennie kell . . ., mint ahogy a bolygó Ahasvérusnak is kellett*.

Atyja az öklét rázza, testvérei irígykedve néznek utána. Anyja pedig könnyes mosolyán át áldószavak rózsáival szórja be világgámént szemefényének rögös utját. A nyugtalan természetű, dacos és tanulnivágyó ifjú pedig szemébevágja pörge kalapját, megszaporázza lépteit és meg sem áll Kanizsáig. Hiába! Így volt ez megírva a Gondviselés könyvében.

b) Kilit novícius-évei.

A keménynyakú és hajthatatlan gerincű Márk tehát egy ködös, csatakos októberi estén újra bekopogtat a ferencrendi zárda tölgyfakapuján. Most már nem félénken és dadogva, hanem elszántan és nyugodtan.

Amikor előadja a ház feje előtt korábbi kívánságát, az ősz házfőnök megöleli, homlokon csókolja és csak ennyit felel neki:

— Helyes, fiam! Helyes! De előbb még aludjál rá egyet!

. . . Hajnalban virágos kedvvel ébred és megismétli felvételi kérelmét. A gvárdián megcírógatja és egy frátert jelöl ki meléje kalauzul. Márk jóízűen kanalazza be az elébe tolt bablevest, kezet csókol Bertalan atyának, felmarkol egy istápot, vagyis görcsös fütykőst és megindul a melléje adott fráterrel Búcsúszentlászló irányába. Persze, most is csak az apostolok lovain.

* Láposy G. Márton Naplójából vett adat.

Cuppog a sár a talpa alatt, az eső is gorombán csapkod a szemébe, de ő kelme mégis vidáman és hetykén baktat a szent fogság felé vezető úton. Mert ez a fogság jelenti számára egy szívdobogtató vágy megteljesedését. Ámbár érzi és tudja, hogy itt szegénység és lemondás vár rá, de mindez nem szegi kedvét. Olyan kevélyen és bizakodva lépked, mintha lakziba menne. A kánai mennyegzőre. Hej, dehogyis sejti, hogy lesz idő, amikor országut lesz az otthona; istáp az egyetlen hű társa; károgó varjú a búcsúztatója! . . . 1827. október 23-án este már Assisi Szent Ferenc kámzsája öleli át karcsú termetét.

— Mától kezdve Kilit lesz a neved! — közli vele jóságosan a klastrom pátriárkája. És az ifjú megadással fogadja ezt a külső-belső változást, amelyen itt át kell esnie.

Kilit aztán ebben az Istenháta-mögötti faluban tölti el életpályájának első eseménytelen esztendejét. Serényen dolgozik, tanul, imádkozik és bizonyára eszmélkedik is. Szemmellátható külső esemény itt nem bolygatja meg egyhangúságát. Hogy pedig mekkora válságok színhelye a szive és a koponyája, arról sem ő, sem környezete nem ad számot. Ugyan ki tudja, mit érez a büszke tölgyfa szíve, mikor a vihar csak az üstökét cibálja? Vagy min töpreng, ha magába temetkezve hallgat? Ki tudja, mi történik a némán csillogó óceán mosolygós tükre alatt, vagy az emberi szív bányájában?

Miután a próbaévet itt dicséretesen kitöltötte, 1828 őszén Nagyboldogasszonyba, 1830-ban pedig Nagyszombatba került.

További tanulmányait (1831/32) pedig Esztergomban és a pozsonyi kolostorban végezte.

Ekkor már híre fut vasszorgalmának, gazdag ismereteinek és meglepő gyorsan bontakozó szónoki készségének. Szepessy Ignác br. pécsi püspök olyan nagyra értékeli képzettségét és Istenadta talentumát, hogy a megengedettnél egy évvel korábban, 1833. április 16-án fölszenteli áldozópappá. Ez volt az ifjú barátnak első olyan tiszta öröme, mely rózsákat festett orcájára.

c) Rózsák és tövisek útján.

Mikor híre futott szülőfalujában, hogy felvette az egyházi rend szentségét, akkor már apja is megbékült vele. Édesanyja szinte áradozott végtelen boldogságában.

Az úr szolgája pedig megkezdte lelkipásztori tevékenységét. Első állomása Türje volt, amely elég közel esett szűkebb hazájához, úgy hogy onnan néha haza-haza is ruccanhatott. Türjén azonban nem sok miatyánkot mormolt végig. 1835-ben ugyanis már Pesten, a mai Ferenciek-terén álló ősi rendházban apostolkodik. Kiváló szónoki híre megelőzi érkeztét, úgy hogy Pest finnyás népe felajzott kíváncsisággal és szigorú kritikusi mérleggel várja a hamvasképű, 25 éves szerzetest. Sikerét semmi se bizonyítja ékesebben, mint az, hogy még ezeket a felfokozott igényeket is ki tudja elégíteni. Hatásos prédikációinak híre villámgyorsan röppen szét. Csakhamar ő a hívek körültömjénzett kedvence. A hatalmas templom minden vasárnap megtelik, amikor ő a soros.

És vajjon mivel bilincseli le hallgatóit? Eötvös K. erre a kérdésre így felel meg: „*Férfias alakjával, zengő hangjával, szokatlan bátorságával és merész gondolataival.*“ Ime! alig néhány egyszerű eszköz és mégis milyen nehéz ezeket egyetlen lelkészben összesűrítve megtalálni.

Kilit már negyedik éve fürdött itt a népszerűségben és gázolt térdig a dicsőség babérerdejében, mikor 1838 márciusában irtózatos elemi csapás zúdult a fővárosra. Köztudomású, hogy ezen a pogány télen olyan vastag jégkéreg rakódott rá a Dunára, hogy az óriási jégpáncélt még dinamittal se lehetett indulásra nógatni. Utána pedig megduzzadt a folyamsárkány teste és 14-én berontott az utcákba. Az Isten haragjától megréműlt hívők, akik közül nemegynek összeroppant a háza, az oltárok mellett kerestek vigasztalást és reményt. Legtöbben a ferences-barátok templomában.

Március 15-én este itt emlékezetes percek peregtek le. Akkor már ez a templom is térdig állott vízben. Falait dermesztő hullámok nyaldosták. Oltárai meghasadtak. Az Úr hajléka zsúfolva. A szívben szorongás. Az arcokon rettenet. Künn morajlik a víz. A toronyban vészt kongat a harang. Egyszercsak hullni kezd a vakolat. A szószék felett, a mennyezeten, terebélyes vakolatpászta reped meg. Szegélye leesik, de a dereka még csüng. De olyan fenyegetően csüng, hogy jaj annak, akire rászakad. Minden perc halál! Ebben a borzalmas pillanatban egy sötét árnyék rebben meg a szószéken: Gasparich testes alakja. És ez az árnyék gyertyát lobogtat és érces hangon így kiált fel:

— *Testvéreim! tekintsetek énrám és ne féljetek! Az erős Isten van feletted és körülöttem. Ha sujtani akar, engem sujt, — nem titeket. Én pedig itt maradok és a hajamszála se görbül meg. A ti sorsotok az enyém! Az én végzetem pedig nem most telik be. Testvérek! fel a szívvel! Imádjuk együtt az erős és kegyelmes Istent!*

Sztoikus-nyugalma és a Teremtőbe vetett rendületlen hite egyszeriben megbékíti híveit és torkon ragadja a berzenkedő réműletet. Szavai csodát művelnek. A tömeg már rá se hederít a feje fölött fenyegető veszedelemre, hanem összekulcsolja kezét és magafeledten és szent áhítattal imádkozik . . . Az Úr kegyelme pedig valóban ott virraszt a fohászkodó nyáj felett. De mikor a templom hajója kiürült, hirtelen hátborzongató robaj rázza meg a falakat: a hatalmas vakolat lezuhan és mészporral freccsenti tele a templomot.

. . . Április 1-én, amikor a vízfejű sárkány már összehúzta horpaszát és szégyenkezve, visszakullogott mederágyába, hősünk hatalmas beszédben fejtegeti, miért mérte Isten a bűnös és parázna Bábel fiaira ezt a borzalmas csapást. Ennek a könnyfakasztó és megrázó erejű beszédnek itt csak a befejező szavait idézzük: *„Istenem! tekintsd a feléd ázó szemeknek záporát! és add, hogy nemsokára ismét örömmosolyogjon ott, ahol most az inség könnyei remegnek . . . Távoztass el tőlünk minden veszedelmet, valamint mink is törekedünk elhárítani magunktól minden, embert lealázó erkölcstelenséget . . .*

Híveit annyira lenyügözte sebgyógyító szavaival, hogy ezt a szónoklatát ki kellett nyomtatnia. Árát az árvízkárosultak közt osz-

tották szét. 1838-ban nem volt országunkban kapósabb olvasmány ennél a 43 oldalas füzetnél. Kilit dicsősége ekkor ért népszerűségének merészen ívelő pályáján a delelőjére. Ettől kezdve már csak halványodhatott és kophatott . . .

d) Tövisszúrások.

Más ország büszke lett volna rá, hogy ilyen ragyogó kultúrértéket mondhat a magáénak és bizonyára illő foglalatba is keretezte volna, hogy ne veszítsen fényéből, vagy, hogy el ne kallódjék. A mi áldatlan közviszonyaink azonban akkor olyan siralmasak voltak, hogy Gasparich sehogysem érvényesülhetett, csak megrozsdásodhatott köztük. A bécsi kormány pesti kémjei nemcsak hogy nem nézték jószemmel e tehetséges, széles látókörű és kissé szabadszájú szerzetesnek hitéleti buzgólkodását, melynek célja: a vallásosság elmélyítése és az erkölcsi mélység írtása volt, — hanem kiadták a parancsot — a gerinces férfiú elnémítására. És vajjon mi szükség volt erre? Nos, hát egyházi és dogmai szempontból éppen semmi, de politikai okokból annál több.

Kezdték tehát megfigyelni és elkedvetleníteni. Ráfogták, hogy szentbeszédeibe világi elemeket kever; hogy a szószéket politikai ugródeszkának tekinti; hogy alig leplezett formában a demokratikus átalakulás szükségességét hirdeti és hogy rést tör a már amúgyis elavult és tarthatatlan rendi alkotmány korhadozó bordáin. Ha nyiltan nem is bélyegezték meg, de alattomban olyan szándékkal vádolták meg,

hogy az 1795-ben lefejezett ugyancsak ferencrendi Martinovics Ignác nyomán tört*e*t a forradalom felé.

Igaz ugyan, hogy Kilit szivvel-lélekkel rajongott a reformkor eszméiért, — csakúgy mint Széchenyi, Deák, Kossuth, csakhogy amit elnéztek amazoknak, azt nem bocsátották meg egy engedelmességre nevelt jámbor barátnak. És mi se volt könnyebb, mint ennek a merész-szavú szerzetesnek az elhallgattatása. A hatalom egyszerűen ráparancsolt főhatóságára, hogy fojtsa bele a szót. Az intrika aztán addig-addig acsarkodott ellene, amig át nem helyezték a csendes és néptelen Pozsonyszentantalba. Itt aztán beszélhet majd az együgyü parasztoknak vagy az üres falaknak. Itt kedvére „lázíthat".

Mire észbekapott, már új környezetben is volt. Ovidius érezhette így magát Tomiban, mint ő itt. A dicsőség és a szeretet rózsái gyorsan elhervadtak körülötte, csupán emlékük kisértett néha. De megmaradtak a tüskék, amelyek megvérezték önérzetét. Ezek gyakorta emlékeztették hajdani forró sikereinek színterére, álmainak Eldorádójára, az elveszett paradicsomra . . . Vajjon visszatérhet-e oda még valaha?

Nem lett volna húsból és vérből való gyarló ember, ha ez a lefokozás, — (mert az volt) — nem fájt volna neki. A gáncsvetés, meg a mellőzés bizony kegyetlenül égette. Úgy mint az Alkotó tüzes bélyegzője Káin homlokát. Csoda-e hát, hogy egyik levelében, magát vigasztalva így fakadt ki: *„Az örökkévalóságban alig több az ember élete, mint a madár repülé-*

sének elmúló nyoma. És haj, e rövid lét mégis mennyi fájdalmat tud okozni! Én ezt már bol-dogtalan gyerekkoromban is tudtam és amióta csak élek, azóta mindjobban megtanultam.“*

Hősünk természetesen se nem tudott, se nem akart belenyugodni sorsába. Habár egy megfellebbezhetetlen drákói parancs el is akarta itt temetni, ám de ő — igazának és ártatlan-ságának tudatában — nem akart itt megpené-szedni, hanem minél előbb fel akart támadni sírjából. Eltökélte hát, hogy minden követ megmozgat, csakhogy ártatlanságát bebizonyítsa. Hittel hitte, hogy — ha a pécsi püspök, egyet-len nagyúri jóakarója — pártjátfogja, akkor mindenütt nyert ügye lesz. Ezért tehát már 1838 májusában hozzálát önigazolására szolgáló prédikációinak sajtó alá rendezéséhez. Az a vérmes reménység kecsegteti, hogy ha ezekben maga a pécsi püspök se talál kivetnivalót, ak-kor máris győzött, mivel éppen azokat az egy-házi beszédeit szándékozott csokorba kötni, amelyek kifogás alá estek.

A jóságos főpap meg is rostálta beszédeit, sőt jótanáccsal is ellátta kedvelt paptestvérét. Korai halála előtt (1838 július 16) már csak alig volt annyi ideje, hogy a kéziratot átböngéssze, de még így, súlyos betegen is átvizsgálta. Ez al-kalommal így oktatta ki: *„Édes Fiam! — Min-dent az idő — és körülményekhez, Isten és a val-lás szentségéhez szabottan, öntudatod szerint! Soha senkinek ne kedvezz a szószékről! Üldözd szabadon a vétket! de személyeket ne sérts! Ez legyen vezérmértéke minden beszédednek! Beszélj szerzeted szabályai szerint, megrostáltan. Ha pe-*

* Eötvös K.; A nazarénusok.

dig tisztának találandod beszédedet, necsak szóval közöld, hanem könyvben is, mert a magyaroknak erre nagy szükségük van."

Ez a levél, ime, nemcsak magas helyről jött kitüntető elégtétel, hanem egyben drága elismerés is részére, mert hiszen a püspök olyan nagyra értékeli irodalmi alkotásait, hogy azok kiadását kifejezetten a lelkére is köti.

Gasparich boldogan szívja magába a levél minden biztató betűjét, mint valami mennyei nárdus illatát és hite immár azzá a szívós tudattá jegecesedik benne, hogy igazsága diadalmaskodott.

Igazolása valóban sikerül is! Úgyannyira, hogy másfél év múlva ismét nagyobb városba kerül. Igaz, hogy nem Pestre, csak Székesfehérvárra. Eötvös szerint az áthelyezés ügyében Meskó Johanna grófnő jár a kezére, aki még Pestről nagy tisztelője és aki egyidőre György nevű fia mellé vette oda nevelőül, szarvasgedei kastélyába. A hűséges nevelő azzal hálálja meg a derék nemzetesasszony jóságát, hogy (1840) Kölcsey *Parainesiséhez* hasonló irányú intelmet („*Korszerű szózat*"-ot) ír fia számára, útravalóul az élet göröngyös útjára.

Kilit tehát 1840-ben az Árpádok ősi fővárosában és az ország egyik legrégibb zárdájában ver tanyát. Itt ismét elemében van. Jöttének híre itt is megelőzi. Vasárnaponként, amikor megcsendül ajkán az ige, zsúfolt templom hallgatja szent buzgósággal és egyre fokozódó figyelemmel. Most ismét térdig gázolhat a rózsákban. Itt meginț egész pálmaligeț lehellete hűsíti forró homlokát*.

* Farkas Szerafin: Scriptores ordinis Minorum S. Patris Franc.

Fehérvárott kísérti meg 1842-ben az ördög egyik földijének, a hóbortos és tudákos Hencsei Lajos lakatosnak a képében. Hencsei a nazarénus-szekta egyik apostola. Iskolázatlan, tudákos kézműves, aki arra szeretné rávenni, hogy fordítson hátat rendjének és álljon felkészültségével és páratlan ékesszólásával az eretnekek élére*.

Kilit csendes cellájában éles hitviták csattognak fel; E szikrázó összecsapások csak arra jók, hogy a barátot csak még jobban hozzáláncolják merev teológiai felfogásához és csak még inkább meggyőzzék dogmatikai elveinek helyességéről.

Gasparich tehát sohase lett nazarénussá, ellenben Hencsei nyája csakhamar szertezüllött.

Egyébként ugyancsak ezidőtájt volt összetűzése a *Csarnok* c. lapban Schwab Arszlán pesti rabbival is, akinek megbocsájthatatlan bűnéül azt rója fel, hogy nem tud magyarul, sőt híveit is elnémetesíteni iparkodik.

Magától értetődik, hogy benyomásokra hajlamos, érzékeny lelke a politikai mozgalmakra is megrezdül. Egy olyan paraszfiú, mint ő, aki a saját bőrén tapasztalta azt a megalázottságot, amely a jobbágy sorsával össze volt forrva és aki a saját szemével látta azt a kétféle bánásmódot, mely nemest a nem-nemestől olyan élesen elhatárolt: semmiesetre se tarthatta távol magától a vajudó reformkorszak eszmegyürűzéseit.

Élénk kilengésekre hajló természete nem is hagyta volna nyugton. Csoda-e hát, hogy éber figyelemmel kísérte azt a földalatti mo-

* Eötvös: A nazarénusok.

rajt, mely a történelmi fejlődés lázgörbéi szerint egyre-másra erősbödött, mert előre látható volt, hogy az európai politika vulkánjainak kráterében új, felforgató robbanó erők sistergenek és feszülnek.

Minél keményebb hangon pattogott Kossuth Lajos szava az Országházban, meg a Pesti Hirlapban, annál inkább szögezte érdeklődését az érlelődő eseményekre az egész nemzet és vele együtt ő is.

Eljár a vármegye gyüléseire, részt vesz kortesmozgalmakban, sőt olykor-olykor fel is szólal ott, tenger tapsot aratva parázs-szónoklataival. Ő is készül nemzetének újjászületésére. Ő is ott akar állni az új Magyarország bölcsőjénél.

Ebben az ősi koronázó városban ismerkedik meg azzal a Perczel Mórral is, akihez majd később tábori papul szegődik — a véres fergeteg kirobbanásakor. Egyházi felsőbbsége azonban ismét áthelyezi. 1845-ben ugyanis meginț vándorbotot foghat és mehet tovább, Szombathelyre. — El is megy. De, hogy milyen megtépett szívvel, azt beszédesen igazolja az a terve, hogy le akarja vetni magáról Szent Ferenc kámzsáját és be akar állni világi lelkésznek. Ez a szándéka azonban sohase érlelődik benne tetté.

1846-ban meginț máshova szólítja a parancs. Utolsó szolgálati helyére: Németújvárra. Itt érik a háborgó 48-as viharok. Most már nincs maradása. Szabadságot kér és haza siet szülőfalujába — pihenni és kissé feledni. Épen jókor érkezik. Akkor, amikor bujtogató horvát ordasok lopódznak be a hű és jámbor

muraközi bennszülöttek közé, hogy hazánktól elidegenítsék és elszakadásra lázítsák őket. És ez a méltatlanul mellőzött, meghurcolt és annyiszor csalódott szegény szerzetes még *szláv* származása ellenére sem az izgatókhoz szegődik, hanem megmarad annak a kuruc hungarus-nak, amelynek addig vallotta magát. Nem tántorítja el semmi s nem dobja el a szegénység rongyos palástját azért a busás kanonoki állásért,* amellyel a Dráván túlról Strossmajerék kecsegtették.

Nem! Gasparich nem tudott eltántorodni se Kossuthtól, se a magyar szabadság virágfakasztó tavaszától, se pedig Assisi Szent Ferenc egyszerű köntösétől. Akkor már összeforrottnak érezte magát azzal a magyar Géniusszal, aki époly ágrólszakadt, szenvedő és vérzőszívű volt, akárcsak ő és azért se, mert tiszta idealizmus pezsgett ereiben.

És ha valaha szükség volt Muraközben lelkes Gasparichokra, úgy a 40-es években igazán nagy szükség volt, amikor a politikai konkolyhintés virágjában volt és amikor a Gáj—Jellasich—Rajacsich-féle sátáni háromság éppen azon mesterkedett, hogy a Borgiá-k mérgezett fegyvereivel tegye ártalmatlanná a még el nem szédített déli szlávokat és köztük Muraköz lakóit is, mert az volt a céljuk, hogy a Habsburgok alatt létesítendő Jugoszláv—Monarchiának Illyria legyen az egyik hatalmas pillére**.

* Láposy G. M. közlése.

** Az illyristák ugyanis egy országban akarták egyesíteni a Horvát—Szlavonországokat, a magyar Bánátot, Dalmáciát, Muraközt, Albániát, Isztriát, Krajnát, Stiriát, Szerbiát, Boszniát, Hercegovinát, Montenegrót és Bulgáriát. — Gájéknak ez a fantasztikus terve ugyan léket kapott később, azonban egyelőre igen alkalmas volt Magyarország meggyöngítésére és megfélemlítésére.

Ámbár a csúf aknamunka szívósan folyt a Mura—Dráva közén is, de itt eredményt elérni sehogy sem tudott, mert ez a rajongó és éber szerzetes mindig résen volt és mint a lelkiismeretes kapitány a süllyedezni kezdő gályán, tüstént megjelent a fenyegetett pontokon testi-lelki jóbarátjával: Láposy Márton Géza perlaki káplánnal, hogy a fedélzet népét izzó szónoklattal, okos felvilágosítással Kossuth Lajos lobogója alá tömörítse. Ilyenkor azt szokta hajtogatni: *„Tartsátok eszetekben, testvérek, hogy aki magyar hazáját szereti, azt Isten is szereti. Aki pedig elárulja hazáját, azt Isten is megveti."*

És faluról-falura kóborolva rendre-sorra megeskette a Zrinyiek földjének fiait, hogy híven kitartanak Kossuth mellett, bármi történjék is. Hallgatói meg is állták szavukat; úgyannyira, hogy mikor 1848. szeptember 11-én az első horvát különítmény be akart törni a varazsdi hidnál, *Gasparich hű bajtársai puskatűzzel fogadták „megváltó" testvéreiket.*

e) Vérben-vasban.

Csányi László, Zala megye honvédelmi bizottságának feje csakhamar tudomást szerzett a lelkes barát érdemeiről és 1848 őszén megbízást eszközölt ki számára, hogy a bujtogatók ellen hivatalosan is eljárhasson. Gasparich kardot kötött csuhájára, jobbjába feszületet ragadott és úgy toborzott katonát Perczel Mór számára. Perczel* eleinte csak afféle za-

* Perczel Mór 1811-ben született Bonyhádon. A szabadságharcban élénk részt vesz. 1848. október 7-én Ozoránál elfogja Görgey segítségével Roth és Filipovics tábornokok 7500 főnyi horvát hadtestét. Ezért tábornokká léptetik elő. Sok csatát küzd végig változó szerencsével. 1849. augusztus 15-én Viddinbe menekül. Innét Jersey szigetére költözik, 1867-ben kegyelmet kapván, hazatért és képviselő lett. Meghalt 1899-ben.

bolátlan guerilla=csapatokkal csetepatézott. — November 22=én azonban már fegyelmezett dandárral vonult ki. Ezt pedig „Hunyadi János" nevével díszítette fel. Az ügyvédből hamar generálissá lett Perczelnek kapóra jött a népszerű szerzetes. Tüstént tábori papjává is nevezte ki. (Láposy káplán meg hadnagyi rangban, hadsegédje lett.) Kilit még csak most érezte magát igazán elemében. Csakúgy, mint a szalamander a tűzben, vagy mint az albatroszmadár a tenger tarajos hullámai felett. Ettől kezdve olyan hűségesen követi parancsnokát, mint árnyék a fényt. Osztozik diadalaiban és vereségeiben. Ahol legjobban csattog a gránát, bőg az ágyú és fodrozik a puskapor füstje, ott jár a százados=atya porban, vérben, fergetegben. Mint egykor Kapisztrán Nándorfehérvár sasait, úgy tüzeli ő is a honvédeket rohamra.

Október 17=én ott látjuk Ozoránál; novemberben a légrádi Szent Mihály hegyen és Muraközben; december 20=án Alsólendván, 26=án Pápán, 29=én Mór alatt. A következő év tavaszán Szőregnél és a szenttamási sáncokon. Ez utóbbi ütközetben a rácok is, meg Perczel IV. hadtestje is tömérdek embert vesztett. Az utcai harcok lepergése után, amelyekben a vörössipkások győztek, 5000 szerb és 450 magyar hős hullája temették közös sírba. Vozári Gyula írja, hogy a holtakat Gasparich búcsúztatta. Megmegcsukló hangon olyan szívhezszóló gyászbeszédet intézett a dandárhoz, hogy hallatára még a csaták tüzében megedzett marcona honvédek is sírvafakadtak.

1849. április 14=én Kilit olvasta fel a ferencrendiek pozsonyi templomában a debre=

ceni országgyülésen hozott azt a függetlenségi határozatot, mely a Habsburg-házat nálunk detronizálta. E forradalmi cselekedetével persze fölégette maga mögött életének a multbahajló hídját. Ekkor történt, hogy Heiler pozsonyi kanonok félrehívta és aggódó szeretettel kérdezte tőle:

— Édes fiam, mit tettél? Mi lesz belőled?

A lázasszemű Kilit mámoros önkívületben így válaszolt neki:

— Vagy esztergomi érsek leszek, vagy pedig felkötnek . . .

Ezt a hóbortos kijelentést az a forróvérű és Martinuzzi György babéraira áhítozó hazardőr tette, akiben mérhetetlen ambició mellett mérhetetlen keserűség is fészket vert és aki itt, a halál torkában Kossuthtal, Petőfivel, Damjanichcsal egyetemben a „minden mindegy" jegyében vitte bőrét vásárra zuhogó záporban, zuzmarás fagyban és perzselő melegben. Kivált már akkkor, amikor kiderült, hogy a muszka csorda is betört a havasokon, hogy dicsőséges szabadságküzdelmeink végére pontot tegyen, akkor már teljés fásultság lett úrrá az emberek lelkén; Gasparichén is.

Noha most már teljesen reménytelen minden erőlködés, hiszen a negyedmillió oroszt legyőzni úgyse lehet, de azért még kánikulában is ropognak itt-ott fegyvereink és piros vérrózsák fakadnak az aranyló búzakalászok közt.

Perczel még elszántan birkózik Titel és Pancsova határában. Itt-ott még felül is kerekedik az ellenségen. de a biztos kudarc, meg a bitófák árnyéka már ott settenkedik a hon-

védek nyomában és a drámai hősök bukása immár elkerülhetetlen . . . Ez a szörnyű vég pedig szélsebesen közeledik. A fojtogató hurokból kibújni egyszerűen lehetetlen.

1849. augusztus 13-án aztán ránk szakad az ég és eltemet minden fényes dicsőséget, zsendülő reményt és piros vágyat. Görgey Artur leteszi Világosnál a fegyvert Rüdiger orosz tábornok előtt és kényre-kegyre meghódol 35.000 főnyi kis hadseregével a tehetetlen osztrák császár moszkvai barátai előtt. Perczel augusztus 15-én érzékeny búcsút vesz Gasparichtól és néhány volt tiszttársától, aztán Viddinbe, onnét pedig Jersey szigetére menekül. Kilit azonban itthon marad, hogy tovább dacoljon a balsorssal.

f) Bujdosása, elfogatása és felmagasztalása.

Gasparich nem szökött meg gyáván hazájából, de nem is sietett nyakát a hóhér pallosa alá tartani. Várt, bujdosott és megpróbált szolgálatot tenni kisemmizett honának, melyet letiport állapotában még jobban imádott, mint akkor, mikor még boldog Kanaán volt.

Eleinte csak puszta életét igyekezett megmenteni. Polgári gúnyába bujt és álnéven nevelősködött, íródeákoskodott, fát hasogatott, ispánkodott. Mikor hogy! Két évig sikerült is kisiklania a cseh-morva pecérek karmai közűl. Annyival is inkább sikerült ez neki, mert szerényen meghúzta magát és hallgatott. Később azonban, látván, hogy nemigen üldözik, egyre vakmerőbbé vált. 1852-ben levelezni kezdett Kossuth és Giuseppe Mazzini megbízottaival.

A halálos ítéletet kimondó vádnak is az az alapja, hogy Gasparich Kilit *„Kossuth Lajos és Mazzini* különféle politikai ügynökeivel többször találkozott és azok által felségárulási és a fennálló* (cseh—osztrák) *kormány felforgatását célzó összeesküvésben"* részt vett és hogy ebben az összeesküvésben vezéri szerepet vállalt.

Nos, hát ez a hevesvérű olasz republikánus volt az, akivel Gasparich, Kossuth tudtával levelet váltott. Az itthon bujkáló földönfutók ugyanis arra vállalkoztak, hogy forradalmat szítanak. megbuktatják az osztrák önkényuralmat és ha lehet, Ferenc Józseffel, ha pedig nem lehet, akkor az ő mellőzésével taszítják hazánk zátonyra jutott hajóját az alkotmányos élet rengő vizeire. Ebben az időben több ilyen titkos szervezet is alakul hazánkban és igyekszik az olasz karbonarik segítségével célt érni. De minden ilyen merész próbálkozásuk kudarcot vall részint a titoktartás hiánya, részint meg a szemfüles kémek tömérdek sokasága miatt.

Csak egy olyan forrófejű, hiszékeny fantaszta, amilyen Gasparih volt, hihette, hogy akár belső felfordulással, akár pedig angol, török vagy olasz segítséggel sikerül majd az osztrák abszolutizmus megbuktatása és a magyar szabadságjogok kierőszakolása . . .

Amíg Kossuth Angliában és Amerikában fényes erkölcsi diadalokat aratott, addig az ágrólszakadt Kilit barát szénaboglyákban szundított, éhkoppot nyelt és üldözött betyárként bujkált.

*

* Mazzini olasz szabadsághős volt.

. . . 1852 február 9-én, egy fergeteges éjszakán a ferencesek esztergomi* klastromának kapuján egy hetyke morva hadnagy húzta meg a nyeles csengőt.

— Mi tetszik? — kérdezte a rácsos ablakon át egy alázatos hang.

— Semmi köze hozzá! — förmedt rá a nyegle legény. — Nyisson ajtót!

A megrettent jámbor szerzetes tüstént megfordította a zárban a kulcsot, mire a tíz főből álló járőr betódult a kapun. Fele elállta a kijáratokat, a másik fele pedig követte a tisztet.

A bőrig ázott, agyonhajszolt Kilit akkor éppen a konyhában szárítkozott szénégető-ruhában. Szakálla már olyan hosszúra nőtt, mint egy vadonban éldegélő remetéé. Arcát a sanyarú gond, meg a tenger nélkülözés ráncokkal szőtte be; kemény gerince megcsuklott. Öltözéke csatakos volt. Annyira megtört, hogy bátran letagadhatta volna a nevét, mert az istenadtát a balsors ugyancsak kivetkőztette eredeti bőréből.

— Ugye, maga az a rebellis barát? — mordult rá a pelyhedző állú ifjú tiszt — tétovázás nélkül.

— Én Gasparich Kilit vagyok! — felelte a bujdosó egy mindenre elszánt bölcs nyugalmával. Ha engem keresnek, hát vigyenek, de szerzetestársaim ne lakoljanak meg miattam, mert ők nem tudták, ki az a favágó, aki ma délután kolostoruk tűzifáját hasogatta. Mehetünk!

A szent hajléknak nem is esett bántó-

* A 48. évi szabadságharcban résztvett kath. paphonvédek albuma. Irta: Ambrus József kisoroszi plébános.

dása. Kilit kezet csókolt a megrémült gvárdiánnak és egykedvűen követte kopóit. A folyosón szüette állóóra mérte a perceket. A megvasalt barát mégegyszer végigsétáltatta borús tekintetét a számlap alá írt latin szavakon, melyek ezt suttogták a fülébe: Minden óra az idő múlására figyelmeztet. S eljön egyszer az is, amely így kiált rád: Indulj!

Hát el is indult! Annyira elindult, hogy többé vissza se térhetett Krisztus nyájának derék pásztorai közé. Esztergomból Pestig éppen elegendő ideje volt rá, hogy besúgója nevén törje a fejét. Csak hetek mulva látta meg a bíróság asztalán Novák Ivánnak, hitvány árulójának nevét egy német nyelven megszövegezett levélen. Ez a Novák pedig egy horvát (belovári) származású őrmester volt, akivel hajdani Pozsonyban együtt noviciuskodott és aki később Jellasich táborába állt be egyszerű bakának. Az iszákos őrmester már régóta nyomozott utána és különösen a zárdák körül settenkedett, mert az volt a gyanúja, hogy Kilit volt kartársai közt rejtőzik. Kilit pedig azért volt szálka a szemében, mert szlavon létére Kossuthhoz csatlakozott. Végül pedig azért is vadászott rá, mert elfogatásától gyors előmenetelt remélt és mert szerette volna a bujdosó fejére kitűzött vérdíjat megkaparintani, ami most sikerült is neki*.

Ime, tehát fajrokon döfte mellébe orvul a tőrt, bizonyára a testvériség és egyetértés szent nevében . . . Ezzel megkezdődött irtózatos kálváriajárása, a pokol zegzugos állomásain. Igaz ugyan, hogy bujdosása óta eddig is

* Láposy G. : Naplójának adatai.

az üldözött toportyán sorsa volt az élete; csak=hogy eddig, ha koplalt is, ha toprongyoskodott is, mégis csak szabad volt. De most a ketrecbe zárt oroszlán borzalmas sorsára jutott.

Ide=oda hurcolták, mint egy többszörös rablógyilkost. Esztergomból először is Pestre kísérték át, ahol a veszetthírü Ujépületben vallatták és kínozták hónapokon keresztül. Vas=váry Ferenc írja a „*Hazánk*" c. tört. közlöny=ben (V. kötet 194. l.), hogy fogsága idején itt ismerkedett meg Teleky Blanka grófnővel, Sá=rossy Gyula költővel és *Gasparich=csal* a „hí=res franciskánus szónokkal". Innét Kilitet 1852 december havában Bécsbe szállították. Némely életírója azt véli, hogy főbűne a Noszlopy=féle összeesküvésben való részvétele volt, mely szö=vetkezésnek az volt a célja, hogy tagjai a hazán=kon először átutazó Ferenc Józsefet foglyul ej=tik, barlangba cipelik és alkotmányunk vissza=adására kényszerítik. Ha ezt becsületszavára megígéri, akkor szabadon eresztik. Ha azon=ban ellenszegül, akkor megölik.

Ámde ez a feltevés már csak azért se le=het helytálló mert a Noszlopy=féle titkos tár=sulat *később* alakult meg. Akkor, midőn ő már fogoly volt. (Noszlopy Gáspárt 1853. március 3=án akasztották fel, Gasparichot pedig félév=vel később!)

Gasparich Márkot legfőképen makacs zár=kózottsága, helyesebben: lovagias titoktartása juttatta az akasztófára. Hiába nógatták bírái, hogy könnyítsen a lelkén és hitegették, hogy a saját életét menti meg vele, ha elárulja „cin=kostársait", de a becsületes Kilitet se mézes=mázos ígéret, se dörgedelmes fenyegetés, se

kínzás nem tudta rábírni esküvel lepecsételt titkainak megtörésére. Pedig most már ritkábbak voltak a halálos ítéletek, mert 1850. július hava óta, amikor a mindenható Bach Sebestyény bukásba kergette Haynau Jakab bárót, a kegyvesztett „bresciai hiénát", enyhébb szellem lett úrrá a bírósági termekben is.

„*Vakmerő férfiú volt,* — írja róla Ambrus József plébános*, — *ami a szívén, az a száján volt. Bíráinak annyira imponált nemes jellemével, hogy azok mindenáron segíteni (?) akartak rajta és mintegy a szájába adták a feleletet, de hiába, mert ő mindent elutasított. Ezért igen megharagudtak rá és ezért is hoztak rá olyan súlyos ítéletet. Mikor a halálítéletet felolvasták előtte, ajka csak e pár szót rebegte: „Szívesen meghalok szeretett magyar hazámért. Bárcsak én volnék az utolsó áldozat!"*

A hátborzongató ítéletet, melyet Bécsben hoztak, minden magyar lapnak közölnie kellett. Ebből ismerjük meg az igazságtalan vádat és végzést egyaránt, melynek szó szerint való szövege a következő:

„*Gasparich Márk Kilit született Cirkovlyánban Zala megyében, 49 éves (?) kath., Mariannai Szt. Ferencrendi szerzetes Szombathelyen (?), a forradalom alatt tábori pap a pártütő Perczel Mór vezérkarában, törvényesen megállapított (?) tényállás mellett bevallotta (?), miszerint a legyőzött forradalom után Magyarországban mint politikai menekvő bolyongott szerte s Kossuth és Mazzini különféle ügynökeivel találkozván, azok által felségárulási s a fennálló kormány felforgatását célzó fondorlataikba avat-*

* A 48-iki szabadságharcban résztvett paphonvédek albuma.

tatott be s a felségárulási szövetség szervezeténél egy vezéri szerep elvállalására késznek nyilatkozott légyen.

Ki is ennélfogvást a Bécsben 1853. augusztus 10-én hozott hadtörvényszéki ítélet szerint felségárulási bűn miatt az ő található vagyonának a forradalom által Magyarországban okozott károk pótlására leendő elkobzása mellett, kötél általi halálra ítéltetett s ezen ítélet a büntevőről a kenet levétele után folyó évi augusztus 30-án Pozsonyban kihirdettetett s szeptember 2-án végrehajtatott.

Pozsony, szeptember 2. 1853.*

A cs. kir. 2. katonai kerületi kormány által."

A fogoly fagyos egykedvűséggel hallgatta végig a szörnyű, hazug „igazmondás"-t. De azért nem állhatta meg szó nélkül. Nem zúgolódott, nem átkozódott ugyan, hanem kemény hangon tiltakozott idegen állampolgárok bíráskodása ellen. Persze hiába, mert tiltakozását semmibe se vették.

A rögtönítélő bíróság csupán utolsó kívánságát vette figyelembe, azt, hogy magyar földben temessék el. El is szállíttatta Pozsonyba, ahol augusztus 30-án ismét felolvasták előtte a heródesi ítéletet.

Szeptember 2-ig tehát még három napja volt. Ezt az időt az egyik kaszárnya tömlöcében sápadt viaszgyertyák kísérteties világánál töltötte el. Ebben a komor siralomházban három vigasztalója volt: Heiler pozsonyi kanonok, aki naponkint friss virágcsokorral tisztelte meg, továbbá a Biblia, melyet áhítatos szívvel forgatott és végül Schimácius fiatal káplán,

* Pesti Napló 1853. szeptember 3.

aki megrendülten nézte, milyen aszkétai nagylélekkel készül Kilit a halálra. — Augusztus 30-án Schreier apát vette le róla a kenetet. Reszketett a ráncos keze, mikor a hatalomnak engedelmeskednie kellett, de kénytelen volt az ítéletet végrehajtani. Schreier azonban nemcsak ezt a rettenetesen megalázó feladatot végezte el, hanem kegyelmi kérvényt is szerkesztett számára. Mégpedig az érdekelt tudtán kívül, mert ha az tudomást szerzett volna erről az istenes cselekedetéről, bizonyára tiltakozott volna ellene. Schreier szeptember 1-én maga mellé vette Storleczky atyát, a ferencrendiek tartományfőnökét és néhány pozsonyi szerzetest és a városparancsnok: Ruckstuhl János vezérőrnagy elé vezette őket. A tábornok ugyan igen szívesen fogadta az egyház képviselőit, de — Pilátusként — a kezét mosta: „Semmit se tehetek érdekében!" — felelte nekik spártai tömörséggel . . . Ez a *„non possum"* aztán végleg megpecsételte Kilit sorsát...*

A szerencsétlen mártir az utolsó előtti napon tintát, tollat kért és ezt a megindító levelet szövegezte meg:

*„Kedves jó szüleim!"**

Mire levelemet kézhez veszitek, én már nem élek. Halálomat a horvát Novák Ivánnak, volt papfestvéremnek, ennek a Júdásnak köszönhetem. Neki szüksége volt a fejemre kifüzött vérdijra és ezért beárult. Teljék neki a pénzben annyi öröme, amennyi a bibliai Judásnak telt! Én megbocsátok neki!

A statáriális bíróság kötéláltali halálra ítélt.

* A Muraköz c. ujság 1893. évi június 11-iki számából.
** Láposi Naplójából.

Hogy miért — nem tudom! De bíráimnak is megbocsájtok. Így hát előbb kell visszaadnom lelkemet a Teremtőnek, mint ahogy Ő akarta. De talán ez is Isten rendelése! Meg kell halnom azért a magyar hazáért, melynek mindig hű fia voltam és maradok a síron túl is. Az a bűnöm, hogy szerettem ezt az árva letiport magyar Hazát. De muszáj volt szeretnem, mert itt ringott bölcsőm, itt merítettem tudományomat s itt fontam babért is szónoki sikereimből. Ha százszor kellene is hazaszeretetemért meghalni, százegyedszer is ugyanezt a „bűnt" követném el, mert minden csöpp vérem, minden szívdobogásom, akaratom és erőm a magyar Hazáé!

Ne szégyeljétek nevemet, ha mindjárt gyilkos módjára, akasztófán végzem is be életemet. Ez a halál nem gyalázatot, hanem dicsőséget hoz énreám is, meg reátok is.

Nemsokára együtt leszek az én Krisztusommal és a Haza nagy fiaival, Damjanichcsal, Kis Ernővel és a többiekkel.

Áldásom rátok és átok horvát árulóimra! Ígérjétek meg, hogy mindig hívek lesztek emlékemhez és a magyar Honhoz! Isten veletek! Én Istenem áldjon meg benneteket.

Sokszor csókol mindnyájátokat Márk."

Ez volt az utolsó kezevonása. —

. . . Szeptember 2-án hajnali 5 órakor kocsi állt meg a kaszárnya előtt. A megvasalt Kilitet Schimácius káplán követte. A kocsi két oldalán szuronyos bakák baktattak. Ilyen „díszkíséret"-tel érkezett meg a mártir a Nagyszombatba vezető országút mentén felállított esetlen bitófa elé, ahol akkor már két pribék várta egy kenderből sodrott erős kötéllel.

A galambszívű káplán a borzalmas kép láttára kezetcsókolt oltártestvérének és zokogni kezdett. Kilit alig győzte megcsitítani. Mikor a hurkot nyakába vetették, csak ennyit mondott messzezengő érces hangon: *„Éljen! és örökké élni fog a magyar haza!“*

Consummatum est!

A hold felhőfátyol mögé bújt, hogy ne legyen szemtanúja ennek az aljas gaztettnek. A sírások pedig sebtében elhantolták tetemét a Disznómezőn, hogy gazságuk nyomait eltüntessék rajongói elől. Aztán jött a sertés-csürhe és végig csatangolt jeltelen, lapos sírján . . .

A ferencesek templomában pedig sírni kezdett a lélekharang és a nagy oltárnál fájdalmas ünnepélyességgel dübörgött fel a halál komor zsoltára . . .

A Pesti Naplónak lapja 1853. évi szeptember 6-iki számában ezt a „gyászhíradást“ kellett közzétennie:

„Gasparich Márk Kilit 49 (?) éves kath. mariannai szentferenci szerzetes ezen rendből már 1846-ban szabadsággal hazaküldetett (??). honnan többé nem tért vissza a zárdába, hanem 1848-ban a magyarországi forradalmi párthoz csatlakozott, lázító szónoklatokkal több kerület lakóit népfölkelésre izgatta, később Perczel Mór rebbilis táborában mint tábori pap a forradalom végéig szolgált; ezután pedig honvédszázadosi úttevéllel (?) kivoná magát a haditörvényszék alól, ezért kötélállati halálra ítéltetett, mely rajta szeptember 2-án végrehajtatott.“

II.

A nemzet kegyelete.

Az irgalmatlan megtorlásban tobzódó osztrák hóhérkodás időszaka éppoly kevéssé volt alkalmas arra, hogy az utókor a magyar hazaszeretet e kátói jellemü és önzetlen hitvalló-jának szobrot állítasson, mint később a szégyelletes emlékezetü Schmerling-korszak. Pedig Gasparich márcsak azért is rászolgált volna egy vaskopjára vagy tölgyfejfára, mert kivégzésének még a helyét is eltüntették, hogy ne lehessen neve köré ott glóriát fonni. Hiszen pribékjei úgy temették el a Disznómezőn, mint egy leprás dögöt.

De nemcsak, hogy szerény fakereszt nem árúlja el csontjainak a sírját, hanem a feledékeny unokák még a híré-nevét is elhantolták. Vagy, ha néhanapján szó is esett róla az országban, ebben se volt köszönet. Pedig neve körül legenda támadt. De hát ez a legenda is kétszínű volt. Emlékét még holta után is vagy virággal, vagy bogánccsal dobálták meg. Ennek a kétféle erkölcsi értékelésnek pedig az volt az oka, hogy míg hívei szeplőtelen szentté avatták, addig a gáncsoskodók meg a rágalom sarával mocskolták be. Ellenségei ugyanis, *minden tárgyi alap nélkül*, azzal vádolták meg, hogy bujdosása idején kapcabetyár, lókötő, zsiványokkal cimboráló kalandor volt; meg azzal, hogy elrugaszkodott Istentől, eldobta a reverendáját, nazarénusnak csapott fel stb. Hogy mindez a szóbeszéd csak hitvány ráfogás, azt alább még jobban ki fogjuk domborítani. Itt cáfolatul elég csak arra hivatkoznunk, hogy

1882-ben éppen a *saját pozsonyi karfársai, akik pedig a legjobban ismerhették jellemét, indítottak, mozgalmat, hogy Pozsonyban a Disznómezőbe torkolló egyik utcát őróla nevezzék el.* Így is történt! Ez volt az első elégtétel, melyet ez a kitűnő pap és hazafi holta után kapott. A muraköziek azonban még tovább mentek egy lépéssel. 1893. március 31-én ugyanis a csáktornyai *„Vas-asztalfársaság"* egy Gasparich-szobor felállításának eszméjét vetette fel. Az ötletet csakhamar cselekvés követte. Margitai József, a „Muraköz-Medjimurje" szerkesztője, a június 11-iki lapszámában lelkes felhívást tett közé, amely Muraközszerte visszhangra talált. A szobor-bizottság súlyt helyezett arra, hogy erre a nemes célra lehetőleg csak bennszülöttek adakozzanak. Mikor az anyagi eszközök (405 frt.) összegyültek, az előkészítő bizottság felkérte a Nagykanizsán lakó, de szintén muraközi származású Tersztenyák Bódog kőfaragót, hogy a Perlakon felállítandó obeliszket ő készítse el.

Az emlékmű leleplezése 1894 szeptember 8-án, igen ünnepélyes keretek közt folyt le. A márványba a szobrász ezeket a szavakat véste: *„Gasparich Márk szent Ferencz-rendi szerzetesnek. 1810—1853. A magyar szabadság muraközi vértanújának Muraköz közönsége. Éljen és élni fog a haza!"*

Ugyanezen a napon illesztetett be a rendezőbizotság a mártir drávaegyházi szülőházának falába egy márványlapot is evvel a felírással: *„Itt született Gasparich Márk Kilit Szent Ferenc-rendi szerzetes. A magyar szabadságért vértanúhalált szenvedett Pozsonyban 1853. szeptember 2-án."*

A lélekemelő ünnepséget, melyen Wlassits Gyula dr. képviselő, Tóth Sándor igazgatótanító, *Gasparich* Vince és mások is beszéltek, közebéd rekesztette be. Ennek az ünnepi lakomának pedig az a körülmény adott különös pikantériát és érdekességet, hogy azon a pozsonyi szent-ferencrendi kolostor képviseletében a tót *Skrobanek* Florid gvárdián is részt vett, aki Kilit multját hiteles forrásból ismerte és aki azért jelent meg, hogy a méltatlanul meghurcolt és annyiszor megrágalmazott mártír becsületét most egy emberőltő multán papfestvérei részéről is tisztára mossa. Erre vonatkozó fontos kijelentése így hangzik: „*Rendtársaim nevében és megbízásából ezzennel igazolom, hogy néhai Gasparich Kilit testvérem, minden rosszindulatú mendemondával ellentétben, szentéletű szerzetes, kiváló szónok, becsületes ember és magyar honának hűséges fia volt, aki feláldozta magát a nemzet szabadságáért.*" Ugyancsak ő jelentette ki itt azt is, hogy „*a rend mindenkor büszke lesz erre a tagjára.*"

. . . Ez volt Istenben elhunyt Kilitnek teljes megdicsőülése. 1894-től—1918. karácsonyáig aztán valóságos zarándokhely volt Perlak. Tisztelői olyan áhítattal látogatták meg égnek oromló gúláját, mint a mohamedánok Mekkát.

III.

Irodalmi tevékenysége.

Gasparich Márk nemcsak szárnyas igével szolgálta Istenét és hazáját, hanem írott művekkel is. Hogy prédikációi milyen magas szín-

vonalon állták, azt eléggé igazolja Szepessy báró pécsi püspök levelének ez a kitétele: „*Édes Fiam! beszédeiedet necsak élőszóval közöld, hanem könyvben is, mert a magyaroknak erre nagy szükségük van.*"

Kilit ebben is engedelmeskedett püspökének. Eddig kinyomozott és kinyomtatott művei a következők.

1. „*Egyházi beszéd,* melyet az elfelejthetetlen kárt, nyomort és szomorúságot okozott 1838-iki *árvíz elmultával* a kesergő pestiekhez Szent György hó 1-én monda páter Gasparich K."

2. „ *Az Út, Igazság és Élet,* melyet több beszédekben hallgatóival ismertete G. M." (2 kötetben, 1839.)

3. „*Korszerű szózat,* Felsőkubinyi Meskó Gyurihoz és minden nemes magyar ifjúhoz, az Élet, Hitvallás, Tudomány, Erény és Hazafiság ügyében." (1840.)

4. „*Szózat a káromkodás ellen.*" (1841.)

Szükre szabott terünk nem engedi meg, hogy írói munkásságával itt behatóan foglalkozzunk. Talán elég lesz, ha ez írásművek értékének kicsinyes bírálgatása helyett csupán az író Eötvös Károly megállapításaira utalunk, aki stílusát így jellemzi: „*Ne akadjon fenn nyelvén az olvasó! A tüzes barát szellemében erős költői ér lüktetett. Íróképessége olyan erős és szép, hogy az ő korában az ő írói nyelvét csak kevés magyar író érte el s talán csak Kölcsey multa felül.*"

Melegebb dícséret aligha érhetné hősünket, mint ez a néhány soros magvas magasztalás egy olyan szónok és tollforgató részéről, aki maga is mestere a szép stílusnak és aki a

dícsérő jelzők ajándékozásában nagyon fukar.

Noha Gasparich maga is bevallja, hogy, sokat tanult Aranyszájú Szent Jánostól, Szent Ágostontól, Szent Jeromostól, nemkülönben Aristotelestől, Platontól, Senecától és Kölcseytől: mégse lehet azzal megvádolni, hogy másokat másol. Nem! Még ellenségei is kénytelenek beismerni, hogy gondolatai tömörek, választékosak és a helyzethez illők. El kell ismerni, hogy nyelvünk titkaiban olyan otthonos, mint a csillagvizsgáló-tudós a világegyetem bolygóinak rendszerében, vagy mint a geológus a föld mélységeinek rejtelmes világában.

Hogy a magyar nyelvet nem az anyatejjel szívta magába, azt csak némely szlávos mondatfüzésnél vagy a határozott névelő önkéntelen elhallgatásán érezzük. Különben alig.

Temesvári Pelbárt, Pázmány Péter, vagy Ányos Pál nyelve se volt színesebb, dúsabb, sújtásosabb, mint az övé. Beszédeinek egyetlen szembeszökőbb szépséghibája az, ami Széchenyi és Eötvös József mondatainak is, hogy itt-ott bombasztikusak, kacskaringósak és szétthullók. Ez a hiba mindenesetre árt a szerkezett tömörségének. Abban a korban azonban a rőfös mondatok divatosak lévén éppúgy tetszettek, mint a hosszú szakáll, ezért azok terjengőssége akkoriban nem esett kifogás alá.

Ha tehát stílusát, melyet tarka és találó gondolatokkal bokrétázott fel és zamatos hasonlatokkal tűzdelt meg, nem a kurtaságot hajhászó *mai* kor emberének ízlésével méricsgéljük, hanem az ő kortársainak pápaszemén át latolgatjuk, akkor igazat kell adnunk Eötvös Károlynak; és csakis ez esetben értjük

meg azt a rendkívüli lélektani hatást, melyet stílusa híveire gyakorolt.

Kilitet ellenségei több mindenféle iszapban megmártogatták. De olyant, aki megvesztegető írásait és pattogó beszédeit lekicsinyelte volna, még gyűlölettől tajtékozó-szájú ellenfelei közt se találunk. Ez bizonyára a legnagyobb siker, mely irodalmi termékeit megkoszorúzza.

IV.

Kilit szónoki tehetsége.

Amikor hősünkben a szónokot akarjuk jellemezni, ismét csak Eötvös Károlyra hivatkozunk. Ehhez a módszerhez pedig azért folyamodunk, mert, ha a híres kálvinista prókátor babért fon egy igénytelen katholikus pap halántékára, akkor a gáncsvetésnek el kell némulnia. A tiszaeszlári pör európaihírű párbajhőse pedig ilyen képet fest a vértanú szónokról: „*Gasparich élénk, gyors elme. Erős képzelet konok ábrándokkal és hirtelen fellobbanó nagy szenvedélyekkel párosulva. Ime! ez a déliszlávok karaktere! Büszke és önérzetes. Vágyai és érzelmei nem állanak arányban nyomasztó és szegényes társadalmi helyzetével, ezért keresi a magányt és komor gondolatoknak és vakmerő ábrándoknak él. Ámbár a nagy eszmék hatalma nem vonzza eléggé (?,) mégis sokat tanul és pillanatonként elmerül a nagy eszmékben.*"

Ezután pedig így folytatja: „*Kilit gyönyörű nyelven, erősen és tisztán csengő hangon, szentséges hévvel, buzgósággal, gyakran nagy szenvedéllyel tartotta beszédeit. Beszédei nem egyszerű hitvitták, nem az egyházi szószék általános szóló-*

sai, nem a szentatyák ismert közhelyei voltak. Gondolkozása kora irodalmának magaslatain szárnyalt . . . Ama szónokok közé tartozott, kik elől, mihelyt a szószékre állnak, elvész a világ. Azok közé, kiken az öntudatlanság mámorában vad (?) gondolatok és lobogó szenvedélyek uralkodnak."

Gasparich tüneményes szónoki sikereinek titkát nemcsak abban találjuk meg, *amit* mondott, hanem talán még inkább abban, *ahogyan* közölte mondanivalóját hallgatóival. Kortársaitól tudjuk, hogy őbenne is megvoltak azok a *külső* feltételek, amelyek Kossuthban és amelyek mindkettőjüket a tömeg bálványává avatták. Kilitnek ugyanis tetszetős termete, markáns, férfias arca és erélyes kézmozdulatai voltak. Ezt a vonzó külsőt szerencsésen egészítette ki öblös, érces hangja. Ez a hang olyan csodás hangszer volt, amelyből a leghatásosabb szimfónia csendült ki. Ez a hang Istenhez emelt vagy a porba sújtott. Cirógatott vagy ostorozott. Egyszer vérpezsdítően harsogott, mint a riadó, másszor búsan kongott, mint a siratő. Ma olyan fenyegetően lázított, mint a tárogató, holnap perzselt, mint a búzakalászt aszaló mennyei láng.

Páthosza nem üres színészi pózolás, mely szappanbuborékként csak pillanatokig él, hanem olyan erő, melyet a meggyőződés parazsa fűt át.

Csoda-e hát, hogy lebilincseli és elbűvöli hallgatóit? Csoda-e hát, hogy a cenzúra bakterei úgy rettegnek tőle, mint a babonás hegyi pásztor az Ég haragjától?

V.

Az Úr szolgája és a hazafi.

Eötvös Károly több ízben idézett művében azt írja egyhelyütt Gasparichról, hogy nem hivatásszeretetből öltötte magára Szent Ferenc csuháját, hanem hogy *„kiégett szívvel ajánlotta fel életét Istennek* és *pártot ütött az Ég ellen.“*

Ez a megállapítás teljesen hamis! Ha Kilit — mondjuk — szeleburdi kamaszkorában csakugyan nem hivatásszeretetből lépett volna a rendbe, vajjon ki állta volna útját, hogy később búcsút ne vegyen reverendájától? Hiszen a nazarénusok feje is elegét csábítgatta; nevelőnek, tanítónak is elmehetett volna és bizonyos, hogy egy ilyen tudós emberen akkor kapva-kaptak volna. És mégse lépett ki. Hogy pedig Kilit igenis szerette és megbecsülte hivatását, arról saját szavai győznek meg bennünket, merthiszen a prédikációihoz írt előszóban így nyilatkozik: *„Engem a papi pályára az ügy szentsége vonzott.“* — A „Korszerű szózatban“ meg így ír: *„Én szeretem és imádom Istenemet. Nem azért zártam el magam a világtól, hogy minden iránt meghidegüljek, hanem azért, hogy ott magam iránt hidegen, mások és magyar Hazám iránt melegen tanuljak meg írni, gondolkozni és cselekedni . . . A keresztény, amit egyszer szent meggyőződésévé tett, azért halni is kész.“*

Ha ehhez a tömör önvallomáshoz még azt is hozzávesszük, hogy pozsonyi szerzetestársai kegyelmet kérnek számára és hogy a perlaki szobor leleplezési ünnepségen maga a

rend képviselője nevezte *„szentéletű embernek"* akkor nincs okunk kétségbevonni, hogy Muraköz büszkeségét nem az érvényesülés vágya, hanem a hivatás szeretete csalogatta Assisi Szent Ferenc áhítatos szolgái közé.

Egyébiránt hősünk sohase tett olyan kijelentést, amely ne szilárd meggyőződésből fakadt volna. Sőt az egész férfiú nem volt egyéb, mint rajongó meggyőződés megtestesülése. Hitéhez és állásához soha, egy pillanatra se vált méltatlanná.

Azonban Gasparich nemcsak mint „Isten rabja", hanem mint a kossuthi politika erős híve is tiszteletet érdemel. Politikai felfogása hajszálnyira simul a reform-párt nagynevű vezéréjéhez. Amíg a Kamarilla alá nem aknázza hazánkat, addig ő is hű királypárti. Ez kitetszik 1840-ben kiadott *korszerű szózatából*, melyben így elmélkedik: *„A fejedelmet szeretni kell! A haza Fejedelem nélkül özvegy. S ki ne tudná, mi az özvegy sorsa?"*

Mikor azonban kirobban a forradalom, akkor Petőfivel, Kossuthtal, Jókaival együtt ő is a dinasztia ellen fordul, hogy aztán haláláig kitartson elvei mellett.

Gasparich szövevényes jellemét ízekre szedni nem könnyű dolog. Kétségtelen, hogy értékes tulajdonságai mellett csakúgy találunk szeplőket is, mint ahogy az arany mellett salakot, vagy mint a napban foltokat.

De kiváló volt nemcsak mint pap, mint szónok, mint stiliszta, hanem mint szép és nagy lélek is. Amit E. Legouvé a nagylélekről mond, az őrá is ráillik. *„A széplélek,* — írja Legouvé — *még megmaradhat a plátói ábrán-*

dozás terén, de a nagylélek küzdeni, alkotni akar.“

Valóban! Kilit is alkotó és harcos lélek volt, tele babonás naivsággal, hegyeket mozgató akaraterővel, néha lázongó áhítattal, de Martinuzzira emlékeztető, lobogó becsvággyal is. Mindenesetre kissé szélsőségre hajló, kiegyensúlyozatlan, szilaj természet, mely akkor is nyugtalan, mint a tenger, mikor nyugalmat mutat. De minden emberi fogyatkozása ellenére is kivételes emberpéldány, talpig becsületes, önzetlen, igazi férfi és tizenhárompróbás igaz magyar.

Szegény Gasparich! makacs cövek volt, amely annál keményebben áll, minél gorombábban ütik. Hajnali harangszó volt, mely, míg másokat ébresztett, ő maga örökre elaludt. Élő fényoszlop volt, mely míg idegeneknek a tisztesség és vallásosság útját megvilágította, addig önmagát emésztette fel. Megingathatatlan volt, mint Sion kősziklái; engesztelhetetlen, mint a halál. Nyelvét elnémíthatta a bakó, csontjait beszennyezhette a sertésfalka, de nemes emléke mégis időtlen időkig él köztünk, mert lelkében isteni láng izzott, melyet sem a zsarnok véres keze, sem a részvét könnye nem tudott és nem tud eloltani sohasem.

Magyar fiúk!

Ebben a fagyos, kietlen és vigasztalan trianoni éjszakában Gasparich Márk szelleme legyen iránymutatótok! Vegyetek tőle példát a konok szívósságban, a vallásosságban, a hazaszeretetben, és az áldozatosságban!

Nem mulhat el egészen és nyomtalanul az, aki igazán élt és nagyot alkotott.

SZÓVIRÁGOK

SZÓLÁSOK, SZÁLLÓIGÉK,
IDÉZETEK, IDEGEN KÖZMONDÁSOK
BŐ MAGYARÁZATOKKAL

A MŰVELT KÖZÖNSÉG SZÁMÁRA

CSOKORBA KÖTÖTTE
HALLER JENŐ DR
TANÁR

BUDAPEST, 1926
A SZERZŐ SAJÁTJA

KAPHATÓ A SZERZŐNÉL
BUDAPESTEN, VII, ILKA-UTCA 23. SZ. ALATT

Váci Keresztény Nyomda R.-T. nyomása. (Felelős vezető Szántó József üzemigazg.)

ELŐSZÓ

A magyar ember kedveli és becézi az esztétikai szépet. A virágot, mint a szépség egyik díszítő elemét, nemcsak muskátlis ablakában és kertjében szereti és ápolja, hanem a holt tárgyakon is megörökíti, hogy az élettelen anyagba életet, mozgást, izlést öntsön. Ezért pl. a pásztor ráfaragja botjára, ostornyelére, belevési tülökből való sótartójába, ráfesteti ládájára, rávarratja a subájára, tarisznyájára, ráhímezteti ruhájára.

A matyóhímzés csupa kacagó virág. De a magyar még ezzel sem elégszik meg, hanem szóvirágokból hímet varr beszédjére, szónoklataira is. Sőt kedveli a szép sujtást még egyszerü társalgása stílusán is.

Talán csak a latin és görög népnek van annyi szimbóluma és sujtása nyelvén, mint a fejlett izlésü magyarnak, aki tudatosan, művészi érzékkel gyártja a szép mondásokat.

Se szeri, se száma beszédjében a sallangnak és képes kifejezésnek.

(Pl. Keresi a dolog nyitját, — tengelyt akasztani, — dűlőre jutni, — dugába dőlni, — felkapaszkodni az ugorkafára stb.) — Mivel pedig magyar földünk sarja-

déka egyben született szónok is: azért dialektikája a káprázatos szóvirágok, találó kifejezések, „magról köpött" ötletek, szines hasonlatok bélagyöngyével van kihányva, akár a cifraszür a díszítő motívumok pazar ábráival.

Hányszor halljuk köznapi beszédben a B) lista „Damokles kardját", a trianoni béke rideg szakaszainak „Prokrustes ágyát" emlegetni? A külföldi kölcsöntől is irtózunk, mert attól tartunk, hogy „danaida-ajándék" lesz. Némely dolgot nehéz kibogozni, mert afféle „gordiusi csomó". Más bonyolult ügy megfejtése meg egyszerü, mint „Kolumbus tojása".

Hányszor keresünk „bünbakot", akire a vizes lepedőt rá fogják teríteni!

Hányan cserélnek „eben gubát"? Hányszor „ég körmünkre a munka"? Hányszor „mond csütörtököt" a tervünk?! Nincs vége-hossza az efféle szólásoknak, szállóigéknek és közmondásoknak.

De vajjon hány embernek áll módjában kinyomozni: mi az a „bünbak"? Honnét ered a „vérszemet kapni" mondás?

Hány ember nem is sejti, mi az a „danaida-ajándék"? vagy hogy ki az a Gordius vagy Damokles? Mindenki pedig nem vehet lexikonokat. De ha vehet is, még akkor sem ér mindig célhoz, mert azok is hijával vannak az efféle adatoknak.

Ezért oly nagyfoku a tájékozatlanság ezen a téren s ezért hallani, hogy a szónokok „stande pe-

dante" emelkednek szólásra s hogy nagy páthosszal Damokles ágyujáról és Kolumbus kardjáról szavalnak (amint magam is hallottam). S ha a hallgatóság e nyelvbotlást nem vette észre, akkor a szónok sok tűszurástól menekül meg, de ha fülhegyre kapta, akkor a szónoki remekmü gúnykacajba fullad. Egy-egy ilyen önkénytelen vagy tudatos elszólás még az „áldozat" életét is túléli.

Ezért talán nem volt felesleges munka e gyüjteményt közkézre adni.

Míg Tóth Béla hasonló irányu, de a jelen munkától lényegesen elütő müve már jórészt elavult (nem kapható) s inkább idegen talajon mozog: addig ez a könyv nagy sulyt helyez a hazai szólásokra is. Amíg Tóth egészen mellőzi a „mondásokat", addig én azokat is füzérbe kötöm.

S amig ő fukarkodik a magyarázatokkal, addig ez a gyüjtemény kiadós, bő fejtegetéseket nyujt.

A nem teljesen iskolázott olvasó sok ujdonságra bukkan majd. Szerez régiségtani, nyelvészeti, kultúrtörténeti, bibliai, klasszikai stb. ismeretet.

A müvelt ember pedig felfrissíti rég bemohosodott emlékképeit, felidézi ifjukori tanulmányait s itt-ott esetleg tágítja is majd ismeretkörét.

Művem, azt hiszem, nemcsak szórakoztató, hanem gondolatébresztő és müveltséggyarapító is lesz, hiszen ezt a célt keresi.

Szónokok, diákok, tanulni és tudni vágyó emberek egyaránt hasznát látják.

Ahol ki lehetett nyomozni egy-egy mondás gyökerét, azt igyekeztem kiásni.

Vannak azonban olyan szólások és szállóigék, amelyeknek eredetét a kutatás fáklyafénye sohasem fogja megvilágítani.

Legtöbbször kiforrott és kész eredményeket hozok. De néhol magam is megindulok a nyelvtörténet multjának tárnáiba, hogy a nyelvemlékek moha alól kibányásszam a valószínü megfejtés hajszálgyökereit.

De minden csírát ma már nem ismerhetünk, mert azok közül sok nagyon régi s a mult ködébe vész. Mintahogy nem ismerünk minden fűszálat, minden betegséget s minden fövenyszemet sem.

Sunt certi denique fines.

Néha a beskatulyázás is bajos, mert több idézet szállóigévé vált s így oda kívánkozik. Pl. Magyarország nem volt, hanem lesz; sok az eszkimó, kevés a fóka; non scholae, sed vitae discimus stb. Noha ezek voltaképen idézetek, azért ma mégis szállóigéknek érezzük őket s szinte rájuk akasztjuk a szállóigék cimkéjét.

Igyekeztem jót, sokat és hasznosat adni. Ez bizonyára nem mindenütt sikerült. De: In magnis et voluisse sat est.

Boldog leszek, ha fáradozásom nem volt „szizifuszi munka".

A jóindulatu tanácsokat hálás köszönettel veszi

Budapest, 1925, október hó

A SZERZŐ.

SZÓLÁSOK—SZÁLLÓIGÉK*)

A bibliai olajos korsó,

amely sohasem ürül meg. Illés mondja: „... a liszt és a korsóbeli olaj el nem fogy addig, míg az Úr esőt ád." (Királyok könyve, I. 17. 14.)

Achilles sarka

valakinek a sebezhető része, gyenge oldala. Achilles: Peleus thessaliai királynak és Thetis Nereidának fia. Noha fiatal még, a Trója alatti harcokban mégis a legvitézebb, Homeros Iliás-ának főhőse. A monda szerint születésekor anyja a Styx vizébe mártotta, hogy teste sebezhetetlenné váljék. Ámde Achilles sarka, amelynél fogva anyja a kisdedet tartotta, nem ért bele a csodás hatásu vizbe; ezért itt sebezhető lett. Harcközben később Apollo, Paris képében, sarkon is lőtte és megölte. Innét e mondás.

*) *FORRÁSOK.* Dugonics András: Magyar Példa Beszédek (1820), C. Suetonii Tranquilli: Caesarum XII. vitae, Ballagi M.: Magyar példabeszédek, Tóth B.: Szájrul-szájra, Büchmann: Geflügelte Worte, Szirmay Antal: Hungaria in parabolis (1804), Horatius: Carmina, Eclogae, Ars poetica stb. Zlinszky Aladár: Stilisztika, Melich—Szily: Magyar nyelv, Simonyi Zs.: Magyar Nyelvőr, Vergilius Aeneis-e stb.

Ad audiendum verbum regium

hívni valakit, annyi mint a király elé idézni. De lehet persze más elé is. De akkor a „regium" szó elmarad. Tán I. Ferenc császár idejéből való.

A farkas és a bárány meséje vagy esete

ismétlődik meg mindannyiszor, valahányszor a farkas (az erőszak képviselője) koholt ürüggyel elnyomja a gyengébbet (a bárányt), mint Phaedrus meséjében (Lupus et agnus), ahol a farkas alaptalanul gyanusítja meg a bárányt, hogy felfalhassa.

A fáktól nem látni az erdőt.

Eredetije Ch. Martin Wielandnál (Geschichte der Abderiten, 1774) így hangzik: Den Wald vor lauter Bäumen nicht sehen.

A füle botját se mozgatja.

Ennek az összevont és így értelmetlen mondatnak teljes alakja ez: Sem a fülét, sem a botját nem mozgatja, vagyis se nem fordul, se nem hallgat oda, ahová kellene.

A gordiusi csomót megoldani.

Értelme: bonyolult ügyet kibogozni. Gordius Frigiának mesebeli királya volt, aki földmívescsaládból származott. Ugy lett királlyá, hogy a viszálykodó frígek (phrygiaiak) nem tudtak királyt választani s ezért ugy határoztak, hogy azt választják meg uralkodójukká, aki kocsiján velük szembe jön, amikor Zeus isten temploma

felé mennek. Véletlenül éppen Gordiussal találkoztak, aki ökrösszekerével közeledett. Gordius annyira meg volt hatva a választástól, hogy hálából templomot emelt Zeusnak s ide állította be hiressé vált szekerét áldozatul. De szekerének rudját és jármát fahánccsal annyira összebogozta, hogy a csomót senki se tudta kioldozni. Már pedig a jósok szerint csak az lehetett Ázsia urává, aki a gordiusi csomót szétzilálja. Nagy Sándor, aki Ázsiát birtokába akarta venni, ugy segített magán, hogy a csomót kardjával egyszerüen kettévágta s ezzel a nehéz problémát megoldotta. (Kr. e. 333.)

A Kárpátoktól az Adriáig.

Ez a frázis hangzott a trianoni béke előtt majd minden szónokunk ajkáról. Ez a szólam, képletesen, egész hazánkat jelezte. Valószinü Garay János (1841) óta használatos. Az ő „Közénekében" t. i. ez a szólam így hangzik: „Kárpátoktól Ádriáig zengjen a közének."

Aki nem tud arabusul, ne beszéljen arabusul.

Értelme: aki valamihez nem ért, abba ne is kottyanjon bele. Tóth Béla szerint Kocsi Sebestyén István debreceni tanár szavajárása.

A kutya ugat, a karaván halad.

E szállóigévé vált mondást nálunk Pulszky Ferenc honosította meg. Akkor használjuk, amikor egy akadékoskodó egyén az ügyek természetes folyásának fecsegéssel akar gátat vetni.

Alea iacta est vagy **A kocka el van vetve.**

A római tanács Kr. e. 52-ben C. I. Caesartól két légiót elvont, ellenben Pompeius hispániai helytartóságát meghosszabbította. A hatalmára féltékeny Caesar ezért szembeszállt a tanáccsal. Később (49-ben) a szenátus felhívta Caesart, hogy az imperátorságról mondjon le s csapatait küldje szét. Ő erre azt felelte, hogy katonáit csak akkor ereszti szélnek, amikor vetélytársa: Pompeius is. Harcra került tehát a sor. Caesar egy légióval a Rubicon folyóhoz ért. A *Rubicont* pedig *átlépni*, a tanács engedélye nélkül és még hozzá fegyveresen, annyit jelentett, mint a haza ellenségeként közeledni Róma ellen. A krónikák szerint Caesar egy egész éjen át tusakodott magával, hogy átlépje-e a Rubicont. Hajnalban végre igy kiáltott fel: *Alea iacta est.* És Caesar hatvan nap alatt egész Italiát birtokába vette. Ezt a szállóigét akkor használjuk, amikor egy fontos szándékot tettre váltunk fel.

A mór megtette kötelességét, a mór mehet.

Német eredetü: Der Mohr hat seine Schuldigkeit getan, der Mohr kann gehen. (Schiller: „Verschwörung des Fiesco" cimü darabjából III. 4.)

A politika az exigenciák tudománya.

Kossuth Lajos használta kitétel, mely Széchenyi Istvánnak „Kelet népe" c. munkájára adott „Felelet"-ben fordul elő. A Pesti Napló is idézi (1860) több cikkében.

Après nous le déluge

(hadd jöjjön utánunk az özönvíz) értelme: mit törődöm én a következésekkel?! A francia marquise de Pompadour (1721—64) mondása.

A pusztában kiáltó szava

oly szó, amelyre senki se vet ügyet. Bibliai vonatkozásu. Ezsaiásnál: „Kiáltó szó a pusztában.“(XXXV. 3.)

Ariadne fonala,

vagyis oly fonál, amely kivezet valamely tömkelegből. E szólás innét ered: Athén alapítója Kekrops volt. Utódai közül nevezetes Theseus, Aegaeus fia. Mint ifju, hajfürtjeit Delphiben Apollónak áldozta fel. Innen visszatérvén, anyja utasítása szerint egy sziklát emelt fel, mely alá atyja egy kardot és sarukat rejtett el azzal a meghagyással, hogy fia akkor, ha elég erős lesz és a sziklát fel tudja emelni, visszatérhet Athénbe, — addig nem. — Theseus utjában több hirhedt rablótól szabadítá meg hazáját. Miután atyja a népnek bemutatta, Theseus a krétai hadjáratba indult, ígérvén, hogy megöli a Minotaurust, ezt a félig bika-, félig emberalaku szörnyet. Az athéniek ugyanis kötelesek voltak ennek a szörnyetegnek minden kilencedik évben szűzeket és ifjakat feláldozni adó fejében. Theseus a Minotaurust a labirintusban meg is ölte s azután ama fonál segítségével, amelyet előzően Mínos leányától, *Ariadnétól* kapott, a kacskaringós labirintusból (amelyből fonál nélkül nem talált volna ki) kimenekült s Ariadnét magával vitte, akit később Naxos szigetén hűtlenül elhagyott. Theseus elindulásakor Aegaeusnak megígérte, hogy ha győztesen tér vissza, hajójának *fekete* lobogóját *fehérrel* fogja kicserélni. Erről azonban megfeledkezett. Atyja látván, hogy fia feketelobogós gályán jön vissza, bánatában egy szikláról a tengerbe ugrott és meghalt (Aegaei-tenger). Utána Theseus lett Attica királya.

Archimedesi csavar,

azaz végtelen csavar. Régimódi vízemelőgép, mely egy végtelen srófból áll s amelyet egy, a csavarral együttesen forgó henger vesz körül. Jókai az *Uj földesur* című regényében a véget nem érő zsarolást nevezi archimedesi csavarnak. Itt a zsaroló kalandor Straff nevet visel.

Árgusszeme van,

vagyis olyan éles, amely mindent meglát. A hitregében Argus a tehénné változtatott Ió-nak százszemü őre, akit később Mercurius megöl.

A rövidebbet húzni

a sorshúzásnál szokták, amikor hosszabb és rövidebb pálcikák között kell választani; aki a rövidebbiket huzza, az rendesen rosszul jár.

Átlépni a Rubicont,

annyit jelent, mint nagy elhatározásra jutni és cselekedni (l. fentebb: Alea iacta est).

Audiatur et altera pars!

Meg kell mindkét felet hallgatni t. i. ítélkezés előtt. (Seneca „Medea" II. 2.)

A tudomány — hatalom.

Bacon: Religious Meditations (1598) című művéből.

Aut Caesar, aut nihil

(vagy Caesar leszek, vagy — semmi). Borgia Cesare bíboros jelmondata.

Ave Caesar, morituri te salutant

(üdvözlégy császár, a halálba menők üdvözölnek). Igy köszöntötték Kr. e. 52-ben Claudius császárt a gladiátorok, amikor a császár a Fucinus taván „tengeri csatát" rendezett. (Suetonius: Claudius élete XXI).

Az állam én vagyok,

magyarul idézzük, noha XIV. Lajos franciául mondta: *l'état c'est moi.* Bár majdnem minden történelmi könyv így hozza, a franciák ujabban cáfolják.

Az utolsó Mohikán.

Femmore Cooper amerikai angol iró († 1851-ben) „The last of the Mohicans" című regényének címe.

Áruló, mint Ephialtes malisi görög,

aki Thermopylaenél elárulta Leonidas spártai király erősségét Xerxes perzsa királynak (Kr. e. 480.) bevezetvén az ellenséget egy rejtekuton — Leonidas mögé. Az árulót egyik földije felkoncolta.

Be, a vörös hadseregbe!

Egy plakát címe 1919-ből, a kommunizmus idejéből.

Bekukkantott, mint Bolond Istók Debrecenbe.

Dugonics András szerint élt hajdan Léván egy Istók nevü féleszü ember, kinek az volt a bolondsága, hogy évenként egyszer ellátogatott Debrecenbe. De csak a vámkorlátig ment. Ott bekukkantott s azzal visszatért.

Békepipát szívni

= békét kötni. Az északamerikai indiánoknál a békealkudozások alkalmával a törzsfő nagy, hosszu fapipára gyujt és néhány szippantás után átadja a küldöttnek, valamint a törzs előkelőbbjeinek.

Bekötötték a koszorúját,

erkölcsileg eláztatták; képletes kifejezés. Koszorúba kötötték összes vétkeit. Régente így mondták: Megkötötték a koszorúját.

Bis dat, qui cito dat

(lat), duplán ad, aki rögtön ad. Publitius Syrus egyik költeményéből. Tulajdonkép így volt: Inopi beneficium bis dat, qui dat celeriter.

Bojkottálni valakit

= mellőzni, elszigetelni. E szónak is története van. Élt a XIX. század végén egy Boycott nevü angol kapitány, aki Erne grófnak írországi birtokait kezelte. Ez oly embertelen volt s annyira zsarolta bérlőit és munkásait, hogy azok a társadalomból kiközösítették és megátkozták. Senki se vállalt nála szolgála-

tot, semmit sem adtak el neki és semmit se vettek meg tőle. † 1897-ben. Azóta „boycotting" a munkásság ellenséges viselkedése munkaadójával szemben.

Bolygó hollandi,

aki sohase nyugszik. Egy monda szerint van Staaten holland hajóskapitány ez, aki istentelen életet élt, amiért vezeklésül bolyongania kell a tengereken, fekete hajóján. E rémhajó megjelenése, a babona szerint, veszedelem; azért félnek tőle a hajósok. A bolygó hollandi az irodalomba s a mozivászonra is rákerült. Marryat regényt, Wagner Richárd operát irt róla.

Brescia hiénája.

Vérengzése miatt ezzel a megtiszfelő névvel illették az olaszok Julius Haynau osztrák táborszernagyot, aki 1849 április havában a legyőzött Brescia olasz férfiait megbotoztatta, nőit megvesszőztette, kilenc polgárt pedig felakasztatott az áprilisi lázadás miatt. 1849 október 6-án pedig az aradi tizenhárom vértanut s még vagy négyszáz ártatlan magyart végeztetett ki. Legyen átkozott emléke!

Brutus, te alszol?

Azok a szavak, melyeket cédulákra irva M. Junius Brutus ülőhelyén, a római szenátusban és a lakása ablakában talált s amelyek mind Caesar meggyilkolására nógatták. Ma is cselekvésre való felhívást jelent.

Buridán szamara. Tétovázik, mint Buridán szamara.

Buridán Jean francia bölcselő a XIV. században élt. 1350-ben a párizsi egyetemen a filozófiát, a logikát és metafizikát adta elő. *Buridán szamarán* azt a Buridánénál régebbi keletü példát értik, mely szerint egy szamár két teljesen egyforma szénaköteg elé állítva, okvetetlenül éhen pusztulna, mert nem tudna a kettő közt választani. Ebből nem az következik, hogy a „szabad elhatározás" (választás) lehetetlen, hanem az, hogy az akaratnak ahhoz, hogy egyáltalán elhatározásra jusson, egy, a többi oknál *erősebb* inditó okra van szüksége. Művében különben ezt a szamarat hiába keressük, de a habozó emberre ma is azt mondjuk: tétovázik, mint Buridán szamara.

Burokban született

= igen szerencsés. Régi babona, hogy a burokban született a sors kedveltje. A római ügyvédek drágán vették az ilyen burkot, azt hivén, hogy ennek birtokában minden perüket meg fogják nyerni.

Búsuljon a ló, elég nagy a feje.

Pálóczi Horváth Ádám verse.

Bünbakot keresni

= mindenáron bünöst keresni s ha nem leljük, valakire a bünösséget ráfogni. Eredete ez: Mózes szerint az engesztelés napján a zsidók, amíg az áldozás kultusza meg volt náluk, két bakkecskét hoztak áldozatul, melyekre azután a főpap sorsot vetett. Az

egyiket feláldozta Istennek, a másikat meg a pusztába küldte. A pusztába küldött (Azázél) bak azt jelképezi, hogy Isten a zsidóság bűneit elviteti e bak képében messze, a sivatagba. Innen a „bünbak" elnevezés.

Caesar non supra grammaticos,

a nyelvészeknek a császár se parancsol. Zsigmond a „schisma" szót nőnemünek vélte s úgy is használta. Ezért kinevették. Ekkor elrendelte, hogy legyen nőnemü. De az tovább is semlegesnemü maradt.

Canossát járni,

a. m. vezekelni. Történeti hátterü mondás, VII. Gergely pápa erősen összetűzött IV. Henrik német császárral, mivel Henrik durván beleavatkozott a pápa jogkörébe. Sőt a császár a tőle elpártolt szász püspököket be is záratta. A harc annyira elfajult, hogy a császár a pápát Wormsban letette, a pápa meg Henriket egyházi átokkal sujtotta. Henrik később mégis megtört és 1077 telén neje és szolgája kíséretében elindult bocsánatot kérni. A pápa meg Németországba készülvén, a haragos felek Canossában találkoztak. Henrik a vár folyosóin három napig mezitláb vezekelt. Erre a pápa feloldozta az átok alól. A béke azonban nem sokáig tartott s a két nagy ellenfél ismét perbe szállt egymással.

Calumniare audacter, semper aliquid haeret,

csak bátran kell rágalmazni, a rágalomból valami mindig rátapad (a rágalmazottra). Plutarchos irja, hogy Nagy Sándor egy Medius nevü tányérnyalójának szavai ezek.

Cassandra-jóslat.

Cassandra — Priamus trójai király leánya, aki Apollo Isten szerelmét visszautasította. Apollo ezért azzal büntette meg, hogy felruházta jóslótehetséggel, de úgy, hogy végzetévé váljék, hogy — nem hisznek neki. Cassandra-jóslat tehát olyan jövendőmondás, amelyet nem hisznek el. Ma az ifjak a kasszatündéreket csúfolják Cassandráknak.

Caudiumi iga alatt elvonulni,

ez a rómaiaknál nagy megalázás vagy a legyőzetés beismerése volt. Történeti háttere ez: Kr. e. 321-ben Gavius Pontius, a szamnitok vezére a római hadat a caudiumi szorosban körülzárta és megadásra kényszerítette. A rómaiak tehát kénytelenek voltak az ellenfél területét elhagyni, hatszáz tüszt hátra hagyni és legyőzetésüknek beismeréseül egy iga (gerenda) alatt, meghajolva elvonulni. Ez a szólás ma is megalázkodást jelent.

Ceterum censeo Carthaginem esse delendam.

Az idősb Marcus Porcius Catoról irja Plutarchos, hogy Cato a szenátusban Róma ellenségéről, Carthagóról szólván, így szokta beszédét kezdeni: „Különben azt javaslom, hogy Carthagót el kell pusztítani".

C'est tout, comme chez nous

(francia, ejtsd: sze tú, komm sé nú). Magyarul: Egészen olyan, mint nálunk. Ma azt mondják: No, ez épen az én esetem. Nolant de Fatouville-nek

„Arlequin, empereur dans la Lune" című vigjátékából való szólás, melyben a bohóc, aki holdbeli császárnak adja ki magát ama doktor előtt, kinek a leányát el akarja venni, lefesti a holdban lakók életmódját. Valahányszor elmond azután egy-egy ottani élményt, a körülötte állók mindannyiszor azt felelik rá (kilencszer): C'est tout stb.

Cherchez la femme!

(fr. ejtsd: sersé lá fám). Keresd az asszonyt! t. i. mint valami kényes dolog okát. E szólás állítólag Fouché francia rendőrminisztertől származik.

Chevalier sans peur et sans reproche

(fr. ejtsd: svaljé szán pőr e szán röpros) jelentése: félelem és gáncs nélkül való lovag. A középkorban a legkiválóbb hősök megtisztelő cime. Ilyen volt Pierre du Terrail chevalier de; született Bayard várában, 1476-ban († 1524-ben), aki csodás hőstetteket követett el. Igy is mondják: „Bayard lovag", vagyis igazán nemes férfiu.

Cine mintye

(oláh, ejtsd: tyine minte) jelentése: tartsd eszedben! Fenyegető mondás. Akkor használja az oláh, ha a rajta esett sérelmet nem tudja sem elfeledni, sem rögtön megtorolni, hanem alkalomra vár. Jókai is használja.

Cogito, ergo sum,

(latin) jelentése: gondolkozom, tehát vagyok. Descartes francia bölcselőnek, a független okoskodás alapvetőjének vezérgondolata. Jókai ezzel kezdi az Uj földesúr című regényét.

Csak egyszer él az ember

Goethe szavai: Man lebt nur einmal in der Welt.

Csak egyszer volt Budán kutyavásár,

jelentése, hogy ami valakinek egyszer sikerült, az nem sikerül másnak is, vagy őneki még egyszer. — Hunyadi Mátyás idejéből való szólás. Meséje a következő: Mátyás idejében élt egy bánáti gazdag, de kapzsi örmény. Juhait elhajtották a legelőről a török portyázók. A juhász is alig menekült meg körmeik közül hat kuvaszával. Az örmény ezért boszszúból elvette tőle viskóját, hogy kára megtérüljön. A juhásznak nem maradt egyebe hat komondoránál. Gondolt egyet s felhajtotta ebeit Budára. Mátyás észrevette és megtudakolta, hogy miért áll a hat kutya a királyi palota előtt. Mikor palotásai elmesélték neki a juhász gyászos esetét, a király elárvereztette főembereivel a kuvaszokat. Minden eb 100 aranyával kelt el. Igy akart szegény emberen segíteni. A juhász boldogan ment haza 600 aranyával, vett házat, nyájat s eldicsekedett szerencséjével. A telhetetlen örmény kapott az eszmén, hamar eladta csordáját s árán egész kutyafalkát vett. Ő is a királyi palota elé vonult. De pórul járt, mert elzavarták, azt mondván neki a pecérek: Hékás, csak egyszer volt Budán kutyavásár. (Galeotto Marzio: Mátyás tettei. Jókai is közölte a „Magyar nép élce" című könyvében).

Csehül vagy Ebül állunk

= rossz helyzetben vagyunk. Zsigmond király idejéből való († 1437). Bizonyára onnét ered ez a mondás,

hogy Zsigmond 1414-ben a cseh Husz János vallásujítót máglyán megégettette, a huszita csehek ellen pedig irtó hadjáratot vezetett.

Cserben (csávában) hagyni valakit

átvitt értelme: valakit rossz helyzetben hagyni, amely esetleg végzetessé lehet ránézve. Eredeti jelentése ez: a tímár a bőrt amikor megtisztítja s megfinomítja, cserlugban (csávában) áztatja; de ha a bőr tulsokáig marad a maró lében: tönkre megy.

Csonka-Magyarország — nem ország, Egész Magyarország mennyország.

A trianoni béke hatása alatt keletkezett szállóige 1920-ból.

Cunctátoroskodni

= késlekedni. Qu. Fabius Maximus dictatort Cunctatornak nevezték el kortársai, mert mindig kitért Hannibal támadásai elől (Kr. e. 217.) a II. púnháboru idején. Ma is gúnynév a „Cunctator" szó.

Csütörtököt mond a puska.

Az elsülni nem akaró fegyver kakasa csett-csett hangot ád. Átvitt jelentése: csütörtököt akkor mond valamely szándék keresztülvitele, ha az meghiúsul.

Danaida-ajándék

= vészhozó ajándék. Vergilius Aeneis cimü époszának (II. ének 49.) e sorából: „timeo Danaos et dona

ferentes" (még az ajándékhozó danaoktól is félek) ered ez a szállóige. Ez ajándék a trójai faló volt, melytől Laokoon trójai pap igen irtózott s amelyet az ellenség ajándékul hagyott Trója alatt. A faló csakugyan vészt hozott, mert tele volt ellenséggel, amely éjjel kimászott a lóból és csellel elfoglalta a várat.

Damokles kardja lebeg fölötte,

mondjuk az olyanra, akinek élete vagy kenyere állandóan veszedelemben forog. Eredete ez: Az egyik szirakuzai Dionysiosnak, a nagyhatalmu és irigyelt tirannusnak volt egy Damokles nevü tányérnyalója. Ez igen irigyelte gazdájának hatalmát. Dionysios ezt megtudván, Damoklesre ruházta rá minden hatalmát és trónjára ültette. Damokles egyideig jól érezte magát a bíborral bevont trónuson, de amikor észrevette, hogy a trón felett, a mennyezetről gyönge lószőrre kötött, élesre fent kard (tőr) függ, amely minden percben leszakadhat és koponyájába fúródhatik: hirtelen felugrott és otthagyta az irigylésre méltó állást és elszaladt. Igy beszéli ezt Cicero (Tuscul. disput. V. 21.), azt akarván bizonyítani, hogy még a látszólag irigylésre méltó hatalmasok élete se rózsás. — Azóta szimbólum lett a Damokles kardja.

De gustibus non est disputandum!

(lat.) Az izlésről nem kell vitatkozni (mert az különböző).

De mortuis nil (nihil), nisi bene

(lat.) A megholtakról semmit se mondj, vagy csak jót. (Diogenes: Laertius I. 3.)

De strigis vero, quae non sunt, nulla questio fiat!

(lat.) A boszorkányok v. lidércek ellen, minthogy ilyenek nincsenek, ne legyen vizsgálat (Decretum Colomanni Regis ab Albrico compilatum; Corpus Juris 57. §).

De te fabula narratur

(lat.) Rólad szól a mese. (Horatius: Satirae I. 69.)

Divide et impera!

(lat.) Csinálj veszekedést és ugy uralkodjál (főként a nemzetiségeken). XI. Lajos († 1483.) király szavajárása. Metternich herceg is ezt az elvet vallotta velünk szemben.

Dodonai jóslat, vagy Olyan ez a beszéd, mint a dodonai jóslat

(oraculum); homályos, kétértelmü. Dodona Zeus isten temploma és jóslóhelye volt. Epirusban, a Tomaros-hegység tövében állt. Homeros is említi. Papjai (helloi) a tölgyfalombok suttogásából, a szentforrás csobogásából s galambrepülésből mondtak jövendőt. A dodonai jóslat mindig homályos, többféleképen magyarázható volt, nehogy a papokat hazugságon lehessen érni. (Meyer E: Der Zeus von Dodona.)

Dögrovásra jutni,

elpusztulni vagy az elpusztulók sorába kerülni. Hajdan a gazda a számadó juhásznak kétfelé hasított pálcát adott. Abból az egyik félhasáb a gazdánál, a másik

meg a pásztornál maradt. A pálca lapos (belső) felére vésték be tavasszal, mikor a juhász kihajtott, a birkaállományt. Még pedig a pálca egyik végére az élő juhok darabszámát rótták be késsel (rovás-írás), a másik végére pedig a kergék és döglöttek számát, Dögrovásra jutni tehát annyi, mint a döglöttek listájára kerülni.

Drákói szigorúság,

kegyetlen szigor. Mikor az ó-kori görögök Atticában a királyságot megszüntették, akkor a főnemesek (eupatridák) rémuralmat csináltak. A nép nagy adósságba keveredett és bírái maguk a hitelezők lettek, akik önkényesen ítélkeztek. Az elnyomottak végre hosszu harc után kicsikarták, hogy a törvényeket írásba kell foglalni. A törvényeket a rideg Drákó (Drakon) szerkesztette. Ez a szigorúságot és a félelmet tartván a javulás egyedüli eszközének, majdnem mindenre halálbüntetést szabott. Kortársai azt mondták: „Drákó törvényeit vérrel írta meg". Azóta él a fenti szólás.

Dugába dőlni

értelme: A szárazságban a hordó, melynek oldalbordáit dongáknak vagy dugáknak hívják, egymásra dülnek; így a hordó hasznavehetetlenné válik. Átvitten: dugába dől valamely terv, szándék, ha meghiusul. (P. Horváth Ádám a Magyar Múza 1788. évfolyamában már helyesen értelmezi e szólást.)

Du sublime au ridicule il n'y a qu'un pas

(fr.) A fenségestől a nevetségesig csak egy a lépés. Tóth szerint Marmonteltől ered (Oeuvres V. 188. l.) L.

Madách Ember tragédiájában is. *Ádám*: Mi a magasztos, nagyszerü? *Lucifer*: Az, ami másnak tán kacagtató. Egy szál választja csak e két fogalmat. (VII. szin, 78. l.)

Dűlőre jutni

Tolnai V. magyarázata szerint (M. Ny. 1909. V.) értelme: befejezni a szántást; a dűlő ugyanis a szántóföld vége s ott végződik be a szántás. Átvitten: valamit befejezni.

Ebek harmincadjára jutni

rossz sorsba; meghalni. Dugonics Andrásnál: „Attól kezdtem tartani, nehogy az ebek harmincadjára *vonassam*". A harmincad hajdan *vámot, dézsmát* (vectigal) jelentett; ebek harmincadjára jutni a. m. a megdézsmált kutyák sorsára kerülni, vagyis elpusztulni, mert a kutya kölykei közül csak egyet szoktak megtartani, a többit halálra ítélik. Innét eredhet e szólás.

Eben gubát cserélni

= cseberből vederbe jutni, ismét rosszul járni. Vikár Béla szerint (M. Ny. 1906. II.) e mondás eredetiben így hangzott: *Eben gubást cserél*, itt a „gubás" jelentése — kutya. Debrecenben ma így mondják: Eben kutyát, szűrön gubát cserél. Vagyis nem nyer a cserén. (L. Thaly Kálmán Vitézi Ének II. 125):

Ollybá tartom rossz embernek reám szólását,
Mint szeméten gubás ebnek az ugatását.

De Dugonicsot is hadd szólaltassuk meg! Ő egy népadomával magyarázza ezt a szólást. Szerinte egy gubás kocsis ebet akart lopni. Hogy könnyebben megfoghassa, ledobta gubáját (szűrét) s ott is felejtette. Hazajövén az eb gazdája, ebét nem lelte, de helyette gubát talált. A gazda jöttét látta a kutyatolvaj. Ez most már nem merte gubáját elhozni. Mikor másnap pajtásai faggatták, hogy hol a gubája, az igazat szégyelvén megvallani, azt felelte, hogy az éjjel ezt a kutyát cserélte el gubájáért. (Magy. Példabeszédek.) Nem komoly, de mulatságos!

Ebrudon kivetni vagy **Kiebrudalni valakit**

= kidobni, mint a kutyát. Páriz-Pápai szótára szerint vellán kiszórni (furcillis expellere). E szólást Dugonics így fejtegeti: Az alföldi lakodalmakra sok kutya szokott a tanyákról összeverődni. Mivel ezek a koncon türhetetlenül marakszanak, a legények ezért, hogy elriasszák őket, lyukat csinálnak a nádkerítésen. Két legény kívül áll egy hosszú ruddal vagy vellanyéllel és várja az ebeket. Az udvarban levők pedig a kutyákat a lyuk felé kezdik terelni ily szóval: „Lyukra, kutya!" Mikor az eb a lyukon át akar bujni, azt a kerítésen kívül állók rúdra kapják s a levegőbe röpítik. A nyekkenve földet ért eb azután nem egyhamar kívánkozik vissza a lakodalmas házba.

Eb ura (a) fakó!

Történelmi eredetü szállóige. A krónika szerint az 1707-iki ónodi országgyülésen mondták állítólag a magyar rendek, amikor I. Józsefet megfosztották a magyar tróntól. Értelme: ebnek ura az eb, vagy eb-

nek parancsoljon a kutya. A „fakó" régi jelentése ugyanis: eb. Páriz-Pápainál: canis, stolida bestia = kutya, veszett állat).

Ecce, homo!

(lat.) Ime, az ember! Pilátus mondta Krisztusnak, mikor a katonák a Megváltót tövissel megkoronázták. A művészetben Krisztusnak töviskoszorúzott és bíborköpenybe burkolt alakja. (Dürer Albert, Tiziano, Munkácsy M. stb. képén is.)

Egy gyékényen árulni valakivel

átvitt értelme: ugyanegy véleményen lenni, cimboráskodni. Páriz-Pápainál: ugyanazt a vörös-hagymát enni. E szólásnak az lehet az eredete, hogy akik egy közös gyékényen árulnak, azok közös üzletet vezetnek, tehát érdekük, céljuk is közös.

Egy húron pendülnek

= átvitten: egyforma cél felé törnek gonosz szándékkal, mintha egy húron rángatnák őket.

Egy követ fujnak,

átvitt értelme: a rosszban egyetértenek, cinkostársak. Ez a mondás a következő babonával lehet összefüggésben: Néha a kígyók összecsődülnek királynőt választani. Királynő pedig az lesz, akinek a fejére valamennyien ráfujnak. A lehelést — a néphit szerint — addig folytatják, amíg a sok mérges lehelettől ragyogó kő nem támad a királynőjelölt fején, amely úgy ragyog, mint a gyémánt. Aki a követ megtalálja, annak a kígyómarás nem okoz bajt.

A fenti mondás tehát úgy támadhatott, hogy miként a mérges, tehát gonosz kígyók összetartanak és egy közös célra szövetkeznek: úgy a gonosz szándékú emberek is.

Egy szájból fújni hideget és meleget,

vagyis átvitten, ugyanabban a kérdésben egyszerre két nézetet is vallani. Ilyen következetlen az ingatag ember, akinek nincs szilárd meggyőződése, hanem az érdek vagy a nyomás hatása alatt ide-oda hajlik.

Dugonics A. valami régi monda alapján így szemlélteti ezt a mondást:

Egy bábember barátságot kötött Satyrral (Dionysos isten kísérőjével, akit bakhoz hasonlónak ábrázolnak s aki a kicsapongó jókedv képviselője a görög hitregében). Együtt is étkezett vele. Egy téli napon, amikor éppen ebédeltek, az ember belefujt tenyerébe. A Satyr észrevevén ezt, megkérdezte tőle:

— Te ember! miért fújsz a tenyeredbe?

— Azért, mert fázom s melengetni akarom, — felelé a társa.

Kisvártatva meleg étel került eléjük.

Az ember a forró ételt szájához emelte és fújni kezdte. A Satyr erre ismét megkérdezte:

— Hát most meg mit csinálsz?

— Azért fújom az ételt, mert meleg, — felelé a másik. A Satyr erre felpattant és mérgesen mondotta:

— Felbontom a barátságot, mert nem lehet igaz ember, aki ugyanegy szájból majd meleget, majd meg hideget fúj. — És elrohant.

Ha nem is igaz, de találó magyarázat.

Egyszerü, mint Kolumbus tojása.

Értelme: valamely *látszólag* nehéz kérdésnek egyszerü megfejtése. Eredete az alábbi: Benzoni (1565) „Az Ujvilág története" című művében említi, hogy Kolumbus Kristófot, aki Amerikát 1492-ben fölfedezte, 1493-ban díszebédre hívta meg magához Mendoza bíboros. Az ebéden egyes vendégek azzal kérkedtek, hogy Amerika felfedezése nem is volt olyan nagy dolog. Azt ők is fel tudták volna fedezni. Kolumbus egyideig hallgatott, lenyelte mérgét, de azután egy — tojást kért. Mikor megkapta, felhívta a hencegőket, hogy állítsák a tojást a hegyére. Többen kísérleteztek vele, de siker nélkül. Erre Kolumbus elvette tőlük, behorpasztotta a hegyét és — felállította. Ekkor néhányan fitymálva mondták, hogy ezt ők is megtudták *volna* tenni.

Mire Kolumbus fölényesen így felelt:

— Hát hiszen ép ez a különbség köztem és Önök közt. Önök csak megtették *volna*, de én meg is tettem.

Elmondani fűnek-fának valamit vagy Kapkodni fűhöz-fához.

Ez a szólás abból a korból való, mikor a babonások még azt hitték, hogy a növényekben és fákban szellemek élnek, akik segíthetnek az embereken, ha bajukat elpanaszolják fűnek-fának.

Enfant terrible

(fr.) rettenetes gyerek (olvasd: ánfán terríbl); az olyan csacska gyereket nevezik így, aki fecsegéseivel és kérdéseivel a nagyokat zavarba ejti. Goethe, Jókai is használja.

Enfin seuls

(fr.: ánfen szől) végre magunk (egyedül) vagyunk. Ekwall Knut svéd festő egy fiatal házaspárt ábrázoló kedves képének címe után lett szállóigévé.

Eris almája.

A viszálykodás okát nevezik így. Eris a görög hitregében a veszekedés megszemélyesítője: Ares nővére, a sötétség és hazugság leánya. Mikor Erist Peleus és Thetis lakodalmára nem hívták meg, dühre gerjedt s azért Hera, Athene és Aphrodite, vagyis a három legszebb istennő közé észrevétlenül *aranyalmát* dobott, amelyre ezt irta rá: „Legyen a legszebb nőé!" Minthogy ismerte női hiuságukat, tudta, hogy akármelyiket mondja is legszebbnek Paris, Priamus fia (akit bírónak kértek fel, hogy t. i. az almát annak az istennőnek adja át, akit *legszebbnek* tart): mindenkép baj lesz ítélkezéséből. És ez az alma valóban nagy, végzetes vészt okozott: a trójai háboru kitörését. Azóta Eris almája a viszály oka. (Erist Csokonai is szerepelteti Dorottyájában.)

Eppur si muove.

(És mégis mozog a föld.) Olasz eredetü.Galilei Galileo olasz természettudós (1564—1642) a napfoltokról irt leveleiben nyiltan védelmébe vette a Kopernikus-féle világrendszert. Ezért ellenségei bevádolták, hogy tanításai bibliaellenesek. Emiatt a római inkvizició büntetést szabott ki rá. Galilei 1633-ban megtört és ünnepélyesen megtagadta elveit. De csak a kényszer hatása alatt és csak pillanatnyilag. A legenda ugyanis azt meséli róla, hogy amikor a kínzópadról felug-

rott, makacsul mégis így kiáltott fel: „Eppur si muove". Azóta cáfolják ezt a legendát, de az tovább él. Jókainak van egy ilyen című regénye.

Erős várunk nekünk az Isten;

egy ének első sora, amelyet 1521-ben Luther Márton szerzett.

Est modus in rebus, sunt certi denique fines

(lat.) Megvan mindennek a maga mértéke, vannak megszabott határvonalak, t. i. az erkölcsi jó és rossz közt. (Horatius Satirae, I. 1. 106.)

Et tu mi fili, Brute?

(lat.) Te is fiam, Brutus? Állítólag így jajdult fel Caesar, amikor M. Junius Brutus is ráemelte tőrét (Kr. e. 44-ben), akit ő annyira kedvelt. De Suetonius (J. Caesar 82.) szerint Caesar — hallgatott.

Ez köztük a Benjámin,

vagyis a legifjabb, miként Izráel tizenkét gyermeke közt Benjamin.

Extra Hungariam non est vita, si est vita, non est ita

(lat.) Magyarországon kívül nincs élet, de ha van, az nem ilyen, t. i. mint nálunk. Forrása: a Hármas Kis Tükör (1781. 34. l.) Szirmai Antal is feljegyzi 1804-ben a „Hungaria in parabolis" című könyvében.

Éget, mint Nessus inge

valamely ruhadarab, vagy átvitten: valamely büntett. A dór monda szerint Herakles (Hercules) belészeret Deianeirába s amikor vele nászutra indult, útközben Nessus kentaur, aki féltékenykedik, erőszakosan lép fel Deianeira ellen. Ezért Herakles Nessust megöli. A haldokló titkon azt tanácsolja Deianeirának, hogy mártsa be az ő vérébe férje ruháit (ingét). Ha ezt megteszi, férje mindig hű lesz hozzá. A nő beáztatja Herakles ruháit Nessus vérébe, s amikor féltékennyé válik Jolé királyleányra, akkor ezt a véres ruhát (inget) Heraklesre adja rá. A vér azonban mérgezett s szörnyen égeti férje testét. Herakles borzalmasan kínlódik. Deianeira ráeszmél, hogy bosszu áldozata s hogy Nessus őt tanácsával rászedte, ezért öngyilkossá válik. Herakles pedig égő máglyára lép s az égbe száll.

Él magyar, áll Buda még!

Verssor Kisfaludy Károly „Mohács" című költeményéből.

Érti a csíziót.

A középkori latin csizió: a „Cisiojanus" úgy volt szerkesztve, hogy minden hónapnak két sor felelt meg. A két sor szótagjainak száma pedig egyezett az illető hónap napjainak számával. Ahányadik helyen áll valamelyik szótag az összetartozó két sorban, annyiadik napját jelöli a hónapnak. Így abból, hogy valamelyik ünnep kezdő szótagja az egy hóra eső két sornak hányadik szótagja, megtudjuk, hogy az ünnep a hónak hányadik napjára esik.

A csízió tehát a naptár régi neve, mely eredetét

onnan vette, hogy amíg a mai naptár alakja nem jutott használatba, addig a legfontosabb napokat hónapok szerint latin versekbe szedték össze, melyeket a *kezdő* szavakról „Cisio Janus"-nak neveztek. A cisio a latin „circumcisio Christi"-t (ujévet) jelentette; a „janus" pedig a januárt. De csíziónak hívták a régi magyar álmoskönyvet is, amely jóslatokat is tartalmazott. Érti a csiziót = tudós, szakavatott ember; mivel pedig álomhüvelyezéssel is vonatkozásban van, azért a szólás annyit is jelent: ügyesen tud füllenteni.

Faciam Hungariam captivam, postea mendicam, deinde catholicam

(lat.) Magyarországot előbb rabbá, azután koldussá, végül pedig katolikussá teszem. Állítólag Kolonich Lipót gróf biboros, esztergomi érsek mondta a reformáció terjedésekor. (Élt 1631—1707-ig.)

Fait accompli-t

teremteni (fr: fet ákompli) valamit úgy elvégezni, hogy azt már ne lehessen megváltoztatni. Kész helyzetet teremteni.

Faképnél hagyni valakit

annyi, mint valakit a falu végén álló faragott fa- vagy kőszoborig kísérni s azután otthagyni.

Fején találni a szöget

értelme: A célbalövők táblájáu eltalálni a fehér színü alapba vert fekete szög fejét, mely a közép-

pontot jelzi. Átvitten: kipuhatolni a dolog lényegét vagy eltalálni a helyes megoldást.

Felkapaszkodni az ugorkafára

semmiből valamivé lenni. E találó mondásban éles gúny is van, mert az ugorkának nincs fája, hanem csak gyenge indája, mely a földön kúszik. A kapaszkodó tehát csak beképzeli magának, hogy magasra emelkedett, pedig csak illuzió az ő magasba lendülése. A XVIII. században is ilyen értelme van.

„Az érdemeken föllyül való; nagy polczra és uborka-fára vágyódó, fölfuvalkodott kevélyek" stb.

Felvette a néhai nevet,

vagyis kimult. (Arany J.: A tudós macskája.)

Finis Poloniae!

(lat.) Vége Lengyelországnak. Állítólag Kosciusko Tádé mondta 1794 okt. 10-én, amikor a maciejonicei csatában elfogták.

Finita la commedia

(olasz) Vége a komédiának. A Commedia dell' Arte szinészei ezzel a kiáltással jelezték a szindarabok végét. Átvitt jelentése: vége valamilyen gyülésnek, vagy nagy hűhóval megkezdett dolognak.

Fugit irreparabile tempus

(lat.) Repül a visszahozhatatlan idő. (Vergilius: Georgica).

Grammatici certant et adhuc sub iudice lis est

(lat.) A nyelvészek vitáznak, de még biró előtt a peres ügy. (Horatius: Ars poet.)

Grande nation

(fr.: gránd nászjon) nagy nemzet. I. Napoleon idejében *ez* a franciák címe. Először 1797-ben fordul elő egy kiáltványban.

Gyarlóság! asszony a neved!

(Shakespeare: Hamlet I. 2.)

Ha Isten velünk, ki (lehet) ellenünk?

Latinul: Si Deus pro nobis, quis contra nos? Szent István király szavai, mikor az orgyilkos belopódzott hozzá. De elejté tőrét, mikor e sóhajt hallotta és bocsánatot kért.

Halála előtt senki se boldog.

Ante mortem nemo beatus. Alapja Solonnak Croesushoz intézett intelme.

Hamleti töprengés.

Shakespeare „Hamlet" című tragédiájában Hamlet sokáig töpreng. Innét e szólás.

Hátra van még a fekete-leves

(kávé), a kellemetlen csattanó. Egyesek azt állítják, hogy e szólás 1541-ből való, mikor Szolimán el-

fogatta ebéd után, a kávénál Török Bálintot és társait, miközben a törökök elfoglalták Budát. Mások szerint meg Thököly Imrére vonatkozik, akit 1685-ben a nagyváradi basa szintén a feketekávé szürcsölése alkalmával tartóztatott le.

Herostratesi dicsőség,

az oly gyászos „dicsőség", amely tulajdonosára gyalázatot hoz, sőt örökre megbélyegzi. H. csupa hiúságból, hogy az utókor is megemlegesse, Kr. e. 356-ban felperzselte a gyönyörű ephesosi templomot.

Ill'a berek, nádak, erek.

Ennek a ma érthetetlen szólásnak Dugonics András szerint ez volt a teljes alakja: Illancs el (fuss), amott van a berek, vagy ha oda futni nem akarsz, e náddal kerített kertet átugorhatod.

Nem szállunk perbe Dugoniccsal, de azt hisszük, hogy e csonka mondat így is szólhatott: Illanj el, fuss berken, nádon, vízéren keresztül. (Vagy: ungonberken, árkon-bokron át.)

Il dolce far niente.

(Olasz) Édes semmittevés.

In hoc signo vinces.

(Lat.) Ebben a jelben győzni fogsz. Nagy Konstantin († 337.) 312-ben hadba szállt Maxentius ellen. Eusebius Pamphili szerint fényes nappal egyszerre, kereszt-jel tűnt fel hirtelen az égen. Alatta ez az égő írás látszott: toutó niká vagy latinul (l. fent). Konstantin erre megkeresztelkedett és győzött.

Isten vele, Mihály!

1924-ben egy pör alkalmával tanu volt Francia-Kis Mihály ébredő. A kihallgatás végével Gy—y L—ó őrnagy-hadbíró így bocsátotta el: Isten vele, Mihály! Azóta szállóigévé lett.

J'accuse.

(Fr. zsáküz: = vádolok.) Zola Emil nyilt levele, amely Dreyfus Alfréd árulási perében Dreyfus javára, az Aurore című lap 1898 jan. 13-iki számában jelent meg és igy kezdődött. A háború folyamán (1916-ban) egy ilyen felírású filmet is kiadtak a franciák.

Janus-arcú ember

= kétszínű, kétkulacsos. Janus régi itáliai isten, a napnak és évnek, a be- és kijáratnak istene. Kettős arccal ábrázolták, mert a multba és a jövőbe látott.

Jár, mint Orbán lelke.

Dugonics szerint Orbán jegyző volt egy faluban. De a kántor hadilábon állt a családdal. Mikor Orbán meghalt, a kántor Orbán fehér ruháit öltötte magára s azokban sétált holdvilágos éjjel az özvegy ablaka alatt. Akkor mondták a falubeliek.

Keleti kérdést csinálni valamiből

= nagy hűhót. 1774 óta, mióta Törökország csillaga leáldozott, a balkáni kérdést nevezték így.

Kellemest a hasznossal egyesíteni

Horatius egyik versének szabad fordítása: miscere utile dulci. (Ars poet.)

Kenyértörésre kerül a sor

döntésre. Célzás az Utolsó vacsorára, ahol Krisztus ketté törte a kenyeret. 1623-ban Pázmány Péter is használja a Kalauz-ban.

Kiebrudalni

= kidobni. (L. Ebrudon kivetni!)

Kirántani alóla a gyékényt

átvitt jelentése: valaki helyzetét megingatni. Eredeti értelme ez: A silány holmit árusító vagy csaló vásári kalmárt hajdan azzal büntették, hogy gyékényét, amelyen árúja volt, kirántották s a selejtes árút az árokba szórták.

Kiteszik a szűrét

átvitten: kitessékelik. Némely vidéken tapintatosan kiteszik a kérőbe jött vőlegény-jelöltnek a szűrét az udvarra, ha nem tetszik az illető eladóleánynak.

Körömszakadtig tagadni

= a végsőig. E szólás magyarázata ez: A kínvallatás korában a vádlott körme alá a hóhér hegyes szilánkot szurkált s azzal feszegette — körömszakadtig — a körmét.

Körmére ég

= valamivel a végsőig várni. A szerzetesek éjjeli ájtatoskodásukkor könyvből is imádkoztak. Ilyenkor viaszgyertyát ragasztottak körmükre s úgy tartották az imakönyvet. De gyakran sietniök kellett az imák lemorzsolásával, mert különben körmükre égett a gyertya.

Követ dobni valakire

= valakit megszólni. Krisztus mondá: „Aki közületek bűn nélkül való, az vessen először követ (a bűnösre.)" (János Ev. VIII. 7.)

Kudarcot vall,

aki szégyenbe jut, benn sül, vagy akinek terve meghiusul.

E kifejezés taglalásánál külön kell tisztáznunk a *kudarc* és külön a *vall* ige jelentését, illetőleg eredetét.

E szólás elemzésével már Szirmay Antal is foglalkozott a *Hungaria in parabolis* című monográfiájában. Ő úgy vélekedik, hogy a *kudarc* szó a „kutyaarc" összevonása. Utal arra, hogy 933-ban Henrik szász király a tőle adót követelő magyaroknak adó helyett *koszos ebet* küldött. Ezzel borzasztóan megsértette őseinket. Szirmay szerint tehát e szólás a X. századból ered s jelentése — *kutyát fogni.* Ami a történelmi hátteret illeti, erről őskrónikáink bölcsen hallgatnak. Ellenben a szászok sokat bosszantották ezzel később is a magyarokat. Luitprand cremonai püspök is említi „Antapodosis" című könyvében. (Sebestyén Gyula is belefoglalja *Az Árpádok történeté*-be, hogy Madarász Henrik „*egy döglött kutyát* vetett oda a magyar követnek" adó fejében.)

Ha tehát e szólás történelmi eredetét kutatjuk, azt találjuk, hogy a nyomok vagy a 933-ik, vagy pedig az 1241. évhez vezetnek vissza; 1241 után ugyanis *kutyafejű* tatárokkal ijesztgették a magyar anyák pajkos, rossz gyermekeiket.

Már most keressük a *kudarc* gyökerét is! Hogy a kudarc csakugyan a „kutya-arc" megrövidítése lehet, ezt az a tény is támogatja, hogy régi nyelvünkben (sőt a mai tájnyelvben is) megleljük a *kudarc* változatait is. Ilyenek: *kavarc*, kuvarc (kuvasz-arc, rövidebben: kuarc.) *Ma* szemet szúr nekünk ez a szó-összetétel: kutya-*arc*; ma pofáról beszélünk.

Ámde a régi nyelvemlékekben az „eborca", „kutya-orca" kifejezés nem ritka, sőt még a XVI. században is általános. Régente az „arc" és a „pofa" szóval egyformán illették az ember és az állat „képét". E két szót akkoriban nem határolta el oly finom árnyalatkülönbség, mint ma.

Pl. a Guary-Codex-ben (66.) előfordul: *borjú-orca* (impudentia) szemérmetlenség, szégyen értelemben; Pázmány Kalauz-ában (1613.) is ezt olvassuk: „Meg nem pirult *eb-orcája*."

Viszont a *pofa*, mint az emberi *arc* egyenlő értékese, még a szentkönyvekbe is belekerült. Pl. Bornemissza Péter: Prédikációk (1584) című könyvében ezt a kitételt találjuk: „Az ki teneked egyik *poffádat* üti, tartsd az másikat neki." Ha a *pofa* szó durva lett volna, akkor az orcá-val is felcserélhette volna.

Tehát a kudarc (kuvarc, kuarc) csakugyan a kutya-arc, kuvasz-arc összevonása lehet. Most még a *vallani* igével kell tisztába jönnünk. A régi írásokban *vallani* jelentése: habère, kapni, fogni. Van t. i. ilyen kifejezés a multban: társat vallani, öltözetet vall, sebet vall (kap), öreg életet vall. Szirmay-

nak tehát igaza lehet. *Kudarcot vallani* annyi lehet, mint kutya-állkapcsot, pofát kapni.

Ami nagyon megszégyenítő volt a büszke ősökre. Azóta a kudarc jelentése következetesen ignominia.

Lakonikus feleletet ád

rövid, velős választ, mint aminőt a régi lakoniaiak (spártaiak), akiket erre ráneveltek.

L'art pour l'art

(fr.) A művészetet magáért a művészetért t. i. becsülni.

Lasciate ogni speranza, voi ch'eutrate!

(Olasz) Hagyjatok fel minden reménnyel, akik ide beléptek. Dante Alighieri († 1321.) Divina commediajából. A pokol felirata.

Leben und leben lassen

élni és más megélhetését is lehetővé tenni. (Gracian Balthasar spanyol jezsuita 191. aforizmája.)

Lefújtak vagy lőttek neki

= vége van. Katonáéknál a lefokozott rangbeliknek lefújnak, mikor csillagait elszedik, az elhantolt katonának pedig lőnek a sírja felett. Az előbbi erkölcsileg, az utóbbi meg fizikailag válik holttá.

Legnagyobb magyarnak

Széchenyi Istvánt nevezte Kossuth Lajos az 1840 nov. 19-iki pestmegyei közgyűlésen, valamint a Kelet Népére írott „Felelet"-ében.

Lenni vagy nem lenni.

(Shakespeare: Hamlet III. 1.)

Lóvá tenni valakit

mai jelentése: bolonddá. Ez a mondás a boszorkányhit idejéből való. A közhit szerint ugyanis a boszorkányok megnyergelték az embert, mint a lovat és nyargaltak rajta.

Lucus a non lucendo

(latin) M. Fabius Quintilianusnak „Institutio oratoria" (I. 6.) című könyvéből vett szólás. A. m. a „berek" neve azért *lucus*, mert „non lucet" (nem világít). Gúnyosan akkor idézik, ha valaki erőszakoltan származtat egy törzsből valamely szót. (Bár a „lucus" a „lucet"-tel azonos tőből ered.)

Magyarország nem volt, hanem lesz.

Széchenyi István gróf mondása. A Hitel című könyvben azonban így van: „Sokan azt gondolják: Magyarország — volt; én azt szeretem hinni — lesz".

Meghalt Mátyás király, oda az igazság!

Hunyadi Mátyás korából való. Forrása ismeretlen.

Memento mori!

(latin) Emlékezz arra, hogy meghalsz. Az egyetlen magyar szerzetnek, a pálosrendnek jelmondata, amely szerzetet 1263-ban Özséb esztergomi kanonok alapitott. (Eötvös József Karthausi-jában is előfordul.)

Messze van, mint Makó Jeruzsálemtől.

II. Endre idejéből való szólás. Szirmay A. úgy meséli, hogy amikor a Jeruzsálembe menő keresztes had Spalatóba ért, egy Makó nevü katona már azt hitte, hogy a Szentföldön van s ezért már Spalatót úgy tisztelte, mint Jeruzsálemet. Ekkor mondták neki: „Oly messze vagy még tőle, mint Makó Jeruzsálemtől".

Mindig mondtam, hogy ne igyatok, de azért mégis mindig ittunk.

Jókai (Eppur si muove) Nokhéry debreceni diák szájára adja ezt a mondást, aki ott először subscribált.

Minden a miénk!

Bolsevista jelszó 1919-ből. (Plakát is.)

Mindnyájunkat érhet baleset.

A budapesti mentők jelszava. Szerzője: Strihó Gyula.

Mit neki Hecuba!

(Hamlet II. 2.)

Mossa a kezét,

mint Pilátus, aki az ártatlan Krisztust menteni próbálja. (Máté Ev. XXVII. 24.)

Mundus vult decipi, ergo decipiatur.

A világ csalódni akar, hát csak hadd csalatkozzék meg. Valószinüen Sebastian Brantnak „Narrenschiff" (1494.) cimű könyvéből, ahol ez van: Die Welt die will betrogen.

Nagy pipájú, kevés dohányú nemzet.

Az 1672-ben bujdosó Szepessy Pál borsodi alispánra írt csúfolódó labancdalból és ennek 6-ik szakaszából lett ez a szólás: „Jaj már minékünk, magyar nemzetnek! kik feltámadtunk rebelliseknek, Szuhay Mátyás, Zákány Tamás kopasz fejeknek, *Nagy pipájú, Kevés dohányú* Magyar nemzetnek. (Erdélyi népköit. gyüjt. I. 335).

Ne bántsd a magyart!

(Zrinyi: A török áfium.)

Nem akarok többé katonát látni!

Linder Béla végzetes mondása 1918 nov. 4-én.

Nem Csáky szalmája ez!

nem lehet eltékozolni, nem bitang jószág. A hagyomány szerint Csáky László országbíró (1655.) egyik inséges évben megengedte, hogy lévai uradalmából

kiki tetszése szerint vihet szalmát meg pelyvát. A kapzsi jobbágyok el is hordták *mindet*. Baróti Szabó Dávid szerint, amikor ez a birtok az Eszterházyaké lett, a nép folytatni akarta az „igénylést". De az uj tiszttartók igy intették le: Hej, nem Csáky szalmája ám ez!

Nem, nem, soha!

A védő-ligák plakátja 1920-ból.

Nem oda Buda!

Kertész M. szerint (M. Ny. V.) eredeti alakja az, ami Bethlen Farkas 1679-iki egyik levelében van: „Kegyelmed az én irásomat nem jól értette; az mit irtam, igazán irtam, de nem *arra Buda*, amerre kegyelmed magyarázza". Értelme: Nem arra van Buda, amerre te mondod (vagyis máskép áll az ügy).

Német alaposság

gúny, mert tulajdonkép felületességet akar ez a szólás kifejezni akkor, amikor valamelyik tudálékos és nagyképü német magyar-kérdésben való tájékozatlanságát árulja el, mást akarván felvilágositani. Egyébként ez a szólás: „deutsche Gründlichkeit" Fichtének: „Reden an die deutsche Nation" (1808.) cimű művében fordul elő.

Nyelvében él a nemzet.

(Kölcsey.)

On revient toujours à ses premieres amours

(olv.: on revjen tuzsúr á sze premíer zamur.) Az ember mindig visszavágy első szerelméhez (tervéhez). Isouard francia zeneszerzőnek „Joconde" c. operájából.

O sancta simplicitas!

(latin) Ó, szent bárgyúság! Állítólag Husz János mondta, amikor a máglyán égett és egyik pórasszony, aki buzgó híve volt, még hordta a tüzelőt alája.

Öreg ember — nem vén ember.

(Jókai.)

Panem et circenses!

(latin) Kenyeret és cirkuszi játékot követelt az éhező tömeg a római császárok alatt és gyönyörködött a keresztények szenvedéseiben.

Pálcát törni valaki felett

= elítélni valakit. Régente a bíró, amikor halálra ítélt valakit, egy pálcát tört ketté a vádlott előtt, jelezvén, hogy ő végzett, a többi a bakó dolga. (M. Ny. 1916. 292. l.)

Pelengérre állítani valakit

csúffá tenni. Hajdan a bűnöst a szégyenoszlophoz (pelengér, németül Pranger) kötözték, mielőtt a büntetést végrehajtották rajta. Ilyenkor le is köpdöste a csőcselék.

Pórúl jár

rosszul, mint 1514-ben a pórok, Dózsa Györggyel az élükön.

Pyrrhusi győzelem

szörnyü diadal, amelyet a győző is nehezen csikart ki. Ilyen győzelmet aratott Pyrrhus, Epirus királya a rómaiakon. A csata végén Pyrrhus így kiáltott fel: „Még egy ily diadal és — veszve vagyok".

Potemkin-falvak

= nem létezők. Hagyomány, hogy Potemkin herceg, II. Katalin cárnő minisztere 1787-ben meghívta a cárnőt a töröktől elfoglalt Krimnek a megtekintésére. Potemkin ekkor, állítólag, színházi díszletekből összerakott szép várkastélyokat és hadihajókat mutatott illő távolságból Katalinnak. Ma a nagyszabású szédelgést, a szemfényvesztést mondjuk Potemkin-falunak.

Prokrustes-ágyba szorítani valakit vagy **valamit.**

Prokrustes hírhedt mesebeli rabló volt, aki az elfogott utasokat ágyba fektette s aki ágyánál hosszabb volt, annak tagjait levágta, aki meg rövidebb, annak testét kinyujtotta. A Prokrustes-ágy olyan kényszerhelyzetet jelent, amelyben valaki kénytelen eltűrni jogainak megnyesését.

Recrudescunt inclytae gentis Hungarae vulnera

felfakadnak a híres magyar nemzet sebei. Így kezdi kiáltványát 1703-ban II. Rákóczi Ferenc s itt okolja meg felkelését.

Sacro egoismo

(olasz) Szent önzésnek nevezte 1915-ben Sonnino Sidney báró akkori külügyminiszter Itália szövetségszegését és azzal okolta meg a monarchia megtámadását.

Savanyú a szőlő.

Phaedrus egyik meséjéből való. Mikor a róka nagy erőlködése dacára sem éri el a szőlőt, keserű képpel sóhajtja: Nem is kell, mert savanyú. (Nolo acerbam sumere.) Aki valamit nem tud elérni, noha iparkodik, szokta ezt mondani.

Se híre, se hamva.

Ez a mondás a halottégetés korából származik.

Se non è vero, è ben trovato

(ol.) Ha nem is igaz, de jól van kieszelve.

Se pénz, se posztó.

A végvárakban katonáskodó vitézek zsoldképpen pénzt is, posztót is kaptak; gyakran azonban mindegyik járandóságuk elmaradt.

Sem inge, sem gallérja

nem hozzátartozója. Régente így mondták: „sem *ujja*, sem *galléra*".

Sírva vígad a magyar.

Bajza József „Boréneke" 1825-ből.

„Mig Mohácsnál nem csatázott
A félholdú büszke tar,
Vig volt addig; haj, azóta
Sírva vígad a magyar."

Sutor, ne ultra crepidam

(lat.) Varga, maradj a kaptafánál! Plinius (Hist. naturalis 35, 36) írja, hogy egy csizmadia Apelles egyik hires festményén észre vette és szóvá tette, hogy a kép alakjának egyik cipőjén egy fűzőlyukkal több volt a kelleténél. Erre a hallgatózó festő a hibát kijavította. A varga másnap örült, hogy kritikáját a művész figyelembe vette s most már vérszemet kapott és most a festett alak combján keresett hibát. Hallván ezt Apelles rászólt: Sutor, ne ultra crepidam!

Sub rosa dicere

(lat.) rózsa alatt, vagyis titokban mondani valamit. A rómaiak nagyon szerették a rózsát. Még az étkezőkbe is bevitték és az asztal fölé tették. A rózsa titoktartásra és illemre figyelmeztette az étkezőket. Innen a mondás: sub rosa dicere, titokban mondani valamit. VI. Hadriánus pápa már bevitte a rózsát (1522) a templomba és a gyóntatószék fölé akasztatta. Itt is a titoktartás jelképe lett.

Székely támad, székely bánja

Gyulainak „Pókainé" című költeményéből való sor. De hihető, hogy ő is mint szállóigét használja.

Valószinű, hogy e szólás II. Rákóczi György idejéből való, amikor ő nagyravágyásból betört Lengyelországba, de pórul járt. Egész hadereje ott veszett. Vezérét, Kemény Jánost a tatárok fogták el, Rákóczi pedig lengyel fogságba esett.

Szizifuszi munka

hiábavaló munka. Sisyphus a monda szerint Aeolus fia, Korinthus királya, akit erőszakoskodásáért Theseus megölt. Sysiphusnak büntetésből egy folyton visszavisszagördülő sziklát kell az Alvilágban egy hegyre felgurítania. Munkája meddő, mert a szikla mindig visszahullik.

Szociális termelésből fakad a jólét.

Egy 1919-ből való bolsevista plakát címe. Azért adták ki, mert a vörösök nem akartak „termelni". De ez a szép mondat se tüzelte fel őket munkára.

Szomorú, mint a fancsali feszület.

Dugonics közli Példabeszédeiben, hogy Fancsalon a hívek szép feszületet csináltattak. De azt akarták, hogy Krisztusnak *élő* formája legyen és hogy lásson. A feszület elkészült és örömet okozott. Másnap azonban nagy vihar támadt, amely sok kárt tett. A hívek megkérdezték papjukat, hogy mért verte meg őket ennyire Isten. A pap azt felelte, hogy azért, mert a feszület *látta* büneiket. Erre a hivek neki estek, kiverték a keresztre feszített szemét és úgy elcsúfitották, hogy azóta a fancsali feszület a legszomorúbb a világon.

Találkozunk még Philippinél!

Fenyegetés. Igy találkozott Kr. e. 42-ben a macedóniai Philippinél Octavianus és Antonius: ellenfeleivel, Cassiussal és Brutussal. Ez a találkozó a két utóbbinak életébe került. (Shakespeare Caesar-jából vett idézet.)

Tantalusi kínokat szenved

= szörnyen kínlódik. Tantalus próbára akarta tenni a nála lakomázó istenek bölcseségét, ezért megölte Pelops nevü fiát s annak husával kinálta meg isteni vendégeit. Az istenek ezért Tantalust a pokolba küldték, ahol vizben áll s noha feje fölött a legzamatosabb gyümölcs lóg, mégis folyton szomjas és éhes, mert a gyümölcs folyton kitér előle, ha utána akar nyulni. Tantalusi kín gyötri azt, aki csak a *szemét* hízlalhatja.

Te sötétben bujkáló, rémhírterjesztő ellenforradalmár, reszkess!

Plakát 1919-ből.

Tempora mutantur.

Az idők változnak. I. Lothar császárnak ebből a verséből való: „Omnia mutantur, nos et mutamur in illis".

Ujjat húzni valakivel

= viszálykodni, perlekedni, mérkőzni. Pázmány Péter Prédikációiban (1636.) így fordul elő: „*ujat* akarnak

vonni és gyűlölséget űzni". Eredetileg az újjhúzás két ember erőpróbája volt. Akinek az ujja előbb kiegyenesedett, az veszített.

Valami bűzlik (rothad) Dániában.

(Shakespeare: Hamlet I. 4.)

Vakard meg a muszkát s alatta a kozák.

(Grattez le Russe et vous trouverez le Cosaque.) I. Napoleon mondása.

Veni, vidi, vici!

(lat.) Jöttem, láttam győztem. Julius Caesar ilyen röviden jelentette be nagy győzelmét Rómában, amikor a zelai ütközetben Pharnacest (Kr. e. 17-ben) legyőzte.

Végső, de nem utolsó.

(Angol) Last, not least. Vagyis végső a sorrendben, de értékben nem utolsó. (Shakespeare: Lear kir.)

Vérszemet kapni

bátorságot, üdülést. Ma nem érezzük a „vérszem" szóban sem a „bátorság"-ot, sem az „üdülést". De hajdan *kedvet, felfrissülést* jelentett. Pázmánynál olvassuk, hogy „a bánat megsavanyítja a szemet", vagyis a kedélyt. Faludinál: „a fris légtől vérszemet vesznek az erek". A „vérszemet kapni" eredeti jelentése ez lehetett: „vérengzésre kedvet, bátorságot kapni". Később felfrissülést, elevenséget, acélos erőt jelentett.

Vicisti, Galilaee!

(Győztél, Galilei!) A keresztények ellen való harcban (363-ban) elesett Julianus Apostata utolsó szava volt.

Világ proletárjai, egyesüljetek!

Marx és Engels kiáltványából (1847).

Vitam et sanguinem pro rege nostro Maria Theresia.

(Életünket és vérünket királyunkért, Mária Teréziáért.) 1741-ben kiáltották a magyar Rendek Pozsonyban. De Arneth szerint (Kaiserin Maria Theresia) a Rendek csak ennyit mondtak: „Vitam nostram et sanguinem consecramus".

Zavarosban halászni

a zavaros helyzetből, amikor fejetlenség uralkodik, hasznot húzni. Aristophanes „Lovagok" cimü szindarabjából való. Itt egy kereskedő mondja Kleonnak: „Úgy teszesz, mint a halászok, mikor angolnahalászatra indulnak. Míg a víz nyugodt, addig nem fognak semmit, de mihelyt felzavarták a pocsolyát, rögtön akad valami. Te is ragadozol, miután a várost felzaklattad."

Zokon venni valamit

keserüen, fájón. A népnyelvben „zok a kenyér", „zok a föld", vagyis *kemény*.

Zöld ágra vergődni

= jobb sorsba jutni. Német eredetűnek látszik: auf einen grünen Zweig kommen. Sz. Molnár Albert (1630.) így használja: „Zöld ágra menni".

SZÁLLÓIGESZERŰ IDÉZETEK

A Szentírásból.

Nemcsak kenyérrel él az ember, hanem Istennek minden igéjével. (Máté Evang. IV. rész, 4. vers.)

*

Távozz innen, sátán! (latinul: Apage Satanas!) mondá Jézus a kísértőnek. (U. ott 10. vers.)

*

Boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyeknek országa. (Hegyi beszéd, Máté Ev. V. 3.)
Boldogok, akik éhezik és szomjúhozzák az igazságot. (U. ott V. 6.)

*

A testnek lámpása a szem. (Máté Ev. VI. 22.) Ma így mondjuk: A szem a lélek tükre.

*

Senki sem szolgálhat egyszerre két urnak. (Máté Ev. VI. 24.)

*

Ne ítéljetek, hogy ti is meg ne ítéltessetek! Aminémű ítélettel ti ítéltek, olyannal ítéltettek (meg). (Máté Ev. VII. 1, 2.)

*

Nézed a szálkát atyádfiának szemében, de a saját szemedben a gerendát sem veszed észre. (U. ott 3. vers.)

*

Kérjetek és megadatik néktek... Zörgessetek és megnyittatik néktek. (U. ott 7. vers.)

*

Amit akartok, hogy cselekedjenek az emberek veletek, azt cselekedjétek ti is azokkal. (U. ott 12. v.)

*

Szeressed felebarátodat, mint tenmagadat! (Máté Ev. XIX. 19.)

*

A kapernaumi százados mondá Krisztusnak: „Uram! nem vagyok méltó, hogy a házamba jőjj, hanem csak szóval parancsolj és meggyógyul az én szolgám". (Máté Ev. VIII. 8.)

*

Mit féltek kicsinyhitüek? — mondá Jézus a háborgó tengeren rettegő tanítványoknak. (Máté Ev. VIII. 26.)

*

Nincsen olyan titok, amely ki ne tudódnék. (Máté Ev. X. 26.)

*

Te Péter vagy, e sziklára építem anyaszentegyházamat és a poklok kapui nem vehetnek azon diadalmat. (Máté Ev. XVI. 18.)

*

Jézus mondá: Szükséges, hogy botrányok legyenek! (Necesse est, ut fiant scandala!) De jaj az embernek, aki által a botránkozás lészen. (Máté Evang. XVIII. 7.)

*

Amit Isten egybeszerkesztett, ember el ne válassza! (Máté Ev. XIX. 6.)

*

Engedjétek hozzám a kisdedeket! és így: Hagyjatok békét e kis gyermekeknek és ne tiltsátok meg őket, hogy hozzám ne jőjjenek! (Máté Ev. XIX. 14.)

*

Könnyebb a tevének általmenni a tűnek fokán, hogynem a gazdagnak Isten országába menni. (Máté Ev. XIX. 24.)

*

Az elsők lesznek utolsók és az utolsók elsők. (U. ott XIX. 30.)

*

Múljék el tőlem e pohár! (U. ott XXVI. 39.)

*

Eloi, Eloi, Lamma Sabaktani! (Istenem, Istenem, miért hagytál el?) (Máté Ev. XXVII. 46.)

*

Elvégeztetett minden. (Krisztus szavai a keresztfán.) (János Ev. XIX. 30.)

*

Én vagyok a feltámadás és az élet. (Krisztus szava Mártához.) (János Ev. XI. 25.)

*

Péter mondá Jézusnak: Uram! jó nekünk itt laknunk, csináljunk három hajlékot. (Máté Ev. XVII. 4.)

*

Én ott is aratok, ahol nem vetettem. (Máté Ev. XXV. 26.)

*

Akik fegyvert fognak, fegyver által is vesznek el. (Máté Ev. XXVI. 52.)

Idézetek a magyar irodalomból.

Arany János műveiből. (Élt 1817—1882.)

Este van, este van: kiki nyugalomba.
Feketén bólingat az eperfa lombja.
Zúg az éji bogár, nekimegy a falnak,
Nagyot koppan akkor, azután elhallgat.
— — — — — — — — — —
Csendesen kérődzik, igen jámbor fajta.
— — — — — — — — — —
Nem mese ez, gyermek. (Családi kör.)

*

Ki az? Mi az? Vagy úgy?
Fordulj be és alugy! (V. László.)

*

A radványi sötét erdőben
Halva találták Bárczi Benőt.
Hosszú, hegyes tőr ifjú szivében.
„Ime, bizonyság Isten előtt:
Gyilkos erőszak ölte meg őt."
— — — — — — —
Lélek ez ajtón se' be, se' ki!
— — — — — — —
„Vissza, neki!"
— — — — — — —
„Egyszer volt egy leány,
Ki csak úgy játszott a legénnyel,
Mint macska szokott az egérrel." (Tetemrehívás.)

*

Oh, irgalom atyja, ne hagyj el! (Ágnes asszony.)

*

Gyerek ezt hallgatja örömmel. (Goethe Ballade ford.)

*

A nép, az istenadta nép...
— — — — — — —
Vadat s halat s mi jó falat,
Szem s szájnak ingere,
— — — — — —
Ti urak, ti urak! ti welsz ebek!
— — — — — — —
Ne éljen Eduárd? (A walesi bárdok.)

*

Művész hazája széles e világ. (A költő hazája.)

*

Száll a madár ágról ágra,
Száll az ének szájról szájra. (Rege a csodaszarvasról.)

*

... Kevés volt
A vágott dohánya. (A tudós macskája.)

*

Ritka vendég Rácországban
Zsigmond a király, a császár. (Szibinyáni Jánk.)

*

Rossz időket élünk,
Rossz csillagok járnak.
Isten óvja nagy csapástól
Mi magyar hazánkat. (Zách Klára.)

*

Nép, mely dicsőt, magasztost így magasztal,
Van élni abban hit, jog és erő.
(Széchenyi emlékezete.)

*

... Költő hazudj!
— — — — —
Nem a való (hát), annak égi mása
Lesz, amitől függ az ének varázsa. (Vojtina ars poet.)

Bajza József (1804—1858.)

Multadban nincs öröm,
Jövődben nincs remény. (Sóhajtás.)

Berzsenyi Mihály (1776—1836) műveiből.

Romlásnak indult, hajdan erős magyar!
Nem látod, Árpád vére miként fajul?
— — — — — — — — — —
(Igy) minden ország támasza, talpköve
A tiszta erkölcs, mely ha megvész,
Róma ledől s rabigába görbed.
— — — — — — — —
Mi a magyar most? — Rút szibarita váz.
(A magyarokhoz.)

*

Nem szül gyáva nyulat Núbia párduca.
(A felkölt nemességhez.)

*

Isten! kit a bölcs lángesze föl nem ér,
Csak titkon érző lelke óhajtva sejt.
Léted világít, mint az égő
Nap, de szemünk bele nem tekinthet. (Fohászkodás.)

Csokonai Vitéz Mihály (1773—1805) műveiből.

Oh, Tihanynak riadó leánya! (A tihanyi echóhoz).

*

Földiekkel játszó
Égi tünemény.
Istenségnek látszó
Csalfa, vak remény! (A reményhez.)

Deák Ferenc.

Gyáva az, ki önszemélyét félti, midőn hazájának sorsa forog kérdésben...

Én jobban tudom szeretni e hazát, mint gyűlölni ellenségeinket. (Felírati javaslat 1861. május 13.)

Kockáztathatunk mindent a hazáért, de a hazát kockáztatnunk nem szabad.

Amit erő és hatalom elvesz, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják! de amiről a nemzet, félve a szenvedésektől, önmaga mondott le, annak visszaszerzése mindig nehéz és kétséges. (Felirati javaslat 1861. augusztus 8).

Gyulai Pál (1826—1909) verseiből.

Emelkedik a nap már a hegyek fölé
Kelj föl párnáidról özvegy Pókainé!
— — — — — — — — —
Pártütés a székely híres szabadsága.
Elfeledte: székely támad, székely bánja.
— — — — — — — — — —
Kegyetlen kegyelem, fájóbb öröm búnál.
— — — — — — — — — —
Melyiket szeressem? (Pókainé.)

*

Oh, a sír sok mindent elfed.
Bút, örömet, fényt, szerelmet.
De, ki gyermekét szerette,
Gondját sír el nem temette. (Éji látogatás.)

Jókai Mór (1825—1904) műveiből.

Minden bánatnak van oltogató könyje. Csak az enyémnek nincsen. (A szigetvári vértanúk.)

*

Régi dal, régi dal, régi dicsőségről... (Dózsa György.)

*

Szegény ember: komisz ember. (Arany ember.)

*

Az apját leütötte a hajókötél: a vízbe fulladt. Anyja mosónő volt. (A koldús gyermek.)

*

Kötél áztatva jó. (U. ilyen című novella.)

*

Öreg ember nem vén ember. (Regény címe.)

Kiss József (1843—1925).

Ó, mért oly későn, levelek hullása,
Daru távozása idején? (Ó mért oly...)

*

Szegény kicsi féreg nem tudott megnőni.
(Simon Judit.)

*

Mese a varrógépről. (Verscím.)

Kossuth Lajos (1802—94) beszédeiből.

Idézetek 1848 júl. 11-én tartott beszédéből.

Úgy érzem magamat, mintha Isten kezembe adta volna a tárogatót, mely fölkiáltsa a halottakat...

— — — — — — — — — — —

Uraim! a haza veszélyben van.

— — — — — — — —

Önök fölállottak s én leborulok a nemzet nagysága előtt. Annyi energiát a kivitelben, mint amennyi hazafiúságot tapasztaltam a megajánlásban s Magyarországot a poklok kapui sem fogják megdönteni.

Kölcsey Ferenc (1790—1838) verséből.

Isten áldd meg a magyart,
Jó kedvvel, bőséggel!
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel.
Balsors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Megbűnhödte már e nép
A múltat s jövendőt. (Himnusz.)

Madách Imre (1823—64) „Az ember tragédiájá"-ból.

A cél halál, az élet küzdelem,
S az ember célja e küzdés maga.
— — — — — — — —
Milljók — egy miatt! (IV. 30.)
— — — — — — — — —
Lucifer: Egy talpalatnyi föld elég nekem,
Hol a tagadás lábát megveti. (I. 8.)
— — — — — — — —
Az Úr: Csak hódolat illet meg, — nem birálat (I. 6.)
— — — — — — — — —
Szerettél, csalódtál.
Szerettél ujra s akkor már te csaltál.
— — — — — — — —
Eszkimó: Ha Isten vagy, tegyed,
Könyörgök, hogy kevesb ember legyen
S több fóka. (XIV. 185.)
— — — — — — —
Isten: Mondottam ember, küzdj és bízva bízzál. (XV. 194.)

Petőfi Sándor (1823—1849) verseiből.

Talpra, magyar! hí a haza!
— — — — — — —
A magyarok Istenére
Esküszünk,
Esküszünk,
Hogy rabok tovább
Nem leszünk.
— — — — — —
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot. (Nemzeti dal.)

*

Szabadság szerelem,
E kettő kell nekem.

*

Egy gondolat bánt engemet,
Ágyban, párnák közt halni meg. (Egy gondolat...)

*

Tied vagyok, tied hazám
E szív, e lélek. (Honfidal.)

*

Ha férfi vagy, légy férfi!
S ne hitvány, gyenge báb!
— — — — — — —
Minden Demosthenesnél
Szebben beszél a tett. (Ha férfi vagy...)

*

A virágnak megtiltani nem lehet,
Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet. (A virágnak.)

*

Csapot, papot, mindent felejtett
Csokonai Vitéz Mihály. (Csokonai.)

*

Kari, vigyázz, kedved majd
Követendi gyász. (A tintás üveg.)

*

Hol a boldogság mostanában?
Barátságos, meleg szobában. (Téli világ.)

*

A szerelem mindent pótol s a szerelmet
Nem pótolja semmi. (Csillagos ég.)

Tompa Mihály (1817—1868) műveiből.

Száraz ágon hallgató ajakkal
Meddig ültök csüggedt madarak? (A madár fiaihoz.)

*

Mondd meg nekik, hogy pusztulunk, veszünk,
Mint oldott kéve, széthull nemzetünk. (A gólyához.)

Sárosy Gyula műveiből (1816—1861).

Szegény anyám, ha tudta volna,
Dehogy szült volna engemet. (Ingeborg önszületésére.)

Vörösmarty Mihály (1800—1855).

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, ó, magyar!
Bölcsőd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely,
Áldjon vagy verjen sors keze,
Itt élned, halnod kell. (Szózat.)

*

Régi dicsőségünk! holt késel az éji homályban?
(Zalán futása.)

*

Eljátszottad már kis játékidat.
(Kis gyermek halálára.)

*

Szegény tatár! (A szép asszony c. vers utolsó sora.)

*

Fölfelé megy borban a gyöngy,
Jól teszi.
Senki tőle e jogát el
Nem veszi. (Fóti dal.)

*

Hová réved el szép szemed világa?
— — — — — — — — —
Ábrándozás az élet megrontója.
— — — — — — — — —
A látni vágyó napba nem tekint. (A merengőhöz.)

*

Lesz még egyszer ünnep a világon. (A vén cigány.)

Zrinyi Miklós (1620—1664) műveiből.

Ha rövid a kardod, toldd meg egy lépéssel! (Válasz Montecuccolinak 1662).
— — — — — — — — — —
Ne bántsd a magyart! (Az török áfium.)
— — — — — — — — — —
Sors bona, nihil aliud. (U. ott.)
— — — — — — — — —
Nemo me impune lacessit
Senki se sértegethet büntetlenül. (U. ott.)
— — — — — — — — —

Szegény az magyar nyelv! Az ki históriát ír, elhiszi szómat. (A Szigeti veszedelem előszava.)

— — — — — — — — — — —

Én, az ki azelőtt ifiú elmével
Játszottam szerelemnek édes versével,

— — — — — — — — — —

Fegyvert s vitézt éneklek. (Szigeti veszedelem.)

*

Az mi sebünk senkinek úgy nem fáj, mint minékünk.

— — — — — — — — — — — —

Fegyver, fegyver, fegyver kévántatik és jó vitézi resolutio. (Elszántság.)

— — — — — — — — — — — —

Elfussunk? nincs hová, sehun másutt
Magyarországot meg nem találjuk. (Az török áfium.)

Latin idézetek.

Alios ego iam vidi ventos! Láttam én már különb viharokat is. (Cicero: In Pisonem 9.)

Audaces fortuna iuvat. A bátrakat segíti a szerencse. (Aeneis: X. 284.)

Auream quisquis mediocritatem diligit. Mindenki az arany középutat szereti.
(Horatius: Carm. Ad Licinium.)

Beatus ille, qui procul negotiis. Boldog, aki távol a közügyektől (él). (Horatius: Epod. Alfiushoz.)

Bene qui latuit, bene vixit. Aki elrejtve élt, jól élt. (Ovidius: Tristia 3, 4, 25.)

Concordia — parvae res crescunt, discordia — maximae dilabuntur. Az egyetértés a kis dolgokat is megnöveli, míg a viszály a nagyokat is szétbomlasztja. (Sallustius: Iug. 10.)

Difficile est satiram non scribere. Nehéz szatirát nem írni. (Juvenalis: Sat. I. 30.)

Dulce et decorum est pro patria mori. Édes és dicső meghalni a honért. (Horatius: Carm. Ad inventutem.)

Duo quum faciunt idem, non est idem. Ha ketten teszik ugyanazt, az nem ugyanaz. (Terentius: Adelphi 5, 3.)

Exegi monumentum aere perennius.
Non omnis moriar. Ércnél maradandóbb emléket emeltem. Nem halok meg teljesen. (Horatius: Ad Melpomenen.)

Fuimus Troes, fuit Ilium et ingens gloria Teucrorum. Csak voltunk, trójaiak. Csak volt Ilium és a teukrok óriási hatalma. (Vergilius: Aeneis II. 324—5.)

Hannibal ante portas. Hannibal a kapuk előtt. Szó szerint így van: Hannibal, credo, erat ad portas. (Cic. Philippica V. 11.)

Hoc erat in votis: modus agri non magnus. Ez volt vágyam: egy kis szántóföld. (Horatius: Satirae II. 6.)

Homo proponit, Deus disponit. Ember tervez, Isten végez. (Kempis Tamás Krisztus köv.)

Homo sum, humani nihil a me alienum puto. Ember vagyok, semmi emberi nem idegen nekem. (Terentius: Heautontimorumenos vigj. I.)

Humanum est errare. Tévedni — emberi. (Seneca: Controvers. 4. 3.)

Infandum, regina, iubes renovare dolorem. Ó, királynő, rettentő fájdalmat újíttatsz fel bennem. (Aeneis II. 3).

Integer vitae scelerisque purus. Önzetlen életü, bűntől mentes. (Horatius: Ad Fuscum.)

Iustum et tenacem propositi virum
Non civium ardor prava iubentium
Non vultus instantis tyranni
Mente quatit solida. Az elhatározásához ragaszkodó, igazságos férfiút sem a parancsoló polgárok rosszindulata, sem a zsarnok fenyegető tekintete nem tántoríthatja el szilárd elveitől. (Hor. Ad Caesarem.)

Licentia poetica. Költői szabadság. (Seneca: Nat. quaest 1, 44.)

Lurida terribiles miscent aconita novercae. A rettentő mostohák sárga mérget kevernek. (Ovid. 4 aetates.)

Lupus est homo homini, non homo. Farkas az ember embertársához, nem ember. (Plautus: Asinaria.)

Mendacem memorem esse, oportet! A hazugnak legyen jó emlékezőtehetsége. (Quintilianus: De instit. orat. 4. 2.)

Nomen est omen. Nevében van végzete. Mint Perczel Mórnak, aki Percel és Mór községnél egyaránt vereséget szenvedett 1848-ban. (Plautus: Persae.)

Non scholae, sed vitae discimus. Nem az iskolának, hanem az élet számára tanulunk. (Seneca: 106. levél.)

Nunc est bibendum, nunc pede libero Pulsanda tellus! Most kell inni és táncolni. (Hor. Ad sodales.)

Oderint, dum metuant. Caligula mondta: Hadd gyűlöljenek, csupán féljenek tőlem! (Suetonius: Vita Caes.)

Odi profanum vulgus et arceo. Gyűlölöm az avatatlan csőcseléket és távol tartom. (Horatius Carm. III.)

O navis, referent in mare te novi Fluctus. Ó, hajó, a hullámok a tengerbe sodornak el. (Horatius Carm. Ad rem publ.)

Omnia vincit Amor. A szerelem mindent legyőz. (Vergilius: X. ecloga 69.)

O tempora! o mores! Milyen idők! milyen erkölcsök! (Cicero: Oratio in Catil. in Verrem.)

Quanta species, cerebrum non habet. Mekkora alak — ész nélkül. (Phaedrus Vulpes ad personam.)

Parturiunt montes, nascetur ridiculus mus. Vajudnak a hegyek és nevetséges egér jő világra. (Horatius: Ars. poet. 139.)

Post equitem sedet atra Cura. Sötét gond ül a lovas mögött. (Horatius: Laus contin.)

Procul este, profani! Avatatlanok, legyetek távol! (Aeneis VI. 258.)

Quousque tandem abutere, Catilina, patientia nostra. Meddig élsz még vissza türelmünkkel, Catilina? (Cicero: In Catil.)

Quot homines, tot sententiae. Ahány ember (fej), annyi vélemény.

Risum teneatis, amici! Ne nevessetek, barátaim! (Horatius Ad Sisones.)

Salus populi suprema lex esto! A nép üdve legyen a legfőbb törvény! (Cicero: De legibus 3, 3.)

Sapienti sat! A bölcsnek ennyi is elég.

Si fractus illabatur orbis.
Impavidum ferient ruina. Ha az összetört világ összeomlik, a romok a bátor férfit érik. (Horatius: Ad Caesarem.)

Suum cuique! Mindenkinek meg kell adni a magáét. (Cicero: De officiis 1, 5.)

Ubi bene, ibi patria. Ahol jó, ott a haza. Nemzetközi felfogás. (Aristophanes: Plutos 1151. sor.)

Varietas delectat. A változatosság gyönyörködtet. (Phaedrusnál.)

Veteres migrate coloni! Régi lakosok! ti csak hurcolkodjatok el! (Verg. Ecloga IX. 4.)

Videant consules, ne quid res publica detrimenti capiat. Vigyázzanak a konzulok, hogy baj ne érje a hazát! (Cicero: Pro Milone 26, 70.)

Vivitur ex rapto. Az emberek rablásból élnek. (Ovidius: Metam. libri 4 aetates.)

Német idézetek.

Goethe Farkas (1740—1832).

Tages Arbeit, abends Gäste!
Sauere Wochen, frohe Feste!
Sei dein künftig Zauberwort.
(Der Schatzgräber.)

*

Kennst du das Land, wo die Zitronen blühn?
Im dunkeln Laub die Goldorangen glühn?
— — — — — — — — — —
Dahin
Möcht' ich mit dir... (Mignon.)

*

Wer reitet so spät durch Nacht und Wind?
Es ist der Vater mit seinem Kind. (Erlkönig.)

*

Die ich rief, die Geister
Werd' ich nun nicht los.
(Der Zauberlehrling.)

Schiller Frigyes (1759—1805).

Und die Treue ist doch kein leerer Wahn!
(Bürgschaft.)

Der Mohr hat seine Schuldigkeit gethan,
der Mohr kann gehen.
(Verschwörung des Fiesco III. 4.)

Heine Henriktől († 1856).

Wenn ich den Namen Ungarn hör,
Wird mir das deutsche Wams zu enge.

KÖZMONDÁSOK

Latin közmondások.

A bove maiore discit arare minor. Ökörtől tanul szántani a tinó.

Ad Graecas Kalendas. Soha napján.

A capite foetet piscis. Fejtől bűzlik a hal.

Aquila non captat muscas. A sas nem fogdos legyet.

Aurora Musis amica. A hajnal barátja a múzsáknak.

Caecus caecum ducit. Vak vezet világtalant.

Cessante causa cessat effectus. Az ok megszüntével a hatás is megszűnik.

Contra vim mortis, non est medicamen in hortis. Halál ellen nincs orvosság a kertben.

Donec eris felix, multos numerabis amicos,
Tempora si fuerint nubila, solus eris. Amíg jól folyik sorod, sok barátod lesz, de ha napod beborul: magadra maradsz.

Ex ungue leonem. Karmáról (ismerni meg) az oroszlánt.

Gutta cavat lapidem. A csepp is kivájja a követ.

Historia est magistra vitae. A történelem az élet mestere.

Hodie mihi, cras tibi. Ma nekem, holnap neked.

In magnis et voluisse sat est. Nagy dologban az akarat is elég.

Inter arma silent Musae. Harc idején hallgatnak a költők.

Inter duos litigantes tertius gaudet. Két veszekedő közt a harmadik örül.

Labor omnia vincit. A munka minden akadályt legyőz.

Manus manum lavat. Kéz kezet mos.

Naturam expellas furca, tamen usque recurret. A természet akkor is visszatér, ha villával szórod is ki.

Nobile par fratrum! Szép kis pár!

Nosce te ipsum! Ismerd meg magadat!

Non me poenitet vixisse. Nem bánom, hogy éltem.

Ora et labora! Imádkozzál és dolgozzál!

Quod licet Jovi, non licet bovi. Amit szabad Jupiternek, nem szabad azt az ökörnek.

Post nubila Phoebus. Borura derű.

Repetitio est mater studiorum. Az ismétlés a tudás anyja.

Sero venientibus ossa. A későn jövőknek csont (jár).

Si tacuisses, philosophus mansisses. Ha hallgattál volna, bölcs maradtál volna.

Similis simili gaudet. A hasonló örül a hasonlónak.

Sub pondere crescit palma. Teher alatt növekszik a pálma.

Unus testis: nullus testis. Egy tanu nem tanu.

Ut desint vires, tamen est laudanda voluntas. Ahol az erő hiányos, ott az akarat is dicséretes.

Ut sementem feceris, ita metes. Ahogy vetettél, úgy aratsz.

Angol közmondások.

Business is business. (Ejtsd: Biznisz iz biznisz.) Az üzlet — üzlet.

Time is money. (Teim iz moni.) Az idő pénz.

Olasz nyelvű közmondás.

Se non è vero, è ben trovato. Ha nem is igaz, de találóan van kieszelve.

Német közmondások.

Aller Anfang ist schwer. Minden kezdet nehéz.

Bete und arbeite! Imádkozzál és dolgozzál!

Der Apfel fällt nicht weit von Stamme. Az alma nem esik messze a fájától.

Der Mensch ist sterblich. Az ember halandó.

Eile mit Weile! Lassan járj, tovább érsz.

Fleiss bringt Brot, Faulheit Not. A szorgalom kenyeret, a restség nyomort teremt.

Geduld bringt Rosen. A türelem rózsát terem.

Hilf dir selbst, so hilft dir Gott. Segits magadon s az Isten is megsegit.

Irren ist menschlich. Tévedni — emberi dolog.

Jeder ist seines Glückes Schmied. Kiki maga a kovácsa a saját szerencséjének.

Mensch denkt, Gott lenkt. Ember tervez, Isten végez.

Mitgefangen — mitgehangen. Összetartás a bitófáig.

Nach getaner Arbeit ist gut ruhn. Munka után édes a pihenés.

Rast ich, so rost ich. Ha henyélek — koplalok.

Unrecht Gut gedeihet nicht. A jogtalanul szerzett vagyon nem gyarapszik. (Ebül jött, ebül megy.)

Uebung macht den Meister. Gyakorlat tesz mesterré.

Was du heute kannst besorgen, verschiebe nicht auf morgen. Amit ma megtehetsz, ne halaszd holnapra.

Was Hänschen nicht lernt, lernt Hans nimmermehr. Amit Jancsi meg nem tanult, azt János már sohase tanulja meg.

Wenig zu wenig macht viel. Sok kicsi sokra rug.

Wer den Pfennig nicht ehrt,
Ist des Talers nicht wert. Aki a fillért meg nem becsüli, a koronát nem érdemli.

TARTALOMMUTATÓ

Oldal

Előszó 3

Szólások — szállóigék 7

Szállóigeszerü idézetek 55

Közmondások 74